

RASPRAVE

Knjiga 41, svezak 1, str. 1–224, Zagreb 2015.

SADRŽAJ

ČLANCI

MIA BATINIĆ, MARIJANA KRESIĆ, ANITA PAVIĆ PINTARIĆ

- The Intensifying Function of Modal Particles and Modal Elements in a Cross-Linguistic Perspective 1–27

LARISA GRČIĆ SIMEUNOVIĆ

- Prilog metodologiji opisa terminoloških sintagmi u stručnom diskursu 29–47

VIRNA KARLIĆ

- Konverzacijska implikatura u SMS diskursu 49–63

FREDERIK KORTLANDT

- Proto-Slavic **j*, Van Wijk's Law, and ē-Stems 65–76

JELA MARESIĆ

- O tvorbi umanjenica u kajkavskom narječju 77–96

IVANA ORAIĆ RABUŠIĆ

- O odnosu elementa *se* i zamjenice *sebe* 97–126

TOMISLAV STOJANOV

- Jezičnopovijesni i računalnojezikoslovni aspekti opisa i normiranja pisanja vodoravnih crta u hrvatskome jeziku 127–161

PERINA VUKŠA NAHOD

- Naglasak imenica *e*-vrste i *i*-vrste u slivanjskim govorima 163–186

PRIKAZI I OSVRTI

- Lučić, Radovan. 2013. *Hrvatsko-nizozemski rječnik / Woordenboek Kroatisch-Nederlands*. 2013. Pegasus. Amsterdam.
- Vrijedan prinos hrvatskoj nederlandistici i dvojezičnoj leksikografiji (Maja Bratanić) 187–190
- Zbornik Lovranšćine*. 2014. Knjiga 3. Katedra Čakavskog sabora Lovran. Lovran.
- O nematerijalnoj baštini lovranskoga kraja (Mirjana Crnić Novosel) 191–195
- Ivančić Dusper, Đurdica; Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić. Crikvenica.
- Od *a* do *ž* o crikveničkome *ča* (Joža Horvat) 196–203
- Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija. 2014. *Jezik reklama*. Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Zagreb – Rijeka.
- Reklame očima jezikoslovaca (Ana Mihaljević) 204–208
- Stanojević, Mateusz-Milan (ur.). 2014. *Metafore koje istražujemo: suvremenih uvidi u konceptualnu metaforu*. Srednja Europa. Zagreb.
- Od izvorne do ciljne domene na deset načina (Ana Ostroški Anić) 208–214
- Kor Chahine, Irina (ur.) 2013. *Current Studies in Slavic Linguistics. Studies in Language Companion Series 146*. John Benjamnis Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia.
- Suvremene rasprave iz slavenske lingvistike (Anita Peti-Stantić) 214–220
- IN MEMORIAM Krunoslavu Pranjiću (Kristian Lewis) 221–224

RASPRAVE

Volume 41, Issue 1, pages 1–224, Zagreb 2015.

CONTENTS

PAPERS

MIA BATINIĆ, MARIJANA KRESIĆ, ANITA PAVIĆ PINTARIĆ

- The Intensifying Function of Modal Particles and Modal Elements
in a Cross-Linguistic Perspective 1–27

LARISA GRČIĆ SIMEUNOVIĆ

- A Methodological Contribution to the Description of Syntagmatic
Units in Specialised Discourse 29–47

VIRNA KARLIĆ

- Conversational Implicature in SMS Discourse 49–63

FREDERIK KORTLANDT

- Proto-Slavic *j, Van Wijk's Law, and ē-Stems 65–76

JELA MARESIC

- On the Word Formation of the Diminutive in the
Kajkavian Dialect 77–96

IVANA ORAIĆ RABUŠIĆ

- On the Relation Between the Se Element and Pronoun *Sebe (Self)* 97–126

TOMISLAV STOJANOV

- Language Historical and Computational Linguistic Aspects of the
Descriptions and Norming of Dashes in the Croatian Language 127–161

PERINA VUKŠA NAHOD

- Accent Paradigms of Nominal e-Stems and i-Stems in the Slivno
Municipality 163–186

BOOK REVIEWS

- Lučić, Radovan. 2013. Hrvatsko-nizozemski rječnik / Woordenboek Kroatisch-Nederlands. Pegasus. Amsterdam.
A Valuable Contribution to Croatian Bilingual Lexicography and Netherland Studies (Maja Bratanić) 187–190
- Zbornik Lovranšćine*. 2014. Knjiga 3. Katedra Čakavskog sabora Lovran. Lovran.
On the Non-Material Heritage of the Lovran Region (Mirjana Crnić Novosel) 191–195
- Ivančić Dusper, Đurđica; Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić. Crikvenica.
«Ča» in Crikvenica from A to Z (Joža Horvat) 196–203
- Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija. 2014. *Jezik reklama*. Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Zagreb – Rijeka.
Advertisements in the Eyes of Linguists (Ana Mihaljević) 204–208
- Stanojević, Mateusz-Milan (ur.). 2014. *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*. Srednja Europa. Zagreb.
From Source to Target Domain in Ten Different Ways (Ana Ostroški Anić) 208–214
- Kor Chahine, Irina (ur.) 2013. *Current Studies in Slavic Linguistics*. Studies in Language Companion Series 146. John Benjamnis Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia.
Current Studies in Slavic Linguistics (Anita Peti-Stantić) 214–220
- IN MEMORY of Krunoslav Pranjić
(Kristian Lewis) 221–224

UDK 811.112.2'367.63:811.163.42'367.63

811.112.2'367.63:811.111'367.63

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 12. III. 2015.

Prihvaćen za tisk 25. V. 2015.

Mia Batinić

Marijana Kresić

Odjel za lingvistiku Sveučilišta u Zadru

Anita Pavić Pintarić

Odjel za germanistiku Sveučilišta u Zadru

Mihovila Pavlinovića 1, HR-23000 Zadar

mbatinic@unizd.hr; mkresic@unizd.hr; anita.pintaric@unizd.hr

THE INTENSIFYING FUNCTION OF MODAL PARTICLES AND MODAL ELEMENTS IN A CROSS-LINGUISTIC PERSPECTIVE

The aim of this paper is to analyze the intensifying function of German modal particles and equivalent modal expressions in Croatian and English. Our hypothesis is that some modal particles in German and their functional equivalents in Croatian and English can express different degrees of intensity and types of intensification. The presented study comprises two parts. First, the use of intensifying modal particles by a group of speakers of L1 Croatian and L2 German/English is investigated. On the basis of the results obtained, and by means of a previously conducted corpus analysis (cf. Kresić and Batinić 2014), an intensification scale with respect to the inventory of German modal particles and corresponding particles in Croatian as well as equivalent English expressions is suggested. Some German and Croatian modal particles and equivalent modal elements in English can be classified on the upper and partially on the lower part of the proposed intensification scale when compared to the norm, i.e. an utterance unmarked by a modal particle.

1. Introduction

The aim of this paper is to discuss the intensifying function of modal particles (in the following text abbreviated as MPs) and equivalent modal expressions in a cross-linguistic perspective. This issue has not received adequate attention in the literature so far.

MPs are non-inflecting items constituting a functional class in German and Croatian (cf. Diewald 2007, Kresić and Batinić 2014) which is mainly used in spoken discourse. Some of the members of this category are: ger. *ja, denn, eigentlich, doch, schon*, cro. *ma, pa, a, baš, eto*. The main hypothesis is that some MPs in German and Croatian and corresponding modal elements in English (e.g. *anyway, after all, on earth, but of course*) express different degrees and types of intensity which represents an additional aspect of meaning, extending their basic function of relating the respective utterance to a verbalized or unverbalized pragmatic context (cf. *ibid.*). Intensity is defined as “the quality of language which indicates the degree to which the speaker’s attitude toward a concept deviates from neutrality” (Bradac et al. 1979: 258). Intensity can be expressed with prosodic, syntactic and lexical means (intensifiers), among which we can find adjectives, adverbs, nouns, verbs and particles.

The study presented here sheds light on the intensifying aspect of particle meanings and consists of two parts. First, we investigated how native speakers of Croatian and learners of English and German use intensifying MPs. The data used in this part of the study consists of 1224 answers given by participants in 9 tasks; missing MPs and modal elements had to be supplied in sentences in which their use is obligatory in a pragmatic sense. Second, an intensification scale with respect to the inventory of German MPs is developed and the intensifying function of German and Croatian MPs and of equivalent English expressions is discussed. The analysis of the meanings of MPs and equivalent modal elements is based on corpora of German, Croatian and English (cf. Kresić and Batinić 2014). The result of the analysis is that MPs and equivalent modal elements in these three languages can be classified on an intensification scale and categorized with respect to different degrees of intensity. The intensifying function of MPs is treated as an additional semantic aspect which contributes to the expression of emotional and connotative meanings.

2. Modalization

For the purpose of this paper, modalization is defined as the process whereby linguistic means express modal meanings, the corresponding semantic-functional and grammatical category being modality.

2.1. Modality

Modality is traditionally defined as “the grammaticalization of speakers’ (subjective) attitudes and opinions” (Bybee et al. 1994: 176) with regard to

a predication's reality/factuality, obligation, probability, possibility, necessity, desirability, credibility etc. (cf. *ibid.*: 177–242). Bybee et al. (1985: ch. 6) point out the necessity to study the diachronic developments of modal elements in order to come to a profound understanding of modality. They propose the distinction between epistemic¹, agent-oriented, speaker-oriented and subordinating modality.

Modality is a “cross-language grammatical category” (Palmer 2001: 1) which, just like tense or aspect, is concerned with the event or situation being reported by the utterance. However, while tense and aspect refer directly to a characteristic of the event (its time and nature), modality refers to the status of the proposition (cf. *ibid.*).

The grammatical (morphological, syntactic and also lexical) markers of modality vary across languages and can be subdivided into three categories (cf. Palmer 2001: 19): a. individual suffixes, clitics and particles, b. inflection and c. modal verbs. De Haan (2004: 10–23) shows that the grammaticalized expression of modality can take on the form of modal auxiliary verbs, mood (*realis* mood: indicative, *irrealis* moods: subjunctive, optative, imperative, conditional), modal affixes (necessitative, permissive) or lexical means, such as modal adverbs and adjectives, modal tags and MPs.

A relevant factor for the analysis of modal strategies or a certain modal category in a language is the context in which a modal element occurs, for example with respect to MPs, as laid out in the description of their meaning in Section 2.2. Kratzer (1981, 1991) also argues that modal elements are context-dependent or related to one or more conversational backgrounds, which is in line with the description of the pragmatic meaning of MPs laid out in the next section.

Research on modality within functional linguistics has been very interested in the notions of subjectivity and subjectification, as developed by Traugott (e.g. 1989, 2003) and her associates (e.g. Traugott and Dasher 2002). We argue that the process of intensification in general and the intensifying meaning of MPs in particular fall into the realm of subjectification, which Traugott discusses as a specific type of semantic change, and subjectivity as a specific type of meaning of linguistic elements. According to this approach, linguistic items encode certain degrees of speaker involvement. The more speaker involvement an item expresses, the higher is the encoded degree of subjectivity. Subjectification, as

¹ An important distinction is the one between epistemic modality, which “refers to the degree of certainty the speaker has that what s/he is saying is true”, and deontic modality, which refers to “the degree of force exerted on the subject of the sentence to perform an action”, the force coming “from the speaker, but also from an unspecified third source” (cf. De Haan 2004: 6).

the process leading to increased subjectivity, produces meanings “based in the speaker’s subjective belief state/attitude toward the proposition” (Traugott 1989: 35). It can be assumed that semantic change with respect to some members of the word category of MPs also moves into the direction of subjectification through the inclusion of intensification as a part of their context- and speaker-dependent meaning. Diachronic studies are needed to shed light on these phenomena.

2.2. MPs as specific means of modalization

MPs are linguistic elements that constitute a clear-cut functional class in German and Croatian, mainly occurring in spoken discourse. The German language is considered to be a particle-rich language. However, Croatian has an even higher number of particle lexemes (Kresić and Batinić 2014). English uses other linguistic means to express the same modal function, such as adverbs (e.g. *then, just, so*), interjections (*oh, boy*), discourse markers (*well*), interrogative expressions (*how come*), phraseological expressions (*on earth, you know, but of course, you'd better*), specific syntactic constructions (*do you mean to tell me, don't hesitate to, you're welcome to, may well*), emphatic additions of the verb *do* or *go*, stress of the modal verb (*must, have to*) and prosodic/intonational means (cf. ibid.).² The correct use of MPs in German and Croatian represents a challenge for second and third language learners, while their correct use is a feature typical of high conversational proficiency.

The following two examples show the use of MPs in German and Croatian (with the respective translations in English):

- (1) *Was ist denn das für ein Unsinn?* [DWDS: Quartett, 25]

Cro. *Pa kakva je to besmislica?*

Eng. *Well, what nonsense is this?*

- (2) *Kako se on ono zove?* [HJK, Vj: 20001112]

Ger. *Wie heißt er gleich?*

Eng. *What was his name again?*

MPs are listed as a distinct word class in most grammars of the German language, with the following main members:

aber, auch, bloß, denn, doch, eben, eigentlich, etwa, halt, ja, mal, nur, schon, vielleicht, wohl (cf. Gelhaus 1998: 371; Helbig and Buscha 2001: 421–422).

² In most languages, the modal function expressed by MPs and equivalent modal elements can additionally or alternatively be expressed through specific intonation. Its analysis is not encompassed by the study presented here, since it would require a specific methodology.

In addition to these, there are seven periphery members which are used less frequently:

fein, ganz, gerade, gleich, einfach, erst, ruhig (cf. Diewald 2007: 118).

The Croatian language has a higher number of linguistic elements that can be categorized into the word class of MPs:

a, al, ala, ama, bar, barem, baš, čekaj, daj/dajte, deder, e, eto, hajde, i, inače, ipak, jednostavno, li, ma, malo, naprsto, nego, ono, opet, pa, pobogu, prosto, samo, slobodno, stvarno, ta, uglavnom, uistinu, uopće, ustvari, valjda, vjerljatno, zaista, zapravo, zar (Kresić and Batinić 2014: 18)³.

The listed items belong to the word category of MPs in the narrower sense. In Croatian, the same modal function is also accomplished by modal particle groups, modal phrasemes and specific modal constructions (for more details on the latter cf. ibid.: 18-19).

The German and Croatian MPs share various morphological and syntactic characteristics (cf. ibid.: 20):

- They are non-inflecting items that constitute an open word class.
- Free combinations of mostly two particles are very frequent.
- They are syntactically dispensable, i.e. they have no constituent-value.
- They can neither be negated nor coordinated.

However, it is necessary to point out that, on the dialogic level, they are necessary linguistic means which connect the utterance to the pragmatic context. A more detailed account of their semantic function follows below.

The German and Croatian MPs differ with respect to the following formal characteristics (cf. ibid.: 21):

- Whereas most German MPs are monosyllabic, Croatian particles often consist of two or more syllables.
- German MPs exclusively occur in the so-called middle field position of the sentence. Croatian MPs, on the other hand, occur in various positions in the sentence.⁴

³ This inventory is based on a detailed corpus analysis and systematic comparison of German and Croatian MPs (Kresić and Batinić 2014). It is possible that further elements are members of this word category in Croatian. However, no other potential members were identified in the corpora used in that study (ibid.).

⁴ The distribution of Croatian MPs, however, cannot be considered to be free; some patterns in their distribution are largely related to the word category from which the MP originates (e.g. MPs derived from conjunctions always take the initial position in the sentence) and to the sentence type (e.g. they occupy the first position in polar questions and imperative sentences). MPs originating from adverbs can be considered as exceptions in this respect, as their syntactic position is free. Further investigations on this issue are needed.

Although German and Croatian MPs differ in some morphological and syntactic aspects, they share the same semantic function, which also applies to the equivalent English elements and constructions (cf. *ibid.*: 21–23):

- MPs are synsemantic words, i.e. they do not have a referential meaning, but a functional, pragmatic one.
- They have sentence scope, i.e. modify the whole utterance or clause.
- Semantically, they operate on the level of speaker and speech act, i.e. utterance and pragmatic context.
- MPs are dialogue-grammatical elements that have a relational meaning, i.e. they connect the utterance in which they occur with the pragmatic context (cf. Diewald et al. 2009: 196–199, Diewald 2007: 134). Their meaning can be explained in terms of the speaker's – verbalized or unverbalized – assumptions about the *state of affairs* in the context of the communication (cf. Kresić and Batinić 2014: 22).
- Each MP has a basic relational meaning, i.e. a meaning which is determined by the way in which it connects the utterance to the pragmatic context, for example *adversative* (e.g. ger. *aber*) or *affirmative* (e.g. ger. *ja*) (cf. *ibid.*).
- Most MPs have meaning variants which are derived by change of sentence type and speech act.

3. Intensification

In this paper, intensification refers to the process in which a linguistic element expresses a certain degree of intensity with respect to the content of another linguistic element. Intensity, as a cognitive concept, refers to cognitive processes based on conscious or subconscious comparisons of everything we perceive (cf. Tafel 2001). Comparisons result in a scale of values, depending on the position of objects on the scale. Values are determined by the norm⁵, and the entities modified by intensifiers⁶ can be located on “a point on an abstractly conceived scale” (Quirk et al. 1985: 589) which can have an upward or downward direction. Those that are located above the norm, are called amplifiers (which can be further distinguished as maximizers, e.g. *completely*, and boosters, e.g. *very*), whereas those on the lower end of the scale are called approximators (e.g. *almost*), compromisers (e.g. *more or less*), diminishers (e.g. *partly*)

⁵ The norm is culture-specific: European cultures, for example, will conceive that something is big or high differently than some African cultures (cf. Tekavčić 1989: 63–64).

⁶ In this paper we use the term intensifier for both spheres of intensity: amplification and diminishing.

or minimizers (e.g. *hardly*). The scale of intensifiers also applies to the grading of the intensified entity. Bolinger (1972: 17) distinguishes between boosters (upper end of the scale, e.g. *He is a perfect idiot*), compromisers (middle part of the scale, e.g. *He is rather an idiot*), diminishers (lower part of the scale, e.g. *It was an indifferent success*), minimizers (lower end of the scale, e.g. *He's a bit of an idiot*). Based on the above classifications, Paradis (1997: 27) proposes two main groups of degree modifiers of adjectives: reinforcers and attenuators. Reinforcers are subdivided into maximizers (*absolutely, completely*) and boosters (*very, terribly, extremely*). Attenuators comprise moderators, approximators (*quite, rather, pretty*) and diminishers (*a little, slightly*). Van Os (1989) distinguishes between eight areas of intensity in the German language: absolute degree, approximative degree, extremely high degree, high degree, moderate degree, diminishing degree, minimal degree and negative degree. Kirschbaum (2002) deals with metaphorical models of expressing intensity in German and suggests a degree scale, which consists of an end or complementary area, an endpoint and a maximum of experience. Pavić Pintarić (2010) investigates German and Croatian phrasemes used for expressing intensity and distinguishes between complete (absolute) degree, high degree, higher degree of an already graded feature, moderate degree, incomplete degree, lower degree of an already graded feature and low degree.

Intensity can be expressed with adjectives, adverbs, nouns, particles and verbs. More specifically, gradability is regarded as a grammatical category of verbs, nouns, adjectives and adverbs (Bolinger, 1972, e.g. *He's such a baby!*). Van Os (1989: 1–2) treats intensification as a functional-semantic category and distinguishes the following means of intensification: intensifying particles, intensifying adjectives, reduplication, emphatic accents, prepositional phrases, word formation and idioms. In this paper, we focus on particles as intensifying means. With reference to the German language, Helbig and Buscha (2001: 423–424) mention grading particles or intensifiers (“Intensifikatoren”) which can be used with adjectives and adverbs, e.g. *Er ist weit fleißiger als sein Bruder. Er arbeitet weit fleißiger als sein Bruder ‘He is far more diligent than his brother. He works far more diligently than his brother.’* According to Gelhaus (1998) these particles express the grade of a certain property. They can be used with adjectives, adverbs and verbs, e.g. *Sie besucht uns sehr oft. Die Wahl verlief äußerst spannend ‘She visits us very often. The election was extremely exciting.’* Adjectives are often used for grading in their uninflected form, e.g. *Das ist echt gut. Das tut toll weh ‘That's really good. That hurts like hell.’* Götze and Hess-Lüttich (2005) discuss modal adverbs with an intensifying function, e.g. *besonders, weitaus, zutiefst*.

With respect to the Croatian language, Silić and Pranjković (2007: 254–255) distinguish between intensifying particles (intensifiers) and grading (comparing) particles. The first group intensifies or emphasizes words in a sentence, sentence parts or the whole sentence, e.g. *I njemu su dali poklon* ('He also was given a gift'), *Pa to je da čovjek poludi* (Oh, that drives you crazy), *Reci bar sestri* ('At least tell your sister'). Grading particles modify properties expressed by adverbs or adjectives in such a way that these properties are graded and compared to some other properties. They are usually classified as adverbs, e.g. *mnogo, puno, vrlo, veoma, previše, skroz, posebno, naročito*.

Intensifiers are often used in expressive, emotional sentences. They have a stronger emotional and/or connotative function than mere comparison/grading (cf. Jachnow 2001: 490). Amplification is considered to be an important language function. Suščinskij (1985: 97) argues that means of amplification are normally used when the author (speaker/writer) wishes to emphasize something so that the addressee becomes aware of his or her intentions. According to Athanasiadou (2007), intensification serves to express subjectivity. Degree adverbs show the speaker's involvement and add an emotional and subjective dimension to the discourse. According to Suščinskij (1985: 96–97), the analysis of certain speech acts with intensifying means shows that they do not only express an intensifying, i.e. emotional-expressive function, but have other complex functions at the same time, e.g. marking the rhematic element of the expression, amplifying the speech in the whole utterance through amplification, implicitly expressing a high degree of the speaker's certainty about the reality of the statement/utterance (expression of modality). Intensifiers imply the desire of the speaker to induce the listener to a specific behaviour, attitude or way of thinking, and point out the emotional attitude of the speaker.

In the following two sections, two studies are presented. The first investigation (Section 4) sheds light on the use of intensifying vs. non-intensifying MPs by speakers with L1 Croatian who are learners of English and German. Its results motivated us to explore the intensifying function of MPs more extensively in spoken and written corpora of German, Croatian and English. On the basis of the insights gained in both investigations, an intensification scale for the investigated items is proposed (Section 5).

4. Study on the use of intensifying MPs

In this section, the results of a study on the use of intensifying MPs are presented and discussed. The study investigates whether and to what extent such elements are used by 136 Croatian students of German and English (87 first

year students and 49 fourth year students). Participants were asked to supply missing MPs and modal elements in sentences given in a cloze test, in which their use is obligatory in a pragmatic sense. The students were given 9 tasks and produced 1224 answers.

The hypothesis is that the investigated group of learners tends to use MPs with an intensifying function less often than MPs without intensifying function, as previous studies indicate that marked elements (in our case intensifying items = MPs) are more likely to appear later or even not to appear in second language learners' speech (cf. Van Patten and Benati 2010: 106).

Students were presented with a sentence in one of the three languages and had to supply answers in the other two languages. Below are examples with German as the source language.

(3) *Das Wasser ist aber warm! / Al/Baš je voda topla! / Oh, the water is really warm!*

In this sentence, the given MP *aber* has an intensifying function. The underlined particles in the Croatian and English examples are (expected) correct answers. The first year students filled in the following elements (with the total number of answers given in square brackets):

(4) Baš je voda topla! [23] Kako je voda topla! [16] Ali je voda topla! [9]

In their Croatian answers, students apparently recognized the necessity to supply a modal element and gave the highest number of correct answers with an intensifying meaning. The fourth year students used the same particles, but with a different distribution:

(5) Kako je voda topla! [14] Baš je voda topla! [6] Ali je voda topla! [2]

The first year students used intensifying MPs in 67% of their English answers, whereas 22% gave no answer at all:

(6) *Oh, the water is so warm! [43] Oh, the water is really warm! [15] Oh, the water is = warm! [19]*

The fourth year students used the same modalizing elements, but in a much higher percentage (94%). Only three answers lacked a modalizing element.

(7) *Oh, the water is so warm! [27] Oh, the water is really warm! [19] Oh, the water is = warm! [3]*

The examples in both languages show that most participants in our study recognized the appropriateness of supplying a modalizing element with an intensifying function. They seemed to be aware of the possibility and/or appropriateness to use intensifying items. In the following, the answers with respect to the

three target languages (i.e. the languages in which the answers had to be provided) are presented separately.

In Table 1 we extracted the sentences used by students in the target language (German) in which they had to supply appropriate German MPs (the respective English translations are given in brackets). Participants gave priority to those with an intensifying function. The expression of an intensifying meaning can also be recognized in students' answers in which the grading particle *sehr* was used. A higher percentage of answers contains an intensifying MP, whereas a very low percentage of learners did not supply an answer at all. An even lower percentage of answers contains an element that is either a non-intensifying MP or not an MP at all.

Example	Group of students	Answers (percentage)			
Er wird <u>schon</u> genug Stimmen bekommen! (<u>Don't worry</u> , he'll get enough votes!)	1 st year	schon (78%)	doch (7%)	no answer (9%)	eben, sicher, sehr (2%)
	4 th year	schon (81%)	doch (2%)	-	sicher, aber (2%)
Wie viel Geld er <u>nur</u> ausgibt! (<u>He sure/How he</u> spends a lot of money!)	1 st year	nur (37%)	doch (10%)	no answ. (21%)	sehr, ei- gentlich, so (2%)
	4 th year	nur (51%)	doch (12%)	no answ. (20%)	wohl (2%)
Das ist <u>vielleicht/echt/aber</u> ein Auto! (That's <u>what I call</u> a car!)	1 st year	aber (24%)	echt, wirklich (8%)	no answ. (36%)	ja (14%)
	4 th year	aber (33%)	echt, wirklich, vielleicht (4%)	no answ. (2%)	ja, wohl (6%)
Hast du <u>etwa</u> die Dokumente verloren? (You <u>didn't</u> lose the documents, <u>did you?</u>)	1 st year	etwa (14%)	denn (14%)	-	vielleicht (9%)
	4 th year	etwa (25%)	denn (14%)	no answ. (12%)	vielleicht , doch (8%)

Table 1. Students' answers in German

Table 2 shows the results in the tasks with English as the target language, with a fairly low percentage of correct answers. Students either supplied no answer or used pronouns instead of modalizing elements. The English answers support our hypothesis of a lower tendency to use marked linguistic elements among language learners.

Example	Group of students	Answers (percentage)			
<u>Don't worry</u> , he'll get enough votes!	1 st year	don't worry (9%)	well (22%)	no answ. (44%)	surely (12%)
	4 th year	don't worry (8%)	well (22%)	no answ. (26%)	surely, sure (12%)
<u>He sure/How he spends a lot of money!</u>	1 st year	how he (3%), he sure (5%)	he really (10%)	no answ. (12%)	truly he (1%), he (59%)
	4 th year	how he , he sure (4%)	he really (10%)	no answ. (16%)	how much, what he (2%), he (67%)
Why <u>on earth</u> did she just leave?	1 st year	on earth (8%)	in the world (1%)	no answ. (80%)	for God's sake, only, the heck (1%)
	4 th year	on earth (12%)	in the world (2%)	no answ. (78%)	only, indeed, then (4%)

Table 2. Students' answers in English

Table 3 shows two example tasks in which students had to provide Croatian MPs. The results show the learners' tendency of using modalizing elements with an intensifying function, especially in the group of fourth year students.

Example	Group of students	Answers (percentage)			
<u>E to mi je pravi automobil!</u> (That's what I call a car!)	1 st year	e to (10%)	to (76%)	no answ. (3%)	e ovo (2%)
	4 th year	e to (10%)	to (73%)	no answ. (4%)	e ovo, ma (2%)
Ma/A/Pa zašto je samo tako otišla? (Why <u>on earth</u> did she just leave?)	1 st year	ma (12%), pa (25%), a (3%)	ali (12%)	no answ. (29%)	ama (4%)
	4 th year	pa (37%), a (18%), ma (4%)	ali (27%)	no answ. (14%)	jednostavno (2%)

Table 3. Students' answers in Croatian

We investigated how native speakers of Croatian and learners of English and German use intensifying MPs. The data used in this part of the study consists of 1224 answers given by the participants in 9 tasks; missing MPs and modal elements had to be supplied in sentences in which their use is obligatory in a pragmatic sense.

The results have not confirmed our hypothesis that learners of German tend to use MPs with an intensifying function less often. In German as well as in Croatian, the tested students use more marked elements, i.e. intensifying MPs, than non-intensifying MPs or other non-intensifying elements, whereas this is not the case with respect to English. In the tasks in which equivalent English modalizing elements had to be supplied, we observed a low tendency to use intensifying linguistic means. Moreover, we observed that the investigated fourth year students of German in particular use intensifying MPs to a slightly higher extent than the first year students of German. The question arises whether learners of German as a foreign language tend to produce intensifiers as marked elements at a later stage of learning. Longitudinal studies using different types of data elicitation are necessary to explore this question in more detail.

5. MPs and intensity

For the purpose of this paper, an extensive analysis of the intensifying aspect of MP meanings was conducted on the basis of corpora of German, Croatian and

English. The results of these corpus analyses are discussed in detail in this section. An intensification scale with respect to the inventory of German and Croatian MPs and equivalent English expressions is suggested. The main hypothesis is that some MPs in German and Croatian and corresponding modal elements in English express different degrees and types of intensity which represents an additional aspect of meaning extending their basic function of relating the respective utterance to a verbalized or unverbalized pragmatic context. The different degrees and types of intensity can be expressed on a scale which takes into account the distribution of MPs with respect to different sentence types.

5.1. The intensifying function of MPs: intensification types

The modal function of each MP in German and Croatian consists in relating the utterance to the pragmatic context in a specific way, i.e. each MP modifies the sentence by adding the particle's basic relational meaning to it (cf. Diewald 2007, Kresić and Batinić 2014). The starting point of the analysis presented here are the German MPs, which are contrasted with the Croatian MPs as well as with equivalent English expressions, a procedure also laid out in Kresić and Batinić 2014.

We argue that these lexical means of expressing modality can have an intensifying function as an additional aspect of their meaning. MPs can express different degrees of intensity just like other lexical intensifiers. However, in order to classify MPs on a scale of intensification, the following crucial question must be taken into consideration: Which linguistic units are intensified by MPs?

For the purpose of identifying those units as well as the additional intensifying function of MPs, we will first compare an MP that we assume to be an intensifier with another lexical element expressing intensity without a modal function, such as an intensifying adverb.

A closer look at the following minimal pairs of sentences in German, Croatian and English can illustrate the difference between an intensifying adverb (b) and an intensifying MP (c):

(8) German	Croatian	English
a. Das Wasser ist warm.	a. Voda je topla.	a. The water is warm.
b. Das Wasser ist <i>sehr</i> warm.	b. Voda je <i>jako</i> topla.	b. The water is <i>really</i> warm.
c. Das Wasser ist <i>aber</i> warm!	c. <i>Ali</i> je voda topla!	c. (<i>Oh,</i>) the water is <i>really</i> warm!

In all three languages, a. is an unmarked sentence, i.e. a sentence without an intensifying element. Sentence b. is marked by an intensifying adverb: *sehr* in German, *jako* in Croatian and *really* in English, while sentence c. is marked by an intensifying MP (or an equivalent modal expression in English): *aber* in German, *al* in Croatian and an emphatic addition of the adverb *really* in English, which can be further emphasized by introducing the sentence with the exclamation *oh*.

A closer look at the two different types of intensifiers (b. and c.) reveals the following: while the adverb intensifies the adjective which is the head of the adjective phrase (AdjP or AP) containing the adverb (i.e. the modifier of the head of the phrase) in all three languages, the modal intensifiers in sentences c. are not a part of the adjective phrase, but added to the whole sentence. Furthermore, the addition of an intensifying MP to the sentence results in a change from declarative to exclamative sentence type.

Consequently, we argue that the main distinguishing feature between an intensifying adverb or other lexical intensifiers without a modal function and an intensifying MP is their scope. Whereas a non-modal intensifier intensifies another lexical element in a phrase in which it occurs (in the example above, the head adjective of the adjective phrase is intensified), intensifying MPs have sentence scope.

The meaning of most MPs can be graded with respect to the degree of intensity they (can) express. MPs express different degrees of intensity which is added to the content of the whole sentence. Due to its sentence scope, a correlation and interaction between the type of intensity an MP expresses and the sentence type in which it occurs can be assumed. The sentence type influences the way in which an MP intensifies the content of a sentence. More specifically, the sentence type determines the type of intensity which an intensifying MP expresses in a certain sentence.

By using a certain intensifying MP, the speaker not only indicates that the respective sentence is modified by the specific basic modal meaning of the particle in question, but also expresses a certain degree of:

- 1) the necessity of accepting the state of affairs (in a declarative sentence),
- 2) the necessity of performing the requested action (in an interrogative and an imperative sentence),
- 3) the speaker's emotional involvement in expressing a wish or astonishment (in an exclamative and a wish sentence).

There are three different types of intensification that can be accomplished by MPs, depending on their occurrence in different sentence types. The following table illustrates this:

Type of intensification of MPs	Sentence type
Intensification of the necessity of accepting the state of affairs	declarative sentence
Intensification of the necessity of performing the requested action	interrogative sentence imperative sentence
Intensification of the speaker's emotional involvement in expressing a wish or astonishment	exclamative sentence wish sentence

Table 4: Types of intensification of MPs with respect to sentence types

The position of the individual intensifying MPs on the intensification scale is based on the intensification types. If an MP expresses a higher degree of one of the above listed intensification types, it can be considered an amplifying intensifier and is therefore classified on the upper part of the intensification scale. If an MP expresses a lower degree of intensity with respect to the norm, it expresses one of the diminishing grades of intensity and is placed on the lower part of the intensification scale.

Difficulties in determining the position of a certain MP on the scale (i.e. in identifying the intensifying degree expressed by it) can arise from the fact that the same MP usually can occur in more than one sentence type. MPs can be classified into two groups: a. MPs that are stable with respect to the degree of intensity they express, showing the same degree of intensity regardless of the sentence type they occur in, and b. MPs whose intensity degree is sentence type sensitive, with a varying intensification type according to the sentence type they are used in. Thus, the sentence type not only affects the MP's intensification type, but it can also affect its intensity degree.

Most MPs are classified on the amplifying, i.e. upper part of the intensification scale, with a distribution that is sensitive to sentence types. The classification of an MP occurring in different types of sentences is shown in the following scale:

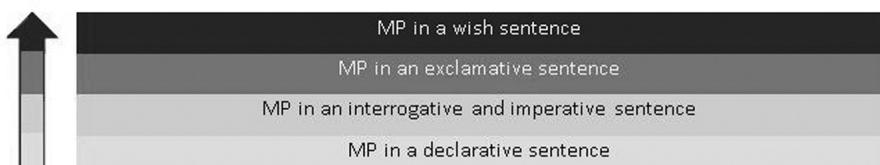

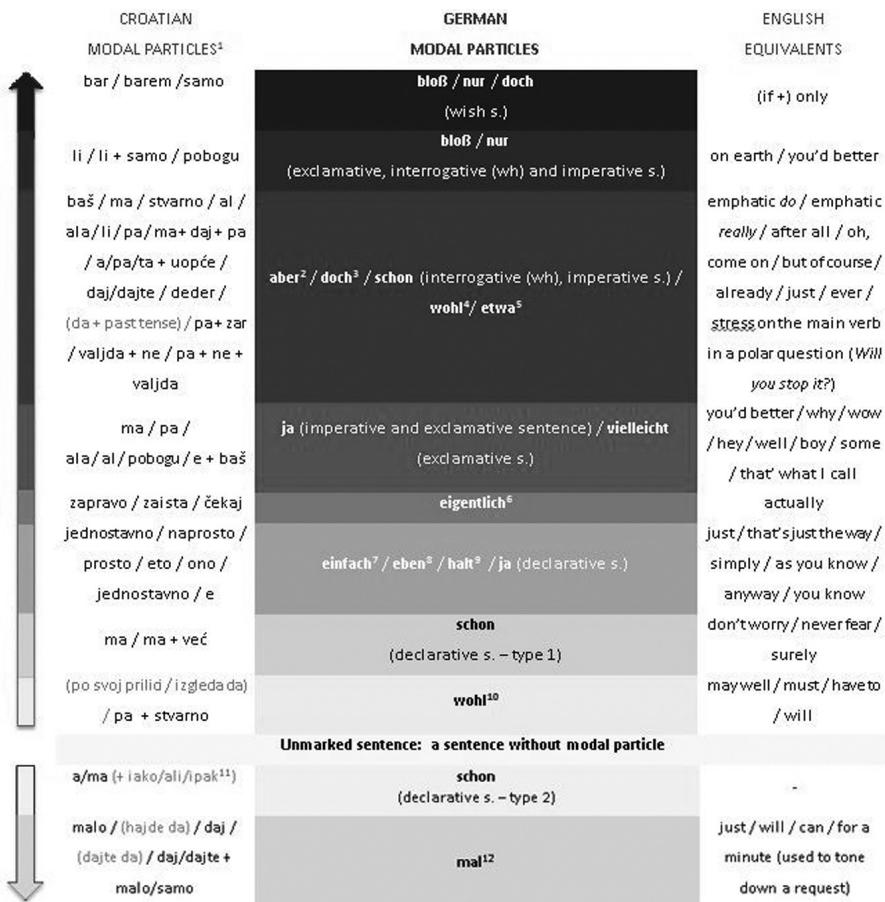
Figure 1: Intensification scope of MPs with respect to sentence types

The intensity of some MPs, if used in certain sentence types, increases as indicated on this scale. If an MP can be used in several sentence types, and if its grade of intensity varies, this is due to the sentence type. An MP in a declarative sentence is placed rather low on the amplifying part of the intensification scale, due to the representative function of a declarative sentence, i.e. the speaker declares something about a certain state of affairs. An MP expresses a higher degree of intensity in an interrogative or imperative sentence, since these sentence types entail an expectation that a certain course of action will be performed. An even higher grade of intensity is expressed by an MP in an exclamative, and therefore emotionally marked sentence. Finally, an MP can add very high degrees of intensity to a wish sentence due to the implied desire and simultaneous uncertainty concerning the realization of the wish which is why the emotional involvement of the speaker appears to be even higher. Accordingly, if a certain MP (e. g. German *doch*) can be used in both a declarative and a wish sentence, its intensity degree will be higher in the latter.

MPs have sentence scope, hence their intensifying function also operates on the sentence level, i.e. they modify and some of them additionally intensify the whole utterance in which they occur, and not only a specific part of the sentence. Due to their sentence scope, both the modal and intensifying function of MPs vary according to the sentence type in which they occur.

5.2. Intensification scale

We suggest the following intensification scale. It represents the different degrees of intensity expressed by MPs in German and Croatian and by corresponding expressions in English:

CROATIAN MODAL PARTICLES ¹	GERMAN MODAL PARTICLES	ENGLISH EQUIVALENTS
bar / barem / samo	bloß / nur / doch (wish s.)	(if +) only
li / li + samo / pobogu baš / ma / stvarno / al / ala/li/pa/ma+daj+pa /a/pa/ta+uopće / daj/dajte / deder / (da+pasttense) / pa+zar /valjda+ne / pa+ne + valjda	bloß / nur (exclamative, interrogative (wh) and imperative s.)	on earth / you'd better emphatic do / emphatic really / after all / oh, come on / but of course / already / just / ever / stress on the main verb in a polar question (Will you stop it?)
ma / pa / ala/al/pobogu/e+baš	aber ² / doch ³ / schon (interrogative (wh), imperative s.) / wohl ⁴ / etwa ⁵ ja (imperative and exclamative sentence) / vielleicht (exclamative s.)	you'd better / why / wow / hey / well / boy / some / that' what I call actually
zapravo / zaista / čekaj jednostavno / naprsto / prosto / eto / ono / jednostavno / e	eigentlich ⁶ einfach ⁷ / eben ⁸ / holt ⁹ / ja (declarative s.)	just / that's just the way / simply / as you know / anyway / you know don't worry / never fear / surely
ma / ma + već (po svoj prilid / izgledada) / pa + stvarno	schon (declarative s. – type 1)	may well / must / have to / will
a/ma (+ iako/ali/tpak ¹¹) malo / (hajde da) / daj / (dajte da) / daj/dajte + malo/samo	wohl ¹⁰ schon (declarative s. – type 2)	-
Unmarked sentence: a sentence without modal particle		
↓		
↑		

¹ Modal contractions are listed if relevant. They are indicated in writing with parenthesis and grey coloured letters.

² Sentence types: imperative, exclamative.

³ Sentence types: declarative, imperative, exclamative.

⁴ Sentence types: only imperative.

⁵ Sentence types: only interrogative.

⁶ Sentence types: declarative, interrogative (wh and polar)).

⁷ Sentence types: declarative, interrogative (polar), imperative, exclamative.

⁸ Sentence types: declarative and imperative sentence.

⁹ Sentence types: declarative and imperative sentence.

¹⁰ Sentence types: declarative and exclamative sentence.

¹¹ These are conjunctions that introduce the clause preceded by the clause containing the MP.

¹² Sentence types: interrogative and imperative sentence.

Figure 2: Intensification scale of MPs

This classification of MPs in Croatian and German and their functional equivalents in English is based on the inventory presented in Kresić and Batinić (2014), as well as on semantic descriptions of MPs developed in the same study. The distribution of MPs on the intensification scale in the present study is based on a detailed corpus analysis of MPs and equivalent expressions and on the results of the experiment presented in Section 4.

The scale representing the intensifying function of MPs has an upward and a downward direction. Values are determined by the norm, i.e. a sentence unmarked by an MP. The following German and Croatian imperative sentences illustrate the intensifying function of MPs and will serve to explain how the intensifying values are determined:

(9) German	Croatian	English
a. Denk drüber nach!	a. Razmisli!	a. Think about it!
b. Denk <i>schon</i> drüber nach!	b. <i>Daj</i> , razmisli!	b. <i>Do</i> think about it!
c. Denk <i>mal</i> drüber nach!	c. <i>Daj malo</i> razmisli!	c. Think about it <i>for a minute!</i>

In a simple imperative sentence like a. the speaker expresses a request of some kind, pointing out an action that he or she demands to be performed. Because sentence a. is not marked by an intensifying MP (or a functionally equivalent expression), it is considered as the norm with which the respective sentences b. and c., each marked by an intensifying MP, are contrasted. The aim of the analysis is to identify the intensifying degree expressed by individual MPs and to determine their position on the intensification scale. By adding an MP to an imperative sentence, the speaker can intensify the necessity of following the requested course of action (b). In this case, the respective intensifying MP (e.g. ger. *schon*, cro. *daj*, eng. emphatic addition of *do*) is placed on the amplifying part of the scale. Alternatively, the speaker can tone down the necessity of following the requested course of action (c). In that case the MP in question (e.g. ger. *mal*, cro. MP group *daj malo*, eng. *for a minute*) is placed on the diminishing part of the intensification scale.

The amplifying or the upper part of the scale consists of more grades than its diminishing or lower part, since only few MPs display lower intensity in relation to the norm. Not every intensifying MP can express different intensity degrees. However, if it does, its intensification scope depends on the sentence type (Figure 1), as discussed in Section 5.1.

In the next part of this section, the explanation for the proposed classification of MPs on the intensification scale (Figure 2) will be given with reference to the German MPs. In our line of argumentation, however, the explanation will always refer not only to a specific German MP, but also to its equivalents in Croatian and English.

The basic meaning of the MP *wohl* is tentative, indicating that it is possible or probable that the state of affairs is true. In a declarative and exclamative sentence, the state of affairs is evaluated as fairly certain. This MP is therefore placed on the upper part of the grading scale, representing the first amplifying degree.

The second intensity degree is expressed by the particles *einfach* (regardless of the sentence type, i.e. in a declarative, interrogative, imperative and exclamative sentence), *eben* and *halt* (both in a declarative and an imperative sentence) and *ja* (only in a declarative sentence). The basic meaning of *einfach* is evidential-plausible. It serves to evaluate a certain state of affairs as evident, unchangeable and easy to understand (in a declarative, interrogative and exclamative sentence) or as easy to perform (if occurring in an imperative sentence). *Eben* and *halt* (in a declarative and imperative sentence) with their basic stating function indicate that the state of affairs has to be accepted, as it does not require any further explanation from the speaker's point of view. The MP *ja* with its basic affirmative meaning is used to confirm the expressed state of affairs and to evaluate it as evident and indisputable. The MP *ja* (in a declarative sentence) therefore expresses the same degree of intensity as the stating particles *eben*, *halt* and *einfach*.

The MP *eigentlich* fulfills a focusing and (topic-)initiating function. However, only when used in the function of *focusing* the discourse on an essential aspect of the topic (both in the declarative and in the interrogative sentence) is it considered to be an intensifier. Thus, it is placed on the upper part of the grading scale as a (partially) intensifying MP.

The MP *ja* used in an imperative sentence points out the unquestionable necessity of following a certain course of action. It is placed on the upper part of the scale above the MPs *ja* (in a declarative sentence), *eben*, *halt*, *einfach* and *eigentlich*. In an exclamative sentence, *ja* intensifies the speaker's emotional involvement in expressing astonishment, due to the fact that he or she expected something else to be the case. Therefore, *ja* in an exclamative sentence is placed on the same level as *ja* in an imperative sentence. Although *vielleicht* has a dubitative meaning, if added to an exclamative sentence, it can be placed on the same level of the amplifying part of the scale with *ja* (in an imperative and

exclamative sentence), since in that case it expresses the speaker's strong astonishment caused by the fact that something is hard to believe.

Four particles are positioned above *ja* (in an imperative and exclamative sentence): *aber* (basic meaning: adversative), *doch* (concessive-adversative), *schon* (concessive), *wohl* (tentative) and *etwa* (undesiderative). Among these particles, only *doch* can be used in a declarative sentence⁷, emphasizing that the speaker holds his or her opinion despite possible contrary views, which is why it expresses a high degree of intensity. Each of these particles, when used in an imperative sentence, indicates that the requested action needs to be performed urgently despite an existing contrary state of affairs (*aber*) or a possible contrary view on the state of affairs (*doch* and *schon*). Although the basic meaning of *wohl* is tentative and the speaker, by using it, evaluates the state of affairs as fairly certain⁸, if used in an imperative sentence, it indicates that the request needs to be fulfilled by all means. Because the demand is emphasized as very strong and urgent, *wohl* in an imperative sentence expresses a very high degree of intensity. If used in an interrogative sentence, *schon* and *etwa* indicate the speaker's strong expectations with respect to a certain expected answer to a question: a. the MP *schon* in an interrogative sentence (i.e. wh-question) indicates that contrary opinions are not justified, highly intensifying the necessity of accepting the current state of affairs, b. the MP *etwa* with its basic undesiderative meaning is used only in a polar question, in which it indicates that the speaker does not wish the expressed conclusion to be true, while intensifying the speaker's expectation concerning the answer.

Even higher degrees of intensity are expressed by the MPs *bloß*, *nur* and *doch*. The synonymous particles *bloß* and *nur* are positioned very high on the amplifying part of the intensification scale. With their basic focusing function, they indicate a strong emotional involvement and the focus of the speaker on a certain state of affairs. In an interrogative sentence, these MPs express the astonishment of the speaker and his or her strong interest in finding out the answer to the respective question. If used in an exclamative sentence, *bloß* and *nur* indicate the speaker's surprise or astonishment concerning a certain state of affairs. In an imperative sentence, they point out the necessity of following a certain course of action.

Three German MPs share the same high degree of intensity if they are used in a wish sentence: *bloß*, *nur* and *doch*. In a wish sentence, they indicate the speaker's strong wish regarding a certain event or state of affairs, i.e. they in-

⁷ The particle *schon* is excluded here and will be discussed later.

⁸ This is why *wohl* is placed on the lower part of the intensification scale.

tensify the wish expressed by the respective sentence. Each of these three MPs functions as a highly intensifying element in a wish sentence. Among all MPs, these three elements are positioned on the highest possible level of the amplifying part of the intensification scale.

On the diminishing part of the intensification scale, we can place only the two MPs *schon* and *mal* which express a lower degree of intensity with respect to the norm. The particle *schon* functions as a highly intensifying MP in interrogative or imperative sentences. However, when used in a declarative sentence, its intensity degree varies. The basic meaning of *schon* has three different variants in the declarative sentence. In one of the meaning variants, *schon* indicates that the speaker's agreement with the current state of affairs is partial, i.e. restrained or reserved. In this case, *schon* expresses a lower degree of intensity with respect to the norm by indicating the necessity of accepting the state of affairs.

With its primary encouraging-punctual function, *mal* in an imperative sentence indicates that the requested action will take a short period of time and/or that it will be done only once. In this manner *mal* tones down the encouragement for an action, i.e. the expressed necessity of performing the requested course of action. As it is used in both an interrogative and an imperative sentence to tone down a request, it is placed on the lower part of the intensification scale. Low intensity of *mal* in an interrogative sentence is additionally signalled by the use of modal verbs such as *can* or *may* (ger. *können* and *dürfen* used in the indicative or conjunctive/subjunctive mood, cro. *moći*, *smjeti*). An utterance containing the MP *mal* is understood as a polite request.

It is important to note that none of the German MPs nor their Croatian and English equivalents can express the absolute degree of intensity. MPs can be intensifying means expressing different degrees of intensity determined by the norm, which is represented by a sentence without an MP, but they can never reach the maximum degree of intensity, as opposed to some intensifying adverbs such as *absolutely*, *completely*, *totally* etc.

5.3. MPs without intensifying function

Certain MPs have no intensifying function whatsoever. Therefore, they have no intensity value and can be placed neither on the upper part of the intensification scale nor on its lower part. The following MPs do not have an intensifying function at all: *denn*, *ruhig*, *gleich* in all sentence types in which they can occur⁹, *doch* in a wh-question, *eigentlich* with the modal function to initiate a

⁹ It is important to note that *gleich* can only be used in a wh-question.

topic, and *schon* if its specific meaning variant is expressed in a declarative sentence. The particle *denn* has a basic consecutive meaning and is used to introduce a question or exclamation which is motivated by what the speaker has just heard or witnessed. Because its meaning does not comprise an evaluation concerning the degree of necessity of performing a requested action or the degree of the speaker's emotional involvement in expressing astonishment, *denn* cannot be considered an intensifier like the MPs discussed above can. The particles *gleich* and *doch* in an interrogative sentence share the same reminiscent function. They are used in a question to mark that the speaker should know the answer to this question but cannot recall it at the moment, and as such do not have an intensifying function. By using *ruhig*, the speaker adds a sedative meaning to an utterance, using it as an invitation or reassurance with respect to a certain course of action. By the use of *ruhig*, the speaker indicates to the addressee that possible doubts regarding a certain course of action are unnecessary. Thus, *ruhig* is an MP without an additional intensifying function.

As mentioned in the discussion of the position of individual MPs on the intensification scale in Section 5.2, *eigentlich* has two basic relational meanings, both in a declarative and in an interrogative sentence. The focusing meaning comprises an additional intensifying function, while the other meaning, the (topic-) initiating meaning, cannot be considered to be intensifying. It does not add a certain degree of intensity to the content of the sentence in comparison to the norm.

The element *schon* is a polyvalent MP with reference to the expression of intensity, as shown above (Figure 2). Each MP has a basic relational meaning defined by the way in which it connects the utterance to the pragmatic context, and most MPs have meaning variants which derive from the change of sentence type and speech act (cf. Kresić and Batinić 2014). The particle *schon* has a basic concessive meaning and can be used in different sentence types. Not only does its meaning vary depending on the sentence types in which it occurs, but it also has three different meaning variants in one of the sentence types, i.e. in the declarative sentence. In two of the three possible meaning variants, *schon* shows different degrees of intensity added to the utterance. One of these intensification grades is placed on the amplifying part of the scale, while the other one represents a diminishing grade with respect to the unmarked sentence. The third meaning variant of *schon* in a declarative sentence does not have an intensifying function at all, but indicates that the speaker's opinion expressed in the utterance is different from other possible opinions regarding a certain state of affairs.

The intensifying function of MPs in interrogative sentences has not been dealt with in the present study. We are concluding the analysis with some remarks concerning the particle *vielleicht* with its basic dubitative relational meaning which is used to express a doubt with respect to the truth condition of the state of affairs. By using *vielleicht* in an interrogative sentence, the speaker points out that it is hard to believe that the state of affairs is true, and makes a statement about the truth condition of the state of affairs. At this point, on the basis of the analysis carried out in this paper, it is difficult to say whether *vielleicht* also has an intensifying function. Further analyses are required to determine the possible intensifying role of *vielleicht* and other MPs in interrogative sentences.

6. Conclusion

In this paper, we have discussed the intensifying function of MPs in a cross-linguistic perspective, focusing primarily on German MPs, but also encompassing Croatian MPs as well as equivalent modal elements in English in the proposed intensification scale. Previous studies on intensification have mainly dealt with grading particles, adjectives and adverbs, reduplication, emphatic accents, prepositional phrases, word formation and idioms as means of intensification. The present study offers an analysis of intensification expressed with modal particles in the aforementioned languages.

First, we investigated to what degree intensifying MPs are used by a group of 136 Croatian students of German and English. The aim of this part of the study was to explore the amount of the use of intensifying MPs vs. non-intensifying MPs by native speakers of Croatian who are at the same time foreign language speakers of German and English, i.e. who have a knowledge and assumed competence in using these elements in all three investigated languages. Our hypothesis is that the investigated group of language learners tends to use MPs and modal elements with an intensifying function less often was confirmed only with respect to English modalizing elements, whereas in German as well as in Croatian students use marked elements, i.e. intensifying MPs, to a relatively high degree. Furthermore, fourth year students of German use intensifying MPs to a slightly higher extent than the investigated first year students of German. Although the same participants were not tested in a longitudinal study (in their first year of studies and in their fourth year of studies), the comparison of these two different groups of students (first year and fourth year) can lead to the assumption that intensifiers as marked elements may appear at a later stage of learning German as a foreign language. This hypothesis requires further in-

vestigation, taking into account different combinations of L1 and L2/L3. The insight into the investigated speakers' relatively high tendency to use intensifying MPs both in their L1 (Croatian) and L2 (English) led us to investigate the intensifying function of MPs in more detail.

On the basis of a detailed analysis of the meaning of German and Croatian MPs and equivalent modalizing expressions in English (Kresić and Batinić 2014), which was conducted using spoken and written corpora in all three languages, the basic modal meaning of each MP was described. Two insights from that previous investigation (*ibid.*) were crucial with respect to the development of the intensification scale of MPs in the present study: 1) the basic meaning of each MP consists in the way in which the particle relates the respective utterance to the verbalized or unverbalized pragmatic context, 2) the sentence type in which an MP occurs can affect its basic function resulting in different meaning variants of a specific MP. This led us to the conclusion that the sentence type can affect both the modal and intensifying function of MPs. Moreover, MPs can express a variety of intensification types that differ with respect to the sentence type. Three intensification types that an intensifying MP can express have been suggested in this paper. The study has shown that the sentence type can affect the intensity degree of MPs, as well. Intensifying MPs can either be stable with respect to the intensity degree they express, regardless of different sentence types in which they can occur, or their intensity degree can vary according to the type of sentence in which they are used. Furthermore, it has been shown that the scope is the only difference between an intensifying MP and other lexical means of expressing intensity.

The main result of the study is the suggested intensification scale encompassing the inventory of MPs in German, along with the equivalent Croatian particles and corresponding English equivalents. MPs are classified on the upper (amplifying) or on the lower (diminishing) part of the intensification scale. The position of each MP on the scale was discussed in detail. Some MPs were shown not to be classifiable on the intensification scale, i.e. it was argued that they have no intensifying function, but are rather particles with an exclusively modal function.

To sum up, this study has shown that some MPs in German and Croatian and their corresponding modal elements in English express different degrees and types of intensity which represents an additional aspect of their meaning. Thus, we have shed new light on the additional intensifying meaning aspect of MPs and extended the scope of the cognitive and semantic domain of intensity by applying it to the word class of MPs whose intensifying function has not

been taken into account adequately, so far. Further studies on other languages and language pairs are needed in order to explore universal and language-specific ways of expressing the intensifying meaning that is conveyed by MPs in German and Croatian and their modalizing equivalents in English.

Bibliography:

- ATHANASIADOU, ANGELIKI. 2007. On the subjectivity of intensifiers. *Language Sciences* 29. 554–565.
- BOLINGER, DWIGHT. 1972. *Degree words*. Mouton. The Hague – Paris.
- BRADAC, JAMES J., BOWERS, JOHN WAITE, COURTRIGHT, JOHN A. 1979. Three Language Variables in Communication Research: Intensity, Immediacy, and Diversity. *Human Communication Research* 5/3. 257–269.
- BYBEE, JOAN L., PERKINS, REVER; PAGLIUCA, WILLIAM. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. The University of Chicago Press. Chicago – London.
- DE HAAN, FERDINAND. 2006. Typological approaches to modality. *The Expression of Modality*. Ed. Frawley, William. Mouton de Gruyter. Berlin. 27–69. (preprint version from May 13, 2004, available online at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.134.3749&rep=rep1&type=pdf>)
- DIEWALD, GABRIELE. 2007. Abtönungspartikel. *Handbuch der deutschen Wortarten* Ed. Hoffmann, Ludger. de Gruyter. Berlin – New York. 117–142.
- GELHAUS, HERMANN. 1998. *Die Wortarten. Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. (6th ed.). Dudenverlag. Mannheim. 85–407.
- GÖTZE, LUTZ; HESS-LÜTTICH, ERNEST W. B. 2005. *Grammatik der deutschen Sprache*. Bertelsmann Lexikon Institut. Gütersloh – München.
- HELBIG, GERHARD; BUSCHA, JOACHIM. 2001. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Langenscheidt. Berlin – München.
- JACHNOW, HELMUT. 2001. Quantitätssorten und Quantitätsausdrücke im Kroatischen / Serbischen. *Quantität und Graduierung als kognitiv-semantische Kategorien*. Eds. Jachnow, Helmut; Norman, Boris; Suprun, Adam E. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden. 457–482.
- KIRSCHBAUM, ILJA. 2002. *Schrecklich nett und voll verrückt. Muster der Adjektiv-Intensivierung im Deutschen*. Dissertation (PhD thesis). Heinrich-Heine-Universität. Düsseldorf.
- KRATZER, ANGELIKA. 1981. The notional category of modality. *Words, Worlds and Contexts. New Approaches in Word Semantics*. Eds. Ekmeyer, Hans-Jürgen; Rieser, Hannes. Walter de Gruyter. Berlin. 38–74. Reprinted in Portner & Partee (Portner and Partee 2002), 289–323.

- KRATZER, ANGELIKA. 1991. Modality. *Semantik: ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung* Eds. von Stechow, Arnim; Wunderlich, Dieter. *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 6. Walter de Gruyter. Berlin. 639–650.
- KRESIĆ, MARIJANA; BATINIĆ, MIA. 2014. *Modalpartikeln: Deutsch im Vergleich mit dem Kroatischen und Englischen / Modalne čestice: njemački jezik u usporedbi s hrvatskim i engleskim*. Sveučilište u Zadru. Zadar.
- PALMER, FRANK ROBERT. 2001. *Mood and Modality*. Cambridge University Press. Cambridge.
- PARADIS, CARITA. 1997. *Degree Modifiers of Adjectives in Spoken British English*. Lund University Press. Lund.
- PAVIĆ PINTARIĆ, ANITA. 2010. *Frazeološki izrazi za 'malo' / 'slabo' i 'puno' / 'jako' u njemačkom i hrvatskom jeziku*. Sveučilište u Zadru (unpublished PhD thesis).
- QUIRK, RANDOLPH; GREENBAUM, SIDNEY; LEECH, GEOFFREY; SVARTVIK, JAN. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman. London.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- SUŠČINSKIJ, IOSSIF I. 1985. Die Steigerungsmittel im Deutschen. *Deutsch als Fremdsprache* 2/22. 95–100.
- TAFEL, KARIN. 2001. Zum Wesen von Graduierung und deren Bedeutung für die menschliche Gemeinschaft. *Quantität und Graduierung als kognitiv-semantische Kategorien*. Eds. Jachnow, Helmut; Norman, Boris; Suprun, Adam E. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden. 20–38.
- TEKAVČIĆ, PAVAO. 1989. Izražavanje intenziteta svojstva u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku. *Strani jezici* XVIII/2. 63–69.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS. 1989. On the rise of epistemic meanings in English: an example of subjectification in semantic change. *Language* 65. 31–55.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS; DASHER, RICHARD B. 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge University Press. Cambridge.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS. 2003. Constructions in grammaticalization. *The Handbook of Historical Linguistics*. Eds. Joseph, Brian; Janda, Richard. Blackwell. Oxford. 624–647.
- VAN OS, CHARLES. 1989. *Aspekte der Intensivierung im Deutschen*. Gunter Narr Verlag. Tübingen.
- VAN PATTEN, BILL; BENATI, ALESSANDRO G. 2010. *Key Terms in Second Language Acquisition*. Continuum. London – New York.

Corpora cited:

- [HJK, Vj: 20001112], Institute of Croatian Language and Linguistics. 2007–2011. *Hrvatski jezični korpus – Croatian Language Corpus (HJK)*. Available online at <http://riznica.ihjj.hr/>.
- [DWDS: Quartett, 25], Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache (DWDS)*. Available online at <http://www.dwds.de/>.

Pojačajna funkcija modalnih čestica i modalnih elemenata iz međujezične perspektive

Sažetak

Cilj je ovoga rada analizirati pojačajnu funkciju njemačkih modalnih čestica i ekvivalentnih modalnih izraza u hrvatskom i engleskom jeziku. U radu se polazi od pretpostavke da pojedine njemačke i hrvatske modalne čestice te njihove funkcionalne istovrijednice u engleskom jeziku mogu izraziti različite pojačajne stupnjeve kao i tipove pojačajnosti. Pojačajnosti se pristupa kao dodatnoj aspektu značenja modalnih čestica koji proširuje njihovu temeljnu funkciju povezivanja iskaza u kojem se nalaze s izrečenim ili neizrečenim pragmatičkim kontekstom. Istraživanje se sastoji od dvaju dijelova. Prvo se ispituje uporaba pojačajnih modalnih čestica kod govornika hrvatskoga (J1), njemačkoga (J2/J3) i engleskoga jezika (J2/J3), a na temelju dobivenih rezultata i prethodno provedenih korpusnih analiza predlaže se ljestvica pojačajnosti s obzirom na inventar njemačkih modalnih čestica i njihovih hrvatskih i engleskih ekvivalenta. Rezultati su analize pokazali da se pojedinim njemačkim i hrvatskim modalnim česticama i ekvivalentnim engleskim izrazima mogu izraziti različiti tipovi pojačajnosti kao i različiti pojačajni stupnjevi te da se s obzirom na to ispitane jedinice mogu svrstati pretežito na gornji, a dijelom i na donji dio pojačajnosne ljestvice u odnosu na normu, odnosno rečenicu neobilježenu modalnom česticom.

Ključne riječi: čestice, modalne čestice, modalnost, pojačajnost, intenzifikacija, intenzifikatori, ljestvica pojačajnosti, njemački, hrvatski, engleski

Key words: particles, modal particles, modality, intensity, intensification, intensifiers, intensification scale, German, Croatian, English

UDK 811.163.42'373.46:551.435.8
81'367.4

Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 28. III. 2015.
Prihvaćen za tisk 25. V. 2015.

Larisa Grčić Simeunović

Odjel za francuske i iberoromanske studije Sveučilišta u Zadru

Obala kralja P. Krešimira IV. 2, HR-23 000 Zadar

lgrcic@unizd.hr

PRILOG METODOLOGIJI OPISA SINTAGMI U STRUČNOM DISKURSU

U radu se donose rezultati deskriptivnog terminološkog opisa istraživanja provedenog na jednojezičnom korpusu predmetnog područja znanosti o kršu. Semaziološki orijentiranim pristupom provodi se distribucijska analiza terminoloških jedinica i njihovih supojavnica u diskursu. Oslanjajući se na leksičko-gramatički model, kreiraju se pojmovne klase na temelju dvojnosti sintagmatskih i paradigmatskih relacija. U opisu sintagmatskih jedinica posebna se pozornost posvećuje ulozi pridjevskih riječi kao kvalifikatora, ali i nositelja specijaliziranog značenja. Aktivna uloga pridjeva prikazuje se metodom parafraziranja značenja s obzirom na klase pojmove koje pridjev determinira. Analiza pridjeva u terminološkim sintagmama upućuje na višedimenzionalno dinamično strukturiranje pojmovnih struktura specijaliziranog područja znanja.

1. Uvod

U fokusu suvremenih jednojezičnih i višejezičnih istraživanja strukovne komunikacije u radu se razmatraju prednosti leksičko-gramatičke i semantičke analize sintagmatskih jedinica u okviru deskriptivnog korpusno utemeljenog terminološkog opisa.

U radu se želi istaknuti mjesto terminološke jedinice u sustavu jezičnih znakov, s kojima je u posrednoj interakciji. Na tragu suvremenih terminoloških teorija, perspektiva terminološke analize proširena je na stvarnu uporabu jezi-

ka odnosno društvenu dimenziju (usp. Cabré 1998, 2000a; Gaudin 1993, 2002; Temmerman 2000; Faber 2002, 2011) i diskursnu funkciju terminološke jedinice (usp. Pecman 2004; Moirand i Tréguer-Felten 2007). Posljedica je toga redefiniranje terminoloških jedinica kao jezičnih entiteta sa specijaliziranim značenjem koji aktivno sudjeluju u poimanju izvanjezičnih fenomena.¹ Pridavanje spoznajne funkcije jeziku kao i interakcija jezične razine i enciklopedijskog znanja služe kao polazište za semaziološki pristup strukovnom nazivlju. Dok se nomenklatura kao izoliran popis naziva može smatrati samo leksičkom razinom jezika struke, diskursni i lingvistički orientiran terminološki opis naziva u širem smislu pruža uvid u povezanost elemenata u specijaliziranom diskursu na morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Aktivna komponenta naziva kao jezičnoga znaka upućuje na povezanost konceptualizacije i leksikalizacije. Prema polazišnoj pretpostavki našeg istraživanja specijalizirano značenje nastaje u znanstvenim kontekstima² odnosno interakcijom jezika i diskursa u kojem se aktualizira terminološko značenje.

Imenovanje specijaliziranog znanja tradicionalno predstavlja izvanjski proces jer se, sukladno onomaziološkom pristupu, pojmovima pridružuje odgovarajuće ime, što odgovara paradigmi imenovanja kao procesu leksikalizacije pojmoveva.³ Autori radova o strukovnim jezicima (usp. Lerat 1995, 1997; Scarpa 2001; Štambuk 2005) i odnosu terminologije i lingvistike (usp. Dubuc 1992; Cabré 2000b; Humbley 2009) sugeriraju nužnost uvođenja jezičnog aspekta budući da nazivi djeluju u diskursu i ne mogu se odvojiti od ostalih jezičnih znakova.

Imajući na umu jezičnu funkciju odražavanja kategorizacije i organizacije izvanjezičnih iskustava, u radu se predlaže opis realizacije pojmovnih shema

¹ Prožimanje lingvistike i terminologije posebno dolazi do izražaja u strukovnom prevodenju gdje nazivlje nije samo apstraktan sustav koji odražava pojmove i njihove definicije već dominira funkcija naziva kao jezičnih znakova koji „žive” i kombiniraju se s drugim jezičnim znakovima, a u drugim jezicima imaju istovrijednice različitih razina podudarnosti.

² Pojam „znanstvenog konteksta“ ovdje obuhvaća raznovrsne registre od usko specijaliziranog preko didaktičkog do popularno-znanstvenog. Osim toga, pod znanstvenim kontekstom podrazumijevamo s jedne strane jezični i situacijski kontekst u specijaliziranom diskursu i s druge strane izvanjezični kontekst pojmovnog sustava. Sviest o dinamičnu procesu kreiranja specijaliziranoga značenja kao rezultata interakcije triju vrsta konteksta potaknula je razvoj komunikacijskih, socioterminoloških i sociokognitivnih pristupa terminološkom opisu.

³ Dok prema tradicionalnome nominalističkom pristupu pojmovnim sustavima upravljaju apstraktni mehanizmi, zagovarajući samostalnost pojmovnog sustava u odnosu na jezični i pridajući terminološkim jedinicama ulogu etiketa, jezikoslovni semaziološki pristup nazive opisuje kao entitete poliedarne strukture, koji u sebi sadrže jezičnu, komunikacijsku i kognitivnu komponentu (usp. Cabré 2000a).

u diskursu putem metode klase objekata. Ovaj deskriptivni model inventara leksičkih jedinica rezultirat će kreiranjem semantičkih skupova koji objedinjuju značenjski bliske lekseme. Služeći se leksičko-gramatičkom analizom sintagmatskih i paradigmatskih odnosa terminoloških jedinica u specijaliziranom korpusu, pokušava se pružiti uvid u strukturiranje pojmovnih i jezičnih kategorija domene znanosti o kršu⁴. Polazeći od semaziološkog smjera analize, kontekstualnim se informacijama pruža potpora sadržaju formalne definicije i ujedno upućuje na višedimenzijsku narav pojmovnih struktura. Klase objekata uvrštavaju se i u terminološki opis, gdje one imaju funkciju predložaka znanja u svrhu razumijevanja specijaliziranih pojmoveva, ali i diferenciranja višezačnih struktura. U središtu proučavanja nalaze se sintagmatske jedinice koje zahvaljujući deskriptivnoj funkciji ilustriraju semantičku kompleksnost predmetnog područja. Neovisno o razini njihove leksičkalizacije sintagme koje za jednu od sastavnica imaju terminološku jedinicu karakterizira analitička struktura što ih čini pogodnima za opis specijaliziranih pojmoveva.

Rekonstruiranjem sveza i odnosa među pojedinim sastavnicama sintagme pruža se uvid u kognitivno poimanje specijaliziranih pojmoveva te konotacijske i kontekstualne aspekte značenja. Komponenta jezika odnosno nazivlja promatra se stoga na razini diskursa kao akta konkretne djelatnosti.

2. Teorijsko-metodološki okvir

Do podrobnijih spoznaja o značenju došlo se zahvaljujući kognitivnom principu umrežavanja jezičnoga značenja u šire konceptualne sklopove proizlašle iz čovjekove konceptualizacije i iskustva (usp. Lakoff 1987, Langacker 2000). Time je uspostavljena sprega jezične i izvanjezične razine značenja koje se tijekom procesa konceptualizacije oslanjaju na zajedničke kognitivne mehanizme. U skladu s tom perspektivom narušen je princip univerzalnih vrijednosti pojmoveva utemeljenih na razumu i istini da bi se pristupilo aspektu iskustva i kategorizacije. U kognitivnojezičnoj analizi odnosa jezika i konceptualizacije stvarnosti nezaobilazan je i čimbenik jezične i društvene konvencije koja izgrađuje značenje pojmovnih struktura i aktivno sudjeluje pri klasifikaciji objekata, tj. pojmoveva izlučenih iz teksta.

⁴ Zanimanje za ovu domenu potaknula je svjetski poznata baština dinarskog krša koja nas okružuje kao i brojni nazivi iz međunarodne krške terminologije koji su nastali na temelju autentičnih pojava s područja Hrvatske. Krškom se terminologijom detaljnije bavio Josip Roglić (1974) čiji su radovi i danas referentne točke za opis krških fenomena.

Na tragu kognitivnog modela je i pristup procesno orijentirana upravljanja terminologijom⁵ oprimjerena u terminološkoj bazi Ecolexicon (usp. Faber i dr. 2006). U toj se perspektivi razumijevanje prototipnih pojava specijaliziranog područja znanja provodi analizom semantičkih okvira (usp. Fillmore 1985) koji predstavljaju relevantne kognitivne strukture za definiranje značenja terminoloških jedinica⁶.

U skladu s kognitivnim poimanjem značenja kao procesa, perspektiva definiranja pojma realizira se na dvjema osima: u pojmovnom sustavu i unutar diskursa gdje se konkretniza pojmovno značenje⁷.

Diskursno utemeljen terminološki opis oslanja se na dinamičnost primjera uporabe, koji istovremeno služe i kao polazište za uspostavu leksičkih i pojmovnih mreža (usp. Ahmad i dr. 2003; Condamines 2007, 2009). Kreiranje značenja promatra se prema tome kao dvosmjerni proces u kojem kognitivno predznanje ima dvostruku ulogu: ono s jedne strane determinira značenje nazivlja u diskursu, dok s druge strane u diskursu aktivira konkretnu dimenziju značenja terminološke jedinice (usp. Assadi i Bourigault 1996).

Slični teorijsko-metodološki principi nalaze se i u Harrisovoj (1954., 1976.) distribucionalističkoj analizi supajavnica u kontekstu namijenjenoj tumačenju semantičke prirode leksičkih jedinica⁸. Oslanjajući se na Harrisov teorijski model, u ovom se radu ilustrira uvođenje distribucijske razine u terminološki opis, s naglaskom na sintagmatiku terminološke jedinice u smislu kombinatornih ograničenja⁹ predikata i njegovih argumenata. Time se nastoji istaknuti važnost analize sintaktičkih i semantičkih obilježja terminoloških jedinica i njihovih supajavnica pri donošenju zaključaka o položaju specijaliziranih pojmova unutar pojmovnih klasa. Međusobna uvjetovanost paradigmatskog modela ko-

⁵ Eng. *Process-Oriented Terminology Management*.

⁶ Oslanjajući se na iskustvo i predznanje govornika kao i na učestale kontekstualne predloške, semantički okviri ilustriraju funkciju terminoloških jedinica u diskursu služeći se makrokategorijama kao što su proces, agens, rezultat, pacijens i druge. Pritom se pragmatička i semantička komponenta promatraju na jedinstvenoj diskursnoj razini što se odražava i na opis značenja pojmovne strukture.

⁷ Supostojanje dviju razina značenja naziva podrazumijeva analizu podudarnosti pojmovnih i leksičkih polja pri čemu se fleksibilnost prirodnih jezika oponira logički utemeljenoj strukturi pojmovnih sustava (usp. Roche 2005).

⁸ Zahvaljujući širenju analize na diskursna istraživanja, Harris primjenjuje formalne modele segmentacije, klasifikacije i distribucije u svrhu tumačenja semantičke prirode leksičkih jedinica: „(...) *The structural property is not merely co-occurrence, or even frequent co-occurrence, but rather dependence on a word set: an operator does not appear in a sentence unless a word - one or another - of its argument set is there (or has been zeroed here)*“ (Harris 1991: 332).

⁹ Kombinatorika je u središtu suvremenih terminoloških istraživanja (usp. Cabré 1998; Pecman 2011) i izrade rječnika (usp. Mel'čuk 1999; Binon i dr. 2000) jer upućuje na specifične asocijativne odnose među terminološkim jedinicama određenog predmetnog područja ili žanra.

gnitivnog poimanja i realizacije terminoloških jedinica na sintagmatskoj razini oprimjeruje se leksičko-gramatičkim modelom klase objekata¹⁰.

Ovaj je model blizak kognitivnolingvističkim pristupima utoliko što značenje objašnjava putem mentalnih reprezentacija utemeljenih na znanju o svijetu. U skladu s tim su i pojmovne strukture opisane kao višedimenzionalni prostori znanja otvoreni utjecaju čimbenika realnih komunikacijskih situacija. Prema suvremenim semaziološkim pristupima značenje se kreira na temelju pojavnica u tekstu, što upućuje na Hallidayjeva (1998.) stajališta o nemogućnosti odvajanja kognitivnih kategorija od teksta¹¹.

U radu se kreće od prepostavke prema kojoj sintagmatsko okruženje naziava i njegova uporabna vrijednost u sintaktičkim strukturama mogu ilustrirati kognitivno strukturiranje specijaliziranog značenja. Time se u središte analize smještaju supojavnice terminoloških jedinica i važnost njihova klasificiranja u skupove subordiniranih i koordiniranih pojmoveva.

Analiza učestalosti sintaktičkih obrazaca na sintagmatskoj razini koristi se kao pokazatelj kohezije među diskursnim jedinicama odnosno stupnja ustaljenosti terminoloških sintagmi. S druge se strane grupiranjem naziva u klase na temelju kolokacijskih mreža i semantičkih obrazaca¹² pruža uvid u paradigmatske odnose i razlike među uporabnim vrijednostima terminoloških jedinica. Analiza je provedena na temelju sljedećih prepostavki:

- a. kombinacijski potencijal terminološke jedinice upućuje na njezino značenje, tj. na gledište pojma kojim se u određenom kontekstu specijaliziranog područja znanja omeđuje dio pojmovne strukture;
- b. terminološke jedinice atribuiranjem sužavaju općejezično značenje riječi;
- c. kompozicija temeljnih pojmoveva (hiperonima) polazište je za kreiranje novih pojmovnih struktura sa specijaliziranim značenjem (hiponima).

¹⁰ Prvotna namjena modela klase objekata (Gross G. 1995, 2008; Gross M. 1996) bila je raščlamba značenja višeznačnih riječi na temelju opisa jedinica više jezične razine, tj. analize rečenice ili diskursa. Restrikcije predikata, odnosno glagola, imenica ili pridjeva koji imaju prediktivnu funkciju u odnosu na argumente pokazale su se relevantnima za klasifikaciju supojavnica u semantički homogene skupove. U leksičko-gramatičkom modelu ti se sintaktičko-semantički deskriptori nazivaju *klase objekata* (fr. *classes d'objets*).

¹¹ Prema Hallidayjevoj sistemsko-funkcionalnoj teoriji pojmovne strukture nisu nadređene jeziku, one ne postoje izvan jezika, već u jeziku nastaju.

¹² Metodom klase objekata nazivi se grupiraju na temelju zajedničkih semova. Oni ne predstavljaju nužno distinkтивna obilježja referenta, no služe kao temelj za pojmovno apstrahiranje sadržaja jezičnog znaka. Procesom desemantizacije postojeći se sadržaj jezičnog znaka, tj. semovi općeg značenja pomiču u drugi plan kako bi se postigla što objektivnija slika zbilje (utočnjavanje).

Naglasak je stavljen na nužnost provedbe onomaziološkog i semaziološkog pristupa u terminološkom opisu kako bi se utvrdila vrijednost terminološke jedinice na temelju njezina mjesta u pojmovnom sustavu, ali i s obzirom na aktivnu ulogu naziva koji se u diskursu supojava s ostalim jedinicama terminološkog i općejezičnog sustava¹³.

3. Metodologija

Za potrebe ovog istraživanja prikupljen je specijalizirani jednojezičan korpus područja znanosti o kršu na hrvatskom jeziku veličine 880 000 pojavnica. U korpusu su u podjednakom omjeru uvršteni znanstveni tekstovi kao što su doktorski radovi i znanstveni članci, ali i didaktički priručnici, udžbenici i skripte¹⁴.

Predložena metodologija terminološkog opisa obuhvaća tri aspekta: a. kombinatoriku terminoloških jedinica (tzv. kombinacijski potencijal); b. leksičko-gramatički model klase objekata i c. semantičke odnose proizašle iz značenjski relevantnih konteksta¹⁵.

Kombinacijski potencijal definira se kao skup asocijacija pojedinog naziva nastao na temelju ukupnosti njegova značenja u neposrednom jezičnom i kognitivnom okruženju. Realizacija kombinacijskog potencijala opisana je u raznovrsnim sintagmatskim strukturama, od slobodnih asocijacija do sveza višeg stupnja kohezije kao što su poluslobodne sveze kolokacija ili stabilne sveze

¹³ Premda se kreiranje ontologije tradicionalno temelji na pojmovnom sustavu specijaliziranog područja znanja, u tekstualno orientiranoj metodologiji terminološkog opisa ne isključuje se uloga nazivlja kojim izražavamo pojmove. U tom smislu Rastier (1995.) tumači heterogenost semantičkih mreža u ontologiji s obzirom na dvovrsne unutarnje odnose u terminološkom opisu. Osim hijerarhijskih odnosa koji se unutar ontologije prezentiraju vertikalnim mrežama granačanja, na tekstualnoj se razini interakcija označenika ilustrira tzv. pojmovnim horizontalnim odnosima, utemeljenima na razlikama koje proizlaze iz jezičnih informacija kao što su opozicije, sinonimni oblici i kauzalni odnosi.

¹⁴ Izbor tekstova u hrvatskom korpusu temeljio se na preporukama stručnjaka znanosti o kršu u Hrvatskoj, što jamči njegovu reprezentativnost. Ovom prilikom zahvaljujemo autorima koji su za potrebe ovog istraživanja ustupili vlastite radove.

¹⁵ Za kontekste koji sadrže relevantne atribute ili indiciraju pojmovne odnose Meyer (2001.) uvodi naziv značenjski relevantni konteksti (eng. *knowledge rich contexts*). U suvremenome terminološkom opisu oni predstavljaju dodatni kriterij za kreiranje definicije te su se pokazali nezaobilaznim tijekom procesa klasifikacije specijaliziranog značenja (Pearson 1998). Za potrebe ovog rada značenjski relevantni konteksti podijeljeni su u dvije skupine: a. definicijske kontekste u kojima se navodi nadređeni pojam i ograničavajuće svojstvo ili pojmovni odnosi među srodnim nazivima i b. objasnidbene kontekste koji pružaju dodatne oznake pojmovnih odnosa (na primjer asocijativni, indirektni odnosi) i time predstavljaju dopunu terminološkim definicijama (usp. Meyer 2001).

kompleksne terminološke jedinice. Ipak, predmet istraživanja nije bio utvrditi kriterije za određivanje granica između kompleksnih naziva i kolokacija¹⁶, već sistematizirati sintaktička i semantička ograničenja u kombinatorici supojavnica putem paradigmatih klasa leksičko-gramatičkog modela.

Identifikacija terminoloških sintagmi provedena je ekstrakcijom najučestalijih jednočlanih naziva i pridjeva među kojima su odabrani nazivi kandidati. U radu se opisuje paradigma 20 pridjeva i 16 imenica¹⁷ na hrvatskom jeziku (ukupno 664 sintagme različite razine leksikalizacije). Osim učestalosti, kriterij za odabir imenica bio je i semantički odnos kohiponimije jer su se pokušale ustanoviti značenjske razlike među bliskoznačnicama.

Opis sintagmi temeljio se na tekstualnoj analizi značenjski relevantnih konteksta, frazeološkom aspektu pojedinih nukleusa i determinanata kao i na njihovu međusobnom odnosu ilustriranom semantičkim ulogama. Takav je pristup potvrđio nezaobilaznu ulogu izvanjezičnih informacija u procesu interpretacije specijaliziranog značenja.

Uvid u kombinatorna ograničenja i distribucijske obrasce pružila nam je automatska analiza konkordancija na morfo-sintaktički obilježenu korpusu¹⁸ i manualna provjera supojavnica naziva kandidata u nacrtima riječi¹⁹ unutar programa Sketchengine²⁰. Budući da metoda konkordancije omogućuje popisivanje široka raspona primjera uporabe, leksičko-gramatičkim modelom sistematizirani su terminološki konteksti u kojima se modelizira specijalizirano znanje. Sintagmatska metoda prepoznavanja i klasifikacije terminoloških jedinica podrazumijevala je i razmatranje semantičkog kriterija kojim se opisuju dubinska struktura sintagmi i značenjske restrikcije među sastavnicama.

U središtu semantičko-pojmovnog opisa nalaze se ključni nazivi predmetnog područja znanosti o kršu i njihovi determinanti. Za predmet istraživanja odabrane su imenske i pridjevske sastavnice s obzirom na narav specijaliziranog područja znanja i dominantnu ulogu nominalnog stila kao jednog od žanrovskeih obilježja jezika struke (Lerat 1995). Stabilnost imeničkih struktura i ra-

¹⁶ O tome vidi u De Santiago Gonzales i Grčić Simeunović (2015.).

¹⁷ Analizirani pridjevi su: *aluvijalan, flišan, fluvijalan, jamski, karbonatan, klastičan, krški, naplavani, podzemani, ponorski, površinski, pukotinski, riječan, stijenski, stjenovit, spiljski, spiljski, urušan, vapnenački i zaravnjen*. Analizirane imenice su: *brijer, erozija, estavela, jama, padina, pećina, ponikva, por, pukotina, razvodnica, stijena, škrapa, šupljina, udubina, uvala i vrtača*.

¹⁸ Sintaktičku anotaciju hrvatskog korpusa proveo je doc. dr. sc. Nikola Ljubešić na temelju vlastita alata za anotiranje hrvatskog jezika (usp. Agić, Ljubešić i Merkler 2013). Na ovom mu mjestu još jednom najljepše zahvaljujemo na pomoći.

¹⁹ eng. *wordsketch*

²⁰ <http://www.sketchengine.co.uk/>

znovrsnost pojmove pogodnih za imenovanje imenicama jedan je od razloga zašto je u analizi pozornost usmjerena na imenicu na poziciji osnovne riječi.

Korpusnim pristupom proveden je terminološki opis na kvantitativnoj i kvalitativnoj razini, pri čemu smo se usredotočili na jezične mehanizme preciziranja ili diferenciranja značenja. Pritom ponajprije mislimo na kombinatoriku terminoloških jedinica u diskursu, odnosno njihove leksičko-semantičke odnose i sintaktičke mogućnosti atribuiranja imeničkih struktura. Posebna pozornost posvećena je diskursnoj ulozi pridjevâ kao kvalifikatora, ali i nositelja specijaliziranog značenja u terminološkim sintagmama.

Polazište za analizu terminološkog značenja pridjevskih riječi²¹ u korpusu bilo je njihovo gramatičko značenje odnosno izricanje distinkтивnih obilježja i sužavanje značenja nomena. U tom slučaju uporaba atribucije ima svrhu povećanja ukupne semantičke obavijesnosti rečenice. Pridružena pridjevska riječ može tako postati nositelj glavnine semantičke obavijesti, uklanjajući istovremeno preteranu semantičku zalihosnost imenica široka značenja (usp. Znika 1988: 86).

Prema jednoj od prepostavki istraživanja modifikacije terminološke jedinice unutar specijaliziranog znanja su ograničene. Analiza pridjeva s kojima se nazivi učestalo supovjavljaju u sintagmama poslužila je kao polazište za otkrivanje klase bliskoznačnih pojmove. Kriterij kombinacijskog potencijala promatran je u okviru gramatičke kompetencije integriranja riječi u sintaktičke strukture sukladno njihovu semantičkom sadržaju. U prvom su dijelu analize izdvojeni konteksti u kojima su nazivi kandidati objašnjeni atributima (na primjer oblik, porijeklo, funkcija, položaj) i međupojmovnim odnosima. Osim prikaza kombinacijskog potencijala, bilo je nužno klasificirati informacije iz značenjski relevantnih konteksta i terminoloških definicija s obzirom na rodne, dijelne i asocijativne pojmovne odnose. Na temelju navedenih podataka formirane su pojmovno-semantičke klase područja znanosti o kršu: geomorfološki procesi, reljefni oblici, otvori, nakupine, površinski slojevi, reljefne celine, hidrološke pojave i uzvišenja. Klasificiranje pridjeva provedeno je s obzirom na njihova pojmovno-semantička obilježja i svojstva koja pridjevaju ili tzv. vrijednosti atributa²². Među relevantnim atributima izdvojena su prototipna svojstva spe-

²¹ Promatranjem suodnosa semantike i sintakse na primjeru pridjevskih riječi stavili smo na glasak na dodatni sadržaj i količinu obavijesti koju one prenose na pridruženu riječ. Pridjevanje ili atribucija je, između ostalog, ubičajan mehanizam specijalizacije značenja u procesu terminologizacije kada se značenje riječi općeg jezika sužava ili upotpunjuje semantičkom dopunom.

²² Sedam temeljnih pridjevskih semantičkih tipova nalazimo kod Dixon (1982): dimenzija, dob, boja, vrijednost, fizičko svojstvo, brzina i ljudska osobina. Drugu vrstu semantičke taksonomije, utemeljene na kriteriju binarnih opozicija i bliskoznačnih odnosa, predložili su Fellbaum i dr. (1999) unutar semantičke mreže Wordnet.

cijaliziranog područja znanosti o kršu <sastav (materijal)>, <položaj> i <porijeklo>, dok su u dodatnu dimenziju značenja ubrojeni aspekti koje ne nalazimo u terminološkoj definiciji, na primjer <oblik> i <veličina> (usp. León Arauz i Reimerink 2010).

Izrada pojmovnih klasa poslužila je kao okvir za predlaganje klasifikacije sintaktičkih konstrukcija u kojima se ostvaruje specijalizirano značenje, ali i za uočavanje opsega značenja odabranih pridjeva, naziva kao i njihove više-značnosti²³.

Svaki od atributa prikazan je na temelju specifičnih vrijednosti po kojima se entiteti međusobno razlikuju. Na primjer, vrijednosti klase <porijeklo> ovise o vrsti entiteta: za razliku od *stijena* koje prema porijeklu mogu biti *magmatske, sedimentne* ili *metamorfne*, porijeklo *sedimenata* opisuje se vrijednostima: *alogen, taložen, urušen, glacijalan i eolski*.

Vrijednosti pojedinih atributa mogu se i hijerarhijski raslojiti, na primjer među pridjevima koji izražavaju položaj reljefnih oblika izdvojene su dvije podređene klase – podzemni (*ponorski strmac, špiljska dvorana, jamsko okno*) i površinski (*pukotinska dolina*) (vidi u prilogu: Tablica 1).

Sintagme se u radu promatraju kao spoj dviju sastavnica (nukleusa i determinanta) međusobno povezanih pojmovnim odnosima. U središtu promatranja su status i uloga determinanta/pridjeva u odnosu prema nukleusu. Na prvoj su razini među sastavnicama opisani sintaktički odnosi determinacije, dok je drugi korak podrazumijeva određivanje pojmovnih klasa pojedine sintagme odnosno njezinih sastavnica. Osim leksičko-gramatičkih kriterija, definiranje semantičkih klasa provedeno je i na temelju semantičko-pojmovnih odnosa unutar sintagme. Prema Kageuri (2002) pojmovni se odnosi određuju s obzirom na uloge među članovima sintagme. Na tom je tragu i Oster (2006) koja smatra da se klasifikacija međupojmovnih odnosa sintagmatskih jedinica provodi određivanjem funkcije determinanta s jedne i funkcije determinatuma s druge strane. Oslanjajući se na prethodne modele opisa, u analizu su ubrojene sljedeće semantičke funkcije koje određuju semantičke odnose: agens, aktant, dio-cjelina, funkcija/svrha, pacijens, proces i produkt.

²³ Proučavajući polisemiju pridjeva, Raffaelli (2004) predlaže hijerarhijsku razdiobu konteksta tj. mogućih sintagmatskih struktura na minimalne sintaktičke okvire i uporabne varijacije. Pritom se oslanja na principe kognitivne lingvistike o funkcioniranju polisemnih leksema na dvjema paralelnim razinama: strukturalnoj stabilnosti i strukturalnoj dinamičnosti. Raffaelli smatra da se u tipičnim, stabilnim, sintaktičkim obrascima ostvaruju središnja, prototipna značenja, dok se uporabnim varijantama izražavaju značenjske nijanse. Na tom je tragu i prijedlog naše metodologije u kojoj smo kontekstualno uvjetovane sintagmatske i paradigmatske informacije (pritom mislimo na tzv. „uporabne varijacije“) organizirali metodom klase objekata i time predložili dopunu stabilnom, denotativnom značenju.

4. Rezultati

U svrhu razumijevanja interne strukture sintagmi provedena je analiza semantičkih odnosa između nukleusa i determinanata. Za svaku od sastavnica sintagme određena je semantička funkcija s obzirom na njihovo značenje. U nastavku se ilustriraju semantički odnosi prema njihovoj učestalosti:

cjelina-dio: *jamsko okno, jamski ponor, koraljna pećina, ponikvasta uvala, pukotinski ponor, pukotinski sustav, rasjedna pukotina, spiljski ponor, spiljska škrapa, stijenski blok, stijenska pukotina, stijenski supstrat, špiljska šupljina, špiljski biser, vasprenačka pukotina;*

aktant-produkt: *aluvijalni ponor, aluvijalna ponikva, deluvijalna naslaga, glacijalni sediment, korozionska ponikva, korozionska zaravan, korozionska udubina, korozionski pod, orografska razvodnica, sufozijska ponikva, sufozijsko udubljenje, sufozijska depresija, tektonska pukotina, tektonska udubina;*

aktant-pacijens: *abrazionska pećina, fluviogenodacijski reljef, nivalni krš, padinski reljef, padinska udolina, periglacijalni krš, plavljena uvala, potopljeni ponor, ulegnuti ponikva, urušna ponikva, urušna vrtača, zaravnjena udolina;*

materijal-produkt: *glinovita stijena, glinovit nanos, laporovita padina, šljunkovit nanos, vasprenačka padina;*

agens-prodikt: *aluvijalna ravan (naplavna ravan), riječni nanos, riječna zaravan;*

agens-proces: *fluvijalna erozija, mehanička erozija;*

funkcija/svrha: *odvodni ponor, živa barijera.*

Rezultati istraživanja pokazali su relevantnu ulogu pridjevskih riječi u modeliranju specijaliziranog znanja s obzirom na raščlambu pojmove na hijerarhijskim i logičkim razinama. Budući da reljefni oblici u kršu nastaju pod utjecajem endogenih značajki i egzogenih procesa oblikovanja zemljine površine (usp. Perica 1998), terminološke sintagme ilustriraju utjecaj aktanata, ali i atributa. Svaki se reljefni oblik može prema tome klasificirati kao rezultat određenih procesa, dok se oblici međusobno dalje razlikuju s obzirom na geološke, morfološke i hidrološke značajke. Na primjer, *ponikve* nastaju procesima otopanja, urušavanja i slijeganja pa ih s obzirom na <porijeklo> dijelimo na *korozionske, urušne, sufozijske, aluvijalne i ulegnute ponikve*, dok prema obliku razlikujemo *karličaste, tavaste, kotlaste i bunaraste ponikve*. Predložena metodologija terminološkog opisa povezuje analizu semantičkih odnosa među pojmovima i uspostavljanje pojmovnih mreža u svrhu klasificiranja specijaliziranog mikropodručja znanja.

Na primjer, za klasu <reljefni oblici> karakteristična su tri atributa sa sljedećim vrijednostima: <porijeklo>: *fluvijalan, aluvijalan, riječan, koroziski, erozijski*, <položaj>: *površinski, podzemski* i <sastav>: *vapnenački, karbonatan*. Detaljan prikaz rezultata pokazan je u Tablici 1. U klasi reljefnih oblika izdvojene su potklase <otvori>, <udubljenja> i <nakupine>. Nadalje, klasa <otvori> može se definirati s gledišta <položaja>: *jamsko okno, podzemna pukotina, ponorski otvor, površinski kop, pukotinski poron, spiljski ulaz, špiljska šupljina*; <porijekla>: *flišno okno, aluvijalni poron*; ili <kemijskog sastava>, na primjer *vapnenačka pukotina*. S druge strane, za pojmove iz klase <krška udubljenja> relevantni su atributi: svojstvo, oblik, položaj i porijeklo. Ove su sintagme ilustrirane u tablici broj 2. Osim klase pojmova <krški reljefni oblici> i <krška udubljenja> prikazana je i klasifikacija središnjeg pojma u znanosti o kršu *stijena* (vidi tablicu 3).

Pridruživanje kolokata nazivima kandidatima pružilo nam je uvid u presjek relevantnih značenjskih osobina kojima se nadređeni pojam raščlanjuje na hiponime. Kao primjer navodimo pojam *vodonosnika* koji se u znanosti o kršu klasificira pomoću tri različita atributa: s obzirom na <porijeklo> i <kvalitetu> razlikujemo (*zreli*) *karbonatni vodonosnik, propusni vapnenački vodonosnik, porozni vodonosnik* i *homogeni izotropni vodonosnik*, dok se prema atributu <položaj> izdvajaju *primarni vodonosnik, sekundarni vodonosnik, prioritarni krški vodonosnik, podzemni vodonosnik* i *otočki vodonosnik*.

Kontekstualnim pristupom značenju uočili smo i višedimenzionalnost specijaliziranih pojmova i obilježja. Opisujući leksičku strukturu pridjevskih riječi odnosno njihove sheme argumenata kategorizirali smo tipove naziva koje pridjev kvalificira. Na primjer, pridjev *vapnenački* kombinira se uz pojmove iz sljedećih klasa: <reljefne cjeline> (*vapnenački blok, vapnenačko gorje, vapnenački greben, vapnenački kompleks, vapnenačka masa, vapnenačka planina, vapnenački teren*), <flora> (*vapnenačka alga*), <reljefni oblici> (*vapnenačka padina, vapnenački ravnjak, vapnenački reljef, vapnenačka zaravan*), <nakupine> (*vapnenački breč, vapnenačke naslage, vapnenački sediment, vapnenačka stijena, vapnenački talog, vapnenačka taložina, vapnenački nanos*), <uzvišenja> (*vapnenački izdanci, vapnenački strmci, vapnenački šiljci, vapnenačka uzvisina*), <površinski slojevi> (*vapnenački pokrov*) i <otvori> (*vapnenačka pukotina*).

Uz pojmove iz klase <nakupine>, pridjev *vapnenački* izražava vrijednost atributa <sastav>, tj. stijensku podlogu koja se sastoji od školjaka, kristala ili fragmenata izgrađenih od kalcijeva karbonata (CaCO₃). Međutim, osim kemijskog sastava, pridjev *vapnenački* može upućivati i na svojstvo <slojevitosti>

s poprečnim pukotinama koje je izraženo kod vapnenačkih stijena. Nadalje, u sintagmama *vapnenačka pukotina*, *vapnenački šiljci* ili *vapnenačko tlo* pridjev determinira i <položaj>. Ovaj primjer ilustrira istovremenu aktualizaciju više značenjskih aspekata. Terminološka definicija pridjeva *vapnenački* uzet će dakle u obzir opseg značenja s obzirom na parafraze koje ilustriraju njegovu višedimenzionalnost.

Paraffraziranjem značenja pridjeva opisuje se opseg njegova značenja u specijaliziranom području znanja, dok se istovremeno uočava u kojoj je mjeri značenje pridjeva pod leksičkom kontrolom osnove, tj. terminološke jedinice.

Za pridjev *fluvijalan* navode se dvije parafraze značenja koje su dodatno ilustrirane klasama objekata. Parafraza ‘koji je nastao fluvijalnim djelovanjem’ objašnjava značenje pridjeva *fluvijalan* kada se kombinira uz pojmove iz klase <morfološki procesi>: *fluvijalna abrazija*, *fluvijalna erozija*, *fluvijalna denudacija*, *fluvijalna korozija* i *fluvijalan proces*. U drugom značenju ‘koji je donesen riječnim tokovima’, pridjev se supojavljuje s nazivima iz klase <nakupine>: *fluvijalan nanos*, *fluvijalna sedimentacija* i *fluvijalni sediment*. Treće značenje pridjeva ‘koji je nastao uz riječni tok’ aktualizira se uz pojmove <reljefnih oblika>: *fluvijalna dolina*, *fluvijalni reljef*, *fluvijalna terasa*, *fluvijalno uravnjenje* i *fluvijalna zaravan*.

Parafraze navedenih pojmoveva ilustriraju aktivnu ulogu pridjeva u interpretaciji terminoloških sintagmi kao i slojevitost njihova značenja u specijaliziranom diskursu.

Kada je riječ o odnosnim pridjevima, možemo reći da oni dijele značenje imenice iz koje su izvedeni, stoga se pri tumačenju sintagmatske jedinice strukture Adj+N nerijetko opisuje značenje dviju imenica. Na primjer, pridjev *stjenovit* prenosi značenje pojma *stijena* i sintagme *stjenovita ponikva* i *stjenovita vrtača* označavaju reljefne oblike u prototipnom krškom okruženju, golih, ne-pokrivenih stijena. Međutim, uz ostale pojmove koji nisu isključivo vezani za krški reljef, na primjer *stjenovita padina* i *stjenovita udubina*, pridjev *stjenovit* može osim <pokrivenosti> označavati i <sastav> reljefnog oblika. Analiza odnosnog pridjeva *krški* unutar sintagmi potvrdila je višedimenzionalnost njegova značenja: <sastav>, <položaj> i <porijeklo>. U svakoj od ovih dimenzija pridjev *krški* ima ulogu hiperonima koji je nadređen skupini pridjeva. Na primjer, kada se odnosi na <sastav>, pridjev *krški* upućuje na *karbonatni* ili *vapnenački* materijal. Što se tiče <položaja>, pridjev *krški* upućuje na hiponime *jamski*, *podzemni*, *površinski*, *pukotinski*, *spiljski* i *špiljski*. U slučajevima kada se *krški* odnosi na <porijeklo>, njemu su podređeni pojmovi: *aluvijalni*, *fluvijalni*, *klastični*, *naplavni* i *rijecni*.

Položaj sintagmi u sustavu nazivlja tablično je prikazan u obliku pojmovnih mapa (vidi prilog 1). Njihova je uloga istaknuti važnost klasifikacije odnosa među entitetima i ontološku funkciju specijaliziranog područja znanja. Prezentirani podatci upućuju na mogućnost pojedinačnog, ali i istovremenog opisa više dimenzija pojmovne strukture budući da dimenzije supostoje i obilježavaju prototipne, ali i dodatne slojeve pojmovnog značenja.

5. Zaključak

U radu je opisana mogućnost provedbe onomaziološkog i semaziološkog pristupa u terminološkome opisu budući da značenje naziva proizlazi iz unaprijed definirana mjesta u pojmovnom sustavu, ali je ono također u konstantnoj mijeni s obzirom na realizaciju i uporabu u samom tekstu. Rezultati analize istaknuli su međuvisnost terminološkog sustava i teksta u kojem se naziv supojavljuje s ostalim jedinicama terminološkog i općejezičnog sustava. Distribucijska analiza sintaktičkih međuvisnosti uputila je na potencijal uspostavljanja semantičkih klasa terminoloških jedinica. S obzirom na semantičke uloge determinanta i nukleusa opisana je interna struktura terminoloških sintagmi.

Prezentacija (strukovnog) znanja provedena je paradigmatskim modelom na temelju realizacije jedinica na sintagmatskoj razini. Sintagme su sortirane u dvije vrste pojmovnih klasa s obzirom na nadređeni pojam i na izraženo svojstvo. Modelom klase objekata sustavno su popisane potencijalne modifikacije odabranih terminoloških jedinica iz korpusa, što je pružilo uvid u kompleksnost njihove terminološke vrijednosti i lepezu njihova značenja. Pridjevska funkcija preciziranja značenja pojma poslužila nam je za njegovo grupiranje u semantička polja zajedno s ostalim bliskoznačnim imeničkim strukturama koje izražavaju vrijednosti zajedničkog atributa.

Držimo da predloženi model strukturiranja terminoloških jedinica stavlja na vidjelo probleme koji se tiču pojmovne i jezične podudarnosti, stoga njegovu primjenu vidimo i u višejezičnom terminološkom opisu.

Literatura:

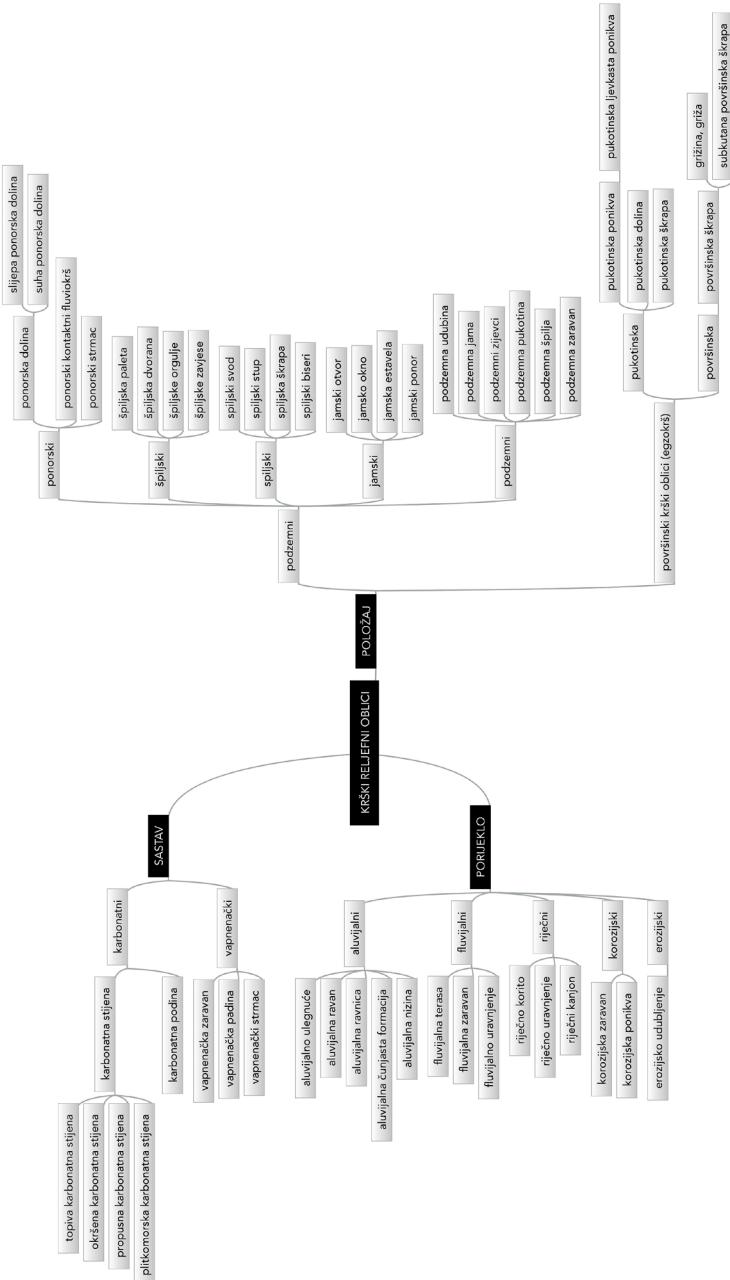
- AGIĆ, ŽELJKO; LJUBEŠIĆ, NIKOLA; MERKLER, DANIJELA. 2013. Lemmatization and Morphosyntactic Tagging of Croatian and Serbian. *Proceedings of BSNLP*. Association for Computational Linguistics. Sofija. 48–57.
- AHMAD, KHURSHID i dr. 2003. Corpus-Based Thesaurus Construction for Image Retrieval in Specialist Domains. *Proceedings of ECIR '03*. LNCS-2633. Ur. Sebastiani, Fabrizio. Springer Verlag. Heidelberg. 502–510.

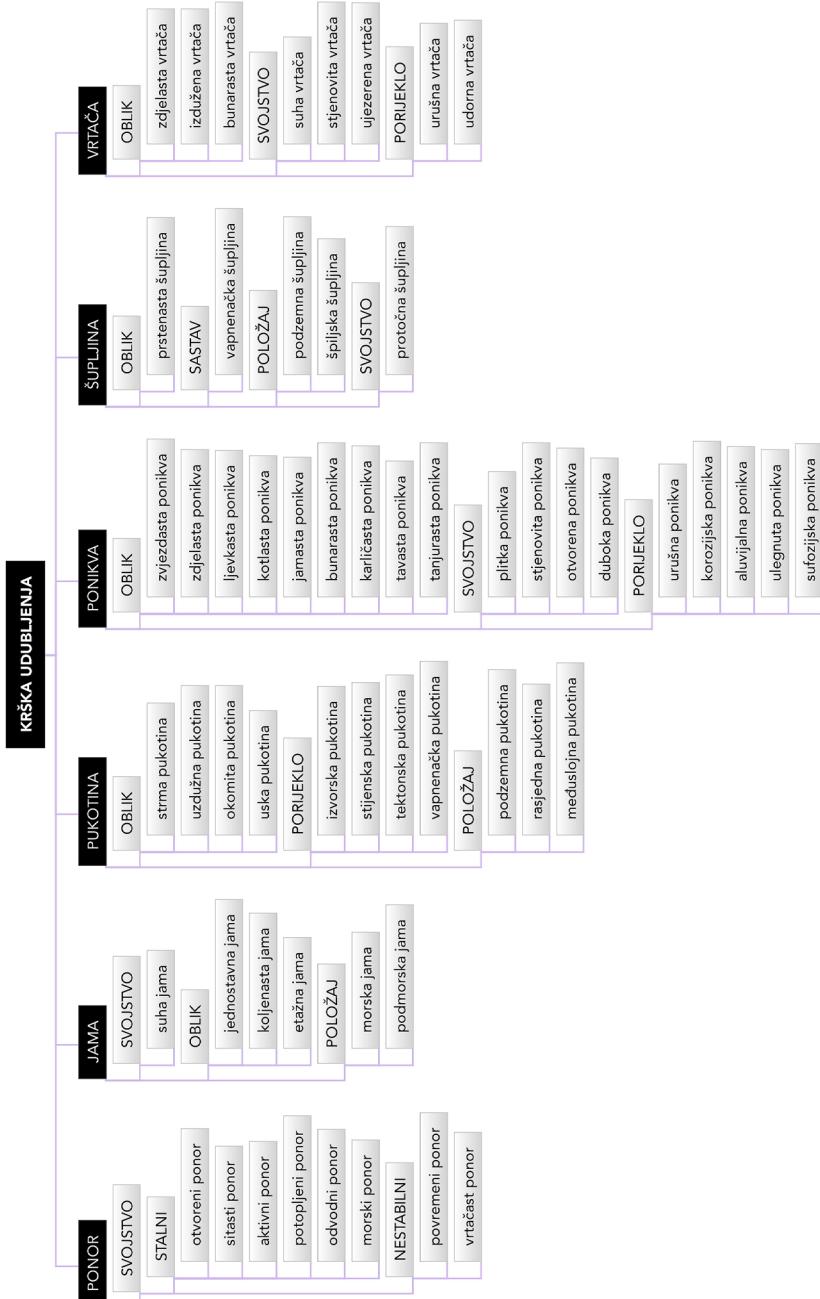
- ASSADI, HOUSSEM; BOURIGAULT, DIDIER. 1996. Acquisition et modélisation de connaissance à partir de textes: outils informatiques et éléments méthodologiques. *Actes du 10 ème congrès Reconnaissance des Formes et Intelligence Artificielle* (RFIA). Rennes. 505–514.
- BINON, JEAN i dr. 2000. *Dictionnaire d'apprentissage du français des affaires. Dictionnaire de compréhension et de production de la langue des affaires*. Didier. Paris.
- CABRÉ, MARIA TERESA. 1998. *La terminologie – Théorie, méthodes et applications*. Les Presses de l'Université d'Ottawa – Armand Colin. Ottawa – Paris.
- CABRÉ, MARIA TERESA. 2000a. Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm. *Terminology* 6/1. 35–57.
- CABRÉ, MARIA TERESA. 2000b. Terminologie et linguistique: la théorie des portes. *Terminologies nouvelles* 21. 10–14.
- CONDAMINES, ANNE. 2007. L'interprétation en sémantique de corpus: le cas de la construction de terminologies. *Revue française de linguistique appliquée: Corpus: état des lieux et perspectives*. 12/1. 39–52.
- CONDAMINES, ANNE. 2009. Comment peut-on construire une ontologie personnelle à partir de textes? Considérations linguistiques. *Actes de la conférence Terminologie et Intelligence Artificielle*. <http://ceur-ws.org/Vol-578/paper13.pdf> (pristupljeno 12. siječnja 2015.).
- DE SANTIAGO GONZÁLEZ, PAULA; GRČIĆ SIMEUNOVIĆ, LARISA. 2015. The polymorphic behaviour of adjectives in terminology. *Meta*. U tisku.
- DIXON, ROBERT M. W. 1982. *Where have all the adjectives gone? And other essays in semantics and syntax*. Mouton. Berlin.
- DUBUC, ROBERT. 1992 [1978]. *Manuel pratique de terminologie*. Linguatech. Brossard.
- FABER, PAMELA. 2002. Terminographic definition and concept representation. *Training the Language Services Provider for the New Millennium*. Ur. Maia, Belinda; Haller, Johann; Ulyrich, Margherita. Universidade do Porto. Porto. 343–354.
- FABER, PAULA i dr. 2006. Process oriented terminology management in the domain of Coastal Engineering. *Terminology* 12/2. 189–213.
- FABER, PAMELA. 2011. The dynamics of specialized knowledge representation: Simulational reconstruction or the perception–action interface. *Terminology* 17/1. 9–29.
- FELLBAUM, CHRISTINE i dr. 1999. *Wordnet. An Electronic Lexical Database*. The MIT Press. Cambridge – London.
- FILLMORE, CHARLES J. 1985. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica* 6/2. 222–254.

- GAUDIN, FRANÇOIS. 1993. *Pour une socioterminologie. Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles*. Université de Rouen. Rouen.
- GAUDIN, FRANÇOIS. 2002. *Socioterminologie: Une approche sociolinguistique de la terminologie*. Duculot De Boek Université. Bruxelles.
- GROSS, GASTON. 1995. Une sémantique nouvelle pour la traduction automatique: les classes d'objets. *La tribune des Industries de la Langue et de l'Information électronique*. 17-18-19. Paris. 16–19.
- GROSS, GASTON. 2008. Les classes d'objets. *Lalies*. Presses de l'ENS. Paris. 111–165.
- GROSS, MAURICE. 1996. Lexicon grammar. *Concise Encyclopedia of syntactic theories*. Ur. Brown, Keith i Miller, Jim. Pergamon. Cambridge.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. 1998. The Notion of *Context* in Language Education. *Text and Context in Functional Linguistics*. Ur. Ghadessy, Mohsen. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia. 1–24.
- HARRIS, ZELLIG S. 1954. Distributional Structure. *Word* 10/2-3. 146–162.
- HARRIS, ZELLIG S. 1976. *Notes du cours de syntaxe*. Seuil Dordrecht – D. Reidel. Paris.
- HARRIS, ZELLIG S. 1991. *A theory of language and information. A mathematical approach*. Oxford University Press. Oxford.
- HUMBLEY, JOHN. 2009. Présentation. Terminologie: orientations actuelles. *Revue française de linguistique appliquée* 14/2. 5–8.
- KAGEURA, KYO. 2002. *The Dynamics of Terminology – A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth*. Coll. Terminology and Lexicography Research and Practice Vol. 5. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia.
- LAKOFF, GEORGE. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal About Mind*. University of Chicago Press. Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 2000. *Grammar and Conceptualization*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- LEÓN ARAÚZ, PILAR; REIMERINK, ARIANNE. 2010. Knowledge extraction and multidimensionality in the environmental domain. *Proceedings of the Terminology and Knowledge Engineering (TKE) Conference*. Dublin City University. Dublin. <http://lexicon.ugr.es/pdf/leonreimerink2010.pdf> (pristupljeno 13. veljače 2015.).
- LERAT, PIERRE. 1995. *Les langues spécialisées*. Presses Universitaires de France. Paris.
- LERAT, PIERRE. 1997. Approches linguistiques des langues spécialisées. *Anglais et français de spécialité* 1518. 1–10.

- MEL'ČUK, IGOR. 1999. *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-semantiques IV*. PUM. Montréal.
- MEYER, INGRID. 2001. Extracting Knowledge-Rich Contexts for Terminography : A Conceptual and Methodological Framework. *Recent Advances in Computational Terminology*. Ur. Bourigault, Didier; L'Homme, Marie Claude; Jacquemin, Christian. John Benjamins. Amsterdam – New York. 279–302.
- MOIRAND, SOPHIE; TRÉGUER-FELTEN, GENEVIÈVE. 2007. Des mots de la langue aux discours spécialisés, des acteurs sociaux à la part culturelle du langage: raisons et conséquences de ces déplacements. *ASp* 51–52. 7–3.
- OSTER, ULRIKE. 2006. Classifying domain-specific intraterm relations: A schema-based approach. *Terminology* 12/1. 1–17.
- PEARSON, JENNIFER. 1998. *Terms in context*. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia.
- PECMAN, MOJCA. 2004. *Phraséologie contrastive anglais-français: analyse et traitement en vue de l'aide à la rédaction scientifique*. Doktorski rad. Université de Nice-Sophia Antipolis. Nice.
- PECMAN, MOJCA. 2011. How awareness of lexical combinatorion can improve second language learning: a model for analysing collocations in scientific discourse. *Corpora, Language, Teaching, and Resources: from Theory to Practice*. Ur. Kübler, Natali. Peter Lang. Bern. 249–261.
- PERICA, DRAŽEN. 1998. *Geomorfologija krša Velebita*. Doktorski rad. Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- RAFFAELLI, IDA. 2004. Polisemija pridjeva: sprega sintaktičkih i semantičkih struktura. *Filologija* 44. 105–128.
- RASTIER, FRANÇOIS. 1995. Le terme entre ontologie et linguistique. *La bangue des mots* 7. 35–65.
- ROGLIĆ, JOSIP. 1974. Prilog hrvatskoj krškoj terminologiji. *Krš Jugoslavije* 9/1. 1–72.
- ROCHE, CHRISTOPHE. 2005. Terminologie et Ontologie. *Langages* 157. 4–62.
- SCARPA, FEDERICA. 2001. *La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica*. Hoepli Editore. Milano.
- ŠTAMBUK, ANUŠKA. 2005. *Jezik struke i spoznaja*. Književni krug. Split.
- TEMMERMAN, RITA. 2000. *Towards New Ways of Terminological Description: The sociocognitive approach*. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia.
- ZNIKA, MARIJA. 1988. *Odnos atribucije i predikacije*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb.

Prilozi

A Methodological Contribution to the Description of Syntagmatic Units in Specialised Discourse

Abstract

This paper presents the results of descriptive terminology management study which was conducted using the monolingual specialised corpus in Croatian language. Semasiologically oriented methodology was used in distributional analysis of terminological units and its co-occurrences. The lexicogrammar model *Classes of objects* was applied in order to create semantic groups according to the syntagmatic and paradigmatic profile of terminological units. Syntagmatic units were analysed emphasizing the adjectives that specify the meaning of the concept. Their function is described using the paraphrase model that highlights the specialised meaning of adjectives. Significant adjectives point towards the multidimensional classification of concepts which help represent the dynamic categorisation of concepts inside a specialized field such as karstology.

Ključne riječi: stručni diskurs, leksičko-gramatički model, klase objekata, znanost o kršu, kombinacijski potencijal, semantičke uloge

Key words: specialised discourse, lexico-grammar model, classes of objects, karstology, combination potential, semantic role

UDK 81'42
811.163.42'42
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 7. VII. 2014.
Prihvaćen za tisk 4. XI. 2014.

Virna Karlić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
vkarlic@ffzg.hr

KONVERZACIJSKA IMPLIKATURA U SMS DISKURSU

Rad se bavi analizom svojstava, funkcija i markera konverzacijskih implikatura u SMS diskursu. U prvoj dijelu članka utvrđuju se temeljni mehanizmi prijenosa implicitnih intencionalno enodiranih sadržaja u diskurs te se određuju obilježja jezične strukture i gorovne produkcije tipična za dopisivanje putem SMS poruka. Diskurs SMS dopisivanja smatra se plodnim područjem za proučavanje implikatura zbog bogatstva implicitnih sadržajima (uvjetovanoga sažetošću SMS forme); posrednosti komunikacije koja iziskuje jezično ili znakovno markiranje implikatura te specifičnih načina prijenosa i signaliziranja implicitnih sadržaja. U drugome dijelu rada predstavljaju se paralingvistički i jezični markeri konverzacijskih implikatura koji su se temeljem analize korpusa SMS dopisivanja pokazali najzastupljenijima u upotrebi. Cilj je rada ukazati na specifičnosti SMS diskursa kada su u pitanju sredstva i mehanizmi enkodiranja, signaliziranja te uspješnoga dekodiranja implicitnih sadržaja.

1. Uvodne napomene o konverzacijskoj implikaturi

U međuljudskoj verbalnoj komunikaciji čest je slučaj da poruka koju lokutor prenosi svojemu kolokutoru značenjski odudara od doslovnoga sadržaja iskaza koji je izgovorio ili napisao. U takvim je slučajevima rascjep između doslovnoga značenja iskaza te poruke koju je lokutor naumio prenijeti svojemu kolokutoru uzrokovani implicitnim sadržajem svjesno upisanim u iskaz. Takvi se sadržaji – zavisni od izvanjezičnoga konteksta, enkodirani u iskaz, ali ne i u njegovu jezičnu strukturu – nazivaju konverzacijskim implikaturama. To znači da značenjska jezgra pojedinih iskaza posjeduje semantički sloj zavisani od im-

plicitnih sadržaja, koji izravno određuju / utječu na: (a) značenje leksičkih jedinica u takvim iskazima; (b) zakonitosti na kojima počiva njihova sintaktička struktura (primjer 1).

Primjer 1

- (a) Politička situacija u zemlji je „fenomenalna“. [ironični iskaz: *fenomenalno* = ‘loše’]
(b) Legla je u krevet i [*onda*] zaspala. / *Zaspala je i [*onda*] legla u krevet.

Kada je riječ o konverzacijjskoj implikaturi, dva su temeljna pitanja kojima se bavi pragmalingvistika: (1) na kojim se principima zasniva uspješan prijenos implicitnih sadržaja među sudionicima govornoga događaja te (2) koje su funkcije takvih implikatura i zašto govornici u određenim situacijama neke sadržaje radije biraju iskazati na implicitan umjesto na eksplicitan način?

1.1. Temeljna obilježja implikature i njezina prijenosa

Prema Griceovoj teoriji implikature (Grice 1975, 1978, 1981) uspješan prijenos implicitnih sadržaja zasniva se na prepostavci o lokutorovu i kolokutorovu uzajamnom poštovanju univerzalnih konverzacijjskih maksima, temeljem kojih kolokutor generira zaključke o pozadinskoj semantičkoj sadržaju iskaza: (a) maksima kvalitete (*Ne govori neistinu i ono o čemu ti nedostaje dokaza.*); (b) maksima kvantitete (*Budi informativan u mjeri u kojoj to zahtjeva situacija.*); (c) maksima relevantnosti (*Govornikov doprinos razgovoru treba biti relevantan.*); (d) maksima načina (*Izbjegavaj nejasnoće i dvosmislenosti, budi kratak i pregledan.*)).

Dok su u slučaju konvencijskih (standardnih) implikatura pozadinski sadržaji iskaza nezavisni od konteksta te se njihov prijenos zasniva na kolokutorovoj prepostavci da lokutor poštuje četiri navedene konverzacijске maksime (tablica 1), sadržaj konverzacijjskih implikatura zavisan je od konteksta, a njihovo se prepoznavanje od strane kolokutora zasniva na lokutorovu namjernome prividnome kršenju temeljnih zakonitosti konverzacijске suradnje (tablica 2).

Tablica 1. Primjeri konvencijskih implikatura

Konvencijska implikatura	
(a) maksima kvalitete	<i>Pero ima jedno dijete. [vjerujem da Pero ima jedno dijete i to se može dokazati]</i>
(b) maksima kvantitete	<i>Pero ima [samo] jedno dijete.</i>

(c) maksima relevantnosti	<i>Pero te zove na telefon [sada].</i>
(d) maksima načina	<i>Javi se na telefon.</i> umjesto * <i>Podigni slušalicu, primakni je uhu i reci „Halo“.</i>

Tablica 2. Primjeri konverzacijjskih implikatura

Konverzacijjska implikatura	
(a) maksima kvalitete	<i>Vrijeme je prelijepo.</i> [ironični iskaz: <i>prelijepo</i> = 'ružno'] → kolokutor zaključuje da je riječ o ironičnom iskazu jer lokutor prividno krši maksimu kvalitete – kolokutor na temelju informacija iz izvanjezičnoga konteksta uočava da je doslovni sadržaj iskaza neistinit (npr. vani je nevrijeme).
(b) maksima kvantitete	<i>Rat je rat.</i> [tautološki iskaz: 'Takva je priroda rata'] → kolokutor prepoznae implikaturu jer lokutor prividno krši maksimu kvantitete te pod prepostavkom o lokutorovu poštovanju principa konverzacijjske suradnje zaključuje da u iskazu mora postojati dodatni implicitni sadržaj koji mu je lokutor naumio prenijeti.
(c) maksima relevantnosti	<i>A: Mislim da je Pero loš radnik. B: Baš je krasan dan danas, nije li?</i> ['Pazi, iza tebe stoji Pero.'] → kolokutor prepoznae lokutorovo upozorenje budući da je doslovni sadržaj njegove replike prividno irelevantan te pod prepostavkom o poštovanju principa konverzacijjske suradnje zaključuje da u iskazu mora postojati dodatni implicitni sadržaj koji mu je lokutor naumio prenijeti.
(d) maksima načina	<i>Björk je na koncertu proizvodila seriju zvukova koje njezini obožavatelji smatraju vrhunskom umjetnošću.</i> [<i>proizvoditi seriju zvukova</i> = 'pjevati'] → kolokutor prepoznae implikaturu jer lokutor prividno krši maksimu načina te pod prepostavkom o lokutorovu poštovanju principa konverzacijjske suradnje zaključuje da u iskazu mora postojati dodatni implicitni sadržaj koji mu je lokutor naumio prenijeti.

Kolokutor će u iskazu uspješno prepoznati konverzacijjsku implikaturu ako lokutor: (a) „ispod površine“ poštuje sve kooperacijske maksime; (b) svjesno prenosi implicitni sadržaj; (c) vjeruje da kolokutor može prepoznati implikatu-

ru te ukoliko kolokutor poznaje i razumije: (d) doslovni sadržaj iskaza; (e) konverzacijksa maksime i kooperativne principe; (f) kontekst iskaza i (g) pozadinske informacije nužne za razumijevanje implicitnoga sadržaja iskaza. Također je nužno da lokutor i kolokutor međusobno dijele znanje o (d–g) (Levinson 1983: 113). Osim toga, važno je naglasiti da je sadržaj konverzacijksa implikature u pravilu neodvojiv od doslovnoga značenja iskaza, ali je varijabilan s obzirom na njegov jezični i izvanjezični kontekst. To se može prikazati na primjeru upotrebe leksema *mašina* u prenesenome značenju u primjeru 2:

Primjer 2

Pero je mašina. [neke od mogućih implikatura: *Pero puno radi; Pero je bezosjećajan; Pero je učinkovit; Pero je nepogrešiv; Pero je glup*]

U slučajevima kada lokutor nije siguran hoće li kolokutor prepoznati implikaturu dodatno je signalizira jezičnim i paralingvističkim markerima. (1) Jezična sredstva u funkciji markera konverzacijksih implikatura brojna su i raznolika. Tako primjerice lokutor može ukazati na postojanje implikature dodatnim komentarom, upotrebom specifičnoga registra, upotrebom kontekstualno neочекivanoga izraza i dr. (2) Paralingvistički markeri konverzacijksih implikatura također su mnogobrojni. U neposrednoj govornoj konverzaciji tu funkciju najčešće obavljaju intonacija, mimika, govor tijela i druga neverbalna sredstva, dok se u pisanome diskursu konverzacijkske implikature najčešće signaliziraju posebnim tipografskim markerima (kurzivom, masnim slovima, navodnim znakovima i dr.).

1.2. Funkcije konverzacijksih implikatura

Pitanje koje se nadalje otvara jest zbog čega govornici u određenim situacijama neke sadržaje radije biraju iskazati na implicitan umjesto na eksplisitn način. Razlozi zbog kojih govornici pribjegavaju upotrebi konverzacijksih implikatura raznoliki su, a okvirno ih se može razvrstati u četiri temeljne skupine: (1) ekonomičnost; (2) indirektnost; (3) efektnost i ekspresivnost te (4) interaktivnost.

(1) U velikome broju slučajeva konverzacijksa implikatura služi tome da lokutor njome iskaže sadržaj opsežniji od onoga koji je izrečen u doslovnome značenju iskaza. Stoga ekonomičnost u verbalnoj komunikaciji predstavlja najneutralniji razlog upotrebe konverzacijksih implikatura. One omogućavaju brži i jezgovitiji prijenos među sudionicima govornoga događaja (tablica 2, primjer b).

(2) Konverzacijkske implikature također nerijetko služe u svrhu izbjegavanja eksplisitnoga iskazivanja kakvoga sadržaja, čemu govornici pribjegavaju

iz različitih razloga. Primjerice, na taj način lokutor može smanjiti ilokucijsku moć direktivnoga govornoga čina (primjer 3a) ili prenijeti informaciju koju bi u danome kontekstu bilo neprikladno ili neugodno iskazati na eksplicitan način (primjer 3b).

Primjer 3

- (a) Propuh je. [Zatvori prozor]
- (b) Preminuo je nakon duge i teške bolesti. [formulacija *duga i teška bolest* najčešće se odnosi na karcinom]

(3) Upotreba konverzacijskih implikatura može poslužiti i kao sredstvo postizanja snažnije efektnosti iskaza te izražavanja lokutorovih osjećaja i stavova prema sadržaju koji iznosi. To je primjerice čest razlog upotrebe ironičnih iskaza u novinarskome stilu (primjer 4a) ili upotrebe očiglednih laži u razgovorno-m stilu (primjer 4b).

Primjer 4

- (a) „Kosorica će Mateši roditi televiziju”¹ [roditi → autor se u naslovu svoje kolumne izruguje političkoj etiketi Jadranke Kosor kao „majke branitelja” te iznosi negativan stav prema njezinoj ideji o angažmanu Zlatku Matešu kao novoga ravnatelja HRT-a]
- (b) A: Glavni grad Makedonije je Ohrid?
B: Da, a glavni grad Hrvatske je London. [*Ne, glavni grad Makedonije nije Ohrid*]

(4) Upotreba konverzacijskih implikatura može obavljati razne interaktivne funkcije, primjerice kao sredstvo za postizanje humornih i ludičkih elemenata u komunikaciji; kao sredstvo kojim lokutor pridobiva sugovornikovu naklonost ili pak iskazuje bliskost i međusobno razumijevanje/prepoznavanje s kolokutorom (npr. interne šale).

2. Obilježja jezika i diskursa SMS poruka

Prema McWhorterovu mišljenju jezik SMS poruka nije oblik pisane, već govorenoga jezika (McWhorter 2013). Autor tu hipotezu argumentira tvrdnjom da govornici uslijed konverzacije SMS-om pišu na način jednak onomu na koji

¹ Naslov kolumnе Aleksandra Stankovića na portalu Danas.hr u kojem autor iznosi ironični komentar na prijedlog tadašnje premijerke Jadranke Kosor da Zlatko Mateša dođe na čelo HRT-a nakon pokretanja Sportske televizije. <http://danas.net.hr/hrvatska/astankovic/kosorica-ce-matesi-roditi-televiziju> (24. veljače 2011.; posljednji pristup 12. svibnja 2014.)

govore, stoga takav jezik naziva *prstovnim govorom* (*fingered speech*), koji je potpuno neopterećen zakonitostima „pravilnoga” pisanja. Shodno tome, McWhorter drži da je riječ o novoj vrsti govorenoga jezika, koja je s vremenom razvila svoje specifične konvencije.

S obzirom na to da jezik SMS-a (uz svoje specifičnosti) istodobno nosi obilježja produkcije govorenoga i pisane jezike, u ovome se radu polazi od pretpostavke da je riječ o svojevrsnome hibridu. Producija jezika SMS-a razlikuje se od produkcije govorenoga jezika utoliko što je lišena paralingvističkih kodova poput intonacije te facijalne, posturalne i gestovne ekspresije (ti se kodovi nadomještaju alternativnim sredstvima). Nadalje, složenost i zahtjevnost procesa govorne produkcije i njezina procesuiranja u slučaju konverzacije SMS-om znatno su smanjene jer se komunikacija ne odvija u stvarnom vremenu niti zahtijeva *multitasking* poput neposredne verbalne komunikacije, koja podrazumijeva vršenje niza simultanih radnji (produkcija govora, nadgledanje izgovorenoga sadržaja i njegovo uskladivanje s komunikacijskom namjerom, planiranje narednoga iskaza te procjenjivanje uklapa li se on u obrazac komunikacijske namjere, nadgledanje recepcije od strane kolokutora, oslanjanje na vlastito sjećanje i interpretaciju i dr.). U tome smislu konverzacija putem SMS poruka ima mnogo više zajedničkih obilježja s produkcijom pisane jezika: vrijeme formuliranja iskaza nije zadano zakonitostima koje upravljaju međusobnim smjenjivanjem govornika (*turn-taking*) te se ne odvija nužno u stvarnom vremenu; sudionici govornoga događaja imaju mogućnost provjere i (samo) ispravljanja; lišeni su pritiska izravne komunikacije, ali i neposrednoga/instantnoga uvida u kolokutorove reakcije i povratne informacije.

Jezik i diskurs SMS poruka posjeduje struktura obilježja pisane i govorenoga jezika. Prema Brown i Yuleu (1983: 4–19) temeljne specifičnosti govorenoga u odnosu na pisani jezik jesu: (1) siromašniji leksik i slabija struktorna organizacija; (2) izostanak pojedinih gramatičkih oblika i drugih jezičnih elemenata tipičnih za pisani jezik; (3) organizacija diskursa u manjim i jednostavnijim cjelinama; (4) čest izostanak S+P organizacije rečenice; (5) manja gustoća informacija; (6) poštupalice i drugi elementi retoričke organizacije; (7) ponavljanje. Za jezik SMS poruka tipična su prva četiri navedena obilježja govorenoga jezika. Što se tiče preostalih triju obilježja, jezik SMS-a bliži je pisanoj jeziku: (5) sažetost SMS forme zahtijeva veliku gustoću informacija; (6) sažetost i posrednost komunikacije koja se ne odvija u stvarnom vremenu isključuju upotrebu poštupalica i drugih elemenata retoričke organizacije koji u neposrednoj usmenoj komunikaciji lokutoru služe za dobivanje na vremenu; (7) ponavljanje poruka izlišno je zbog pisane forme SMS-ova, koji u pravilu osta-

ju pohranjeni u telefonu te su stoga provjerljivi. Osim toga, već sâm čin slanja SMS-a kolokutoru signalizira važnost dojavljene informacije.

Organizacija konverzacije SMS-om strukturno je vrlo bliska neposrednoj konverzaciji. Strukturu čine jedinice – *konverzacijjski koraci* – koji su među sudionicima govornoga događaja u pravilu organizirani u parne sekvene (A-B-A-B...). U konverzaciji SMS-om mehanizam smjenjivanja govornika maksimalno je pojednostavljen u odnosu na govornu konverzaciju, koja uključuje brojne i raznovrsne signale (pogled, govor tijela i pauze kao signali prepuštanja/preuzimanja riječi kolokutoru te društveni običaji koji uvjetuju raspodjelu uloga među sudionicima govornoga događaja) – naime, čin slanja SMS poruke služi kao signal o dovršenosti konverzacijskoga koraka. U konverzaciji SMS porukama fenomen šutnje zamijenjen je izostankom replike, a potreba za (samo)opravljanjem znatno je rjeđa u odnosu na neposrednu govornu konverzaciju jer se govorni događaj ne odvija u stvarnome vremenu (lokutor može provjeriti i ispraviti pogreške i nejasnoće prije slanja poruke, dok kolokutor ima na raspolaganju neograničeno vrijeme za njezinu detaljnu interpretaciju). Što se tiče organizacije i strukture cjelokupnoga konverzacijskoga čina, ona je u SMS diskursu nerijetko pojednostavljena, tj. lišena uobičajenih konverzacijskih koraka (npr. zbog sažetosti SMS forme, konverzacijski čin često ne uključuje uvodne i zaključne pozdravne korake, već sudionici govornoga događaja izravno prelaze na središnje korake).

Prema Crystalu (2008: 46–73) jezik SMS poruka posjeduje nekoliko dispektivnih obilježja u odnosu na druge oblike pisane jezike: upotreba logograma i pictograma; upotreba inicijala i skraćenica te ispuštanje slova i drugi oblici nestandardnoga pisanja. U kontekstu bavljenja implikaturama u diskursu SMS poruka posebno je zanimljiva upotreba emotikona, koja u brojnim situacijama služi kao zamjena za paralingvističke kodove (intonacija te facijalna, posturalna i gestovna ekspresija), koji nerijetko obavljaju funkciju signalizatora implikature. U tome su kontekstu zanimljiva i ostala obilježja koja navodi Crystal – u slučajevima kada je njihova upotreba povezana s prijenosom konverzacijiske implikature.

3. Konverzacijiske implikature u SMS porukama

U radu se preispituju obilježja i mehanizmi funkciranja implikatura u SMS diskursu. Taj se diskurs smatra plodnim područjem za proučavanje implikatura zbog: (1) njegova bogatstva implicitnim sadržajima (koje je uvjetovano sažetošću SMS forme); (2) posrednosti komunikacije koja iziskuje jezično ili znakovno markiranje implikatura te (3) specifičnih načina prijenosa i signaliziranja implicitnih sadržaja.

Analiza je provedena na korpusu SMS dopisivanja između 10 osoba koje su dobrovoljno pristale sudjelovati u ovome istraživanju, a sastojao se od oko 10 tisuća SMS poruka razmijenjenih u razdoblju od šest mjeseci². Cilj je rada ukazati na specifičnosti SMS diskursa kada su u pitanju sredstva i mehanizmi enkodiranja, signaliziranja te prijenosa implicitnih sadržaja. Time se s jedne strane žele ponuditi novi uvidi u funkcioniranje konverzacijjske implikature, dok se s druge strane žele rasvijetliti specifična obilježja i mogućnosti komunikacije SMS-om. Uočene će se specifičnosti prikazati i analizirati na skupini reprezentativnih primjera koji se smatraju dobrom osnovom i poticajem za pokretanje daljnjih rasprava i studija o ovome, zasad slabo istraženome, području jezične komunikacije.

3.1. Nemarkirane konverzacijjske implikature

Mehanizmi prijenosa implikature u SMS porukama u velikome se broju slučajeva ni po čemu ne razlikuju od onih u neposrednoj usmenoj konverzaciji. To se poglavito odnosi na slučajeve koji ne zahtijevaju dodatnu signalizaciju implicitnih sadržaja paralingvističkim markerima (primjer 5).

Primjer 5

- (a) A: I kako je na sastanku?
B: Sjajno. Upravo sam saznala da mi možda neće produžit ugovor o radu.
- (b) A: Stigla u RI?
B: Pijem kavu na Korzu :)
- (c) A: Polozio ispit?
B: A nisam, falilo mi par bodova
A: Cestitam!

U primjeru 5a osoba A prepoznaće da je osoba B upotrijebila leksem *sjajno* u ironičnome smislu budući da je taj odgovor u neskladu sa sadržajem drugoga dijela konverzacijiskog koraka. Drugim riječima, osoba B prividno krši maksime kvalitete i načina i time svojemu sugovorniku signalizira implikaturu u iskazu.

U primjeru 5b osoba A prepoznaće implikaturu jer osoba B prividno krši maksime relevantnosti i načina – umjesto očekivanoga pozitivnoga ili negativnoga odgovora, ona iznosi iskaz koji je svojim sadržajem naizgled nepovezan

² Analizirane SMS poruke poslane su u razdoblju od 1. siječnja 2014. do 30. lipnja 2014. godine.

s pitanjem koje postavlja osoba A. Na osnovi pretpostavke o uzajamnome poštovanju principa konverzacijjske suradnje osoba A zaključuje da je odgovor na njezino pitanje implicitan u iskazu osobe B. Budući da osobe A i B dijele znanje o tome da se ulica Korzo nalazi u Rijeci, osoba A zaključuje da je u replici osobe B implicitan pozitivan odgovor na njezino pitanje.

U primjeru 5c osoba A konverzacijski čin zatvara čestitkom, koja predstavlja neočekivanu i društveno neprihvatljivu repliku u odnosu na sadržaj iskaza osobe B. Pod pretpostavkom o uzajamnome poštovanju maksima konverzacijjske suradnje osoba B zaključuje da je osoba A tek naizgled prekršila maksime kvalitete i načina te da je u iskazu enkodiran dodatan, implicitni (u ovome slučaju ironični) sadržaj.

3.2. Markirane konverzacijjske implikature

U nekim situacijama kršenje maksima kooperativnih konverzacijskih principa nije eksplisitno kao što je to slučaj u prethodno navedenim primjerima, što može rezultirati kolokutorovim neprepoznavanjem implikature, a time i nesporazumom među sudionicima govornoga događaja (primjer 6).

Primjer 6

- A: Kako je prošao razgovor za posao?
B: Obecavajuce :)
A: Čekaj stvarno ili?
B: Znam da je tesko povjerovat, ali stvarno da :)

Zato je u takvim slučajevima nužno dodatno markirati implikaturu, što se čini različitim jezičnim i paralingvističkim sredstvima. U ovome će se radu prikazati markeri implikatura tipični/specifični za SMS diskurs i druge njemu srođene oblike računalne komunikacije (*chat*, dopisivanje elektroničkom poštom i dr.). Slijedi popis markera uspostavljen temeljem analize prethodno opisanoga korpusa SMS dopisivanja. Valja istaknuti da se taj popis ne smatra konačnim, već se u njemu predstavljaju primjeri najčešćih i najreprezentativnijih markera.

3.2.1. Emotikoni i skraćenice

Emotikoni su tipkovnički znakovi koji predstavljaju facialnu ekspresiju, tj. sugeriraju govornikove stavove, raspoloženja ili emocije³, a obično se rabe

³ Popis emotikona i njihovih značenja dostupan je na web-stranici <http://cool-smileys.com/text-emoticons> (posljednji pristup 17. prosinca 2014.).

u računalnoj komunikaciji⁴. U skladu s navedenom definicijom, emotikoni u SMS dopisivanju uglavnom služe kao glavni supstituenti paralingvističkih signala u neposrednoj verbalnoj komunikaciji. Slijedi nekoliko primjera upotrebe emotikona u funkciji markera konverzacijskih implikatura (primjer 7).

Primjer 7

- (a) A: Ipak idem na laibach
B: Mrzim te :)
- (b) A: Jesi bolje?
B: Jesam aha :(
- (c) A: Jel mi mozda ostao novcanik kod tebe?
B: Budalo <3

U primjerima 7a i 7b navedeni su slučajevi u kojima emotikoni obavljaju funkciju markera prividnoga kršenja maksima kvalitete i načina, a time i implicitnoga ironičnoga sadržaja, koji kolokutori detektiraju na osnovi uočene diskrepancije između sadržaja enkodiranog u jezičnu strukturu iskaza te sadržaja označenoga emotikonom. U primjeru 7c emotikon vrši funkciju ublaživača doslovnoga sadržaja iskaza (prijekor i uvreda) te signalizira implicitan pozitivan odgovor na pitanje osobe A.

Osim emotikona, funkciju markera govornikovih stavova, raspoloženja i emocija mogu obavljati akronimi i skraćenice, koji su u SMS dopisivanju među mlađom populacijom najčešće porijeklom iz engleskoga jezika (npr. *LOL – laughing out loud, JK – just kidding*)⁵.

3.2.2 Jezični markeri

Analiza korpusa pokazala je da u SMS dopisivanju funkciju markera konverzacijskih implikatura obavljaju različita jezična sredstva. Slijedi prikaz pet vrsta takvih jezičnih markera: (1) upotreba neprikladnoga jezičnoga registra; (2) odstupanja od uobičajenih pravopisnih pravila; (3) igre riječima; (4) namjerni tipfeleri; (5) upotreba citata.

(1) Analiza korpusa pokazuje da upotreba neprikladnoga jezičnoga registra u SMS dopisivanju nerijetko služi kao marker implicitnoga ironičnoga seman-

⁴ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/emoticon> (posljednji pristup 17. prosinca 2014.)

⁵ Popis akronima i skraćenica i njihovih značenja dostupan je na web-stranici <http://www.netlingo.com/acronyms.php> (posljednji pristup 17. prosinca 2014.).

tičkoga sloja, kao što je to slučaj u primjeru 8, u kojemu osoba A upotrebom neprikladnih honorifika kolokutoru sugerira svoje nezadovoljstvo, a time i ironičnost svojega iskaza.

Primjer 8

A: Vaše Veličanstvo, oprostite na smetnji, samo sam Vam htjela javiti da mi je svekolika čast čekati Vas pola sata na pljusku.

B: izvini gužva stižem

(2) Iako je za SMS diskurs tipično nepoštovanje pravopisnih pravila uobičajenih za pisani jezik, uočeni su slučajevi u kojima govornici vrše namjerna odstupanja od propisane norme ne bi li na taj način enkodirali/signalizirali implicitne sadržaje (primjer 9).

Primjer 9

(a) A: Koja sam ja životinja?

B: Ti si Žena

(b) A: Dopusuješ se s novim dećkom?

B: Otkaći :)

U primjeru 9a govornik B opću imenicu *žena* piše velikim početnim slovom, čime osobi A implicira da ju je upotrijebio u pozitivnome konotativnome značenju i time joj udjelio kompliment (u doslovnome značenju taj iskaz krši maksimu relevantnosti). U primjeru 9b osoba A provocira osobu B namjernom pravopisnom pogreškom (*dečko* umjesto *dečko*), aludirajući na prethodno iskazano nezadovoljstvo osobe B zbog slabe pismenosti osobe o kojoj se indirektno razgovara. U replici osoba B pristaje na kolokutorovu igru uzvraćanjem poruke s istovrsnom pravopisnom pogreškom, dajući mu pritom do znanja da je registrirala njegovu implikaturu.

(3) Kao signalizator implikatura ponekad služe i igre riječima, kao što je to slučaj u primjerima pod brojem 10.

Primjer 10

(a) A: Mislim da je krajnje vrijeme da se upoznamo uživo.

B: Srijeda!

(b) A: I jesи danas bila queerna?

B: Jesam :)

U primjeru 10a osoba A u izjavnoj tvrdnji implicira pitanje, tj. poziv na kavu, na koji osoba B indirektno odgovara potvrđno na način da određuje dan

susreta, ali istodobno vizualnim naglašavanjem posljednjega sloga leksema *srije-da* direktno iskazuje pozitivan odgovor. U ovome primjeru oba sudionika govornoga događaja površinski krše maksimu načina.

U primjeru 10b osoba A igrom riječi (stapanjem vlastitoga imena sugovornice i leksema *queer* → *queer + Virna = queerna*) implicira pitanje je li osoba B toga dana sudjelovala u poverci ponosa. Time je osoba A površinski prekršila maksimu načina u svrhu postizanja humornoga elementa.

(4) Isti učinak u SMS dopisivanju mogu obavljati i namjerni tipfeleri, iako taj tip markera u nekim slučajevima može biti konfuzan, kao što je to slučaj u primjeru 11b.

Primjer 11

(a) A: Kad su ono srbi u Hrvatskoj?

B: petak

(b) A: Vratis mi po Goranu moj bokal za kefir? I knjige Krese Pintarica? Tebi ne treba ni jedno ni drugo, a meni je vazno. Ruzno je skoncalo nase prijateljstvo, i nije mi jasno zasto. A tebi ocito nije stalo do mene ni toliko da mi barem kazes sta se dogodilo. Imala sam osjecaj da medju nama postoji nesto ljudski i lijepo.

B: pošljem po grneu

U primjeru 11a osoba A namjerno šalje poruku s jednom pravopisnom pogreškom i tipfelerom, čime osobi B implicira da je zanima termin održavanja okrugloga stola „Razgovor o jeziku Srba u Hrvatskoj” (održan 10. svibnja 2013. na zagrebačkome Filozofskome fakultetu). Tipfeler je poslužio kao nositelj implikature jer je osoba A namjerno citirala tipfeler iz službene pozivnice na dotični okrugli stol. Time je osoba A postigla humorni element i istodobno izbjegla pisanje punoga naziva događaja.

U primjeru 11b osoba A šalje poruku u kojoj eksplisitno postavlja dva pitanja te implicitno moli osobu B da joj objasni razloge svađe. Osoba B u svojoj replici krši principe konverzacijjske suradnje ignoriranjem implicitne molbe te nudi odgovor samo na eksplisitno postavljena pitanja s početka poruke. Tipfeleri u odgovoru osobe B mogu se tumačiti na dva načina: (a) ako je osoba B poslala poruku nesvesna počinjenih tipfelera, oni u tome slučaju nisu nosioci/ markeri nikakve implikature; (b) ako je osoba B bila svjesna tipfelera (počinila ih je namjerno ili ih nije željela naknadno ispraviti), time je osobi A (najzgled prekršivši maksimu načina) svjesno implicirala da nije voljna posvetiti svoje vrijeme i pažnju njezinim implicitnim upitim.

(5) Posebnu skupinu jezičnih markera konverzacijjskih implikatura u SMS diskursu predstavljaju razne vrste citata (primjer 12).

Primjer 12

- (a) A: Kad stižeš?
B: „Sljedeca je postaja Borovje“ :)
- (b) A: Pavel ima pjesmu Ako si blizu mogli bi izaći. Tako da ces sacekat jos neko vrijeme.

U primjeru 12a osoba B rabi citat obavijesti iz tramvaja o nazivu naredne stanice. To čini kako bi površinskim kršenjem maksime načina osobи A posredno (otkrivanjem svoje lokacije) odgovorila na postavljeno pitanje.

U primjeru 12b lokutor koristi naziv pjesme kako bi indirektno pozvao svojega kolokutora u izlazak. Navođenjem naslova pjesme on implicira poziv, a intervencijom u originalni naslov pjesme koji glasi *Ako si za mogli bi izaći* kolokutoru implicira informaciju da se trenutačno ne nalazi u Zagrebu i da će zato morati pričekati.

4. Zaključak

Analiza korpusa SMS dopisivanja pokazala je da se mehanizmi prijenosa konverzacijjskih implikatura u SMS porukama u velikome broju slučajeva ni po čemu ne razlikuju od onih u neposrednoj usmenoj konverzaciji – pogotovo kada je riječ o implikaturama koje ne iziskuju dodatnu signalizaciju. U slučajevima kada je takva signalizacija potrebna, utvrđeno je da funkciju njihovih markera mogu obavljati različita paralingvistička i jezična sredstva. U radu su prezentirani markeri koje je analiza korpusa pokazala najzastupljenijima u upotrebi te specifičnima za SMS diskurs:

- (a) paralingvistički markeri: emotikoni i skraćenice kao supstitucija za intonaciju, facijalnu, posturalnu i gestovnu ekspresiju te druge paralingvističke kodove tipične za neposrednu konverzaciju;
- (b) jezični markeri: (1) upotreba neprikladnoga jezičnoga registra; (2) odstupanja od uobičajenih pravopisnih pravila; (3) igre riječima; (4) namjerni tipfeleri; (5) upotreba citata.

Kao što je to slučaj u neposrednoj usmenoj konverzaciji, analiza korpusa pokazala je da konverzacijjske implikature u SMS dopisivanju mogu obavljati više različitih funkcija:

- (1) u velikome broju slučajeva konverzacijjska implikatura služi tomu da lokutor njome iskaže sadržaj opsežniji od onoga koji je izrečen/napisan u doslovnom značenju iskaza, što je u SMS dopisivanju dodatno motivirano kratkom formom SMS poruka;

(2) konverzacijske implikature također nerijetko služe u svrhu izbjegavanja eksplizitnoga iskazivanja kakvoga sadržaja, čemu govornici pribjegavaju iz različitih razloga;

(3) upotreba konverzacijskih implikatura može poslužiti i kao sredstvo postizanja snažnije efektnosti iskaza te iskazivanja lokutorovih osjećaja i stavova prema sadržaju koji iznosi;

(4) analiza korpusa pokazuje da u SMS dopisivanju među bliskim sugovornicima konverzacijske implikature najčešće obavljaju razne interaktivne funkcije – prvenstveno kao sredstva za postizanje humornih i ludičkih elemenata u komunikaciji. Na taj način sudionici govornoga događaja u poruke informativnoga tipa enkodiraju sadržaje kojima svojim sugovornicima iskazuju simpatije i bliskoću, jednako kao što je to i slučaj u neposrednoj usmenoj konverzaciji. Specifičnost SMS diskursa jest u tome što je ova funkcija statistički zastupljenija u odnosu na neposrednu komunikaciju zbog: (1) sažetosti SMS poruka (čija je funkcija prvenstveno transakcijska), stoga interakcijski aspekt dopisivanja nerijetko biva potisnut u implicitni semantički sloj iskaza; (2) posrednosti komunikacije, koja kod sugovornika budi potrebu za „nadgradnjom“ suho-parne telegrafske forme interakcijskim elementima.

Budući da jezična produkcija u SMS dopisivanju istodobno nosi obilježja i pisanoga i govorenoga jezika, kao i obilježja tipična isključivo za SMS diskurs i njemu srodne oblike računalne komunikacije, u njemu su uočene očekivane specifičnosti upotrebe i markiranja konverzacijskih implikatura. Ovim se radom željelo ukazati na važnost proučavanja pragmatičkih obilježja novih oblika verbalne komunikacije koje su donijele tehnološke, a time i jezične inovacije u posljednjih nekoliko desetljeća. Ono se smatra neophodnim zbog sve važnije uloge takvih oblika komunikacije u svakodnevnome životu, kao i zbog stjecanja punoga uvida u uloge i mehanizme funkcioniranja konverzacijskih implikatura u svim aspektima međuljudske verbalne komunikacije.

Literatura:

- BROWN, GILLIAN; YULE, GEORGE. 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- CRYSTAL, DAVID. 2008. *Txtng: The Gr8 Db8*. Oxford University Press. Oxford.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- GRICE, HERBERT P. 1975. Logic and conversation. *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. Ur. Cole, Peter; Morgan, Jerry L. Academic Press. New York. 41–58.

- GRICE, HERBERT P. 1978. Further notes on logic and conversation. *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. Ur. Cole, Peter. Academic Press. New York. 113–128.
- GRICE, HERBERT P. 1981. Presupposition and conversational implicature. *Radical pragmatics*. Ur. Cole, Peter. Academic Press. New York. 183–198.
- KORDIĆ, SNJEŽANA. 1991. Konverzacijjske implikature. *Suvremena lingvistika* 31-32. 87–96.
- McWHORTER, JOHN. 2013. *Txtng is killing language. JK!!!*. TED. http://www.ted.com/talks/john_mcwhorter_txtn_is_killing_language_jk (pristupljeno 1. srpnja 2014.).

Conversational Implicature in SMS Discourse

Abstract

The paper analyzes the characteristics, functions and markers of conversational implicatures in SMS discourse. The first part of the article introduces: (1) the basic mechanisms of successful transmission of conversational implicatures in interpersonal verbal communication and (2) the main features of language production typical for communication via text messages. The second section presents the results of corpus analysis of SMS correspondence and determines the main types of linguistic and paralinguistic markers of conversational implicatures typical for this kind of discourse.

The aim of this paper is to point out the specifics of SMS discourse when it comes to resources and mechanisms of encoding, signaling and successful decoding of conversational implicatures.

Ključne riječi: pragmatika, konverzacijjska implikatura, analiza diskursa, SMS diskurs, hrvatski jezik

Key words: pragmatics, conversational implicatures, discourse analysis, SMS discourse, Croatian language

UDK 811.16(091)
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 17. VI. 2014.
Prihvaćen za tisk 4. XI. 2014.

Frederik Kortlandt
Department of comparative linguistics
Leiden University
P.O. Box 9515
NL-2300 RA Leiden, The Netherlands
F.Kortlandt@hum.leidenuniv.nl
www.kortlandt.nl

PROTO-SLAVIC *J, VAN WIJK'S LAW, AND Ē-STEMS

The loss and restoration of the phoneme /j/ plays a major role in the development of Proto-Slavic. After vowel contraction in posttonic syllables, Dybo's law, and the rise of new /j/ in East, South, and West Slavic, contracted and uncontracted forms may have coexisted during a considerable period of time. After Dybo's law we have **volâ* < **vòlja* 'will' but **roljà* < **orlbja* 'plow-land', after contraction **rołá* in Slovincian *rolåu*, Old Polish *rolå*. The loss of distinctive tone yielded merger of the two paradigms, as a result of which most nouns of the former type adopted the accentuation of the latter. Slavic deverbal *ja*-stems are original proterodynamic *i/jē*-stems. The proterodynamic nouns **dūšà* (c) 'soul' and **zorjà* (c) 'dawn' have probably preserved the original accentuation. The other proterodynamic *jā*-stems evidently adopted the accent pattern of the deverbal *ā*-stems.

I

The loss and restoration of the phoneme /j/ plays a major role in the development of Proto-Slavic. At a certain stage (viz. 7.1 of Kortlandt 2011: 166, 301), the hiatus between a word-final and a word-initial vowel was filled with a glide, which was **j* if at least one of the vowels was front and **w* if the preceding vowel was back and the following vowel was rounded, e.g. **jástē* 'to eat', Lith. *ésti*, now with the same initial as **jáxátē* 'to ride', Lith. *jótì*. As a consequence of this development, initial **j* lost the status of a phoneme before front vowels. The twofold glide before a back vowel gave rise to doublets, e.g. OCS *utro* and *jutro* 'morning', *ajce* and *jajce* 'egg'. Initial **[j]e-*, **[j]ū-* was retract-

ed to *a-, *ū-, later o-, u- in East Slavic, e.g. Russian *ózero* 'lake', *útro* 'morning', cf. SCr. *jèzero*, *jùtro* (stage 7.10 of Kortlandt 2011: 168, 303). When the phoneme /j/ was lost altogether (stage 7.15 of Kortlandt 2011: 169, 304), earlier *[[j]e-, *[[j]ē-, *jā-, *jū- became /e-/ , /ä-/ , /ü-/ in South and West Slavic, where they remained phonemically distinct from /o-/ , /a-/ , /u-/ . Analogical reanalysis gave rise to a large number of doublets with initial *je-* and *o-*, especially in East Slavic, where the rise of new /j/ was early, less in South Slavic, and least in West Slavic, where the rise of new /j/ was late (cf. Kortlandt 2011: 257).

Intervocally, the phoneme /j/ may have been lost at the same time as word-initially. The difference between Čakavian (Novi) *pítā* 'asks' and *kopā* 'digs', Bulgarian *píta* and *kopáe* points to a common vowel contraction in post-tonic syllables before Dybo's law, cf. also Old Polish *kopaje* and Carpathian (Ublja) *byváu*, *bývaš*, *bývat'*, *byvá'eme*, *byvá'ete*, *byvá'ut'* (cf. Broch 1900: 106), with non-initial stress as a result of Dybo's law, retraction of the stress according to Stang's law from *-âšb and *-ât̪b but not from medial syllables, and restoration of the thematic vowel in *-à(e)me, *-à(e)te on the analogy of **kopàje*-, also inst.sg. *žènō versus *goròq, with final stress from Dybo's law in Slovene *goró* and Slovak *horou* <-ôu, dial. -óv, and in the adjective, e.g. Ukrainian neuter *dóbre* 'good' <-oje, inst.sg. *dóbrym*, Czech gen.sg. *nového* 'new', Slovene -ega (cf. Kortlandt 2011: 38, 338). After Dybo's law and the rise of new /j/, the contracted and uncontracted forms may have coexisted during a considerable period of time. The latter were largely restored in East Slavic and in eastern South Slavic.

According to my formulation of Van Wijk's law (e.g. Kortlandt 2011: 169), long consonants were shortened with compensatory lengthening of the following vowel, e.g. SCr. *pišē* 'writes' < *písše < *péšje < *péisje, also *gìnē* 'perishes' < *gýnne < *gübne, and *wòlā < *wòlla < *wàljá 'will'. I have always had doubts about this rule because it does not seem to be a phonetically natural development and because the final parts of the long consonants could largely be regarded as realizations of the phoneme /j/ (cf. Kortlandt 2011: 167). Moreover, original *-ingn- developed into South Slavic -ěn- and North Slavic -en-around the same time (cf. Kortlandt 2009: 108). It is therefore probable that the length of the thematic vowel in *ne*-presents is analogical after the corresponding *je*-presents (cf. in this connection Tedesco 1948) and that postconsonantal *j was preserved until the operation of Van Wijk's law (my stage 7.15). It follows that my assimilation of *j to a preceding consonant (2011: 167, 302) must be abandoned. Here I shall give an improved version of my earlier account of the consonantal developments (2011: 151-153, also 164-171 and 300-305).

C1. (6.2) First palatalization of velars: *k > č, *g > ž, *x > š before *e, *ē, *i, *ī, *j. The opposition between *e, *ē and *a, *ā was neutralized after palatals.

C2. (6.3) Spirantization of the voiced affricate: *ž > ž. This development was determined by the absence of a voiced counterpart to š in the earlier system. It was blocked by a preceding *z.

C3. (6.4) Palatalization of dental fricatives: *s > š, *z > ž before *j, *č, *ž. This development was probably posterior to C2 because it introduced ž from another source and thereby eliminated the motivation for the spirantization of *ž.

C4. (6.6) Second palatalization of velars: *k > č, *g > ž, *x > š before the new front vowels *ē and *ū which had arisen from the monophthongization of *ai and *oi, and after the high front vowels *i, *ī, *j unless followed by a consonant or by one of the high back vowels *u, *ū, *y. The clusters *sk and *zg became šč and žž before the new front vowels. This development restored the opposition between *ē and *ā after palatals, e.g. vbsb ‘all’, f.sg./n.pl. vbsa, gen. loc.pl. vbsěxv.

C5. (6.7) Rise of geminated affricates: *tj > *tčj, *dj > *džj. The clusters *stj and *zdj became *stčj and *zdzj, respectively. This development has a modern parallel in Ukrainian, e.g. žytjjá ‘life’. It was probably posterior to C4 because otherwise the gemination would hardly have been preserved. The cluster *kt yielded *tč before high front vowels, e.g. OCS noštъ ‘night’, SCR. nōč.

C6. (7.3) First simplification of palatals: *č > c, *ž > z, in South and East Slavic also *š > s, *šč > sc, *žž > zž. The resulting dentals continued to be palatalized for some time. This change was motivated by the abundance of palatals which the previous developments had created. It was probably posterior to C5 because the geminated affricates were preserved.

C7. Simplification of geminates: *tč > *šč, *dž > *žž, also *stč > *šč, *zdz > *žž. This development was limited to Bulgarian. It was posterior to C6 because the new *šč and *žž did not merge with the earlier *šč and *žž. The simplification of the ungeminated palatals at stage C6 had eliminated the reason for the existence of the geminated affricates. In the other languages, the dental affricates were simply degeminated: *tč > *č and *dž > *ž.

C8. (7.7) Spirantization of the ungeminated voiced affricate: *ž > z. This development did not reach Lechitic and a part of the Bulgarian dialects. It was probably posterior to C7 because we would otherwise expect the degemination of the voiced affricate *dž rather than its parallelism with *tč. It was certainly posterior to C6 because the final outcome of the second palatalization of g in Czech-Slovak is z, not ž. The spirantization of the velar stop g in the cen-

tral dialects of Slavic was probably not much later than this development, perhaps even earlier.

C9. (7.15) Van Wijk’s law and loss of /j/. Postconsonantal *j was assimilated to the following vowel, e.g. SCr. *pîšē* < **pîšje*, also **wôlā* < **wòlja*. It was posterior to C8 because the spirantization did not take place before *j in Slovak and Serbo-Croatian.

C10. (8.4) Merger of palatal fricatives: *š > š, also *šć > šć, *žž > žž.

C11. (8.5) Merger of palatal clusters: *šč > šć, *žž > žž.

C12. (8.6) Second simplification of palatals: *č > c, *žž > ž in West Slavic, and subsequently *ž > z in Czech and Sorbian; *č > č, *žž > *ž > ž in East Slavic. The clusters *šč and *žž were reduced to št and žd in Bulgarian and the eastern dialects of Serbo-Croatian, and later in Czecho-Slovak. Similarly, the clusters *sc and *zž became st and zd in a part of the Bulgarian dialects.

II

Van Wijk’s law plays a major part in Rainer Fecht’s dissertation on the accentuation of Slavic *volja* (2010), which offers a detailed analysis of the morphological type. Unfortunately, the author’s highly traditional background makes it difficult for him to appreciate the chronological aspects of the problems involved. Thus, he writes: “Kürze und Länge waren im Urslavischen [...] nicht distinkтив” and “der Erhalt von Längen in der Vortonsilbe von Zweisilbern gegenüber deren Kürzung in Silben mit akutierter Intonation in nachursslavischer Zeit” (Fecht 2010: 19) without bothering about the phonological systems of the consecutive stages. In fact, the distinction between short and long vowels was never lost in Slavic (cf. Vermeer 1992), pretonic long vowels were shortened before Dybo’s law but preserved after Dybo’s law (which affected both short and non-acute long vowels), and the shortening of the acute was a Proto-Slavic development (cf. Kortlandt 2011 *passim*). Fecht categorizes the acute as “lang steigend” (2010: 23) in spite of the fact that it was not rising when it was long (as opposed to the long rising neo-acute) and that it was not long when it merged with the short rising neo-acute in Late Proto-Slavic. He defines Dybo’s law as an accent shift “von einer fallend intonierten Silbe” (2010: 25, 26) while such syllables were actually rising at the time of the shift. He has understood correctly that “für das Vorursslavische [i.e. before Dybo’s law] mit drei distinktiven Intonationen gerechnet werden [muss]” but adds that “sich die steigende Intonation von der fallenden in Ap b einerseits und der ‘besonderen’ in Ap c andererseits unterschieden hat” (Fecht 2010: 27). In fact, we must reconstruct a

rising tone in (b) and a falling tone in (c), e.g. **bòbъ* versus **bòsъ*. The neo-acute is a rising tone which originated before Dybo's law, which in turn preceded Stang's law. Fecht points out correctly that such nouns as *volja* combine fixed stress (a) with neo-acute tone (b).

According to Stang (1957: 179), the neo-acute is due “to a retraction of the stress from a semi-vowel or from a non-initial vowel with falling intonation”. These are different retractions: first from final jers (my stage 8.2), e.g. Slovene gen.pl. *góř* < **gorь* ‘mountains’, *dán* < **děnъ* < **dъnъ* ‘days’, *óvæc* < **ovъсь* ‘sheep’, loc.pl. *možéh* < **-ěxъ* ‘men’, Russian dat.pl. *détjam* < **-ьтъ* ‘children’, then from long falling vowels in final syllables not counting final jers (Stang's law, my stage 9.3), e.g. Slovene *nósim* ‘I carry’, *tónem* ‘I sink’, passive participle *nóšen*, loc.sg. *kónju*, loc.pl. *kónjih* ‘horse(s)’, also *vólja* ‘will’, and finally from non-final jers, e.g. Slovene *nóžka* ‘little foot’, *nóžnica* ‘sheath’, *dvórník* ‘courtier’. Fecht confuses the issue by lumping all of these together under the name “Stang-Ivšićs Gesetz” (2010: 32), unduly referring to Greenberg (2000: 92), who made quite clear that the retractions from final and non-final jers cannot be identified with Stang's law, as Ramovš had pointed out in 1921 already. Though Ivšić recognized the retraction of the stress from non-initial long falling vowels, he did not understand the extent of his findings (cf. Kortlandt 2011: 272). It is Stang's great merit that he has identified the relation between the retraction and accent paradigm (b) and distinguished between different retractions of the stress.

It must be regretted that Fecht does not observe the distinction between the high-mid vowels *ɛ* [‘e], *ø* [“o] and *e*, *ø* (2010: 40, fn. 88) because this distinction, which is absent from the standard language, is crucial for the development of the vowel system in the dialects (cf. Greenberg 2000: 16, 171–178, Kortlandt 2011: 250). In my chronology (2011 *passim*), *ø* developed at stages 8.2 (retraction of the stress from final jers), 8.8 (lengthening of short falling vowels in monosyllables) and 10.7 (progressive accent shift), and *ø* [“o] at stages 9.3 (Stang's law), 10.1 (denasalization of the nasal vowels), 10.9 (rise of the neo-circumflex) and 10.11 (lengthening of short vowels in non-final syllables), while stressed *o* [ɔ] arose at stage 10.12 (retraction of the stress from final short vowels). Fecht's account of the Slovene data (2010: 41) is misleading, not only because nom.sg. “*véra*”, inst.sg. “*vêra*” ‘faith’ should read *véra*, *vêro*, but especially because acc.sg. *nógo* and inst.sg. *nôgo* ‘foot’ are innovative forms replacing older *nogø* and *nogø*, respectively, and because inst.sg. “*ženô*” and acc. sg. “*ženo*” ‘wife’ represent the more archaic forms of the mobile paradigm (c) instead of the original paradigm (b) with acc.sg. *žéno* and inst.sg. *žêno* (with an analogical circumflex).

Fecht subscribes to the outdated view that the acute is reflected as a long vowel in Czech (2010: 48), in spite of such obvious counter-examples as *čas*, *had*, *hněv*, *jih*, *kraj*, *pluh*, *rak*. There are four reasons why this view is mistaken. First, we find a quantitative alternation in the paradigm of Czech *kráva* ‘cow’, which has a short root vowel in inst.sg. *kravou*, gen.pl. *krav*, dat. pl. *kravám*, inst.pl. *kravami*, loc.pl. *kravách*. This rather suggests lengthening of Proto-Slavic short rising *à in an open first syllable of disyllabic word forms which was blocked by a long vowel in the following syllable. Second, the same lengthening is found in *kůže* ‘skin’, *koží*, *koží*, *kožím*, *kožemi*, *kožích*, also *můžeš* ‘you can’, which never had an acute root vowel. Third, the same lengthening is found in trisyllabic word forms where a jer was lost in the initial syllable, e.g. *lžice* ‘spoon’, *lžicí*, *lžic*, *lžicím*, *lžicem*, *lžicích*, also *psati* ‘to write’, *psal* ‘wrote’, *psaní* ‘writing’, *spáti* ‘to sleep’, supine *jdi spat* ‘go to sleep’. This puts the lengthening after the loss of pretonic jers. Fourth, the Czech lengthening cannot be separated from the one in Upper Sorbian *kruwa* < *krówa* ‘cow’, which shows that it was more recent than the metathesis of liquids.

I do not accept the common view that the lengthening in such instances as Czech *kůň* ‘horse’, *stůl* ‘table’, *nůž* ‘knife’, Slovak *kôň*, *stôl*, *nôž* is the result of phonetic conditioning because the number of counter-examples is prohibitive. More probably, the long vowel was adopted from the case forms where the accent had been retracted as a result of Stang's law, viz. loc.sg. **kōni*, inst.pl. **kōni*, loc.pl. **kōníx*, and from gen.pl. **kōń*, Slovene *kônju*, *kónji*, *kónjih*, *kónj*, so as to yield a regular alternation between stressed *ô and unstressed *o in the paradigm. After the retraction of the stress in gen.sg. **koňa*, dat.sg. **koňu*, inst.sg. **koňem*, nom.pl. **koňi*, acc.pl. **koňę*, dat.pl. **koňem*, and perhaps after the shortening of *ô to *ö before the new long case endings in gen.pl. -ôv, -í and loc.pl. -iech, -ich, the paradigm could be further regularized by generalization of the short root vowel, a process which has been going on in historical times, e.g. Czech *skot* ‘cattle’, Old Czech *skót*. The pattern with a long vowel in the nom.sg. form and a short vowel in the other cases spread to the other accent classes, e.g. Cz. Slk. *mráz* ‘frost’ (a), Czech *sníh* ‘snow’, *hnůj* ‘dung’, *dům* ‘house’, *sůl* ‘salt’ (c). The diphthongal character of Slovak ô was lost after the initial cluster in *dvor* ‘yard’, *svoj* ‘one's own’, *tvoj* ‘your’, *tvorca* ‘creator’, cf. Czech *dvůr*, *svůj*, *tvoj*, *tvůrce*.

Fecht points out correctly that the “Vortonlänge in Zweisilbern des Ap c ist nur im Serbokroatischen erhalten” (2010: 56, fn. 121). This is because pretonic long vowels were shortened before Dybo's law, e.g. SCr. *jèzik*, *màlina*, *ràkita*, *dalèko*, *svjèdok*, *dùžník*, *glàdní*, *gràdkì*, *rùkama*, *rùčník*, *rùčník*, *hlàdní*, *teškì*, *mùškì*, *gùstì*, *svètì*, *krìvì*, *mlàdì*, *dràgì*, *glùhì*, *mèkì*, *sùhì*, Čak. (Hvar, Vr-

gada, Susak) *muškî*, Slovene *mehkî*, Czech *chladný, těžký, suchý, ruka, ruční, ručník, humno, sukno*, Polish *sędzia*. Pretonic long vowels in disyllabic forms of accent paradigm (c) in Serbo-Croatian are evidently the result of restoration on the analogy of the baritone forms. Long vowels which became pretonic as a result of Dybo's law remained long, e.g. SCr. *národ, rázlika, zábava, tráva, trávní, trávník, bělī, půtník*, Czech *bílý, poutník, tráva, trávní, trávník, zábava, útroba*, Polish *wątroba*. Posttonic long vowels were usually preserved in Proto-Slavic.

Fecht follows the common view that Dybo's law shifted the stress onto final jers, e.g. in nom.sg. and gen.pl. **kònjb* (2010: 83), and is thereby unable to explain the difference between the Slovene forms *kònj* and *kónj*. He refers to Stang (1957: 70) for the view that the length in the gen.pl. form may have been taken from the loc.pl. form *kónjih*, where the stress was retracted in accordance with Stang's law. This is impossible because Stang's law yielded *q* (which is actually attested in the loc.pl. form), not *ø*, which must have been taken from the gen.pl. form, as Ramovš pointed out already (1921: 229). The long vowel in the gen.pl. forms originated phonetically from retraction of the stress from a final jer in mobile accent paradigms (c) and gradually spread to (a) and (b) nouns to an unequal extent in the separate Slavic languages (cf. Kortlandt 2009: 111–116 for details). Fecht's suggestion that the retracted stress in the (b) loc.pl. form was taken from the (b) *u*- and *i*-stems (2010: 85) cannot be correct because the stress was not retracted from strong jers. Moreover, the same retraction took place in the inst.pl. form and did not take place in the dat.pl. form, which is contrary to his suggestion. Note that Fecht's objection to my view (2010: 25, fn. 50) does not hold water: since the “Nichtakzentuierbarkeit eines Vokalphonems” does not imply “das Fehlen von dessen silbenbildendem Charakter”, the idea that “wortauslautenden nichtsilbenbildenden Lauten ein graphischer Wert zugeschrieben wird” does not apply.

As I pointed out above, contractions in posttonic syllables after the loss of intervocalic **j* affected not only West Slavic and western South Slavic but also the other Slavic languages, e.g. Bulgarian *pítá* versus *kopái*, Ukrainian *dóbře, dóbrym*. The retracted accent resulted from Stang's law and the preservation of length in the initial syllable shows that the contractions preceded Dybo's law, which rendered the distribution of contracted and uncontracted forms opaque. Thus, between Dybo's law (stage 8.7) and Stang's law (stage 9.3) we have to reconstruct fixed stress and a falling tone on the second syllable in accent paradigm (b) of the definite adjective, e.g. **bělý* ‘white’, and after Stang's law neo-acute on the initial syllable of disyllabic word forms (but not in polysyllabic forms, cf. the Ublja forms cited above). Fecht's account of

my view (2010: 103) is hopelessly confused. In accent paradigm (c) we have to reconstruct final stress where Dolobko's law operated, as in Slovene *lahkegà*, *lahkemù* 'light', and the non-initial stress of the indefinite adjective elsewhere. Contrary to Fecht's reconstruction (2010: 106), the pronoun *j̥ had fixed stress (b) and could later develop enclitic forms in certain syntactic environments in the separate languages (cf. Kortlandt 2013).

Fecht classifies the suffixes *-bj- and *-ot- as dominant (2010: 113, fn. 245) but calls the suffix *-bj(e) "rezessiv" (2010: 114). In fact, *-ot- is originally recessive and *-bj- is always dominant. The comparative in *-je has neo-acute tone in Czech *hūře* 'worse', *méně* 'less', Russian dial. *bôle* 'more', *molôže* 'younger' as a result of the successive operations of Van Wijk's, Dybo's and Stang's laws. The short vowel of Čakavian *mlâjē*, *drâžē* (Fecht 2010: 117) was evidently taken from the definite adjective. Fecht's view that Van Wijk's law did not operate in **moldje* and **dorgje* because "mehr als ein Konsonant im Stammauslaut [steht]" (2010: 118) is mistaken because the metathesis of liquids (my stage 7.12) preceded Van Wijk's law (stage 7.15).

Fecht ignores the origin of the Slovene neo-circumflex (2010: 125f.), which is our major source of knowledge about posttonic quantity in Slavic (cf. Kortlandt 2011: 51-58 and 2012). He rejects my chronological analysis of the loss of the PIE laryngeals on a priori grounds without discussing the evidence. He attributes the length of Polish short stem vowels in gen.pl. forms to "Ersatzdehnung beim Schwund des auslautenden Jer" (2010: 134). This is a mistake because we find a short vowel e.g. in *pęt* 'fetters', *blót* 'marshes', also Slovincian *lât* 'years'. Length is regular only in the mobile accent type (c), where the stress was retracted from the final jer, e.g. Polish *rąk* of *ręka* 'hand'. In Slovincian, *remjóun* (gen.pl. of *rémja*) has taken the length of *mjóun* (gen.pl. of *imja*), whereas Polish *imion* shows the converse analogical development. On the other hand, Slovincian *jâgnjat* and *cielqt* have preserved the phonetically regular short vowel, while the corresponding Polish forms show analogical length (cf. Kortlandt 2009: 111-113).

After Dybo's law we have **vołâ* < **vòlja* 'will' but **rolbjà* < **orlbjá* 'plow-land', after contraction **rolá* in Slovincian *roláu*. The loss of distinctive tone yielded merger of the two paradigms, as a result of which most nouns of the former type adopted the accentuation of the latter (cf. Fecht 2010: 136f.). Thus, we have e.g. *viòlå* and *viòla*, *viònja*, *rolåu* and *riùola*, *cázåu* 'weight' and *cenjåu* 'shadow', *sušåu* 'drought' and *močåu* 'moisture', Old Polish *wolå*, *woniå*, *rolå*, *suszå*, cf. *łodziå* 'boat', *sędziå* 'judge' < *-bjà. The converse development took place in some Russian dialects, where the long vowel of **vołâ* was

evidently shortened to *-ā before Stang's law (cf. Fecht 2010: 143f.). The word then joined accent paradigm (b) or (c) and could even become enclitic, e.g. *dóvoli*, *ná volju* (cf. also Kortlandt 2013). Note that *nevólja* received medial stress as a result of Dybo's law (*ibidem*). There is no reason to assume a separate accent class here, as Fecht proposes.

Fecht objects to my formulation of Van Wijk's law that “Ersatzdehnung [...] in der folgenden [Silbe] phonetisch äußerst fragwürdig [erscheint]” (2010: 160). As I have pointed out elsewhere (2012: 119), the development of *vòlā < *vólja may be compared with that of Old Icelandic *ljúga* ‘to lie’ < *liugan. The type of Polish *pieśń*, *pieśnia* ‘song’ (Fecht 2010: 162) represents a different formation. The coexistence of Serbo-Croatian *básna* with Russian *basn'* and *básnja* ‘fable’ (also *ukorízna* ‘reproach’, *bojázn'* ‘fear’) points to an alternating paradigm with acc.sg. *-snin and gen.sg. *-snās which can be identified with Old Prussian *cixtisnā* ‘baptism’, gen.sg. *cixtisnas*, acc.sg. *cixtissennien* (cf. Kortlandt 209: 138). In an anachronistic mood, Fecht returns to the original formulation of Van Wijk's law in terms of metatony in a mobile accent paradigm (2010: 172–174), thereby rejecting the essence of Stang's revolutionary study (1957). He dates this metatony after Dybo's law (2010: 177, fn. 391) without explaining why the *volja* type did not develop enclitic forms at an earlier stage, as other (c) nouns did. He claims that there are no mobile masc. *jo*-stems in Proto-Slavic (2010: 180, fn. 395) without mentioning *mōžb ‘man’. He admits that he is unable to explain the accentuation of *görje ‘grief’, *mörje ‘sea’, *pölje ‘field’, *zemjá ‘earth’, *dūša ‘soul’ (2010: 181). I conclude that his theory cannot be accepted.

III

Fecht identifies five *volja* type words with Baltic cognates, viz. **dolja* ‘share’, **noša* ‘burden’, **rodja* ‘face’, **vodja* ‘leader’, **volja* ‘will’, and observes that “diese fünf Bildungen ohne Ausnahme eine verbale Grundlage haben” (2010: 194). This is an important observation because we can distinguish between four different types of *iH*-stem in Balto-Slavic, viz. proterodynamic and hysterodynamic *i/jē*- and *i/jā*-stems (cf. Kortlandt 1997 = 2009: 129–135). In Slavic, original ē-stems were redistributed as ā- and *i*-stems according to animacy and gender while proterodynamic and hysterodynamic *iH*-stems are usually reflected as *ja*- and *uja*-stems, in Lithuanian as *jā*- and ē-stems, respectively. It follows that the original difference between *i/jā*- and *i/jē*-stems can only be established on the basis of the Prussian and Latin evidence. Since deverbal abstracts are proterodynamic *i/jē*-stems in these languages while the other types repre-

sent denominal formations (cf. Schrijver 1991: 382–387 on Latin), we must conclude that **dolja*, **noša*, **rodja*, **vodja*, **volja* are original proterodynamic *ī/jē*-stems.

Denominal formations such as **koža* ‘skin’ are *jā*-stems. Kapović lists seven *volja* type nouns with mobile accentuation (c), viz. **dūšā* ‘soul’, **zemjā* ‘earth’, **medjā* ‘border’, **željā* ‘wish’, **gospodjā* ‘lady’, **zorjā* and **zārjā* ‘dawn’, **r̥vdjā* ‘rust’ (2007: 100). Since **dūšā* was borrowed as a proterodynamic *ī/jā*-stem in Prussian *dusi*, acc.sg. *dūsin*, *doūsin*, *daūsin* (cf. Kortlandt 2009: 262), I assume that this was the original Slavic paradigm. Its accentuation may be compared with that of Lith. *pati*, gen.sg. *pačiōs* ‘wife’, which also belongs to the mobile accent class (4). The same evidently holds for the word **gospodjā* ‘lady’. On the other hand, the deverbal nouns **željā* and **žbljā* (cf. Vasmer 1953: 427), **zorjā*, **r̥vdjā* and **l̥žā* ‘lie’, which seems to be identical with Old High German *lugī*, are probably original proterodynamic *ī/jē*-stems. The variant **zārjā* (b) beside **zorjā* (c), Czech *záře* beside *zoře*, may have taken its lengthened grade from the original root noun **žār* which is reflected in **žārъ* beside **žārā* ‘heat’ (cf. Derkzen 2008: 541) in view of the Baltic cognates Lith. *žarà* (4), Old Prussian *sari* ‘glow’.

Slavic **zemjā* ‘earth’ can be identified with Lith. *žēmė* (2) and Old Prussian *semmē* as an original ē-stem representing an earlier consonant stem (preserved in Old Russian *zemь*), just as Lith. *ipē* ‘river’, *saulē* ‘sun’, *mūsē* ‘fly’. Like the Baltic words, Slavic **země* was originally stem-stressed (b), as is clear from the Old Slovene, Kajkavian and Old Russian evidence (cf. Kortlandt 2011: 63f.). I also assume an original ē-stem for **svētjā* (b) ‘candle’ < **kuoit-*, which looks like an alteration of Lith. *žvākē* (2) ‘candle’, perhaps under the influence of **gvēzdā* (b) ‘star’ < **gʷʰuoidʰ-*, Lith. *žvaigždē*, and of **svētъ* ‘light’. In the case of **medjā* (b, c) ‘border’, the coexistence of Lith. *mēdis* (2) ‘tree’ and *mēdē* (2) ‘forest’ points to a neuter in **-jan* beside a collective in **-ē* or **-jā*, cf. OPr. *garian*, *garrin* ‘tree’ beside Lith. *girē*, *giriā* (2) ‘forest’, OPr. *soalis*, *sālin* ‘herb’ beside Lith. *žole* ‘grass’, also OPr. neuter *krawian* beside fem. *krawia*, *crauyo* ‘blood’. These collectives represent original hysterodynamic *ī/jā*-stems, like Latin *māteriēs* ‘matter, wood’ (cf. Schrijver 1991: 386). The expected reflex of this type in Slavic are the collectives in **-bjā* such as Russian *sem'já* ‘family’, Latvian *sāime*. It follows that **medjā* probably replaced an earlier hysterodynamic paradigm on the basis of the more frequent proterodynamic type.

As to the accentuation of the *iH*-stem formations, I would expect the same as in Vedic Sanskrit, where we find e.g. *devī* ‘goddess’, acc.sg. *devīm*, gen. sg. *devyāś* < **-iaHs* for the proterodynamic type and *vṛkīś* ‘she-wolf’, acc.sg.

vṛkiam, gen.sg. *vṛkias* < *-iHas for the hysterodynamic type. This is indeed what we find in Lith. *pati*, gen.sg. *pačiōs* (4), Slavic *gospodjà (c) and Lith. *vilkē* (1) < *wilkiH-aH, Russian *volčica* < *wilkiH-kaH (cf. Kortlandt 2011: 323). Hysterodynamic nouns in *-bjà received final stress as a result of Dybo's law, e.g. Russian *sem'já* 'family' < *-iH-aH, *sud'já* 'judge' < *-iH-eH (cf. Kortlandt 2009: 134). The proterodynamic nouns *dūšà (c) 'soul' and *zorjà (c) 'dawn' have probably preserved the original accentuation. The other proterodynamic *jā*-stems evidently adopted the accent pattern of the deverbal ā-stems, which had fixed stress on the initial syllable of the word in Balto-Slavic (cf. Kortlandt 2011: 69). After Van Wijk's law, they received final stress (b) as a result of Dybo's law, after which the accent was retracted according to Stang's law in Late Proto-Slavic, thus yielding the regular *volja* type in the modern languages.

References:

- BROCH, OLAF. 1900. *Ugrorusskoe narěcie sela Ubli*. Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk. Sankt-Peterburg.
- DERKSEN, RICK. 2008. *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon*. Brill. Leiden.
- FECHT, RAINER. 2010. *Neoakut in der slavischen Wortbildung: Der volja-Typ*. Röll. Dettelbach.
- GREENBERG, MARC L. 2000. *A historical phonology of the Slovene language*. Carl Winter. Heidelberg.
- KAPOVIĆ, MATE. 2007. The *vòlā-type accent in Slavic. *Tones and theories: Proceedings of the international workshop on Balto-Slavic accentology*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 89–104.
- KORTLANDT, FREDERIK. 1997. Baltic ē- and ī/jā-stems. *Baltistica* 32/2. 157–163.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2009. *Baltica & Balto-Slavica*. Rodopi. Amsterdam.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2011. *Selected writings on Slavic and general linguistics*. Rodopi. Amsterdam.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2012. The Slovene neo-circumflex revisited. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38/1. 117–122.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2013. Balto-Slavic personal pronouns and their accentuation. *Baltistica* 48/1. 5–11.
- RAMOVŠ, FRAN. 1921. O slovenskem novoakutiranem o. *Južnoslovenski filolog* 2. 227–239.
- SCHRIJVER, PETER. 1991. *The reflexes of the Proto-Indo-European laryngeals in Latin*. Rodopi. Amsterdam.

- STANG, CHRISTIAN S. 1957. *Slavonic accentuation*. Universitetsforlaget. Oslo.
- TEDESCO, PAUL. 1948. Slavic *ne*-presents from older *je*-presents. *Language* 24/4. 346–387.
- VASMER, MAX. 1953. *Russisches etymologisches Wörterbuch* I. Carl Winter. Heidelberg.
- VERMEER, WILLEM R. 1992. In the beginning was the lengthened grade: On the continuity of Proto-Indo-European vowel quantity in Slavic. *Rekonstruktion und relative Chronologie: Akten der VIII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Leiden, 1987*. Institut für Sprachwissenschaft. Innsbruck. 115–136.

Protoslavensko *j, Van Wijkov zakon i ē-osnove

Sažetak

Gubitak i uspostava fonema /j/ ima važnu ulogu u razvoju protoslavenskoga jezika. Nakon kontrakcije vokala u zanaglasnim slogovima, Diboova zaka na i pojave novoga /j/ u istočnom, južnom i zapadnoslavenskom jeziku moguće je da su u nekom razdoblju supostojali kontrahirani i nekontrahirani oblici. Prema Diboovu zakonu imamo *voļā < *vōlja, ali *rol̄jā < *orl̄ja, prema kontrakciji *rol̄á u slovinskem rolåu, staropoljskom rolå. Gubitkom distinkтивнога тона дошло је до спајања двју paradigm, а као резултат тога већина именica пријашnjега типа преузела је акцентуацију потонђега. Slavenske deverbalne ja-osnove извorno су proterodinamičke ī/jē- osnove. Proterodinamičke imenice *dūšā (c) i *zorjā (c) вјеројатно су задржали извornu akcentuaciju. Druge proterodinamičke jā-osnove очигledно су преузеле akcenatski obrazac deverbalnih ā-osnova.

Ključne riječi: protoslavenski jezik, Van Wijkov zakon, Diboov zakon, ē-osnove

Key words: Proto-Slavic, Van Wijk's law, Dybo's law, ē–stems

UDK 811.163.42'282
811.163.42'366

Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 3. VII. 2014.
Prihvaćen za tisk 4. XI. 2015.

Jela Maresić

Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb
jmaresic@hazu.hr

O TVORBI UMANJENICA U KAJKAVSKOM NARJEČJU

U radu se daje analiza i prikaz tvorbenoga sustava umanjenica u kajkavskome narječju. Analiza je provedena na primjerima iz objavljenih dijalektoloških opisa govora, kajkavskih rječnika te iz vlastite građe¹. U tvorbenome se opisu polazi sa sinkronijskoga stanovišta, a povijesnojezične se napomene donose tek sporadično. Navode se svi u građi potvrđeni sufiksi za tvorbu umanjenica muškoga, srednjega i ženskoga roda. Uz svaku se tvorbenu kategoriju navode i jezične značajke koje se odnose na glasovne promjene na granici osnove i sufiksa.

1. Uvod

Namjera je ovoga rada što obuhvatnije prikazati tvorbeni sustav imeničkih umanjenica u kajkavskome narječju. Analiza je provedena sa sinkronijskoga stanovišta na primjerima iz današnjih kajkavskih govora. U podrijetlo se osnova i sufiksa podrobniye ne ulazi, ali se ipak donose pojedinačne povijesnojezične napomene koje pridonose razumijevanju današnjega stanja i odnosa među pojedinim kajkavskim govorima, a i među svim trima hrvatskim narječjima u toj tvorbenoj kategoriji. Neki su odnosi u tvorbi umanjenica važni za rasvjetljavanje genetskolinguističkih odnosa, a radova s toga područja kajkavskoga narječja u hrvatskom jezikoslovlju gotovo da i nema. Dosada se je tvorba riječi u hrvatskim dijalektima značajnije bavila samo Sanja Vulić i to ponajviše tvorbom imenica u gradičanskohrvatskim čakavskim govorima. Sma-

¹ Najsrdačnije zahvaljujem svim svojim informantima na dijalektološkim podatcima i izdvojenu vremenu.

tramo da će i ovaj rad biti prinos i poticaj za daljnja istraživanja tvorbe riječi u hrvatskim narječjima.

Tvorba umanjenica nastaje samo jednim tvorbenim načinom – sufiksacijom, dodavanjem sufiksa s umanjeničkim značenjem na osnovu imenice. Umanjenički se sufiksi mogu dodavati i na pridjevske, priložne te na glagolske osnove o čemu će u radu sporadično još biti riječi.

Tvorbena se osnova dobiva tako da se u G jd. ili u G mn., ako imenica ima samo množinske oblike, odbaci nastavak (npr. *nos-a*, *nog-e*, *jok-a*, *kol-ø*, *pleč-ø*)² te se na tako dobivenu osnovu doda umanjenički sufiks (npr. *nos-ek*, *nog-ica*, *jok-eko*, *kol-ca*, *pleč-eca*).

Dodavanjem sufiksa na im. osnovu može doći do glasovnih promjena na njihovoj granici – jednačenja suglasnika po zvučnosti, po mjestu tvorbe, gubljenja suglasnika, palatalizacije, sibilarizacije, jotacije, jednačenja i razjednačivanja na udaljenost.

U kajkavskim sustavima pojedinih govora postoje brojne dublete – pojedine se glasovne promjene mogu, ali i ne moraju provesti. U nekim se slučajevima, da bi se izbjegle suglasničke skupine na kraju osnove, umeće blagoglasno -e- (*mrkefca*, *pisemce*, *stekelce*). U im. osnovi može doći i do naglasnih promjena, kraćenja ili duljenja samoglasnika, kraćenja osnove i sl. Iako se u analizi polazi sa stanovišta suvremenih jezičnih kajkavskih sustava, neke se promjene na granici osnove i sufiksa, kao i u standardnom hrvatskom jeziku, mogu objasniti pomoću jezične povijesti (usp. Babić 2002: 41). Na pojedine ćemo se probleme toga tipa u radu više puta osvrnuti.

Osnovno je značenje umanjenice da je što malo: *stolek* ‘mali stol’, *golobek* ‘mali golub’ itd. Međutim, ovisno o osnovi im., sufiksu i/ili kontekstu uporabe, umanjenica može imati i dodatna značenja u rasponu od hipokorističnih do pejorativnih. Npr. ako im. znači osobu ili životinju, uz značenje ‘malo’ obično se dodaje i značenje ‘mlado i milo’, a može se izražavati i osjećaj dragosti, nježnosti i sl.: *sin* – *sinek/sinčec*; *miš* – *mišek/mišok*.³ Međutim, može se izražavati

² Većina je primjera u ovome radu citirana, navedena onom transkripcijom kojom su zabilježeni i u izvornim radovima iz kojih su preuzeti. Ponekad se navode uopćeni primjeri, potvrđeni u više kajkavskih govora. U tom se slučaju rabe slovnih znakova iz hrvatskoga standardnoga jezika, bez kajkavskih fonoloških odrednica.

³ Usp. zaključke i primjere Vide Barac-Grum iz klanječkoga govora: „'O:n je m'o:j pot'o:ček (iskaz majke ili bake za svojega sina ili unuka). Značenje osnovnoga leksema (de-minutiva *pot'o:ček*) prestrukturiralo se u novo, označujući, uz izrazito emocionalnu nabijenosť, sina, unuka, nasljednika, svojega i svoje loze. U semantičkoj kajkavskoj preobrazbi takvoga tipa, u koju se uklapa i klanječki govor, i hipokoristik je *s'inek*, najčešće u svezi *s'inek m'o:j*, koji ne označava samo emotivni odnos prema vlastitom sinu, već i prema mlađem muškarцу kojemu se starije osobe s dragošću obraćaju...“ (Barac-Grum 1994: 8).

i omalovažavanje, označivati da je što loše, loše kvalitete, slabo, bezvrijedno i sl.: *n'orćek, z'etek* (Sred); *mājsčorčić, traktōrec, traktōrčić, kāviča* (Podr).

Neki sufiksi sami po sebi daju im. dodatno afektivno značenje (npr. *-oka* u *strinoka, čečoka*), a osobito kada se određeni sufiks dodaje na pojedine osnove, npr. sufiks *-ek* dodan na im. osnove ž. r. koje znače rodbinske odnose: *bakek, mamek, strinek*.

Iako se još uvijek na neki način osjeća, neke su im. tijekom uporabe izgubile umanjeničko značenje: *pūšlēk, rāndlēk* (Tur); *vŕšek* ‘krajinji vrh čega’, *kñižica* ‘molitvenik’, *vŕčak* ‘povrtnjak; mali vrt’ (Podr); *v'rćek/vrčj'ok* (Sred) itd.

Sufiksom se smatra tvorbenooblična jedinica u kojoj je na jezičnoj razini ostvaren jedinstvo tvorbenoga i obličnoga nastavka (npr. *-ek-ø* u *stol-ek-ø*; *-ec-ø* u *kotač-ec-ø*; *-ec-a* u *jaboč-ec-a*; *-ek-o* u *mes-ek-o*; *-ic-a* u *glav-ic-a*; *-k-a* u *kokoš-k-a*).

Jezično se teorijski problem javlja kada postoje dvije inačice sufiksa, s dužinom⁴ i bez nje (*brestič, lagvič* Var; *võglic* Tur). Takve slučajeve smatramo jednim sufiksom. Prilog takvoj interpretaciji su i inačice potvrđene u istom sustavu (npr. *větrič/větríč* Br).

Posebno je pitanje u kajkavskome narječju česta pojava da se od umanjenice ponovno izvodi umanjenica⁵. U mnogim su govorima kajkavskoga narječja potvrđeni likovi umanjenica umanjenica. Ponekad se mogu dodati ne samo dva, nego i tri, pa i više umanjeničkih sufikasa. Razmjerno povećanju broja dodanih tvorbenih jedinica, povećava se i dodatno osjećajno značenje, primjerice u ozaljskom govoru (*barjačiček, boričkəc, čumičkəc; ambréličica, báltičica* (Težak 1981: 294 i 295)), u zagorskome govoru Donjega Jesenja (npr. *tāta: tātek/tática, tātiček/tátičica, tātičiček, tātičičiček; móma: mómcica (/mómek), mómcicica (/mómiček), mómcicicica/mómciciček, mómciciciček; déd: diédek* (i leksikalizirano), *diédiček, diédičiček, diédičičiček; Jôna, Jónica, Jóničica, Jóničičica...* (Kovačec 2003/2004: 294)⁶, u podravskim kajkavskim govorima (npr. *komadiček,*

⁴ S obzirom na to da su se u kajk. narječju zanaglasne dužine pokratile, duga se ultima očuvala samo u slučaju da je naglašena.

⁵ Za razliku od hrvatskoga knj. jezika u kojem ta pojava nije česta: „Pojava da se od umanjenice ponovno izvodi umanjenica nije česta, ali je moguća. Češća je upravo od umanjenica sa -ica.“ (Babić 2002: 177).

⁶ „...ako se promotre deminutivne izvedenice s desne strane niza (treći i četvrti lik u nizu, odnosno pretposljednji i posljednji u nizu, izveden dvostrukim, trostrukim ili čak četverostrukim sufiksom). Dok se pretposljednji deminutivni likovi iz niza (*lvičiček, Ŏykičica, Niēžičica...*) upotrebljavaju redovito u izrazito afektivnom, prisnom vokativnom značenju, u kontekstima kao što su *drāgi muőj..., drāga mója..., ... muőj drāgi, ... mója drāga* i sl., ali se mogu upotrijebiti i u svim drugim osnovnim funkcijama u rečenici, posljednji članovi nizova (*lvičičiček, Ŏykičičica...*) ne dolaze ni u jednoj drugoj službi osim u službi izrazito afektivnog (redovito dramatično afektivnog) vokativa.“ (Kovačec 2003/2004: 297).

ižičkica) itd. Stjepko Težak, primjerice, za ozaljske umanj. tipa *ambréličica*, *báltičica* navodi sljedeće: „Za sve te primjere postoje i deminutivi sa sufiksom -ica (*ambrélica*, *báltica*, *brazdīca*, *bukvīca* itd.), koji se upotrebljavaju češće, jer deminutivi na -ičica izražavaju osobito naglašenu afektivnost, a najviše dolaze do izražaja u govornom saobraćanju odraslih s djecom.” (Težak 1981: 295).

Tvorbena analiza ide obrnutim smjerom od tvorbe. Rastavljanjem riječi na jedinice sastavljene posljednjim tvorbenim činom dobivamo njezine dijelove – tvorbenu osnovu + sufiks. Prema tome, ako je potvrđena umanjenica sa sufiksom manje, onda bismo mogli govoriti o dvama sufiksima, a ne o jednom (npr. *krav-ič-ic-a/krav-ič-k-a < krav-ic-a < krav-a*). Međutim, neke sufikse možemo smatrati jednom tvorbenom jedinicom kada se izgubila ili nije ni postojala osnova s jednim umanj. sufiksom manje: npr. *lačička* (<*la(t)* + *-čička*), *brfčica*.

Prema tim kriterijima dobivamo uopćene sufikse za tvorbu umanjenica u kajkavskom narječju. Oni u pojedinim kajkavskim dijalektima i govorima imaju različitu fonološku vrijednost. Navodimo ih abecednim redom za svaku kategoriju imenica:

1. a-vrsta

- a) m. r.: *-ak*, *-anjek*, *-ček*, *-čić*, *-čok*, *-čurek*, *-ec*, *-ek*, *-ic*, *-ič*, *-iček*, *-ičkec*, *-inec*, *-inek*, *-ko*, *-ok*;
- b) s. r.: *-ance*, *-ce*, *-čeca*, *-čeko*, *-čica*, *-eca*, *-ece*, *-eco*, *-eko*, *-ence*, *-(e)šce*, *-ica*, *-ice*, *-iče*, *-kovlje*;

2. e-vrsta⁷: *-ca*, *-čica*, *-čička*, *-eca*, *-ica*, *-ička*, *-ika*, *-ka*, *-kica*, *-oka*.

U ovome se radu koriste sintagme *često potvrđen sufiks* – što znači da je u pravilu i ploden i *rijetko potvrđen sufiks* – što u pravilu znači da je neploden. Takva je podjela vrlo pojednostavljena i uvjetna. Neki sufiksi u novije vrijeme postaju frekventniji i plodniji zbog unutarsustavnih razloga ili pod utjecajem hrvatskoga standardnoga jezika.

2. Tvorba umanjenica im. a-vrste

2.1. Umanjenice m. r.

Umanjenice m. r. a-vrste najčešće se tvore od im. osnova m. r. a-vrste, ali i od drugih osnova.

Sufiks **-ek** učestalo dolazi na jednosložne i dvosložne im. osnove m. r. a-vrste: *s'inek* (Klanj); *kòkotek* (Lob); *m'ožek*, *gr'ošek*, *kr'aļek* (Gre); *črvěk*, *d'ežžek*,

⁷ Deminutivi koji pripadaju e-vrsti najčešće se tvore od im. osnova e- i i-vrste.

ftîček, g'olobék, gr'ozdék, kot'aček, kôték, pôték (Var); *grôzdek, móštek, óslek, plûgek, vètrek* (Cer); *črvék, pësek* (Pis), *črvék, fertûnék, krûvék, sìnék* (Tur); *cúzék* (Vrb); *krûvék* (Klo); *d'ežžék, 'oslek* (Sred); *kôték, nôsték, pŕsték* (Mol); *cvétek, golôbék, grôzdek, plûgék, plôték, zépek* (Đur); *črvék, čûnék, golûbék, grôbék, oblâček* (Ses); *bórak, cvítak, čásak, čûnak, dànak* (Oz).

Rijetko je potvrđena i varijanta toga sufiksa s naglašenom dužinom (-ēk): *kruvék, grajék* (Đur, Ses).

Osnova može biti bez glasovne promjene: *trágék* (Đur), ali su česti i primjeri s palatalnom promjenom krajnjega nepalatalnoga glasa, uključujući i glas *c* (*k, g, h > č, ž, š; c > č*): *p'o:toček* (Klanj); *potôček, se'l'aček, sn'ežek, vršek, zájček, zd'enček* (Var); *pâlček* (Cer); *pôtoček, rôpček, stôlček, vûjček, zájček* (Tur); *k'ukček, k'olček* (Vrb); *míšek, vûjček, zájček* (Klo); *st'olček* (Sred); *oblâček, orêšek* (Đur); *obláček, prâžek, prâšek, orišek, plôšek : plôh* (Oz).

Zanimljiv je turopoljski primjer *kotěček* (: *kôtęc*, G jd. *kōca* ‘svinjac’) koji možemo interpretirati kao N jd. *kôtęc* + -ek.

Do palatalizacije i ispadanja konsonanta dolazi u primjeru: *želûček* : *želûdec* (Klo); *žel'oček* : *žel'oydec* (Sred).

Da bi se moglo nešto više i pouzdanije reći o oblicima u G jd., valjalo bi imati više potvrda. Ipak, i na temelju raspoložive građe može se reći da u G jd. i drugim kosim padežima -e- iz sufiksa obično ostaje, a u nekim govorima može biti i naglašeno: G jd. *b'atęka, bôręka, cvétkę, č'ajęka, n'osęka, pôtęka*; G mn. *črvękof, d'ežžękof, ftîčękof, g'olobękof, gr'ozdękof, kot'ačękof, kôtękof* (Var); G jd. *potočęka* (Tur); *kruvęka* (Klo); *kôtęka, nôstęka, pŕstęka* (Mol); *bikęka, cvetęka, golobęka* (Đur); *grobęka⁸, grozdęka*; G mn. *snopəkof, grobəkof, grozdəkof* (Oz).

U manjem se broju im. -e- u G jd. gubi: *kotěček, -čka* (Tur); *oblâček, -čka* (Mol); *orêšek, -ška, oblâček, -čka* (Đur). Tom tipu pripadaju i primjeri iz Ozlja: *kaménak, reménak* (Težak 1981: 256).

Sufiks -ek dolazi i na odmilice tipa: *m'edo : m'ędęk* (Var); *Lôvro : Lòvręk* (Tur); *Jôzo : Jòzek* (Ses).

Može doći i na osnove općih im. ž. r. e-vrste koje znače rodbinske odnose (npr. *b'abék* (Var); *bâkek* (Tur); *màmęk, strînek* (Podr) te muških i ženskih osobnih imena (*Jùręk, Slàvęk, Bâręk, Dòręk, Lùbęk* (Tur); *Štëfęk, Kâtęk, Jânęk* (Podr)). U takvim slučajevima im. izražava hipokorističnost, a rabi se obično u izravnom obraćanju, u vokativnoj službi (npr. *Màmęk, dójdi sìm!* (Podr)). U jednom od prethodnih

⁸ U izvornom tekstu na tom primjeru nije označen naglasak. Naglasci izostaju i na nekim drugim primjerima jer nisu zabilježeni, ali smo ih smatrali vrijednima te uvrstili u tekst.

odjeljaka citirali smo niz sličnih primjera iz Donjega Jesenja (Kovačec 2003/2004), a karakteristični su i za cijelo kajkavsko narječe (Lončarić 1996: 138).

Odmilice su obično i im. tipa: *cūžek* : *cujza ž.*, *pūręk* : *pura ž.*, *tēlęk* : *tele s.*, *žūgék* : *žuga ž.*, *tōrbék* : *torba ž.* (Tur); *sirōček* : *siroče s.* (Cer); *břbrék* ‘dijete koje je tek progovorilo’ : *brbrati impf. gl.*’ (Var). Nastale su tvorbom od im. osnova različitih rodova, a posljednji je primjer tvoren od glagolske osnove.

Sufiks -ec također je vrlo frekventan u tvorbi umanj. od im. osnova m. r. *a-*vrste: *b'atēc*, *brātēc*, *kr'iglēc*, *kūpēc*, *l'aktēc*, *rēm'ēnēc*, *r'inglēc*, *v'rteč*, *v'uglēc*, *žāklēc* (Var); *krīzec*, *pelājec* (Cer); *mōstēc* (Tur); *mōstēc*, *poplūnēc*, *soplūnēc* (Đur); *dečōkēc*, *dijāčēc*, *dvōrēc* ‘mali dvor’, *vānkūšēc*, *žēpēc*, *kotāčēc*, *prstēnēc* (Ses); *brātēc*, *kīpēc*, *mōstēc*, *nūkēc*, *krīzēc* (Oz).

Obično se krajnji nepalatalni glasovi osnove, uključujući i glas *c* palataliziraju (*k*, *g*, *h* > *č*, *ž*, *š*; *c* > *č*): *zv'ončēc*, *l'ončēc*, *potōčēc* (Gre); *človēčēc*, *dij'ačēc*, *oblōčēc*, *potōčēc*, *sejl'ačēc*, *škrl'ačēc*, *zājčēc* (Var); *jōpčēc*, *lūžēc* : *lūg*, *öblōčēc*, *pālčēc* (Cer); *pēvčēc* (Tur); *vūjčēc*, *zājčēc* (Klo); *bēdāčēc*, *čovēčēc*, *ježičēc*, *korāčēc*, *bōkčēc*, *kūkčēc*, *pēfčēc* (Đur); *pēfčēc*, *siromāčēc* : *siromāk*, *težāčēc* (Ses); *bedāčēc*, *ježičēc*, *slōžēc*, *mášēc*, *barīlčēc*, *pālčēc* (Oz). Palatalizacija može i izostati zbog fonetskih, semantičkih ili kojih drugih razloga, primjerice, ako se radi o novijoj tvorbi ili bi se umanj. tvorbeno i značenjski previše udaljila od polazne im.: *c'ěckēc*, *dr'ěkēc*, *mǎčēc*, *párkēc*, *šp'ěkēc*, *vőkēc* (Var); *sněgēc* (Ses). Potvrđeni su i dubletni oblici: *vn'uķēc/vn'učēc* (Var).

Na granici osnove i sufiksa može istodobno doći do dviju ili više glasovnih promjena, npr. do palatalizacije i ispadanja suglasnika iz suglasničke skupine: *želūčēc* : *želǔdec* (Cer); *želūčēc* : *želǔdēc* (Ses), jednačenja po zvučnosti i ispadanja suglasnika: *kōčēc* : *kōtec* (Podr); *zmōčēci*, G mn *zmōčēcōy* : *zmōtki* ‘mlaćenica’ (Đur), do palatalizacije jednoga i depalatalizacije drugoga glasa osnove dolazi u primjerima poput: *přnčēc* : *přjněk* (Đur); *přnčēc* : *přněk* (Ses).

Do ispadanja suglasnika iz suglasničke skupine može doći i u kosim padežima, kao npr. u: *brātēc*, G jd. *brāca*; *v'rteč*, G jd. *v'rca* (Var).

U nekim se im. naglasak dvojako realizira: *trampōlčēc/trampōlčēc* (Đur).

U G jd. i drugim kosim padežima *-e-* ostaje, nije ‘nepostojano’, a u nekim je govorima i naglašeno: *b'atēca*, *bíkēca*, *v'uglēca*; G mn. *kr'aglēcof*, *kr'iglēcof*, *kr'iplēcof*, *krīzēcof*, *žāklēcof* (Var); G jd. *mostēca* (Tur); *kupčēca*, *vujčēca*, *zajčēca* (Klo); *bokčēca*, *pēfčēca*, *popčēca* ‘pupčića’ (Đur); G mn. *zdenčācēf* (Oz), ali može biti i ‘nepostojano’: *rēm'ēnēc*, G jd. *rēmēnca*, *v'rteč*, G jd. *v'rca*, G mn. *v'rcof* (Var); *cukōrēc*, G jd. *cukōrca*, *čerēpēc*, G jd. *čerēpca*, *ježičēc*, G jd. *ježičēca*, *kocēnēc*, G jd. *kocēnca*, *poplūnēc*, G jd. *poplūnca*, *vānkūšēc*, G jd. *vānkūšēca* (Đur); *podrūmēc*, G jd. *podrūmcā*, *prstēnēc*, G jd. *prstēnca* (Ses).

Tom tipu pripadaju i primjeri iz Ozlja: *krūšəc*, *krīžəc* (Oz).

Sufiksi *-ec* i *-ek* mogu doći na iste osnove bez razlike u značenju: *b'atēc/b'atēk* (Var); *bedāčec/bedāček* (Cer); *vūjčēk/vūjčēc*, *zājčēk/zājčēc* (Klo); *mōstēc/mōstēk*, *vūjčēc/vūjčēk* (Đur).

Sufiks -ček osim deminutivnosti, ima izrazitije značenje na osjećajnoj razini⁹. Uz značenje da je što malo obično ima i dodatno ekspresivno značenje, npr. da je što poželjno, primamljivo, drago i sl.: *bomb'onček*, *golōpček*, *gosp'onček*, *kam'enček*, *pap'erček*, *past'irček*, *pěhārček*, *s'inček*, *slav'ujček*, *zv'onček* (Var); *gūl'opček* (Sred); *lōpōvček*, *pastirček* (Cer); *rukāfček*, *golūpček*, *gospōnček*, *prstēnček* (Br); *gospōnček* (Ses).

U vrbovečkom primjeru *kapūček* (Vrb) ispada suglasnik *t* iz skupine *-tč-*.

Od im. osnove s. r. a-vrste tvorena je umanj. *v'inčēk* m. : *vino* s. (Var).

Sufiks -čec kao i sufiks *-ček* izrazitiji je u obilježavanju deminutivnosti i osjećajnosti: *kūpčēc* (Var); *sìnčēc*, *kamēnčēc*, *dučānčēc* (Đur); *korēnčēc* (Br).

Na kraju osnove dolazi do glasovnih promjena, palatalizacije i jednačenja po zvučnosti: *br'eščēc*, *or'eščēc* (Var); *brēščēc* (Cer); *brěščēc* (Podr), *obrāščēc* (uz *obrāzček*) (Đur); *drūščēc* : *drûg* ‘drvena motka’ (Ses).

U skupu *-tč-* na tvorbenom šavu gubi se *-t-*: *kapūčēc* : *kaput* (Ses); *brāčēc* : *brat*, *kom'ačēc* : *komad* (Var); *komäčēc* (Podr); *brāčēc*, *kūčēc* : *kut* (Cer).

U G jd. *-e-* ostaje nepromijenjeno: *kom'ačēca* (Var); *sinčēca*, *kamēnčēca* (Đur).

Moguće je da se sufiksi *-ek* i *-ec* nađu u nizu jedan iza drugoga: *krūvēkēc* : *krūvēk*, *grajēkēc* : *grajēk* (Ses). Takve smo slučajeve interpretirali kao dva sufiksa, tj. kao umanjenicu umanjenice, a ne kao jedan.

Sufiks -ic u nekim je govorima frekventniji, a u nekim se rijetko pojavljuje.¹⁰ Ima i rjeđe potvrđenu inačicu s naglašenom dužinom (*-īc*): N mn. *kolačīci* (Pri); *pehāric*, *frtālic*, *pisāric*, *pandūric*, *barbīnic*, *kapelānic*, *fakīnic*, *repīc*,

⁹ Isto se može reći za većinu sufikasa koji su dijakronijski nastali od dviju tvorbenih jedinica.

¹⁰ Antun Šojat u radu *Govor u Samoboru i njegovoj okolici* navodi sljedeće: „Iz područja tvorbe riječi spomenut će samoborski sufiks *-ic* u deminutivima imenica m. roda (usp. Lang, XVI, 71 *peháric*, *frtālic*, *pisāric*, *pandūric*, *barbīnic*, *kapelānic*, *fakīnic*, *repīc*, uz: *rēpek*) i sufiks *-ice* u deminutivima imenica sr. roda (Lang, XVI, 71 *zél'jice*, *koréjnice*, *živilējnice*). U tipičnim kajkavskim govorima ja nisam zapazio tih sufikasa. U Bednji imaju imenice srednjeg roda sličan deminutivni sufiks: *-iča* (= *-iče*: *ternjiča*, *zernjiča* i sl.)” (Šojat 1973: 67). Uz Šojatovu napomenu da u tipičnim kajkavskim govorima nije zapazio tih sufikasa, moramo dodati da bi tek opsežnija istraživanja tvorbe riječi mogla pokazati u kojoj je mjeri taj sufiks proširen u kajkavskom narječju jer kao što je razvidno iz navedenih primjera takvih govorova ima još. Spominje ga M. Lončarić u radu *Jagnjedovački govor* (1977: 256) kao rjeđu dubletu sufiksa *-ek*, ali ne navodi primjere. P. Skok navodi da je *-ic* dem. sufiks, varijanta od *-ič*, ako je u korijenu palatalni suglasnik, te da dolazi i u toponimiji (I : 704). Navedeni kajkavski primjeri potvrđuju da dolazi na osnove s palatalom, ali i da učestalo dolazi i na osnove koje završavaju sonantom.

uz: *rěpek* (Sam); *duplēric*, *kapūtic*, *kolāćic*, *kōtic*, *krīzic*, *nōžic*, *pōtic*, *točēric*, *vargājnic* (Đur); *pōtic* (Mol, Vir).

Obično se dodavanjem toga sufiksa palatalizira krajnji nepalatalni glas osnovi: *bēđāćic*, *dijāćic*, *škrilāćic*, *tēžāćic* (Đur).

Pojavljuje se kao završetak u prezimenima (*Antolic* Đur), nadimcima (*Jōžīc* Cer), obiteljskim nadimcima (*Puntīc*, *Markīc* Ses), toponimima (*Dēlic* Mol) te u nekim općim im. (*kobīc* ‘kobac’ Đur) u kojima je izgubio umanj. značenje.

Sufiks -ič ima dvije varijante *-ič* i *-ić*:

a) *fr'aklič*, *kom'adič*, *lējtič*, *orm'arič*, *pak'etič* (Var); *lējtič*, *grābrič* (Cer); *brēstič* (Pis); *brēstič*, *rāstič*, *võglic* (Tur); *cvētič*, *jõgníč*, *kōnič*, *snōpič* (Klo); *čōnič*, *snōpič*, *vētrič* (Mol); *trānič*, *mlōćič*, *kostājnič*, *komādič*, *plōtič* (Đur); *lāgvic* (Ses);

b) *brēstič*, *lagvič*, *količ* : *kōl* (Var); *vražič* (Cer); *čuńič* uz: *čuńič* (Klo); *kōnič*, *prōtič*, *stopič* (Mol); *rēpič*, *kojnīč*, *gombič*, *snopič* (Đur); *gradič*, *gumbič*, *guńič*, *jognič* (Ses).

Rijetke su potvrde im. s objema inačicama, s dužinom i bez nje: *vētrič*/*vētrīč* (Br).

Može doći i na osnove općih im. ž. r. (*bukvič* : *b'ukva* Var; *pīčič* : *pīca* (Klo) te ženskih i muških osobnih imena u kojima ima hip. značenje: *Bārič*, *Mārič* (Đur); *Štēfič* (Go). Za razliku od toga Stjepko Težak za ozaljski govor navodi da osobna imena sa sufiksom *-ič* nemaju ni hipokoristično ni umanjeničko značenje, već naprotiv „...prije bi se moglo reći da su „nomina augmentativa”, pa čak pomalo i „nomina peiorativa...” (Težak, 1981: 293). U tome govoru u pravom umanj. značenju dolazi u riječima koje označuju mlado životinje (*cūcič*, *mācič*, *prāšič*... (isto)). I u dugim kajk. govorima u im. koje označuju životinje taj sufiks ima značenja ‘malo i mlado’: *p'urič* : *pura* ž., *prašič* : *prase* s. (Var); *ščēžnič* ‘psić’ (Lob). Često se im. toga tipa pojavljuju samo u mn.: npr. G mn. *rāćič*, *pūrič*, *tēlīč*, *žrēbič* (Br).

Može doći i na pridjevske osnove: *kržlič* : *kržljav*, *balāvič* : *balav* (Ses).

Iako je u nekim govorima rijedak,¹¹ pod utjecajem hrvatskoga standardnoga jezika postaje plodniji, i to inačica s kratkim samoglasnikom (-ič) : *nōžec*/ *nōžič* (Đur).

Sufiks -iček ima pojačanu deminutivnu vrijednost i hip. značenje: *kokotiček*, *końiček*, *kötīček*, *kozliček* (Var); *čavliček*, *nōžiček* (Cer); *čavliček* (Pis); *komadiček* (Tur); *voglīček* (Mol); *kotliček* (Br); *jogniček*, *kojnīček*, *komadiček*, *lagviček*, *nožiček*, *voglīček*, *vozliček* (Đur); *čēšliček*, *komadiček*, *kotliček*, *lončiček*, *lagviček* (Ses); *kusiček* : *kūs* (Ved). Stjepko Težak za ozaljski g. na-

¹¹ „Sufiks -ič koji je tako izrazit u deminutivnoj tvorbi štokavskih govora, u ozaljskom govoru gotovo da i nije deminutivni sufiks i relativno je rijedak.” (Težak 1981: 293).

vodi da je upravo taj sufiks najfrekventniji i najizražajniji jer *-ić* nema dovoljno deminutivne izražajnosti. Navodi niz primjera: *barjačićek*, *boriček*, *brestiček*, *bədnjiček*, *batiček*... (Težak 1981: 294).

Uz potvrde sa sufiksom *-iček*, neke su osnove potvrđene i sa sufiksom *-ič/-ić*: *kognič*, *komadič*, *lāgvič* (Đur). Navedeni primjeri sa sufiksom *-iček* potencijalno ili stvarno mogu imati likove i sa sufiksom *-ič/-ić* te se mogu interpretirati kao umanjenice umanjenica.

Taj sufiks palatalizira osnovu: *brežiček* (Cer); *drožiček*, *lončiček* (Mol); *končiček*, *kolčiček* (Đur).

Može doći i na im. osnove ž. r. e-vrste: *mrviček* m. : *m'rva* ž., *sobiček* m. : *s'oba* ž. (Var).

U G jd. *-e-* je ‘nepostojano’: *kokotička*, *koñička*, *kotička*, *kozlička*, *lončička* (Var); *jognička*, *kognička*, *kolčička*, *komadička*, *končička*, *nožička*, *voglīčka*, *vozlīčka* (Đur). Varaždinski primjer *slaviček* : *slavuj* možemo interpretirati kraćenjem osnove (uz tu, ima i varijantu *slav'ujček*).

Sufiks *-ok* ima i rijetko potvrđenu varijantu s kračinom (*-ok*). U govorima u kojima je potvrđen, najčešće se rabi za označivanje umanjenica i odmilica iz značenjske skupine životinja (obično domaćih). Obuhvaća i im. s drugim značenjima, ali gotovo u pravilu ima dodatne značenjske vrijednosti pojačane ekspresivnosti. Označuje da je što malo, lijepo, milo, drago i sl.: životinje (*cucôk*, *ftičôk*, *micôk*, *mišôk*, *pefčôk*, *pesôk* Đur; *zajčôk* Mol; *telčôk*, *zajčôk* Ses); osobe (*balafčôk*, *dijáčôk*, *japôk* Đur); biljke (*cvjetôk* Đur; *cvjetôk* Mol); dijelove tijela (*cęcôk*, *palcôk*, *prstôk*, *rêpôk* Đur); predmete (*batôk*, *bičôk*, *skrajčôk* : *skrajec* Đur; *zdenčôk* Mol; *zdënčôk* Ses); odmilice od osobnih imena i etnika (*Matôk*, *Ivôk*, *Ferdôk*, *Petrôk*, *Sesvęčôk* Đur).

Obično palatalizira krajnji nepalatalni glas osnove: *nazimčôk* : *nazimek* ‘svinja stara pola godine; jesensko prase’, *vrapčôk*, *zajčôk*, *ždrępčôk* (Đur); *žerępčôk* (Mol).

U primjeru *trčôk* : *trček* ‘panj’ (Đur) dolazi do skraćivanja osnove (G jd. *trčk-a*). Tako bi se mogao tumačiti i primjer *cuzôk* : *cuzan*, G jd. *cuzan-a* m., ali i prema *cuza*, G jd. *cuz-e* ž. (Đur).

Završetak *-ok* u prezimenima nastalim od hip. (*Štefok*, *Matok*) te u nekim općim im.: *bacôk* ‘vunena kuglica na vrhu dječje kape i sl.’ (Đur) umanjeničkoga je postanja.

Sufiks *-čok* (i njegova rjeđe potvrđena varijanta s kračinom *-čok*) ima značenje dodatne deminutivnosti i ekspresivnosti. U govorima u kojima je zabilježen, kao i *-ok* češće dolazi na im. osnove koje znače osobu ili životinju, ali

može doći i na osnove s drugim značenjima: *sinćôk*, *kumćôk*/ *kûmćôk*, *pisarćôk*, *bikanćôk* : *bikân odmil.*, *fazanćôk*, *puranćôk*, *brešćôk* (Đur); *bikanćôk*, *têlćôk*, *korēnćôk* (Ses).

Nekoliko je sufiksa koji su rijetko potvrđeni i neplodni u tvorbi umanj. m. r. a-vrste:

Sufiks -ańek dolazi na im. osnove m. r. a-vrste (npr. *brizánjek*, *gričánjek*, *gutánjek* Oz), a u izdvojenim primjerima može doći i na im. osnove s. r.: *culâńek* m. : *cûlo* s. (Ses). Neke su im. s tim sufiksom izgubile umanj. značenje (npr. *grlâníek* ‘grlo boce’ : *grôlo* s. Ses; *grlajněk* Đur).

Sufiks -(č)urek: *brešćûrek* : *breg* (Ses).

Sufiks -(č)ulek: *bręšćulek* (Hra).

Sufiks -ułek: *bręžułek* (Lob).

Sufiks -inek: *cucínek* (Oz).

Sufiks -inec imamo u primjerima *štaglînec* : *štagel*, *štrikînec* : *štrik* (Cer); *koúnec*, *potînec* (Đur). Nešto je češće potvrđen u ozaljskom g. (*bickínac*, *fačukínac*, *frékínac*, *mačkínac*, *pačkínac*...).

Neke se potvrde sa završetkom -inec mogu tvorbeno interpretirati prema uvećanicama (-ina + -ec): *dęćkešînec* : *dęćkeśna* m. uveć., *cucînec* : *cucîna* m. uveć. (Br); *Jendrînec* : *Jendrîna* (Podr).

Nejasno je kako valja tumačiti primjer *cuclînec* (Podr).

Od im. osnove s. r. tvorena je umanj. *vuzînec* : *vûže* s. (Cer).

Sufiks -inec palatalizira osnovu (*druščînec* : *drûg* ‘drvena motka’ Ses).

Neke im. imaju samo mn. oblike: *mûstaćînci* (Đur).

U G jd. -e- se gubi: *potînca* (Đur).

U ozaljskom se govoru relativno često pojavljuju i likovi deminutiva s tri sufiksa (-ič + -ak + -ac): *borîčkac*, *čunićkac*, *fantîćkac*, *fertunîćkac* Oz).

Sufiks -ko pretežito je hipokorističkoga značenja (*r'acko* : *racâk* ‘patak’, *sînko* : *sîn* Var.).

Sufiks -ćič pripada novijoj tvorbi. Obično dolazi na im. osnove koje znače zanimanja ili na osnove novijih leksema. U nekim govorima daje umanj. pejorativno značenje ‘loš, loše kvalitete i sl’: *mâjstörćič*, *šnâjdârćič*, *šustârćič*, *trgđfîč*, *kamiđonćič*, *traktîrćič* (Ses).

Sufiks -ak vrlo je malo proširen, potvrđen je npr. u *dànak* : *dân* (Ses); *kôčak* : *k'otec*, G jd. *k'oca* (Var); *kôčak* (Cer).

Mnoge im. mogu različitim sufiksima tvoriti i po nekoliko umanj. s različitom semantičkom vrijednosti: *repíčək*, *répəc*, *répək* (Oz); *rěpék*, *rěpič*, *rěpôk*; *rědék*, *rědök* (Đur).

2.2. Tvorba umanjenica s. r.

Iako umanj. a-vrste s. r. nema puno, kao ni općenito im. s. r., sufiksi za njihovu tvorbu zanimljivi su i brojni.

Sufiks -ce jedan je od najučestalijih u ovoj skupini: *pé:rcę*, *tiélcę* (Gre); *čřeſcę*, *d'elcę*, *dětęcę*, *drěſcę*, *kolęncę*, *pěrce*, *sělcę*, *ždrělcę* (Var); *betięyce*, *sělce*, *vratílcę* (Cer); *kölęnce* (Pis); *kolęncę*, *měſcę*, *prělcę*, *sěncę* : *sěno*, *zrcálcę* (Đur); *kolęnce*, *pěrce*, *zrcálce* (Mol); *cůlcę*, *dětęcę*, *gřlcę*, *kolęncę*, *pěrce*, *sělcę*, *zrcálcę* (Ses); *čeríſcę*, *díſcę*, *dríſcę*, *gleddálce*, *glice*, *klecálce*, *kólce*, *krilce*, *léce*, *sélce*, *sidálce*, *vínce*, *vreténce*, *zǐnce* (Oz).

Često dolazi na im. koje znače mladunca te ima značenje ‘mlado i milo’: *dětęcę* (Ses), *cůce*, *râce* (Mol). Može značiti i jedinku onoga što znači zb. im. *družinę* : *družina* uz *družinę* : *družina* (Klo).

U nekih osnova dolazi do palatalizacije: *blášce*, *vúšce* (Oz).

Do jednačenja po zvučnosti dolazi u primjerima: *něpcę* : *něbo* (Var); *něpcę* (Klo); *driéſcę* (Gre); *driescę* (Lob); *drěſcę* : *drěvo* (Đur, Ses), a u nekih i do jednačenja po mestu tvorbe: *želišce* (Oz).

U skupu *-tc-* na tvorbenom šavu dolazi do ispadanja konsonanta *t*: *korícę* : *koríto* (Var); *korícę*, *sícę* : *síto* (Ses, Đur); *síce* (Cer); *koríce* (Mol).

U konsonantski se skup na kraju osnove umeće *-e-*: *rěbercę* (Lob); *č'iſelcę* : *č'iſlo*, *pīſemcę* : *pīſmo* (Var); *pīſemce*, *reběrce*, *stebělce* (Cer); *guvěnčę*, *bětěfce*, *stekělce* (Đur); *pisémce* (Mol).

U ozaljskome se govoru umeće *-a-*: *bětáſce*, *čiſálce*, *jutárce*, *okáńce*, *povisámce*, *povrisálce*, *rebárce*, *vesálce* (Oz).

U G jd. nema posebnosti u odnosu na N jd.: *bětěſca*, *drěſca*, *guvěnca*, *kolěnca*, *koríca*, *měſca*, *prělca*, *sěnca*, *síca*, *stekělca*, *vožěnca*, *zrcálca* (Đur).

Sufiks -ece također je dobro potvrđen: *měſtecę* (Gre); *měſtece*, *òkęcę* (Lob); *gnězdęcę*, *m'ěstęcę* (Var); *jokęce* (Mol); *dítęce*, *pišęce*, *prasęce*, *telęce* (Oz).

Palatalizira osnovu: *s'ěrčęcę* (Gre); *j'ějčęcę* : *j'ějcę*, *līčęcę* : *līcę*, *sōnčęcę* : *sōnčęce*, *s'rěčęcę* : *s'ręcę* (Var); *jějčece*, *līčece*, *sŕčece* (Cer); *sǔnčęcę* (Klo); *s'rčece*, *s'øynečece* (Sred); *jajčęcę*, *klopčęcę*, *sōnčęcę*, *srćęcę* (Đur); *jājčęce*, *līčęce*, *klopčęce*, *sōnčęce*, *srćęce* (Mol); *jajčęcę*, *klupčęcę*, *sǔnčęcę*, *srćęcę* (Ses); *sřčęce*, *stānjęce*, *sǔnčęce*, *tršęce*, *vesēljęce*, *vūljęce*, *zēljęce*, *zdrāvljęce* (Oz).

U G jd. nema posebnosti: *jajčēca*, *klopčēca*, *srčēca*, *sōnčēca* (Đur).

Sufiks -eko potvrđen je u primjerima: *vūxķę*¹² (Lob); *n'ebękę*, 'okękę, *ml'ekękę*, *v'uhekę* (Gre); *kr'ilęko*, *męsęko*, 'okęko, *s'ęlęko*, *vīnęko*, *vūhęko*, *złatęko* (Var); *jokeke*, *vùveke* (Cer); *męsęko* (Klo); *ćerēvěko*, *jokęko*, *męsęko*, *mlękęko*, *vūvěko* (Đur); *męsęko*, *vūvěko* (Mol); *bętvěko*, *gnęzdęko*, *krilęko* (Br); *ćerēvěko*, *drēvěko*, *grękęko*, *męsęko*, *vīnęko*, *vūvěko* (Ses).

Palatalizira osnovu: *s'ončękę* (Gre); *līcęke* (Cer); *j'ejčęko*, *līčęko*, *s'rčęko* (Var); *līčęko* (Klo); *līčęko* (Ses), ali su potvrđeni i primjeri bez palatalne promjene: *līcęko* (Đur).

Sa skraćenom osnovom je umanj. *vrēmęko* : *vrēmę*, G jd. *vrēmęn-a* (Var).

U G jd. nema posebnosti u odnosu na N jd.: *męsęka* (Klo); *mlękęka*, *vūvěka*, *męsęka*, *ćerēvěka*, *līcęka*, *jokęka* (Đur).

Nekoliko je sufikasa s manje potvrda.

Sufiks -ence imamo u: *vožēncę* (Đur); *vožēnce* (Mol); *piščēncę*, *vuzēncę* (Ses).

Sufiks -ance imamo samo u primjeru: *męstānce* (Ses).

Sufiks -eco u: *jökęco*, *mlękęco* (Klo); *ml'ekęco*, 'okęco, *rębręco* (Var); *mlękęcę* (Mol).

Sufiks -čeko u: *v'inčęko* (Var); *vīnčękę* (Mol).

Sufiks -(e)šce potvrđen je u primjerima: *dětęšcę*, *j'ańęšcę*, *tel'ešcę* (Var); *dětěšce*/ *dětěšce* (Tur); *briměšce*, *dítěšce*, *jǎnješce*, *raměšce*, *siměšce*, *timěšce*, *viměšce*, *vriměšce* (Oz).

Sufiks -če pretežito je hip. značenja. Znači 'mlado i malo' te najviše dolazi na im. osnove koje znače osobe i životinje: *sl'uščę* : *sl'uga*, *t'epčę* : *t'epęc*, *ždr'epčę* : *ždrębę* (Var); *kónčę*, *siročę*, *vnūčę* (Ses); *blásčę*, *bókče*, *cúrče*, *faćúrče*, *gověče*, *kónjče*, *nákolenče*, *pastírče*, *púrče*, *siróče*, *svínjče*, *tépče* (Oz).

U nekim je primjerima im. s tim sufiksom označena jedinka onoga što znači polazna zbirna im.: *družinčę* : *družina* (Br, Ses); *mladinčę* : *mladina* 'perad', *živinčę* : *živina* (Ses); *živinče* (Oz) te se u tom slučaju hip. slabo osjeća.

Sufiks -ičę vrlo je proširen u kategoriji im. s. r. koje imaju zbirno značenje: *zé:ličę*, *koré:níčę*, *gruózdičę* (Gre); *cvětjičę* : *cvětę*, *drēvjičę* : *drēvję*, *grōbjicię* : *grōbję*, *grōzdjičę* : *grōzdję*, *kaměničę* : *kaměńę*, *kor'ěničę* : *kor'ěné*,

¹² U loborskem govoru dolazi do neutralizacije vokalskih fonema, kontinuante etimološkoga /o/ s kontinuantom /ě ə/, te kontinuante /o ɿ/ s kontinuantom etimološkoga /u/ (v. Zečević 1993: 463), stoga je sufiks -ękę fonološka varijanta sufiksa -eko. Isto vrijedi za govore Gregurovca Veterničkoga i Cerja.

līstjičę : līstje, vīhničę : vīhne, zdrāvjičę : zdrāvje (Var); grōbiče, līstiče, třsiče, zdrāviče (Cer); grōzdīčę, kamējničę, korējničę, kocējničę, kōjlīčę, ojłīčę, pēričę, tījnīčę, vrjníčę, zējlīčę, zījnīčę (Đur); grōzdīče, őlīče, zdrāvlīče (Mol); cvētičę, drēvličę : drēvlē, graňičę, grōblīčę, grōzdīčę, kōlīčę, korēničę, őlīčę, pēričę, rēmēničę, snōplīčę, trēščičę, třničę, trūničę, zēličę, zdrāvličę, žilēničę (Ses); cvētiče (Vrb). U bednjanskem je g. potvrđena fonološka inačica toga sufiksa (-iča): gērmliča, grybljiča, kýeliča ‘sitno kolje’, šljéviča ‘šljivik s mladim šljivama’, zērnjiča... (Bed).

Neki bi se od navedenih primjera (npr. *cvētičę, grōbiče, grōzdīče, pēriče* Podr) mogli tvorbeno tumačiti kao da su nastali od im. osnova m. i s. r. u jd. **cvet-* + -iče, **grob-* + -iče, **grozd-* + -iče, **per-* + -iče, ali smo skloniji interpretaciji da se sonant *j* gubi iz slijeda *-ji-* iz G zbirne im. + -iče (npr. **cvet(j)-* + -iče, **grob(j)-* + -iče, **grozd(j)-* + -iče, **per(j)-* + -iče itd.).

Umanj. sa zbirnim značenjem dekliniraju se kao im. s. r. u jednini: *grōzdjiča* (Var).

Neke umanj. sa sufiksom -iče: npr. *prēličę : prelo* ‘rupa’, *rājničę : rajne* ‘jutro’, *stājnīčę : stajne* ‘kuća i gospodarske zgrade; imanje’, *stvōrējničę : stvorejne* ‘stvorene’, *gruntičę* ‘mali zemljinski posjed’: *grūnt* (Đur) ne pripadaju kategoriji zbirnih im., a ni polazna im. nije zbirna. Obično imaju samo jedninske oblike.

Sufiks -jice: *grānice, zřnice, drēvlīce, pērjice, zēlice* (Klo); *zél'jice, koréjnice, živléjnice* (Sam); *zdrāvljice* (Oz).

Sufiks -kōvļę znači da ima ‘puno malih dijelova’ onoga što znači osnova polazne, obično zbirne im. koja već jest umanjenica: *grajničkōvje : graňičę* : *grajnē, komadičkōvje : komǎdič* (Đur); *drēvličkōvļę : drēvličę* : *drēvlē, graňičkōvļę : graňičę* : *graňē, zrničkōvļę : zījnīčę* : *zřné* (Ses).

U G jd. nema posebnosti: *grajničkōvja, komadičkōvja* itd. (Đur).

Imenice s. r. koje imaju samo množinske oblike umanjenice tvore sljedećim sufiksima:

Sufiks -ca rijetko je potvrđen: *kōlca : kōla, vrāča : vrāta* (Var); *vrāča* (Cer).

Sufiks -eca imamo u: *vrāteca* (Cer); *jētrega : jētra, klēščeca : klēšča, plūčeca : plūča, p'rseca : p'rsa, vrāteca : vrāta* (Var); *pl'oučeca* (Sred); *plēčeca : plēča* (Br).

U nekih se im. mijenja krajnji konsonant osnove: *vrāčēca*, G *vrāčēc* (Đur, Ses, Mol);

Sufiks -čeca: *kōlčēca, G kōlčēc* (Đur, Ses).

Sufiks -ica: *kōlica* (Đur); *jētrica, krōsnica, ojīca* (Oz).

U G je potvrđen nastavak -o: *kolīc* (Đur).

Sufiks -čica imamo u primjeru: *sančica* : *sâna* (Đur, Ses).

U G su potvrđeni nastavci *-o* i *-i*: *sančic* (Đur); *sančicî* (Ses).

3. Tvorba umanjenica e-vrste (od im. osnova e- i i-vrste)

Sufiks -ica najčešći je u tvorbi umanj. od im. osnova ž. r. e-vrste, vrlo je proširen i ploden kao i u hrvatskom standardnom jeziku: *xîžica* (Lob); *blaz'inica*, *b'ušica*, *cěrkvica*, *č'obica*, *h'ižica* (Var); *kôrica*, *pùrica*, *slìvica* (Cer); *zâđelica* (Pis); *cûrica*, *flâšica*, *ižica*, *pûrica*, *zemlîca* (Tur); *pûrica*, *vîpica*, *lëtvica* (Klo); *glavička*, *grabîčka*, *jamîčka*, *lëtvîčka*, *mešîčka*, *pesmîčka*, *sôzîčka*, *zemlîčka* (Đur); *glavička*, *kântîčka*, *košârîčka*, *kôžîčka*, *ribîčka*, *vrpîčka* (Ses); *bâčkica*, *besîdica*, *bradîčka*, *brîškvica*, *bûtorica*, *cîdulica*, *češûljica*... (Oz).

Osnova se skraćuje kod im. *kocîčka* : *kôčka* (Đur).

Sufiks *-ica* palatalizira osnovu: *gouščica*, *koščîčka* (Lob); *mot'ičica* (Var); *snešîčka* : *sneja*, *těčica* (Cer); *glâčica* : *glâka*, *rôčica*, *děščîčka* (Tur); *jâbučica*, *pâpričica* (Klo); *bâpcîčka*, *fazânčîčka*, *mločîčka*, *olôfčîčka*, *prâlcîčka*, *děščîčka*, *gôščîčka*, *pêruščîčka* (Đur); *žljîčica*, N mn. *tičicę* (Ved); *brêncîčka*, *děščîčka*, *gôščîčka* (Mol); *jabučîčka*, *papričîčka*, *děščîčka*, *guščîčka* (Ses); *črnjafčîčka*, *dûžica*, *jâbučîčka*, *mûšîčka*, *nožîčka*, *nûčîčka*... (Oz).

Palatalizacija može i izostati, što je novija tendencija: *gôškica*, *br'igica*, *kv'rgica* (Var); *nogîčka*, *rôkîčka* (Đur).

Neke im. imaju dubletne oblike s palataliziranim osnovom i bez nje: *p'uščica* / *p'uškica*, *trêščica* / *trêškica* (Var); *rûščîčka* / *rûškîčka* (Đur).

Taj sufiks može doći na im. osnove m. r. e-vrste: *služîčka* m. : *slûga* m. (Đur); *bačîčka* : *bača* m., *japîčka* m. : *jâpa* m. (Ses) te na im. osnove ž. r. i-vrste: *nôčica* (Tur); *klopîčka* (Đur); *koščîčka* : *kôst* (Tur).

Neke im. dolaze samo u mn. *g'ačicę*, *hl'ačicę*, *j'aslicę*, *sânicę*, *škârjicę*, *štr'amplicę* (Var); *zubâčice* (Cer); *lacîčę* (Đur); *škârîčę* (Ses).

U nekih je im. izraženije hip. značenje, primjerice, ako imenica znači rod-binske odnose: *tęčîčka*, *vñjîčka* (Đur).

U nekim g. češće, a u nekim rjeđe sufiks *-ica* može doći na osnove koje već jesu umanjenice. Tada se izražava osobito naglašena afektivnost, a ponajviše u kontekstu obraćanja odraslih djeci (Težak 1981: 295): *ambrêličica*, *bâltičica*, *cûnjičica*, *cûričica*, *čîžmičica*, *dâščîčica*, *faćuričica*, *glamnjičica*, *glavičica*, *goričica*... (Oz). Već su spominjani ostvaraji i trostrukе, pa i četverostrukе sufiksacije npr. *môma*: *mômica* (/mômek), *mômičica* (/mômiček), *mômičîčica*/ *mômičîček*, *mômičîčiček* (Jes).

Sufiks -ka u nekim se g. relativno često pojavljuje, a dolazi ponajviše na im. osnove e-vrste koje završavaju sonantom: *cęd'ulka, sekirk'a, r'acka : r'aca, škat'ulka* (Var); *sekirk'a* (Cer); *cedula, droptinka, kobilka, kodēlka, kuvâčka, lopatka, luščinka, obrežinka, osovinka, počerevinka* (Đur); *postelka, škatulka* (Mol); *putinka : putina* ‘travnati put’ (Ses), a učestalo dolazi i na im. osnove koje završavaju na -ica: *ladick'a : ladica, lisick'a : lis'ica, šalick'a : š'alica* (Var); *žrebick'a : žrebica, telick'a* (Tur); *ćebrička, kobasicčka, kupička, lesička, palička, polovicčka, vedička* (Đur); *kupička, vedička, vusnička : vusnica* ‘usna’ (Mol); *šenička* (Ses).

Dolazi i na im. osnove ž. r. i-vrste: *r'itka : rit* (Var); *nōčka : nōć, zastāfka : zāstay* (Đur); *kokōška* (Mol).

Palatalizira osnovu: *motička : motika* (Cer); *mlaćka : mläka, sněška : sněja* ‘snaha’ (Đur).

Jednačenje po zvučnosti imamo u primjerima kao što je: *livātka : livāda* (Ses).

Neke umanj. imaju samo mn. oblik prema polaznoj osnovi: *hlâčk' : hl'ače* (Var); *goričk' : gorice, zobâčk' : zobâče* (Đur); *lăčk' : lâčk'* (Ses).

Sufiks -čica dolazi pretežito na im. osnove i-vrste: *brfč'ica, cěfčica, klôpčica, košč'ica* (Var); *cěfčica, klopčica* (Đur); *klopčica* (Vir); *grančica, klopčica* (Mol); *stvarčica* (Ses); *brfč'ica, cifčica, klupčica, stvarčica* (Oz).

Sufiks -ička u građi je razmjerno dobro potvrđen, češće dolazi na im. osnove e-vrste, a rjeđe na osnove i-vrste: *pečička : peč, ritička : rit* (Đur).

Niz je primjera umanj. koje završavaju na -ička, a za koje je doista teško reći radi li se sinkronijski o jednom sufiksnu ili o dvama, tj. je li riječ o umanjenici umanjenice, s obzirom na to da većina ostvaraja može imati stvarni ili potencijalni lik s jednim sufiksom. Sljedeći se primjeri mogu interpretirati kao umanjenice umanjenica: *flašička : fl'ašica, hižička : h'ižica, kapička : k'apica, koščička : košč'ica* (Var); *deščička, hižička, kapička, kravička* (Cer); *dékička : dék'ica, deščička : dešč'ica, glavička : glavičica, grabička : grabičica, ižička : iž'ica, ljetvička : ljetvica, nogička : nogica* (Đur); *botička, glavička, hižička, suknička* (Mol); *curička* (Vrb.).

U primjeru *šibička* (Podr) izgubila se tvorbena veza i to na semantičkom planu s im. *šibiča* jer u današnjim sustavima podravskoga kajk. dijalekta znači ‘drvce za paljenje, žigica’, umanj. *šibička* nije ‘malo drvce za paljenje, mala žigica’, već ‘mala šiba’.

Sufiks -čička potvrđen je u nekoliko primjera u kojima dolazi na osnove i-vrste: *klečička : klet, koščička : kost* (Đur); *lačička : lat* (Đur, Mol, Ses), s ispadanjem konsonanta t iz skupa -tč-.

Sufiks -kica nema puno potvrda. Može doći na im. osnove e-vrste: *vręčkica* (Var). U tome slučaju nije potvrđen lik **vrečka*, pa govorimo o jednom sufiksu, za razliku od dvaju potvrđenih likova *nōčka* i *nočkica* (Đur) kada se radi o dva-ma sufiksima, odnosno o umanjenici umanjenice (*nočkica* < *nōčka* < *nōč*).

Dosljedno primjenjujući sinkronijski pristup, trostruku umanjenicu (umanjenicu umanjenice umanjenice) imamo u primjerima: *hižičkica* (< *hižička* < *hižica* < *hiža*), *kapičkica* (< *kapička* < *kápica* < *kapa*), *kravičkica* (< *kravička* < *kravica* < *krava*) (Cer); *slivičkica* (< *slivička* < *slivičica* < *sliva*) (Ses) koji imaju izrazito pojačano umanjeničko značenje.

Sufiks -ca ima vrlo malo potvrda, može doći na im. osnove e- i i-vrste. Do ispadanja suglasnika u suglasničkoj skupini dolazi u primjerima: *smřca* : *smrt*, *třsca* ‘komadić kore od trske na tkalačkom brdu’¹³ : *trska* (Cer), a u primjeru *mrkēfca* : *mřkva* (Đur) imamo umetnuto ‘blagoglasno’ -e-.

Sufiks -ēca vrlo je rijetko potvrđen u razmatranoj građi, dolazi u nekim govorima podravskoga kajkavskoga dijalekta: *jabočēca* : *jabōka* (Đur, Br); *jabočēca* (Vir, Mol).

Sufiks -oka hip. je značenja, dolazi na im. osnove koje znače rodbinske odnose i ženska osobna imena: *čečōka* (Mol); *strinôka*, *Marôka* (Ses).

Sufiks -ika potvrđen je u varaždinskom g.¹⁴ te u njegovojoj okolici: *b'ušika*, *c'icika*, *c'ujzika*, *'omika*, *p'ucika*, *r'ibika* : *r'iba* (Var), s pretežito hip. značenjem. Potvrđen je i u prenesenom značenju općih im. kada se odnose na žensku osobu, obično u izravnom obraćanju te i u tom slučaju ima hip. značenje: *r'ibika*, *r'užika* (Hra).

4. Nekoliko primjera priložnih i glagolskih umanjenica

U kajk. narječju nerijetko i prilozi mogu imati umanjeničke likove. Ako se radi o priložnoj umanj., sufiks se dodaje izravno na prilog (*začasek*, *vuneka*), a ako se radi o kojem petrificiranom padežu imenice ili pridjeva, sufiks se dodaje na bivšu osnovu deklinabilne riječi (*domeka* : *dom-a*, *zimeka* : *zim-a*, *malučko* : *mal-o*). U toj su kategoriji potvrđeni sufiksi: -ek, -eka, -eke, -ke, -učko itd.

U građi se našlo niz takvih značenjski i tvorbeno zanimljivih primjera: *d'oměka* : *d'oma*, *l'epěko* : *lépo*, *m'aličko* : *m'alo*, *z'utrěka* : *z'utra* (Var); *majūčke/malūčke/málke*, *vànek*, *vàneke*, *vùnek*, *vùneke*, *zùtreka* (Cer); *dōměka* : *dōma* i *domâ*, *vûněka* : *vun* i *vune*, *zīměka* : *zima*, *malūčko* : *malo*, *začāsek* : *začas* (Đur); *měrzłeka*, *tōpłeka* (Jes).

¹³ U navedenom je primjeru došlo do suženja značenja umanj. i leksikalizacije.

¹⁴ P. Skok navodi da je svesl. i praslav. neproduktivni sufiks, varijanta od -ica (I : 712).

Sufiksi *-ek* i *-eka* mogu doći i na glagolske osnove. Zabilježeni su neki primjeri u službi supina koji dolazi s glagolima kretanja: *Sàd pêš srãtek i spãtek* (Cer); *Kësnò ë, dëca mõräjo spâtëka îti!* (Đur).

5. Zaključak

Proučavanje tvorbe riječi u hrvatskim narječjima, pogotovo u kajkavskom, još je u začetcima. Većina kajkavskih dijalektoloških radova ili uopće nema poglavlje koje se bavi tim pitanjem ili se daje kraći izbor, a ta su poglavlja obično naslovljena Iz tvorbe. Da bi se mogao uspostaviti pouzdan tvorbeni niz, valja temeljito istražiti svaki pojedini govor za svaku tvorbenu riječ koja se analizira. Npr. ako je u nekom g. potvrđena svaka od ovih potencijalnih riječi – *zvon*: *zvonec* : *zvončec* : *zvončić* : *zvončiček* : *zvončičiček* – interpretacija će sa sinkronijskoga gledišta biti drugačija od one ako se neka od navedenih riječi ne rabi. Pretpostavljamo da će se prikupljanjem i obradom opsežnije građe iz više kajkavskih govora, pripadnika različitih dijalekata kajkavskoga narječja, slika o tvorbenoj kategoriji koja je prikazana u ovome radu manje ili više promijeniti, a svakako su moguće i drugačije interpretacije. Brojnost umanjeničkih sufiksa (u ovome ih je radu navedeno za im. a-vrste m. r. 16, za im. s. r. 15, te 10 za im. e-vrste, što je ukupno 41 sufiks) te vrlo široke mogućnosti višekratne tvorbe umanjenica od umanjenica svjedoče o zanimljivosti te kategorije u kajk. narječju, ne samo s tvorbenoga stanovišta, nego se ona pokazuje i iznimno zanimljivom za semantička proučavanja.

Kratice govora:

- (Bed) Bednja
- (Br) Podravski Bregi
- (Cer) Cerje kraj Sesveta
- (Đur) Đurdevac
- (Go) Gola
- (Gre) Gregurovec Veternički
- (Hra) Hrastovsko kraj Ludbrega
- (Jes) Donje Jesenje
- (Klanj) Klanjec
- (Lob) Lobor
- (Klo) Kloštar Podravski

- (Mol) Molve
- (Oz) Ozalj
- (Pis) Pisarovina
- (Podr) Podravina
- (Pri) Prigorje
- (Sam) Samobor
- (Ses) Podravske Sesvete
- (Sred) Mursko Središće
- (Tur) Turopolje
- (Var) Varaždin
- (Ved) Vedešin
- (Vir) Virje
- (Vrb) Vrbovec

Literatura i izvori:

- BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* (Treće, poboljšano izdanje). Hrvatska akademija znanosti i umjetosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- BARAC-GRUM, VIDA. 1994. Idiom Klanjca u svojim specifičnostima. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 20. 5–18.
- BLAŽEKA, ĐURO; ROB, GROZDANA. 2014. *Rječnik Murskog Središća*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Grad Mursko Središće – Županija Međimurska. Zagreb.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA; LONČARIĆ, MIJO. 2012. Gornjolonski dijalekt kajkavskoga narječja. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38/2. 229–249.
- HOUTZAGERS, PETER. 1999. *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*. Amsterdam – Atlanta, GA.
- JEDVAJ, JOSIP. 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1. 279–330.
- JEMBRIH, ALOJZ; LONČARIĆ, MIJO. 1982./1983. Govor Gregurovca Veterničkoga. *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 8-9. 5–62.
- KOVAČEC, AUGUST. 2003./2004. Deminutivi osobnih imena izvedenih s pomoću višestrukoga sufiksa kao kompenzacija za vokativ u jednom kajkavskom govoru. *Folia onomastica Croatica* 12-13. 289–298.
- LIPLJIN, TOMISLAV. 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin: Garestin d.o.o.

- LONČARIĆ, MIJO. 1977. Jagnjedovački govor (S osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta). *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4. 179–262.
- LONČARIĆ, MIJO. 1996. *Kajkavsko narječe*. Školska knjiga. Zagreb.
- MARESIĆ, JELA. 2010. Govor i rječnik Molvi. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 16. Poseban otisak. 1–124.
- MARESIĆ, JELA; MIHOLEK, VLADIMIR. 2011. *Opis i rječnik đurđevečkoga govora*. Gradska knjižnica Đurđevac. Đurđevac.
- ŠATOVIĆ, FRANJO; KALINSKI, IVAN. 2012. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga pri-gorskoga govora zagrebečkoga Cerja*. Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Ze-lina. Zagreb.
- ŠOJAT, ANTUN. 1973. Govor u Samoboru i njegovoj okolici. *Rasprave Instituta za jezik* 2. 51–72.
- ŠOJAT, ANTUN. 1982. Turopoljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. Po-seban otisak. 317–493.
- TEŽAK, STJEPKO. 1981. Ozaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5. 203–428 + karte.
- VEČENAJ, IVAN; LONČARIĆ, MIJO. 1997. *Rječnik govora Gole*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- VULIĆ, SANJA. 2004. Imeničke tvorenice u umočkom i vedešinskom govoru. *Kajkavci Vedešina i Umoka. Zbornik radova regionalne konferencije „Kaj-kavci med gradišćanskimi Hrvati“ održane u Koljnofu / Kópháza, 2. – 3. no-vembra 2001.* 93–99.
- VULIĆ, SANJA. 2006. Dosadašnja istraživanja tvorbe riječi u hrvatskoj dijalekto-logiji. *Čakavska rič*. XXXIV /1-2. 97–113.
- ZEČEVIĆ, VESNA. 1993. Loborska kajkavština. *Rasprave Zavoda za hrvatski je-zik* 19. 443–464.
- ZEČEVIĆ, VESNA. 1995. Glavne značajke pisarovinskoga govora. *Rasprave Za-voda za hrvatski jezik* 21. 239–246.

On the Word Formation of the Diminutive in the Kajkavian Dialect

Abstract

This paper gives an analysis and overview of the diminutive word formation system in the Kajkavian dialect group. An analysis has been carried out using examples from published descriptions of local dialects, Kajkavian dictionaries, and the author's own corpus collected during fieldwork. The word formation analysis is synchronically based, while some historical linguistic remarks are added for classification. The paper cites all affirmed suffixes from the corpus that form diminutives of masculine, feminine, and neuter nouns. For each of the formation categories, the author describes the phonological changes occurring at the boundary between the root and the suffix.

Ključne riječi: kajkavsko narječe, hrvatski jezik, tvorba riječi, umanjenice

Key words: Kajkavian dialect group, Croatian language, word formation, diminutives

UDK 811.163.42'367.625

811.163.42'367.626.8

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 17. III. 2015.

Prihvaćen za tisk 25. V. 2015.

Ivana Oraić Rabušić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
ioraic@ihjj.hr

O ODNOSU ELEMENTA *SE* I ZAMJENICE *SEBE*

U hrvatskoj jezikoslovnoj tradiciji element *se* formalni je pokazatelj pripadnosti pojedinoga glagola skupini povratnih glagola. Taj se element dosad smatrao zamjenjivim zamjenicom *sebe* u tzv. pravih povratnih glagola. U ovome se radu na temelju postavaka više autora (Zec 1985, Sells, Zaenen i Zec 1987, Moskovićević 1997, Medová 2009, Oliva 2010) pokušava dokazati neistovjetnost elemenata *se* i *sebe*. Slobodna zamjena tih dvaju elemenata rezultira promjenom značenja i gramatičkom neovjereničću. Iz toga proizlazi i drugačija podjela povratnih glagola. U radu će se usporedbom nekoliko povratnih glagola i njihovih prijelaznih parnjaka iznijeti drugačiji pristup povratnim glagolima.

1. Podrijetlo elementa *se*¹

Element *se* u hrvatskome se jezikoslovju najčešće vezuje za povratne glagole te dvije sintaktičke preoblike: pasiv i obezličenje. U ovome će se radu o njemu raspravljati vezano za problematiku povratnih glagola. U hrvatskoj gramatičarskoj tradiciji i ostalim radovima kojima su tematika povratni glagoli element *se* najčešće se smatrao zamjenicom, a samo gdje god je česticom. Pristup tom elementu u ovome je radu drugačiji jer se jednoznačno proglašuje česticom. Primarno se povodeći načelima češkoga jezikoslovca K. Olive, pokušat će se dokazati neistovjetnost oblika *se* i *sebe*, a time i drugačiji pogled na povratne glagole.

¹ Rad je nastao na temelju moje doktorske disertacije pod naslovom *Struktura povratnih glagola i konstrukcije s elementom se u hrvatskome jeziku*, koja je obranjena na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 17. siječnja 2013. godine.

Na početku rada valja ponešto reći o podrijetlu elementa *se*. U knjizi A. Meilleta *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika* o podrijetlu zamjenice *se* stoji sljedeće: „Staroslavenski su oblici refleksivne zamjenice sljedeći: akuzativ je *sę*, tonski genitiv *sebe*, tonski dativ *sebě*, a atoni genitiv-dativ *si*” (Meillet 1965: 185). Podrijetlo povratne oznake *se* R. Matasović u radu *Croatian Reflexive Constructions from the Historical Point of View* objašnjava u sljedećim redcima: „U hrvatskome je jeziku RM klinički oblik zamjenice, podrijetlom refleks protoslavenske kliničke refleksivne zamjenice **sę* u akuzativu jednine, koja odgovara polj. *się*, češ. *se*, rus.–*sja* itd.” (Matasović 2011: 6). Autor smatra da se u hrvatskome jeziku povratna oznaka *se* ponaša kao klinička zamjenica u službi objekta, za razliku od oblika *sebe*, koji je naglašena zamjenica. To dokazuje time što u lancu klinika povratna oznaka *se* dolazi na mjesto kliničke zamjenice u akuzativu: *Dao sam mu ga / Dao sam mu se*. D. Točanac u svojoj disertaciji *Povratni glagoli u francuskom i srpskočehotarskom jeziku: kontrastivna analiza* (1982.) tumači podrijetlo zamjenice *se* na sljedeći način: ona dolazi od tonskoga staroslavenskog genitiva *sebe* (od **seve*), dok tonski dativ glasi staroslavenski *sebě*.

U hrvatskome jeziku povratna zamjenica ima jednaki oblik za sva lica i broj, što nije slučaj u svakome indoeuropskom jeziku. Primjerice engleski jezik ima povratne zamjenice koje se razlikuju ovisno o licu i broju: *myself, yourself, himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves*. Takav je slučaj i s njemačkim npr.: *mich, dich, sich, uns, euch, ihnen* i francuskim: *me, te, se, nous, vous, se*.

2. Pristup elementu *se* u hrvatskoj gramatikologiji od početka 20. stoljeća do danas i ostaloj literaturi posvećenoj toj temi

U hrvatskim su se gramatikama i ostalim radovima kojima su tema povratni glagoli tim glagolima zvali oni uz koje se pojavljuje *se* bilo kao zamjenica bilo kao čestica. U većini gramatika i ostalih radova za element *se* nailazi se na naziv zamjenica, dok se u manjemu broju on naziva česticom. Primjerice T. Martić u *Gramatici i stilistici hrvatskog ili srpskog jezika* (1899.)² element *se* naziva riječicom i na taj način izbjegava određivanje toga elementa.

Autori Brabec, Hraste i Živković u *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika* (1958.) element *se* nazivaju zamjenicom i povratne glagole dijele kao što se uobičajeno dijele u novijim hrvatskim gramatikama, dakle na prave, neprave i uzajamnopovratne.

² Ta je gramatika prvi put izdana 1899. godine, no ovdje se služimo izdanjem iz 1931. godine.

Na sličan su način povratni glagoli podijeljeni i u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2010.) D. Raguža i *Hrvatskoj gramatici* (1997.) autora E. Barić i ostalih.

Vrlo su detaljno povratni glagoli opisani i podijeljeni u gramatici *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* (2007.) autora S. Babića i dr. Znakovito je da autori element *se* u svim skupinama nazivaju samo česticom.

Autori J. Silić i I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005.) proglašuju povratnim glagolima samo one uz koje je *se* čestica, što nije bilo uobičajeno u dotadašnjoj literaturi. Kako element *se* uz glagole u kojih vrši ulogu objekta autori smatraju zamjenicom, takve glagole ne uključuju u povratne, ali ih navode u obradi glagola sa *se*.

Podjele slične onima u gramatikama mogu se naći i u pojedinim radovima. Primjerice D. Boranić u knjizi *O refleksivnim glagolima u hrvatskom jeziku* (1899.) element *se* zove zamjenicom kada vrši ulogu objekta, a česticom kada je ne vrši i kada se ne može zamijeniti sa *sebe*. Glagole uz koje je *se* čestica dijeli u nekoliko skupina, koje razvrstava u još nekoliko podskupina na temelju značenja.

Prema M. Stevanoviću (1961/1962) povratni se glagoli sastoje od riječce *se*, koja je podrijetlom povratna zamjenica i još se u pojedinim slučajevima osjeća kao takva. U gramatici *Savremeni srpskohrvatski jezik II* (1991.) autor *se* zove povratnom zamjenicom–česticom. Još jedna novina u odnosu na spomenute podjele povratnih glagola odnosi se na objašnjenje koje je Stevanović dao o podrijetlu elementa *se* uz neprave povratne glagole. Za razliku od pravih povratnih glagola, u kojih je *se* podrijetlom nekadašnji akuzativ povratne zamjenice, u nepravih povratnih glagola riječ je o nekadašnjemu nepravom objektu, odnosno o nekadašnjim kosim padežima osim akuzativa.

M. Ivić u radu *Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionim metodom (Gramatička uloga morfeme se u srpskohrvatskom jeziku)* (1983.) također ističe kako je element *se* prvotno bio nenaglašeni oblik povratne zamjenice i tijekom vremena je, prema njezinu mišljenju, stabiliziranjem sustava nenaglašenih oblika zamjenica status morfema *se* ojačao i njegov je položaj postao autonoman. Autorica element *se* zove morfemom. Naime ona smatra da se u situacijama kada *se* ne vrši funkciju objekta on mora nazivati morfemom, što je češća pojava od onih u kojima je *se* objekt.

D. Točanac (1982) u već spomenutome kontrastivnom radu o povratnim glagolima u hrvatskome i francuskome jeziku ide jedan korak dalje u tome smislu što preispituje valjanost naziva povratni glagoli i te glagole naziva općenito glagolima sa *se*. Kako je riječ o kontrastivnome pristupu povratnim glagolima na razini rečenice, autorica uključuje i pasivne konstrukcije. Element *se* naziva morfemom, što preuzima od M. Ivić. Problem su joj predstavljali nepravi

povratni glagoli jer nije lako odrediti podrijetlo i funkciju elementa *se* uz njih. Zaključuje da se tim glagolima može kontrastivno pristupiti samo na leksičkoj razini, ali ne i na sintaktičkoj.

J. Tabak element *se* u radu pod naslovom *Povratni glagoli u njemačkom i u hrvatskom jeziku* (1987.) zove povratnom zamjenicom i smatra je defektivnom jer nema oblika za nominativ niti za vokativ zbog toga što zamjenjuje objekt.

B. Belaj (2002) u prototipno-kontekstualnoj analizi povratnih glagola element *se* naziva i česticom i zamjenicom, s time da naglašuje kako je podrijetlom ta riječ zamjenica. Prvi je kriterij za proglašivanje kojega glagola povratnim prema Belaju formalni, odnosno činjenica da se uz te glagole obveznojavljuje *se* bilo kao čestica bilo kao zamjenica. Uz pojedine je glagole *se* čestica, koja ih čini neprijelaznima i zasebnim morfološkim i leksičkim jedinicama. Uz druge pak je glagole *se* zamjenica, koja je vezana za njihovo sintaktičko značenje i glagol ima „rekcijsku sposobnost upravljanja tom zamjenicom kao i svakim drugim objektom” (Belaj 2001: 6). Kao i neki drugi autori, i Belaj tumači kako je element *se* gledano dijakronijski zamjenica, i s time se slažu svi jezikoslovci, no problem predstavlja definiranje toga elementa sinkronijski. Očito je da je element *se* bilo uz glagole kao lekseme bilo u konstrukcijama sa *se* znak trpnosti, kako u pasivnim tako i u bezličnim konstrukcijama.

R. Matasović (2011) u već spomenutome radu naziv za element *se* u hrvatskome jeziku preuzima iz engleskoga jezika. U tom se jeziku rabi naziv *reflexive marker* (RM) i Matasović se u skladu s time u hrvatskome jeziku služi nazivom povratna oznaka.

U ovome se radu element *se* proglašuje česticom, o čemu će biti riječi u daljnjem tekstu.

3. Kriteriji u podjeli povratnih glagola u hrvatskome jeziku

Povratnim se glagolima u hrvatskome jeziku, kao i u ostalim slavenskim jezicima, kako je već rečeno, u skladu s tradicijom nazivaju glagoli uz koje se pojavljuje element *se* bez obzira na značenje koje se njima izražava. Analizirajući podjelu povratnih glagola u gramatičarskoj tradiciji i radovima koji su njima posvećeni, uočava se jedna konstanta prisutna u svih skupina povratnih glagola. Riječ je o elementu *se*. Bilo da se on smatra česticom bilo ili zamjenicom, taj je element pokazatelj toga da je riječ o povratnim glagolima. Za podjelu povratnih glagola ključno je kako se pristupa toj problematici. Naime povratnosti se u većini hrvatskih gramatika i navedenim radovima u pravilu pristupalo s morfološko-semantičkoga gledišta, što se uočava u načinu podjele tih glagola. Pravim su po-

vratnim glagolima dosad nazivani oni kojima se izražava upravo povratnost, odnosno vraćanje radnje na subjekt, kako je tumačeno u literaturi. „Tako bi se npr. pravi povratni glagoli, prema rečenom u gramatikama, mogli smatrati prototipičnima upravo prema konkretniziranju temeljne semantike povratnosti, tj. prema prisutnosti sema vraćanja koji je u svom doslovnom značenju, u značenju vraćanja radnje koja kreće od subjekta ponovo na taj isti subjekt, prisutan jedino kod njih” (Belaj 2001: 2). Ostali povratni glagoli nemaju povratno značenje, no pridruženi su toj skupini zbog formalne oznake koja je prisutna u svih tih glagola, a to je element *se*. Tako su se u povratne glagole u pravilu svrstavali i tzv. nepravi povratni glagoli i uzajamnopovratni (recipročni) glagoli, kojima se izražavaju druga značenja kao medijalno značenje, uzajamnost povratnoga značenja i dr.

4. Tumačenje novoga pristupa povratnim glagolima

4.1. Karel Oliva (2001) o neistovjetnosti elemenata *se* i *sebe*

U ovome radu u analizi se povodimo za pristupom češkoga jezikoslovca K. Olive, koji je mišljenja da je element *se* samo čestica. U tome slijedi također češke jezikoslovce F. Kopečnoga i osobito B. Havráneka. Oliva je jezičnim testom pokušao dokazati da je Havránek u pravu kada tvrdi da *se* i *sebe* uz glagole nisu istovjetni, odnosno da nisu zamjenjivi. Na temelju različitih konstrukcija s elementom *se* i zamjenicom *sebe* došao je do zaključka da slobodna zamjena tih dvaju elemenata nije moguća te da ona za sobom povlači promjenu značenja ili čak gramatičku neovjerenost (Oliva 2001: 204).

Oliva ističe da postoji velika skupina glagola u češkome jeziku koji su prijelazni i zahtijevaju objekt u akuzativu, a koji mogu tvoriti potpunu morfološku paradigmu refleksiviziranih oblika. Ti glagoli podliježu refleksivizaciji, pod kojom Oliva podrazumijeva: 1. odgovarajuću promjenu značenja glagola, 2. promjenu valencije glagola u tome smislu da više ne zahtijeva objekt u akuzativu, 3. prisutnost elementa *se* kao dijela glagola (Oliva 2001: 204). Na njima je raščlambom dokazao da se oblici *se* i *sebe* ne mogu smatrati istovjetnima. Navest će se samo konstrukcije u kojih članovi rečenice imaju jednaku funkciju kao i u hrvatskome jeziku i mogu se na jednak način prevesti na hrvatski. Primjerice u konstrukcijama *Bojao se sebe* i **Bojao se se* te konstrukcijama *Želi li se netko bojati sebe* i **Želi li se netko bojati se*³ element *se* samostalni je morfem, koji se uz jedan oblik glagola ne može pojaviti dvaput, čak ni

³ *Bál se sebe* i **Bál se se*; *Chce se snad někdo bát sebe* i *Chce se snad někdo bát se?* u Oliva 2001, str. 203. Uz hrvatski primjer **Želi li se netko bojati se* valja napomenuti da je rečenica ovjerenja ako je izrečena sa stankom: *Želi li se netko-bojati se?*

kada ta dva oblika imaju različite funkcije. Dalje dokazuje svoju tvrdnju sljedećim konstrukcijama:

1. a. *Petar se umio cijeli/*cijeloga.*
- b. *Petar je sebe umio *cijeli/cijeloga (a djeci samo ruke i lice).*
- c. *Petar te je umio *cijeli/cijeloga (slaganje pridjeva s elementom se).*

Iz napisanoga je vidljivo da u prvoj rečenici (1. a.) *Petar se umio cijeli/*cijeloga* element *se* nije objekt glagola jer se predikatni atribut nalazi u nominativu te iz toga proizlazi da glagol *umiti se* nema objekta u akuzativu. Nasuprot tomu u rečenici (1. b.) *Petar je sebe umio *cijeli/cijeloga* oblik *sebe* jest objekt s kojim se predikatni atribut slaže u rodu, broju i padežu.

4.2. Testovi koji dokazuju neistovjetnost elementa *se* i zamjenice *sebe*

Postoji nekoliko testova kojima više autora dokazuje neistovjetnost elementa *se* i zamjenice *sebe*.

1. Ponavljamo gore spomenuti test s predikatnim atributima ili predikatnim prošircima (engl. *secondary depictives*), koji su „pridjevi koji imaju službu dopuna predikatu (rezultat su njegova širenja, ekspanzije), a sročni su sa subjektom, npr. *Ivan se vratio kući umoran*” i sl. (Silić i Pranjković 2005: 240). Primjerice L. Medová (2009) rabi taj test kao dokaz da su tzv. prave povratne konstrukcije neprijelazne. Predikatni atributi mogu se pojaviti kao dodatak subjektu ili objektu. Uz subjekt oni se nalaze u nominativu (2.), a uz objekt u akuzativu (3.):

2. *Zuza umývá Aničku celá veselá.*
- Suzana umiva Anicu cijela vesela.*
3. *Zuza umývá Aničku celou veselou.*
- Suzana umiva Anicu cijelu veselu.*

Ako se na objektnome mjestu pojavi klitički oblik zamjenice, predikatni atributi ponašaju se jednako kao i uz imenicu. Medová navodi sljedeće primjere:

4. *Zuza ji umývá celá veselá.*
- Suzana je umiva cijela vesela.*
5. *Zuza ji celou veselou umývá.*
- Suzana je umiva cijelu veselu.*

Medová stoga kaže: ako je element *se* samo jedna od objektnih klitika, trebao bi se pojaviti u akuzativu. No to nije tako! Uz taj se element predikatni atributi pojavljuju samo u nominativu. Medová navodi sljedeći primjer:

6. *Já se umývám celá veselá / *celou veselou.*

*Ja se umivam cijela vesela / *cijelu veselu* (Medová 2009: 118–119).

2. Sljedeći je test dopunjavanje *kao*-skupinom. Taj test rabi više autora (Selis, Zaenen i Zec 1987, Moskovljević 1997, Medová 2009 i dr.).

Navode se primjeri iz doktorske disertacije L. Medové (2009) i rada J. Moskovljević (1997). Medová tumači da spomenuta skupina mora biti u jednakoome padežu kao i imenska riječ na koju se odnosi. Tako je primjerice u dijelu rečenice:

7. *...a vás pak představili jako studenty východních filosofí*

...a vas su pak predstavili kao studente filozofije.

Zatim autorica navodi primjer s povratnom zamjenicom *sebe* na mjestu objekta:

8. *...a sebe pak představili jako studenty východních filosofí*

...a sebe su pak predstavili kao studente filozofije,

u kojemu se opaža da se *sebe* ponaša jednako kao i bilo koja druga imenska riječ na tome mjestu.

No uporabi li se element *se* u takvoj konstrukciji, imenica kao dio *kao*-skupine nije u akuzativu, nego u nominativu, kao i imenska riječ na koju se odnosi, a to je zamjenica *oni*, pa rečenica stoga glasi:

9. *...a pak se představili jako studenti východních filosofí*

...a oni pak su se predstavili kao studenti filozofije.

Time se, smatra Medová, ponovno dokazuje da *se* nije objektna klitika (Medová 2009: 119–120).

Moskovljević (1997) također na primjeru *kao*-skupine zaključuje da se glagoli uz koje se uporabi *sebe* ponašaju kao prijelazni, a glagoli sa *se* kao neprijelazni.

Primjeri:

10. *Ana se smiješila kao zaljubljena djevojka.*

11. *Ana je odjurila kao pomahnitala.*

dokazuju da se glagoli sa *se* ponašaju kao neprijelazni jer traže imenske skupine kao dodatke u nominativu, a ne kao prijelazni glagoli u akuzativu (Moskovljević 1997: 111).

3. Element *se* slično se ponaša i u poredbenih konstrukcija tipa:

12. a. *Petar je branio mene uspješnije nego Anu.*
- b. *Petar me je branio uspješnije nego Anu.*
13. a. *Petar je branio sebe uspješnije nego Anu.*
- b. **Petar se branio uspješnije nego Anu* (Zec 1985: 365)⁴.

Tim je testom D. Zec (1985) potvrdila neistovjetnost elementa *se* i zamjenice *sebe*. Naime kada bi *se* i *sebe* bili istovjetni, onda bi rečenica pod 13. b. trebala biti moguća. Uviđa se da u poredbenih konstrukcija *sebe* odgovara sintaktički akuzativnim zamjenicama *mene* i *me*, no *se* ne odgovara. Ono ima neprijeđazan učinak na leksički oblik u kojemu se pojavljuje (*Petar se branio uspješnije nego Ana.*). Zec (1985) stoga dokazuje da *se* sintaktički ne odgovara zamjenici *sebe*.

4. O semantičkoj neistovjetnosti elementa *se* i zamjenice *sebe* također na primjeru poredbenih konstrukcija ponajviše govori Moskovljević (1997) vezano za srpski jezik.

14. a. *Ivan se brani bolje od Marka.*
- b. *Ivan brani sebe bolje od Marka.*

Na prvi se pogled navedene dvije rečenice čine jednakima, no ipak mogu biti značenjski različite. Prva rečenica (14. a.) znači:

Ivan brani sebe bolje nego što Marko brani sebe.

Druga se rečenica (14. b.), za razliku od toga, može tumačiti na tri načina:

- a. *Ivan brani sebe bolje nego što brani Marka.*
- b. *Ivan brani sebe bolje nego što ga Marko brani.*
- c. *Ivan brani sebe bolje nego što Marko brani sebe.*

Samo zadnji primjer značenjski je istovjetan rečenici sa *se*.

5. Osim spomenutih testova navest će se i test već spomenutih autora D. Zec (1985) te P. Sells, A. Zaenen i D. Zec (1987), koji obezličenjem dokazuju da u hrvatskome⁵ jeziku element *se* nije objekt, odnosno da povratna klitika *se* ima neprijeđazno djelovanje na glagol s kojim se kombinira. Djelovanje je obezličenja sljedeće: potiskuje subjektni argument, a to je stanje uočljivo dodavanjem klitike *se*. Budući da prisutnost povratne klitike *se* ne blokira obezličenje, to je dobar dokaz tomu da *se* nije objekt (Sells i dr. 1987: 195).

⁴ Autorica govori o srpskohrvatskome jeziku.

⁵ U njihovim radovima riječ je o srpskohrvatskome jeziku.

Slijede primjeri:

15. a. **Branilo se mene*⁶.
- b. **Branilo me se*.
16. a. **Branilo se sebe*.
- b. *Branilo se* (Zec 1985: 365–366).

5. Dokaz neistovjetnosti elementa *se* i zamjenice *sebe* u hrvatskome jeziku

Sažmimo spomenute testove⁷ kojima se može dokazati neistovjetnost elemenata *se* i *sebe* i primijenimo ih na hrvatski jezik.

1. Prvi su test predikatni atributi ili predikatni proširci, koji se, kako je već rečeno, mogu pojaviti kao dodatak subjektu ili objektu. Uz subjekt se nalaze u nominativu (17. a.), a uz objekt u akuzativu (17. b.):

17. a. *Marija uređuje sestru potpuno umorna*.
- b. *Marija uređuje sestru potpuno umornu*.

Ako se umjesto imenice u akuzativu uporabi nenaglašena zamjenica, predikatni se atributi ponašaju jednako kao uz imenicu:

18. a. *Marija je uređuje potpuno umorna*.
- b. *Marija je uređuje potpuno umornu*.

Stoga bi se i element *se* trebao ponašati kao i druge nenaglašene zamjenice ako se ona smatra zamjenicom, što znači da bi se predikatni atribut uz njega trebao pojaviti u akuzativu. No pojavljuje se samo u nominativu, što je dokaz tomu da se element *se* ne može smatrati objektom.

19. a. *Marija se uređuje potpuno umorna*.
- b. **Marija se uređuje potpuno umornu*.

2. Drugi test zove se dopunjavanje *kao*-skupinom. Već je rečeno da ta skupina mora biti u jednakome padajući kao i imenska riječ na koju se odnosi.

20. a. *Mi smo Ivana prikazali kao dobra čovjeka*.
- b. *Mi smo ga prikazali kao dobra čovjeka*.

⁶ Takve se konstrukcije danas smatraju mogućima i normativnima, premda stilski obilježenima. O tome više u Belaj 2004: 38–39.

⁷ Navode se svi testovi gore spomenuti osim testa obezličenjem jer se, kako je već rečeno, konstrukcije *Branilo se mene*, *sebe* i sl. danas smatraju ovjerenima.

Ako se na mjestu imenice ili koje zamjenice uporabi zamjenica *sebe*, *kao*-skupina je u akuzativu kao i zamjenica *sebe*:

21. *On je sebe prikazao kao dobra čovjeka.*

No uporabom elementa *se* *kao*-skupina više nije u akuzativu, nego je u nominativu i time se dokazuje da se element *se* ne može smatrati objektom:

22. a. **On se prikazao kao dobra čovjeka.*
b. *On se prikazao kao dobar čovjek.*

Usporedi li se rečenica s povratnim glagolom i dopunom u obliku *kao*-skupine s rečenicom s neprijelaznim glagolom i spomenutom dopunom, opaža se da se *kao*-skupina jednakо ponaša, tj. u nominativu je. Time se potvrđuje da se glagoli sa *se* ponašaju kao neprijelazni:

23. *Klara se ponaša kao dobra djevojčica.*
24. *Klara trči kao prava sportašica.*

3. Treći se test odnosi na dokazivanje semantičke i sintaktičke neistovjetnosti elementa *se* i zamjenice *sebe* u poredbenih konstrukcija s tzv. pravim povratnim glagolima.

1) Dokaz semantičke neistovjetnosti:

25. a. *Lucija se krivi više od Ane.*
b. *Lucija krivi sebe više od Ane.*

Za razliku od prve rečenice, koja znači samo da Lucija krivi sebe više nego što Ana krivi sebe, druga se rečenica može značenjski tumačiti na tri načina:

- A. *Lucija krivi sebe više nego što krivi Anu.*
B. *Lucija krivi sebe više nego što je krivi Ana.*
C. *Lucija krivi sebe više nego što Ana krivi sebe.*

Iz toga slijedi zaključak da je samo zadnji primjer značenjski istovjetan rečenici s elementom *se*.

2) Dokaz sintaktičke neistovjetnosti:

26. a. *Ivan mene hvali više nego Mariju.*
b. *Ivan me hvali više nego Mariju.*
27. a. *Ivan sebe hvali više nego Mariju.*
b. **Ivan se hvali više nego Mariju.*
c. *Ivan se hvali više nego Marija.*

Opaža se da se element *se* u navedenim poredbenim konstrukcijama sintak-tički ne ponaša kao zamjenice *mene* (*me*) i *sebe* jer ne može sudjelovati u objek-tnoj usporedbi. Zaključuje se da se glagoli sa *se* ponašaju kao neprijelazni gla-goli (*Ivan se hvali više nego Marija.*).

Razmatrajući i analizirajući teoriju K. Olive o povratnim glagolima, tražili su se još pojedini primjeri kojima bi se dokazala njegova tvrdnja da element *se* u povratnih glagola tipa *umiti se* i zamjenica *sebe* u primjerice konstrukciji *umiti sebe* nisu istovjetni te da se povratni glagoli ponašaju različito od prijela-znih glagola uz koje je uporabljena zamjenica *sebe*. Osim već spomenutih do-kazi su toj tvrdnji i sljedeći:

28. a. *Tko se počešljao?*
b. *Počešljao sam se ja.*
29. **Koga se počešljao ?*
30. a. *Koga si počešljao?*
b. *Sebe sam počešljao.*
c. **Počešljao sam se.*
31. a. *Tko je sebe počešljao?*
b. *Sebe sam počešljao ja.*
c. *Ja sam sebe počešljao.*

U primjerima pod brojem 28. riječ je o glagolu *počešljati se* i na pitanje (28. a.) se može odgovoriti tako da je redoslijed članova obavijesnoga ustrojstva re-čenice običan⁸ (28. b.). No taj redoslijed može biti i obrnut, pa rečenica u tom slučaju izgleda ovako: *Ja sam se počešljao*. Dakle opaža se da se pitanje s tim glagolom postavlja u skladu s njegovom morfosintaktičkom naravi, što znači da je riječ o glagolu uz koji se ne može uporabiti objekt jer nije prijelazan. Na isti se način i odgovara na pitanje. Primjer pod brojem 29. upravo zbog te či-njenice nije moguć.

Za razliku od toga primjeri pod brojem 30. sadržavaju glagol *počešljati*, koji je prijelazan i zbog toga na pitanje pod brojem 30. a. odgovor ne može biti onaj pod brojem 30. c. Ako u rečenici s glagolom *počešljati* želimo postaviti pita-nje o subjektu, ono će izgledati ovako: *Tko je sebe počešljao?* (31. a.). Odgo-vor s običnim redoslijedom članova obavijesnoga ustrojstva rečenice ima oblik kao pod brojem 31. b., a s obrnutim redoslijedom ovakav: *Ja sam sebe poče-šljao* (31. c.).

⁸ O običnome i obrnutome redoslijedu članova obavijesnoga rečeničnog ustrojstva više u Silić i Pranjković 2005, str. 371–374.

6. Analiza povratnih glagola u odnosu na njihove prijelazne parnjake

6.1. Uvod u analizu povratnih glagola

Neistovjetnost čestice *se* i zamjenice *sebe* uvjetuje drugačiji pristup povratnim glagolima. Na temelju analize nekoliko povratnih glagola⁹ i njihovih prijelaznih parnjaka pokušat će se rastumačiti mogućnost da se povratni glagol i njegov prijelazni ili neprijelazni¹⁰ parnjak smatraju dvama glagolima. Polazi se od pretpostavke da je svaki glagol s elementom *se* koji ima bilo prijelazni bilo neprijelazni parnjak nastao upravo od toga parnjaka, što znači da je taj oblik osnovni. Stoga se primjerice glagoli *obrijati* i *obrijati se* ne smatraju jednim glagolom, nego dvama glagolima, tj. prijelaznim glagolom *obrijati* i njegovim povratnim parnjakom *obrijati se*. Prema pristupu K. Olive element *se* uz povratne se glagole u ovome radu smatra česticom. Valja istaknuti da se čestica *se* uz te glagole smatra dijelom njihova morfološkoga i leksičkosemantičkoga ustrojstva¹¹, tj. dio je samoga glagola.

Svaki se glagol analizira tako da se prvo navode definicije iz četiriju rječnika hrvatskoga jezika, zatim slijede korpusni primjeri i iza toga glagol se opisuje sintaktički. Svaki se povratni glagol uspoređuje sa svojim prijelaznim parnjakom, od kojega je i nastao, a koji se analizira na jednak način kao i povratni glagol. Na kraju se za prijelazni glagol utvrđuje može li se uz njega uporabiti zamjenica *sebe*. Naime primarno će se posegnuti za povratnim glagolom kada se želi izreći radnja koju vršitelj izvodi na sebi ili sebi primjerice *počešljala sam se, obuo se, brijem se* i dr. Takvo se značenje izriče i uporabom zamjenice *sebe* uz prijelazne parnjake spomenutih glagola, no samo u slučajevima naglašivanja i izražavanja kontrasta tipa *počešljala sam sebe, a ne tebe; želim brijati baš sebe*.

Značenje povratnoga glagola i njegova prijelaznoga parnjaka podudara se u pojedinih glagola kada se uz prijelazni parnjak može uporabiti zamjenica *sebe*. Primjerice značenja su glagola *obrijati se* i konstrukcije *obrijati sebe* istovjetna, no ta se dva oblika razlikuju morfološki i sintaktički. U prvome je primjeru riječ o glagolu uz kojega je *se* čestica i neodvojiva od njega. Glagol nema objektну dopunu u akuzativu. Drugi pak je primjer konstrukcije, odnosno spoja glagola *obrijati* i njegove objektne dopune u akuzativu. No valja istaknuti da

⁹ Premda se u ovome radu polazi od pretpostavke da su povratni glagoli nastali od svojih prijelaznih ili neprijelaznih parnjaka, prvo se analizira povratni glagol, a zatim slijedi analiza njegova prijelaznoga parnjaka jer su povratni glagoli jedna od tema ovoga rada.

¹⁰ Najčešće je riječ upravo o prijelaznim parnjacima, no postoje i glagoli sa *se* koji imaju neprijelazne parnjake kao primjerice *bijeljeti / bijeljeti se, blistati / blistati se* i sl.

¹¹ Poslužili smo se riječima iz gramatike Silića i Pranjkovića (2005: 40).

se značenja povratnih glagola i njihovih prijelaznih parnjaka ne poklapaju uvijek kada prijelazni parnjaci imaju sposobnost da se uz njih uporabi zamjenica *sebe*. Primjerice glagol *iscrpiti se* ima leksičko značenje *ostati bez snage*¹², koje se ne poklapa sa značenjem konstrukcije *iscrpiti sebe*, odnosno značenjem njegova prijelaznoga parnjaka kada se uz njega na objektnome mjestu uporabi zamjenica *sebe: dovesti sebe u stanje iscrpljenosti*.

U analizi glagola služi se četirima rječnicima, *Rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880. – 1975.) (tzv. Akademijinim rječnikom, dalje u tekstu AR), *Rječnikom hrvatskoga jezika* (1994.) autora V. Aniča (u dalnjem tekstu Aničev rječnik), *Rječnikom hrvatskoga jezika* (2000.) ur. J. Šonje (dalje u tekstu Šonjin rječnik) i već spomenutim *Školskim rječnikom hrvatskoga jezika* (2012.) (u dalnjem tekstu Školski rječnik). U obzir se uzima samo temeljno značenje glagola i eventualno još jedno značenje blisko temeljnemu značenju, a koje je često u uporabi. Od prenesenih značenja u obzir se uzimaju samo ona koja su vrlo česta i uobičajena te su zbog broja korpusnih primjera nezaobilazna u analizi. Ako postoji različite definicije pojedinoga glagola, odlučuje se za definiciju iz rječnika koja se na temelju korpusnih primjera i jezičnoga osjećaja smatra najboljom. U analizu će se uključiti i kontekstualno uvjetovana značenja, kao što su uzajamnost povratnoga značenja, namjerna radnja i sl. Katkad nije bilo lako odlučiti koje je temeljno značenje pojedinoga glagola jer se tijekom analize nailazilo na neslaganja između rječnika i korpusnih primjera s jedne strane te temeljnoga značenja prijelaznoga parnjaka. Ako određeni prijelazni parnjak povratnoga glagola ima više značenja, u obzir će se uzeti samo ono značenje koje se zadržava i u povratnoga glagola. Primjerice glagol *iscrpiti* ima više značenja: 1. crpeći izvući svu tekućinu iz čega; 2. pren. iskoristiti, potrošiti, isprazniti ili dovesti što do kraja; 3. učiniti da tko ostane bez snage. Kako povratni glagol *iscrpiti se*, koji je nastao od glagola *iscrpiti*, ima značenje *ostati bez snage*, tako se i za glagol *iscrpiti* uzelо u obzir samo značenje koje odgovara značenju njegova povratnoga parnjaka, a to je *učiniti da tko ostane bez snage*.

Katkad glagoli imaju ono leksičko značenje koje je zapravo kontekstualno uvjetovano ili preneseno, kao što je slučaj s glagolima tipa *čuti se: biti s kim u vezi ili razgovarati s kim*, no osim toga značenja u obzir će se uzeti i značenje koje je nastalo od temeljnoga značenja prijelaznoga parnjaka određenoga glagola. Tako se u spomenutoga glagola analizira i sljedeće značenje toga glagola: *osjetom sluha primati i raspoznavati svoj glas*, koje je nastalo prema temeljnemu značenju njegova prijelaznoga parnjaka *čuti: osjetom sluha primati i raspoznavati zvukove*. Navedeno značenje nije spomenuto u rječniku. Općenito te-

¹² Značenje preuzeto iz *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika*, str. 183.

meljno značenje glagola katkad zbog rjeđe uporabe nije navedeno kao dio leksičkoga značenja glagola i kontekstualno uvjetovano značenje u tome ga smislu potiskuje, no u analizi je ovakve vrste ono neizostavno.

Treba napomenuti da u pojedinim rječnicima postoji različita rješenja oko načina bilježenja glagola uz koje se pojavljuje element *se*. U AR-u glagol sa *se* nije naveden kao podnatuknica osnovnoga glagola, nego su brojevima označene različite uporabe pojedinoga glagola, među ostalima i refleksivna i pasivna. U Aničevu rječniku u opisu se glagolskih dopuna katkad navodi mogućnost pojavljivanja elementa *se* uza glagol, no nije dosljedno provedeno. Šonjin rječnik i Školski rječnik glagol s elementom *se* navode kao podnatuknicu njegova parnjaka bez *se*. U Školski je rječnik uvedena novina u tome smislu što se uz glagol uz koji se prema tradicionalnim podjelama povratnih glagola element *se* smatra zamjenicom taj element stavlja u zagradu (*mazati (se)*), kao i uz one glagole koji se u jednakome značenju mogu pojaviti u obliku sa *se* i bez njega (*skijati (se)*). Osim rječnikā izvor je podataka o pojedinome glagolu, već je rečeno, i Hrvatska jezična mrežna riznica.

Razmišljajući o nazivu *povratni glagoli* za skupinu glagola koji se pojavljuju s česticom *se*, došlo se do sljedećega zaključka. Naime povratnost označuju samo tradicionalno nazvani pravi povratni glagoli. Naziv je bio odgovarajući u vrijeme kada se za svaki element *se* smatralo da je povratna zamjenica i kada su se prototipnom skupinom povratnih glagola proglašivali pravi povratni glagoli, kojima se izražava povratnost. Premda se element *se* ovdje uz sve glagole smatra dijelom njihova morfološkoga i leksičkosemantičkoga ustrojstva i time se metodološki razlikujemo od tradicionalnoga gledišta o povratnim glagolima, taj će se naziv zadržati iz pragmatičnih razloga. Time se nastavlja tradicija, a uostalom značenje povratnosti i dalje je obilježe glagola tipa *braniti se, obrijati se, urediti se* i sl. Naziv *povratni glagoli* ustalio se kao naziv za skupinu glagola uz koje se pojavljuje element *se* u hrvatskoj gramatičarskoj tradiciji i ostatim radovima te će se zadržati i u ovome radu. Taj se naziv dakle ovdje rabi za sve glagole kojima je formalno obilježe pojavljivanje elementa *se* uz njih.

6.2. Glagol *braniti se*

Glagol *braniti se* u AR-u je definiran ovako: 1. značenje koje je naprijed pod I. 1. refleksivno, a) u tjelesnom smislu, b) u umnom smislu¹³; 2. značenje koje je naprijed pod I. 2. u tjelesnom ili umnom smislu, refleksivno: kao proti-

¹³ Riječ je o značenju: zaklanjati ili čuvati koga ili što kojim god načinom odbijajući od njega zlo, ne dajući da mu se učini zlo.

viti se, opirati se¹⁴. U Aničevu rječniku glagol *braniti se* ima sljedeću definiciju: a. pružati otpor, opirati se, b. opravdavati se¹⁵. U Šonjinu rječniku taj je glagol definiran ovako: štititi sebe od napada, boriti se protiv napadača¹⁶. U Školskome rječniku značenje glagola *braniti se* opisano je ovako: otklanjati od sebe opasnost ili napad¹⁷.

Kao temeljno značenje glagola *braniti* određuje se ono iz Školskoga rječnika: *otklanjati od sebe opasnost ili napad*. Valja napomenuti da se glagol može uporabiti u dvama različitim kontekstima. Subjekt se može braniti fizički, tj. uporabom tjelesne sile, ili se može braniti verbalno u situacijama kada ga tko napadne riječima. Slijede korpusni primjeri koji sadržavaju glagol *braniti se*:

32. Možeš me slobodno odriješiti i izvući ovaj kolac iz rukava, ja se neću braniti i neću bježati. (Ivan Aralica. Graditelj svratišta, str. 53).

33. Iznenaden, muž pusti s oka ženu i stade se braniti od napadača. (Vladan Desnica. *Olupine na suncu*, str. 21).

34. Ja sam naime u onom momentu shvatio da se ti bacaš na mene — i trgnuo sam revolver da se branim... (Ranko Marinković. *Proze*, str. 92).

35. Petrov govor je apologetski, jer se u njemu brani, ali je u njemu prisutna i misionarska nakana.

<http://isusevolimte.blog.hr/2009/05/1626191574/dajemo-ti-hvalu.html>

36. U početku sam se branio, no ubrzo odustadow, jer moje riječi nisu imale učinka. (Veljko Barbieri. *Epitaf carskoga gurmana*, str. 97).

Iz primjera je vidljivo da glagol može stajati bez dopune i sintaktička analiza izgleda ovako: subjekt u NOM. Međutim uz taj glagol može se uporabiti i neobvezna dopuna izražena prijedložno-padežnim izrazom *od + GEN*. U tom slučaju sintaktička se analiza prikazuje ovako: subjekt u NOM i objekt izražen prijedložno-padežnim izrazom *od + GEN*.

Glagol *braniti se* ima prijelazni parnjak *braniti*, od kojega je nastao. Taj se glagol u AR-u definira ovako: I. 1. zaklanjati ili čuvati koga ili što kojim god načinom odbijajući od njega zlo, ne dajući da mu se učini zlo, 2. smetati da se ne može imati ili upotrijebiti ili uživati ili činiti što, kao ne dati, kratiti, ne dopuštati.¹⁸ U Aničevu rječniku glagol je definiran na sljedeći način: 1. a. štititi koga od napada, opasnosti, b. biti čiji branitelj, zastupati koga na sudu, c. zastupati,

¹⁴ Značenje je: smetati da se ne može imati ili upotrijebiti ili uživati ili činiti što, kao ne dati, kratiti, ne dopuštati. Sv. 1, str. 588–591.

¹⁵ Str. 62–63.

¹⁶ Str. 96.

¹⁷ Str. 43.

¹⁸ Sv. 1, str. 588–591.

zagovarati neko mišljenje, 2. (komu, što) ne dopuštati, zabranjivati, uskraćivati kome što¹⁹. Definicija je u Šonjinu rječniku ovakva: 1. štititi od napada, štete, opasnosti, 2. pravno zastupati optuženika u kaznenom ili prekršajnom postupku, zastupati svoga branjenika na sudu, pred sudom, 3. ne dopuštati, ne omogućivati; sprečavati²⁰. U Školskome rječniku navodi se sljedeća definicija: 1. <prijel.> a. štititi koga ili što od napada, štete ili opasnosti, b. polagati kakav završni ispit usmeno izlažući pismeni rad i odgovarajući na pitanja koja o njemu postavlja povjerenstvo, 2. <neprijel.> ne dopuštati komu da što učini²¹.

Glagolu *braniti* temeljno je značenje: *štитiti koga ili što od napada, štete ili opasnosti*. To će se značenje uzeti u obzir u analizi glagola. Slijede korpusni primjeri s tim glagolom:

37. Lisić se i razljuti i stane braniti djevojku. (Ksaver Šandor-Gjalski. *Gjurgjica Agićeva*, str. 114).

38. Dobri kralj Zvonimir obećaje, da će braniti siromahe, udove i sirote. (Lovre Katić. *Tri najveća hrvatska kralja*, str. 72).

39. Branio sam svoj goli život, kao onda, kad sam se topio u Savinji. (Antun Bonišić. *Mladice*, str. 79).

40. I reci mu da mi ovdje ne branimo svoju kuću pa da moramo u svakom slučaju ginuti, Ivan Aralica. *Graditelj svratišta*, str. 94).

41. ...poraz Hrvata na Krbavi bio je najava i početak stogodišnjeg obrambenog rata u kome su Hrvati hrabro branili svaku stopu svoje zemlje.

<http://www.hr/hrvatska/povijest/ugarska>

42. Sa zupčastom kulom-zvonikom, starim zidinama i krovovima, dio je legende o divu iz pripovijesti hrvatskog književnika Vladimira Nazora, o junaku Velome Joži koji brani prava potlačenih.

<http://www.infofazana.hr/hr/guide/sto-vidjeti-i-ciniti/izleti-po-istri/>

Sintaktički se glagol analizira ovako: subjekt u NOM i objekt u AK. Kako se uz glagol osim izravnog objekta može pojaviti i neobvezna dopuna u obliku prijedložno-padežnog izraza *od + GEN*, navest ćemo i primjere za to:

43. Stoljećima brinu se Frankopani za naobrazbu naroda, grade crkve i samostane, kneževski ih darivaju, brane ih od svakoga neprijatelja. (Eugen Kumičić. *Urota Zrinsko-Frankopanska*).

44. Ali, kad joj je dogorjelo do nokata, a u starom plemstvu na trenutak usplam-tjelo uznosito srce, odlučili su (mletačka vlada, op. a.) pozvati u pomoć dvanaest tisu-

¹⁹ Str. 62.

²⁰ Str. 96.

²¹ Str. 43.

ća Hrvata da ih oni brane od Bonapartine demokracije. (Ivan Aralica. *Graditelj svratišta*, str. 95).

Riječ je o glagolu uz koji se na mjestu objekta može pojaviti i zamjenica *sebe* i tada glagol *braniti se* i konstrukcija *braniti sebe* imaju jednako značenje:

45. Ne boj se, valjda sam ja u toj obćini jači, nego itko drugi; valjda će ja znati braniti tebe kao i sebe. (Josip Kozarac. *Medju svjetlom i tminom*, str. 146).

46. A otac mu je strijeljan u ratu, a i sam je za okupacije kao gimnazijalac sjedio u zatvoru – izmišlja Pero, ali i na tome mu hvala, jer treba braniti u prvom redu sebe, a usput misleći kako će ovako mokrih hlača. (Ivan Kušan. *Toranj*, str. 94).

47. Imamo pravo braniti sebe i oslobođiti našu svetu zemlju. (NA [2001], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20010930]).

48. Prema Mesićevim riječima svaka država ima pravo i dužnost braniti sebe i svoje građane od opasnosti globalnoga terorizma. (NA [2005], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20051117]).

6.3. Glagol *čuti se*

Glagol *čuti se* u AR- je definiran ovako: prema 2., a to je sluhom iliti uhom primati glas²². U Aničevu rječniku glagol *čuti se* uopće nije spomenut, samo se u zoni definicije pod frazeološkim izrazima i većim cjelinama navodi: *čuje se (kako se čuje) – priča se, ljudi govore*²³, što je bezlična konstrukcija glagola *čuti*. U Šonjinu rječniku taj je glagol definiran ovako: dolaziti s kim u kontakt, porazgovoriti²⁴. U Školskome rječniku stoji sljedeća definicija toga glagola: biti s kim u vezi ili razgovarati s kim²⁵.

Premda u rječnicima nije kao leksičko značenje spomenuto ono koje je temeljno značenje glagola *čuti se* u odnosu prema temeljnome značenju glagolu *čuti*, to će se značenje najprije obraditi. Riječ je o značenju *osjetom sluha primati i raspoznavati svoj glas*. Dakle glagol *čuti se* nastao je prema svojemu priječnom parnjaku sa značenjem *osjetom sluha primati i raspoznavati zvukove*. Slijede korpusni primjeri za to značenje:

49. Nuestra Senora! Ne čujem se. Prazan, nijem, mrtav glas u mom grlu. (Milan Begović. *Giga Barićeva*).

50. Ima li koji, da zapjeva, da nas probudi, da se čujemo, da smo živi i da nam je sutra krsno ime. (Mato Vodopić. *Marija Konavoka*, str. 68).

²² Svezak 2, str. 110.

²³ Str. 109.

²⁴ Str. 150.

²⁵ Str. 69.

Glagol *čuti se* na sintaktičkoj se razini analizira ovako: subjekt u NOM. No glagolom *čuti se* s temeljnim značenjem može se izraziti i uzajamna povratnost, premda relativno rijetko. Značenje bi se glagola u tome slučaju moglo odrediti ovako: *osjetom sluha uzajamno primati i raspoznavati glas*.

51. Ma kakva prednost, pa mi se u Gružu uopće ne čujemo i ne vidimo zbog brodskih sirena. (NA [2003], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20030509]).

Budući da je značenje glagola *čuti se* navedeno u Šonjinu i Školskome rječniku danas vrlo često i ubičajeno, kako se opaža iz korpusnih primjera, obradit će se i ono. To je značenje *biti s kim u vezi ili razgovarati s kim*. Riječ je o metonimjskome proširenju uzajamnopovratnoga značenja glagola *čuti se*. Kako glagol u tom značenju ima dva valencijska obrasca, prikazat će se oba u sintaktičkoj analizi:

a) subjekt u množini u NOM

52. S nekim i danas održavam veze, tu i tamo se čujemo, razmijenimo pisma i obavijesti, kako to stari ljudi već čine. (NA [2002], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20020907]). (s kolegicama, op. a.)

53. Da, redovito se čujemo jer Ante je čovjek koji ne zaboravlja one koji mu pomazu ili su mu pomagali. (NA [2001], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20010313]).

b) subjekt (u jednini ili množini) u NOM i prijedložni objekt u dopuni *s + INST*

54. Na novinarski upit, dodao je da nije imao potrebe čuti se s predsjednikom države, jer je i on dobio istu informaciju iz istog izvora. (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20000929]).

Glagol *čuti se* u odnosu prema sebi ima već spomenuti prijelazni parnjak *čuti*. U AR-u glagol *čuti* definiran je ovako: 1. imati sluh, 2. sluhom iliti uhom primati glas²⁶. U RHJ-u značenje je toga glagola određeno na sljedeći način: primiti ili primati sluhom glas ili glasove; opažati²⁷. Definicija je glagola *čuti* u Šonjinu rječniku sljedeća: 1. imati sluh, sposobnost opažanja zvukova, 2. raspoznati, raspoznavati glasove i zvukove²⁸. U Školskome se rječniku značenje toga glagola određuje ovako: osjetom sluha primati i raspoznavati zvukove²⁹.

Sintaktički se glagol analizira ovako: subjekt u NOM i objekt u AK. To se dokazuje sljedećim primjerima:

²⁶ Svezak 2, str. 103.

²⁷ Str. 109.

²⁸ Str. 149–150.

²⁹ Str. 69.

55. Ta barem i zapjevajte štogod, neka vas čujemo! (Dinko Šimunović. *Gjerdan*, str. 127).

56. Tako je na priliku imala svake večeri, dat svoju molitvu kaže na glas, da je otac čuje. (Viktor Car Emin. *Iza plime*, str. 198).

57. Alfredu se pričini kao da ne čuje prvi put taj glas. (Eugen Kumičić. *Olga i Lina*).

58. Čujem da je Ruža mnogo baštinila po svojem ocu – načme Sabina da čuje šta će reći udova, a znala je da je Ruža siromašna roda. (Eugen Kumičić. *Gospoda Sabina*).

Uz taj se glagol može uporabiti zamjenica *sebe* i konstrukcija *čuti sebe* ima značenje jednakom temeljnemu značenju glagola *čuti se*, a to je *osjetom sluha primati i raspoznavati svoj glas*. Slijede primjeri za to:

59. I ja isti, čuh sebe, kako lupam,

I sa mladimi žrtvami, sa »nezrelimi zeleniš« o stijenu, o kamen, o stablo trupam! (Ante Kovačić. *Feljtoni i članci*, str. 81).

60. Sumnjičavو su se obazirali rudnikom, ispitivali svodove, pipali grede i čertove pogureni, sništeni od nevjericе šaptali kao bojeći se da sebe same čuju: – Slabo, ništavno! (August Cesarec. *Za novim putem*. Novele, str. 170).

61. Žene se sastanu i onda sve odjedamput pričaju, govore i toroču, njima to ne smeta: svaka čuje samo sebe... (Jakša Kušan. *U procijepu*, str. 139).

6.4. Glagol *iscrpiti se*

Glagol *iscrpiti se* u AR-u nije naveden. U Aničevu je rječniku spomenuti glagol definiran na sljedeći način: a. izgubiti snagu, premoriti se b. potrošiti se³⁰. U Šonjinu se rječniku glagol *iscrpiti se* definirao ovako: istrošiti se, izmožditi se, umoriti se³¹. Značenje toga glagola u Školskome se rječniku odredilo na sljedeći način: ostati bez snage³².

Kao značenje glagola *iscrpiti se* uzet će se definicija iz Školskoga rječnika, tj. *ostati bez snage*, koja je u odnosu prema definiciji glagola *iscrpiti*: *učiniti da tko ostane bez snage*³³. Slijede korpusni primjeri s tim glagolom:

62. Iscrpivši se prerano kao pisac, nepripravan za bilo kakve neuspjehe, autostigmatiziran kao nesretni i prevareni ljubavnik, osjećao se izmorenim, suvišnim, zanemarenim do kraja života. (Mirko Tomasović. Prepjevi iz romanskog pjesništva, str. 177).

³⁰ Str. 276.

³¹ U ovome rječniku glagolu *iscrpiti se* nas mjestu definicije stoji glagol *iscrpsti*, kojemu se onda određuju pojedina značenja. Str. 364.

³² Str. 183.

³³ Definicije preuzete iz Školskoga rječnika, str. 183.

63. (...) medicinari rada upozoravaju na neodrživost prakse po kojoj svaki poslodavac može otpustiti radnika nakon što se dovoljno iscrpi i teško razboli da više ne može raditi na istom radnom mjestu. (NA [2006], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20060315]).

64. Utakmica protiv Slavena bila je njemačkog tipa, igrači su se dosta iscrpili, no vjerujem da će se oporaviti i da će protiv Dinama svi biti spremni. (NA [2001], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20010509]).

65. Odigrali su izvanredno susret s Dinamom, ali su se iscrpili. (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20000505]).

Iz primjera je vidljivo da se glagol *iscrpiti se* sintaktički analizira ovako: subjekt u NOM.

Glagol *iscrpiti se* analizira se u odnosu prema glagolu *iscrpiti* te će se i tomu glagolu odrediti značenje. U AR-u njegova definicija glasi: crpući izvaditi³⁴. U Aničevu je rječniku taj glagol definiran ovako: a. crpljenjem izvući svu tekućinu iz čega; isušiti b. iskopati svu rudu iz rudnika c. istrošiti sve minerale iz tla, učiniti tlo neplodnim d. premoriti, izmoriti e. potrošiti f. potpuno raspraviti neku temu³⁵. Značenje glagola *iscrpiti* u Šonjinu je rječniku³⁶ određeno na sljedeći način: 1. izvući, iskoristiti, potrošiti neku zalihu, izvor do kraja; 2. istrošiti snagu; izmožditi; umoriti; 3. raspravljući, istražujući, analizirajući iskoristiti sve mogućnosti predmeta³⁷. U Školskome se rječniku daje sljedeća definicija toga glagola: 1. crpeći izvući svu tekućinu iz čega; 2. pren. iskoristiti, potrošiti, isprazniti ili dovesti što do kraja; 3. učiniti da tko ostane bez snage³⁸.

U obzir će se uzeti samo značenje *učiniti da tko ostane bez snage*, jer se ono određuje prema značenju glagola *iscrpiti se*. Korpusni primjeri s glagolom *iscrpiti* jesu sljedeći:

66. Delirij bi je iscrpio do najzadnjeg i najsitnjeg otpora. (Milan Begović. *Giga Baćićeva*).

67. Nas je, na kraju, iscrpila jurnjava u grupi, pogotovo susret s Jugoslavijom (4-4) (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20001003]).

68. Nadamo se da će on biti i nagrađen, jer pedesetogodišnja borba za zgradu poprišnico nas je iscrpila, rekao je na kraju prof. Ninić. (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20000310]).

³⁴ Sv. 3, str. 858. Govori se o glagolu *iscrpsti*.

³⁵ Str. 276.

³⁶ Ponavljamo da su definicije navedene za glagol *iscrpsti*.

³⁷ Str. 364.

³⁸ Str. 183.

69. Već sam dvaput igrao na centralnom terenu, znam kakav je osjećaj, a dobro je i to što sam samo jedan meč imao na suncu, svi ostali su bili večernji dvoboji, tako da nisam pretjerano umoran, iako me Kučera iscrpio (...). (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20000114]).

70. Bolest ga je iscrpila u najvažnijem trenutku, a radujem se njegovoj ovakvoj igri. (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20000816]).

Sintaktička se analiza glagola *iscrpiti* prikazuje ovako: subjekt u NOM i objekt u AK.

Uz taj glagol može se uporabiti zamjenica *sebe*:

71. Onda mu je došao tast i rekao da ne valja tako da će iscrpiti sebe pa narod neće imati koristi. <http://www.tebe-trazim.com/forum/viewtopic.php?f=43&t=4507&view=print>

72. Imate jaku želju pomoći svima oko sebe čak i ako to znači dodatno sebe iscrpiti radi drugih. <http://dalje.com/hr-zivot/dnevni-horoskop-za-01012015/532276>

73. To mnogi misle pa na kraju, kad sve i sva iscrpe, i kad sebe iscrpe, ipak odu psihiatr. <http://www.forum.hr/archive/index.php/t-427950.html>.

Opaža se da se u ovome slučaju značenja konstrukcije *iscrpiti sebe* i glagola *iscrpiti se* ne poklapaju. Naime konstrukcija *iscrpiti sebe* ima značenje: *dovesti sebe u stanje iscrpljenosti*, dok je značenje glagola *iscrpiti se* ono koje je već spomenuto: *ostati bez snage*.

6.5. Glagol *obrijati se*

Glagol *obrijati se* u AR-u se ne spominje, ali se u rječničkome članku glagola *obrijati* navodi da se nalazi u aktivnoj, pasivnoj i refleksivnoj uporabi³⁹. U Aničevu rječniku taj glagol, u skladu s metodologijom izrade toga rječnika, ne postoji kao podnatuknica, no u zagradama je spomenuta mogućnost pojавljivanja toga glagola s elementom *se*. Stoga se može zaključiti da se definicija *odstraniti dlake s tijela (ob. s lica)* odnosi i na povratni glagol⁴⁰. U Šonjinu se rječnik značenje glagola *obrijati se* odredilo ovako: skinuti sebi dlake s lica⁴¹. U Školskome rječniku definicija je toga glagola: ukloniti čiju bradu s pomoću britve ili brijačega aparata⁴².

Definicija koja najbolje odgovara značenju glagola *obrijati se* jest ona iz Školskoga rječnika s malo preinakom zbog drugačijega pristupa povratnim gla-

³⁹ Sv. 8., str. 462.

⁴⁰ Str. 570.

⁴¹ Str. 722.

⁴² Str. 413.

golima: ukloniti svoju bradu s pomoću britve ili brijaćega aparata. Slijede korpusni primjeri koji sadržavaju taj glagol:

74. E, obrijao sam se, ako i nije subota, znate, da se malko pomladim, pa mi ovaj vjetar dere kožu poput britve. (Eugen Kumičić. *Začuđeni svatovi*).

75. Kad je otpraćen na kupanje, gdje se novajlje obriju i presvuku, izjavio mu je brijač svoje zadovoljstvo, što s njime nema posla. (Josip Šilović. *Uzroci zločina*, str. 95).

76. Da se brije, bilo je potpuno suvišno: obrijao se o podne. (Miroslav Krleža. *Povratak Filipa Latinovicza*, str. 235).

Sintaktička se analiza glagola *obrijati se* na temelju korpusnih primjera prikazuje ovako: subjekt u NOM.

Glagol *obrijati se* analizira se u odnosu prema glagolu *obrijati*. U AR-u definicija je toga glagola sljedeća: britvom ukloniti dlake⁴³. U Aničevu rječniku značenje je toga glagola određeno na sljedeći način: odstraniti dlake s tijela (ob. s lica)⁴⁴. Definicija glagola *obrijati* u Šonjinu je rječniku ovakva: odrezati dlake s britvom i drugim nožićima i aparatima izrađenim za brijanje⁴⁵. U Školsko-mre rječniku glagol je definiran ovako: ukloniti dlake s kože s pomoću britve ili brijaćega aparata⁴⁶.

Temeljno značenje glagola *obrijati* nije sporno i vrlo je slično određeno u svim navedenim rječnicima. Slijede korpusni primjeri s tim glagolom:

77. Dakle, novce nam valja što prije spremiti nekuda u zemlju na tajno mjesto – promumlja suho i hrapavim glasom Ferkonja, podigavši tmurnu glavu, a sada si istom mogao opaziti da je bradu sasvim obrijao tako da prijašnjega Ferkonju ne bi nitko upoznao do onoga koji pamti njegovo ono osobito čoravo oko. (Ante Kovačić. *U registraturi*).

78. Zbilja, poručuje Jurić da te danas ne može doći obrijati. (Josip Draženović. *Povjest jednog vjenčanja...*, str. 50).

79. Tko bi vas prepoznao, kad ste obrijali brkove? (Ivo Kozarčanin. *Sam čovjek*, str. 204).

80. Nato papa svojom rukom odstriže mu nekoliko dlaka brade i dade ga posve obrijati. (Lovre Katić. *Tri najveća hrvatska kralja*, str. 55).

81. Glavu je lakše obrijati, a pogotovo čelavu... (Jakša Kušan. *U procijepu*, str. 87).

82. Maruša je ostala pokraj njega, oprala mu lice i obrijala ga. (Mirko Kovač. *Vratila od utrobe*, str. 83).

⁴³ Sv. 8., str. 462.

⁴⁴ Str. 570.

⁴⁵ Str. 722.

⁴⁶ Str. 413.

Sintaktička se analiza glagola *obrijati* prikazuje ovako: subjekt u NOM i objekt u AK. Uz glagol *obrijati* može se uporabiti zamjenica *sebe*, što dokazuje primjer koji slijedi:

83. A što se tiče straha, sto puta je teže obrijati sebe nego drugoga. <http://brijacnica.com/viewtopic.php?f=16&t=1663&start=75>.

Konstrukcija *obrijati sebe* i glagol *obrijati se* imaju jednako značenje.

6.6. Glagol *uređiti se*

Glagolu *uređiti se* definicija je u AR-u ovakva: a. srediti se, staviti se u red, b. odrediti se, c. različita pojedinačna značenja⁴⁷. U Anićevu je rječniku spomenuti glagol definiran na sljedeći način: dotjerati svoju vanjstinu⁴⁸. U Šonjinu se rječniku glagol *uređiti se* definirao ovako: uređiti sebe, dotjerati se⁴⁹. Značenje toga glagola u Školskome se rječniku odredilo na sljedeći način: dovesti što u red, učiniti koga ili što ljepšim⁵⁰.

Budući da je glagol *uređiti se* parnjak glagolu *uređiti* u temeljnemu značenju, ono će se uzeti u obzir. Definicija koja odgovara glagolu *uređiti se* jest: dotjerati se, učiniti se uređnjim i ljepšim⁵¹. Kako se uz glagol *uređiti se* u tom značenju pojavljuju samo živi aktanti, tako će se i za glagol *uređiti* tražiti korpusni primjeri sa živim vršiteljima i trpiteljima. Istočemo da se uz taj glagol kao trpitelji pojavljuju i pojedini dijelovi čovjekova tijela. Slijede korpusni primjeri koji sadržavaju glagol *uređiti se*:

84. Alfred se uredi i rastane sa svojim prijateljem na kavalirski način. (Eugen Kumičić. *Olga i Lina*).

85. Ustala je po svom običaju rano, lijepo se uređila, pomolila se Bogu za pokojnog oca i za svoju majku da ulije malo ljubavi u njezino srce za nesretnu joj kćerku. (Eugen Kumičić. *Olga i Lina*).

86. Vode mi dajte da se čovjek očisti, umije i uredi! (Ante Kovačić. *U registraturi*).

Sintaktička se analiza glagola *uređiti se* prikazuje na ovaj način: subjekt u NOM.

Glagol *uređiti se* analizira se u odnosu prema glagolu *uređiti* te će se i tomu glagolu odrediti značenje. U AR-u njegova definicija glasi: a. srediti, dovesti u

⁴⁷ Sv. 19, str. 793–796.

⁴⁸ Str. 1123.

⁴⁹ Str. 1315.

⁵⁰ Str. 831.

⁵¹ Definicija je autoričina.

red, b. odrediti, c. ustanoviti, d. učiniti, e. sporazumjeti se, dogovoriti se, ugovoriti, f. skupiti (vojsku), izvježbati (vojsku), g. razrediti (u zasjedi hajduke), h. udesiti (to su pr. za dotjerati), i. uresivati, j. priparaviti, prirediti (...)⁵². U Aničevu je rječniku taj glagol definiran ovako: a. prilagoditi potrebi, dovesti u stanje da odgovara svrsi; namjestiti, b. dovesti u uredno stanje, dovesti u red; srediti, c. namiriti, izmiriti, isplatiti, d. obaviti urednički posao, pripremiti za objavljanje⁵³. Značenje glagola *uređiti* u Šonjinu je rječniku određeno na sljedeći način: 1. učiniti urednim; namjestiti, pospremiti, očistiti; 2. uspostaviti red u poslovima; srediti, organizirati; 3. urednički prirediti, pripremiti za tisak; redigirati⁵⁴. U Školskome se rječniku daje sljedeća definicija toga glagola: 1. učiniti urednim, čišćim ili ljepšim; 2. staviti što u red, napraviti red u čemu; 3. obaviti urednički posao i pripremiti tekst za tisak⁵⁵. Temeljno je značenje glagola *uređiti*: *učiniti urednim, čišćim ili ljepšim*. Slijede korpusni primjeri koji sadržavaju taj glagol:

87. Jutros je, neočekivano, došao k meni brijač da me obrije i uredi. (Vladan Desnica. *Proljeća Ivana Galeba*, str. 296).

88. Ja sam već uredio i svoje lice i svoju kosu. (Ante Kovačić. *U registraturi*).

89. Danas još nisam staroj leđa uredio. (Slobodan Novak. *Mirisi, zlato i tamjan*, str. 143).

Sintaktički se glagol *uređiti* analizira ovako: subjekt u NOM i objekt u AK. Riječ je o glagolu uz koji se na mjestu objekta može pojaviti i zamjenica *sebe* i značenje je konstrukcije *uređiti sebe* i glagola *uređiti se* jednako. Slijedi primjer glagol *uređiti* sa zamjenicom *sebe* na objektnome mjestu:

90. Onda bi uredio sebe, kako su ga naučili, pa odsjedivši u školi, vratio bi se o podne kući, jer treba skočiti u dućan, u gostioniku po vino, u pekarnu po kruh i poslušati milostivnu i milostivnoga u svemu. (Ivan Goran Kovačić. *Dani gnjeva*, str. 176).

6.7. Glagol *utopiti se*

Glagol *utopiti se* u AR-u ima sljedeću definiciju: potonuti, udaviti se, udušiti se (u vodi)⁵⁶. U Aničevu rječniku uz taj glagol stoji: izgubiti život u vodi, udaviti se⁵⁷. Definicija je glagola *utopiti se* u Šonjinu rječniku ovakva: ugušiti se u

⁵² Sv. 19, 793–796.

⁵³ Str. 1123.

⁵⁴ Str. 1315.

⁵⁵ Str. 831.

⁵⁶ Sv. 20, str. 131.

⁵⁷ Str. 1136.

vodi⁵⁸. Školski rječnik donosi sljedeću definiciju toga glagola: ostati bez zraka zbog prisutnosti vode i umrijeti⁵⁹.

Korpusni su primjeri s glagolom *utopiti se* sljedeći:

91. »Možda se i utopio loveći ribe, pa se uopće ne će više ni vratiti«, htio je dodati, ali se predomisli i ne doda ništa. (Ivan Dončević. *Mirotvorci*, str. 47).

92. Putem je Hela pala u more i utopila se, te se ono more prozvalo Helespont. (Slavko Rozgaj. *Astrognozija*, str. 145).

93. Željeli bi da se nitko nije utopio u rijeci, kad su je prelazili na više mjesta i na razne načine. (Vjekoslav Kaleb. *Divota prašnine*, str. 361).

94. Utopio se pokušavajući od utapljanja spasiti poznanicu. (NA [2000], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20000624]).

Sintaktička se analiza glagola *utopiti se* prikazuje ovako: subjekt u NOM.

Važno je napomenuti da se pojedinim glagolima kao što je glagol *utopiti se* može izraziti i namjerna radnja, što se utvrđuje kontekstom. Slijede primjeri s takvim značenjem:

95. Alfred se napokon nešto umiri, pa poviče da se ide utopiti. (Eugen Kumičić. *Olga i Lina*).

96. Anastazija čupa si kose, te vičući i grozeći se mužu, da će se utopiti, da će od jada skočiti u more, razblažuje mu time donekle bol i čemer i oslađuje mu gorke časove. (Eugen Kumičić. *Začudeni svatovi*).

97. Utopit ću se, da me žalost ne ubije. (Ivan Dončević. *Životopis bez svršetka...*, str. 46).

98. Lijepa plavka porumenje, a Tonka upita fratra je li čuo kako se Marica Maršaniceva htjela utopiti. (Eugen Kumičić. *Urota Zrinsko-Frankopanska*).

99. Vraz i Lisinski umrli su mladi od sušice i gladovanja, Felbinger je umro kao prosjak u ubožnici, Karas se je utopio sam od očaja, Luka Botić i Andrija Palmović umrli su sasvim mladi, a Kovačić je poludio u tridesetitrećoj godini. (Miroslav Krleža. *Sabrana djela. Eseji. Knjiga prva*, str. 27).

100. Frank je htio reći, da nije kriv što nema novaca, on je nesretan zbog toga, i uopće je nesretan, pa je zato došao ovamo da se sunovrati s mosta i da se utopi. (Ivan Dončević. *Mirotvorci*, str. 234).

Glagol *utopiti se* analizira se u odnosu prema glagolu *utopiti*. U AR-u definicija je toga glagola: potopiti, umočiti, uroniti, udaviti⁶⁰. Značenje je toga gla-

⁵⁸ Str. 1327.

⁵⁹ Str. 844.

⁶⁰ Svezak 20, str. 129.

gola u Aničevu rječniku određeno ovako: bacivši, zagnjurivši u vodu lišiti života; udaviti⁶¹. Glagol *utopiti se* u Šonjinu je rječniku definiran na sljedeći način: ugušiti u vodi, u tekućini.⁶² Školski rječnik donosi ovakvu definiciju toga glagola: gušeći u tekućini prouzročiti čiju smrt⁶³.

Slijede korpusni primjeri koji sadržavaju glagol *utopiti*:

101. Kad bih već htio nekoga utopiti, utopio bih svakako najprije vas, stari rebam-bit! (Ranko Marinković. *Proze*, str. 111).

102. Vi vrlo dobro znate, da ja nikako nisam mogao da utopim gvardijana i svejedno lažete skupa s ovim starim razvratnikom! (Ranko Marinković. *Proze*, str. 112).

103. Nesvakidašnju okrutnost prema životinji pokazao je u ponedjeljak navečer vidno alkoholizirani muškarac, koji je u fontani na Tomislavovu trgu utopio psa. (NA [2005], Vjesnik online (© 2006, Vjesnik d.d.) [broj pojavnica] [Vj20051012]).

Sintaktička analiza glagola *utopiti* izgledao ovako: subjekt u NOM i objekt u AK. Riječ je o glagolu uz čiji se prijelazni parnjak ne može pojaviti zamjenica *sebe* (**utopiti sebe*), što se potvrđuje time što korpusnih primjera uopće nema, a i jezičnim osjećajem, premda se namjerno značenje može izreći glagolom *utopiti se*.

7. Zaključak

U ovome se radu raspravljaljalo o neistovjetnosti elementa *se* i zamjenice *sebe*, iz čega je proizšao i drugačiji pristup povratnim glagolima. Testovi kojima je više autora (Zec 1985, Sells, Zaenen i Zec 1987, Moskvljević 1997, Medová 2009, Oliva 2010) dokazalo sintaktičku i semantičku neistovjetnost elementa *se* i zamjenice *sebe* primjenjeni su na hrvatski jezik i dobiveni su jednaki rezultati kao i u češkome i srpskome jeziku. Dokaz o neistovjetnosti elementa *se* i zamjenice *sebe* ponukao je na drugačije viđenje povratnih glagola. Naime uzimajući u obzir pristup češkoga jezikoslovca K. Olive, koji tvrdi da je element *se* čestica i da se u povratnih glagola smatra neodvojivim dijelom glagola, povrtni su se glagoli u hrvatskome jeziku u ovome radu promatrali kao posebna skupina glagola uz koje je čestica *se* dio njihova morfološkoga i leksičko-semantičkoga ustrojstva, a koji su nastali od svojih prijelaznih ili neprijelaznih parnjaka. Za razliku od povratnih glagola uz spomenute, najčešće upravo prijelazne glagole ne može se pojaviti čestica *se*, nego se uz neke od njih kao argument na objektnome mjestu može pojaviti zamjenica *sebe*. Stoga se razlikuju primjerice glagoli *urediti se* i *urediti*, koji su parnjaci s obzirom na povratnost.

⁶¹ Str. 1136.

⁶² Str. 1327.

⁶³ Str. 844.

Glagol *uređiti se* nastao je od prijelaznoga glagola *uređiti*, koji na objektnome mjestu može imati zamjenicu *sebe*. Sintaktičkom analizom nekoliko povratnih glagola i njihovih prijelaznih parnjaka pokušao se predočiti novi pristup povratnim glagolima. Analizirajući najviše tradicionalno zvanih pravih povratnih glagola, pokušalo se ukazati na strukturnu i značenjsku razliku između povratnoga glagola i njegova prijelaznoga parnjaka. Premda u pravilu povratni glagol i konstrukcija koja se sastoji od njegova prijelaznoga parnjaka i zamjenice *sebe* na objektnome mjestu imaju jednak značenje, postoje primjeri glagola u kojih nije tako. Primjerice gore analizirani glagol *iscrpiti se* i konstrukcija *iscrpiti sebe* imaju različito značenje. Odabirom za analizu jednoga povratnoga glagola, konkretno glagola *utopiti se*, uz čiji se prijelazni parnjak *utopiti* na objektnome mjestu ne može pojaviti zamjenica *sebe* (**utopiti sebe*), htio se prikazati i odnos između takve vrste prijelaznoga glagola i njegova povratnoga parnjaka.

Izvori:

- Hrvatska jezična mrežna riznica.* www.riznica.ihjj.hr.
- <http://isusevolimte.blog.hr/2009/05/1626191574/dajemo-ti-hvalu.html> (pristupljeno 13. siječnja 2015.).
- <http://www.hr/hrvatska/povijest/ugarska> (pristupljeno 13. siječnja 2015.).
- <http://www.infofazana.hr/hr/guide/sto-vidjeti-i-ciniti/izleti-po-istri/> (pristupljeno 15. siječnja 2015.).
- <http://www.forum.hr/archive/index.php/t-427950.html> (pristupljeno 29. siječnja 2015.)
- <http://www.tebe-trazim.com/forum/viewtopic.php?f=43&t=4507&view=print> (pristupljeno 11. veljače 2015.).
- <http://dalje.com/hr-zivot/dnevni-horoskop-za-01012015/532276> (pristupljeno 11. veljače 2015.).
- <http://brijacnica.com/viewtopic.php?f=16&t=1663&start=75> (pristupljeno 25. veljače 2015.).

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR. 1994. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN I DR. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Treće, poboljšano izdanje. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine. Zagreb.
- BELAJ, BRANIMIR. 2001. Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 51–52. 1–11.
- BELAJ, BRANIMIR. 2004. *Pasivna rečenica*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Osijek.
- BELAJ, BRANIMIR. 2011. Gramatika i značenje. *Između dviju domovina: Zbornik Milorada Nikčevića* – povodom sedamdesetogodišnjice života i četrdesetpetogodišnjice znanstvenoga rada. Ur. Lukić, Milica; Sabljić, Jakov. Osijek – Podgorica. 479–517.
- BIRTIĆ, MATEA I DR. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2012. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga. Zagreb.
- BIRTIĆ, MATEA; ORAIĆ RABUŠIĆ, IVANA. 2013. Položaj zamjeničkoga pridjeva *sam* unutar povratnih konstrukcija. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/2. 345–359.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1899. *O refleksivnim glagolima u hrvatskom jeziku*. Tisk Dioničke tiskare. Zagreb.
- BRABEC, IVAN; HRASTE, MATE; ŽIVKOVIĆ, SRETNEN. 1958. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 3. nepromijenjeno izd. Školska knjiga. Zagreb.
- DANIČIĆ, ĐURO I DR. 1880–1975. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU. Zagreb.
- HAM, SANDA. 1990. Pasiv i norma. *Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 37/3. 65–76.
- HAM, SANDA. 2002. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- IVIĆ, MILKA. 1961./1962. Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionim metodom (Gramatička uloga morfeme *se* u srpskohrvatskom jeziku). *Južnoslovenski filolog* 25. 137–151.
- IVIĆ, MILKA. 1983. *Lingvistički ogledi*. Izdavačka radna organizacija PROSVE-TA. Beograd.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Treće, poboljšano izdanje. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- MARETIĆ, TOMO. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Drugo popravljeno izdanje. Naklada Jugoslavenskog nakladnog d.d. „Obnova”. Zagreb.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2011. *Croatian Reflexive Constructions from the Historical Point of View*. Rukopis.

- MEILLET, ANTOINE. 1965. *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*. Naučna knjiga. Beograd.
- MEDOVÁ, LUCIE. 2009. *Reflexive Clitics in the Slavic and Romance Languages*. Doktorski rad. The Faculty of Princeton University.
- MOSKOVLEVIĆ, JASMINA. 1997. Leksička detranzitivizacija i analiza pravih povratnih glagola u srpskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 53. 107–114.
- OLIVA, KAREL. 2001. Reflexe reflexivity reflexiv (A reflexion on a reflexivity of reflexives). *Slovo a Slovesnost* 62/3. 200–207.
- ORAĆ RABUŠIĆ, IVANA. 2013. *Struktura povratnih glagola i konstrukcije s elementom se u hrvatskome jeziku*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 214 str.
- RAGUŽ, DRAGUTIN. 2010. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Vlastito izdanje. Zagreb.
- RAFFAELLI, IDA. 2007. Neka načela ustroja polisemnih leksema. *Filologija* 48. Zagreb. 135–172.
- Rječnik hrvatskoga jezika* 2000. Ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ – Školska knjiga. Zagreb.
- SELLS, PETER; ZAENEN, ANNIE; ZEC, DRAGA. 1987. Reflexivization variation: Relations between syntax, semantics, and lexical structure. *Working Papers in Grammatical Theory and Discourse Structure: Interactions of Morphology, Syntax, and Discourse*. Ur. Iida i dr. CSLI Publications. Stanford. 169–238.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- SKOK, PETAR. 1971–1974. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
- STEVANOVIĆ, MIHAJLO. 1961./1962. Problem glagolskog roda i povratni glagoli u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* XXV. Beograd.
- STEVANOVIĆ, MIHAJLO. 1991. *Savremeni srpskohrvatski jezik II (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Naučna knjiga. Beograd.
- TABAK, JASENKA. 1987. *Povratni glagoli u njemačkom i u hrvatskom jeziku*. Filozofski fakultet. Zagreb.
- TABAK, JASENKA. 2002. Nadilaženje oprečnosti poimanja refleksivnosti u jezičnom paru hrvatski-njemački. *Strani jezici* 32/3-4. 187–192.
- TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Školska knjiga. Zagreb.
- TOČANAC, DUŠANKA. 1982. *Povratni glagoli u francuskom i srpskohrvatskom jeziku – kontrastivna analiza*. Univerzitet, Filozofski fakultet. Novi Sad.
- ZEC, DRAGA. 1985. Objects in Serbo-Croatian. *Proceedings of the Eleventh Annual Meeting of the Berkley Linguistics Society*. 358–371.

On the Relation between the *Se* Element and Pronoun *Sebe* (*Self*)

Abstract

The paper discusses the relation between a *se* element and pronoun *sebe* (*self*) and, in that correlation, a different approach to reflexive verbs. The approach to defining the *se* element in certain Croatian grammars published since the beginning of 20th century until today and other relevant scientific bibliography is presented at the beginning of the paper. In most of the aforementioned bibliography the *se* element is classified as a pronoun, while being considered a particle in a smaller amount of scientific papers. Based on the postulates of some authors (Sells, Zaenen, Zec (1987), Moskovićević (1997), Medová (2009), Oliva (2010)), a proof of the non-identity of the *se* element and pronoun *sebe* (*self*) is attempted. Analysis is based on the approach of K. Oliva, according to which the *se* element is a particle and it cannot be treated as a pronoun, which is as an argument realized on the object position of transitive verbs. This implies a different approach to reflexive verbs. Reflexive verbs are considered a particular group of verbs with the existence of the *se* element along with the verb as lexical unit. This element is a part of the morphological and lexico-semantic structure of the verb, i.e. a part of the verb itself. Reflexive verbs originate from their transitive (or intransitive) verb pair. In distinction from that, the *se* element cannot be a part of the aforementioned transitive verbs, but can have pronoun *sebe* (*self*) as an object. Syntactic analysis of a few reflexive verbs and their transitive verb pairs was attempted in order to present a new approach to reflexive verbs.

Ključne riječi: element *se*, zamjenica *sebe*, povratni glagoli, hrvatski jezik

Key words: *se* element, pronoun *sebe* (*self*), reflexive verbs, Croatian

UDK 811.163.42'35

811.163.42'322

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 23. III. 2015.

Prihvaćen za tisk 25. V. 2015.

Tomislav Stojanov

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
tstojan@ihjj.hr

JEZIČNOPOVIJESNI I RAČUNALNOJEZIKOSLOVNI ASPEKTI OPISA I NORMIRANJA PISANJA VODORAVNIH CRTA U HRVATSKOME JEZIKU

Rad opisuje jedan od dvaju interpunkcijskih znakova (središnje crte i navodnici) koji bitno odstupaju od odnosa jednoga znaka za jedno (unikodno) značenje. Dok navodnici imaju višestruke grafeme (točnije, osam) za jedno značenje, središnje crte najčešće imaju dva grafema (kraća i dulja crta) koja pokrivaju čak 11 (unikodnih i latiničnih) crtnih znakova. Dok je kriterij crtne duljine tradicionalno visoko istaknut u pravopisnim priručnicima, u predstavljenoj se kategorizaciji on nalazi tek na šestoj hijerarhijskoj razini. Osim što su u međuvremenu standardizirana dva nova unikodna crtna znaka (*two-em dash* i *three-em dash*, Unicode 6.1, siječanj 2012.), drugačija metodologija i uspoređivanje jezičnopovijsnoga i računalnojezikoslovnoga aspekta proširila je spoznaje o crtnim znakovima u hrvatskome jeziku o kojima je pisano u Portada i Stojanov (2009). Predstavlja se kategorizacija osjetljiva na dihotomiju grafičkoga prikaza i značenja koja sve crtne znakove dijeli u pet hijerarhijskih razina. Između 44 unikodna vodoravnih i neprekinuta crtna znaka, podjelom prema tipu, vremenu, funkciji, smjeru i visini, došlo se do 11 latiničnih suvremenih pismovnih vodoravnih središnjih znakova među kojima svaki latinični jezik odabire svoje crtne znakove. Svim se crtnim unikodnim grafemima opisalo značenje i uporaba. S druge strane, crtni se znakovi promatralju u kroatističkoj jezičnopovijsnoj pravopisnoj perspektivi. U odnosu na bogati repozitorij unikodno standardiziranih crtnih znakova utvrđilo se da je pravopisna norma bitno redukcijska. Pravopisno normiranje crtnih znakova podijelilo se u dva razdoblja i tri skupine, ovisno o grafemskome obliku (prva i druga generacija pravopisnih pri-

ručnika) i nazivlju (prije standardna faza i dva standardna smjera normiranja ovisno o prihvaćanju terminoloških parova *spojnica – crtica* i *crlica – crta*). Na temelju jezičnopovijesnoga i računalnojezikoslovnoga poredbenog istraživanja te na temelju supostavljanja unikodne standardizacije crtnih znakova pravopisnoj tradiciji opisa središnjih crta željelo se ukazati na (i) potrebu za širim i interdisciplinarnim pristupom opisa pisane jezične prakse, (ii) nedovoljnost opisa školske razine pravopisnih priručnika za suvremeno pisanje, kao i na (iii) nedostatnost postojeće kroatističke kodifikacije obaju terminoloških smjerova. Da bi se pravopisni priručnici mogli nazvati znanstveno utemeljenim djelima, u znatnijoj bi mjeri trebali opisati računalno pisanje i na razini interpunkcije uvesti razlikovanje znaka i grafema. Jedno od takvih mjesa opisa prema kojima bi pravopisi mogli unaprijediti svoju tehnološku suvremenost jest pitanje pisanja spojnica na početku prelomljena retka o čemu se iznijelo osam argumenata za odbacivanje aktualne tradicije. Raščlamba je pokazala da ima opravdanosti da se crtna kodifikacija temelji na trima ili četirima znakovima koji se iz 11 unikodnih latiničnih znakova svode uspostavljanjem osnovnih skupina središnjih crta, radno nazvanih *c₁*, *c₂*, *c₃* i *c₄* kao najkraća, srednje duga, duga i jako duga središnja crta.

Kategorizacija crtnih znakova

U ovome poglavlju istražuju se crtni znakovi.¹ Iako naslov rada upućuje na pravopisne crtne znakove, u skladu s računalnojezikoslovnom metodologijom i perspektivom tema će biti znatnije proširena. Crtni se znakovi i njihova uporaba u jezikoslovnoj literaturi primarno nalaze opisani u pravopisnim priručnicima čijom su formom oni bitno ograničeni, što namjenom, a što svojom ciljanom (školskom) publikom. U odnosu na pravopisnu deskripciju i preskripciju, ova kategorizacija sa svojim pojmovnim pristupom ne može biti izravno pravopisnonormativno uspoređivana i evaluirana, ali može jezičnoj normativistici pružiti uvid u širinu interdisciplinarne problematike i možda utjecati na stvaranje drugačijih tipova jezičnih priručnika.

U opisu crtnih znakova kreće se od standarda ISO/IEC 10646 ili unikoda (eng. *Unicode*, www.unicode.org) koji razvija *Unicode Consortium* od 1991., a predstavlja jedan od važnih standarda u svijetu računalstva, ali i ljudske tehnologije uopće. Popularno bi se moglo reći da je ono što je Opća deklaracija o pravima čovjeka za Ujedinjene narode, to je unikod za jezike i pisma. Temeljni mu je cilj da svaka kodna adresa ili znakovni indeks jednoznačno upućuje na određeni znak bez obzira na to o kojoj se zemlji, tipkovnici, jeziku, pismu

¹ Crtni se znakovi mogu jednostavnije nazvati crtama. U radu se gdješto navodi naziv *crtni znak* samo u kontekstu gdje se željelo jasno razjednačiti plan sadržaja od plana izraza.

ili vrsti grafema radi (slova, brojke, razgodi, matematički, glazbeni, tehnički i opći znakovi ili simboli). Unikod standardizira 123 pisma, a od inačice 4.1 (2005.) obuhvaća i glagoljično pismo (tom je prigodom standardizirano i koptsko i staroperzijsko pismo). Od inačice 5.0 (sredina 2006.) uvršteno je feničko i druga stara pisma (N’Ko, Phags-Pa...), a znatnija se nadogradnja dogodila s inačicom 6.0 (listopad 2010.), kada su uvršteni i standardizirani prometni, kartografski, alkemijski i emotikonski znakovi. Novi grafemi pojavljuju se iz godine u godinu, pa se tako standardizacijom turske lire u novčanome prometu Turske pojavila potreba za uvrštavanjem znaka **₺**, a koji je ubačen u unikodnu inačicu 6.2 (listopad 2012.). Zadnja inačica 7.0 (lipanj 2014.) standardizirala je točno 113 021 znak iz drevnih i suvremenih pisama ljudske civilizacije. Neka pisma još čekaju standardizaciju (npr. znakovno pismo, majanski, afaski), a neka se tek trebaju protumačiti i kodificirati (npr. meroitsko pismo, rongo-rongo). Umjetna pisma bez stvarne uporabe, kao što je klingonsko ili ferengijsko pismo iz znanstvene fantastike, odbijena su u unikodnoj standardizaciji, ali jesu unikodno opisana unutar tzv. područja za osobnu uporabu. Za lipanj 2015. najavljenja je inačica 8.0, koja će donijeti novih 7716 znakova, 6 pisama i nove simbole, među kojima se nalaze i rasno raznoliki emotikoni.

Budući da temeljna jedinica unikoda nije grafem (najmanja razlikovna jedinica nekoga slovopisa ili pisma) nego znak (eng. *character*) kao najmanja jedinica pisanoga jezika koja ima semantičku vrijednost, odatle interes jezične struke za njega. Više o određivanju jezikopisnih jedinica i pojmove vidi u Stojanov (2015).

Kategorizacija crnih znakova iz nastavka nije unikodno zadana, ona je samo unikodno motivirana. Unikodno zadana kategorizacija dijeli svih 113 012 znakova u 30 razreda od kojih je 5 razreda slova (eng. *letters*), 3 razreda brojaka (eng. *digits*), 7 razreda razgoda (eng. *punctuation*), 4 razreda simbola (eng. *symbols*), 3 razreda razdjelnika (eng. *separators*), 3 razreda obilježja (eng. *marks*) i 5 razreda *ostalog* (eng. *others*). Brojevi se, primjerice, dijele u decimalne, slovne (npr. rimska slova koja služe za izražavanje brojaka) te *ostale* brojke. Simboli se dijele na matematičke, novčane, modifikacijske i *ostale*. Razgodi se dijele u konektorske (10 znakova), crne (24 znaka), otvarajuće (75 znakova, npr. otvarajuće zagrade), zatvarajuće (73 znaka, npr. zatvarajuće zagrade itd.), razgotke za početak navođenja (12 znakova), razgotke za završetak navođenja (10 znakova) te *ostale* razgotke (484 znaka). Ova podjela 688 razgoda, koliko god bila razrađena, proizišla je iz računalnoinfrastrukturnoga gledanja na jezik te ima ograničavajuće čimbenike – prvi joj nedostatak dolazi iz povijesno-tehnološkoga aspekta. Kategorizacija je nastajala u dužemu vremenu pa se radi

sukladnosti s postojećim znakovima morala nadograđivati, a ne bitnije modifcirati u neku možda bolju podjelu. Tako su se u najranijem razdoblju unikoda standardizirala dva okomita prezentacijska crtna znaka s danas upitnom valjanosti², ali kako se zbog potrebe tehnološke uskladivosti znakovi ne brišu, oni trajno ostaju kao spomenici vremenu. Drugi je nedostatak pragmatična okrenutost – standard nije ni zamišljen kao univerzalno teorijsko i objasnidbeno dostignuće, nego kao tehnologija i praktična računalna primjena. Tako se računalnoinfrastrukturni pristup nomenklaturi zadovoljava brojnim klasifikacijama razreda *ostali* u kojima se nalazi većina razgodačnih znakova. Također, u razgođačne crtne znakove svrstavaju se i znakovi koje se ne bi načelno kategoriziralo kao takve, npr. *hyphen with diaeresis* U+2E1A (*spojnica s vodoravnim dvotočjem*). *Minus sign* U+2212 (*znak minusa*) kao i valovita crta (za razliku od kose crte) ne smatraju se crtnim znakom.

Iz svih tih razloga pristupilo se novoj i ciljanoj klasifikaciji u kojoj su se promatrali samo vodoravni i neprekinuti crtni znakovi, bez obzira na njihov položaj, duljinu ili vrstu. Iako imaju unikodnu vrijednost, crtnim znakovima ne smatraju se znakovi iz skupine *combining marks* (*spajajuće oznake*), *modifier letters* (*svrha za modifikaciju*) i *modifier symbol* (*znakovi za modifikaciju*) jer to, zapravo, nisu samostalni grafemi, nego oni koji utječu na drugi znak.³

Dva su dodatna razloga ili motiva za provedeno istraživanje: (i) ispitivanje mogućnosti i dosega računalnojezikoslovne klasifikacije jedne vrste grafemā izdvojenih unutar univerzalnoga popisa postojećih znakova, te (ii) doprinos jezičnoj normativistici na metodološkoj i teorijskoj razini u možebitnome stvaranju nove vrste jezičnih priručnika.

Prema određenim kriterijima crtnih je znakova u unikodu ukupno 44 razvrstanih u osam razreda (ukupan broj razreda u unikodu je 30)⁴.

² *Presentation form for vertical em-dash* (U+FE31) i *Presentational form for vertical en-dash* (U+FE32).

³ Neki od njih su *modifier letter minus sign* [U+02D7] i *katakana-hiragana prolonged sound mark* [U+30FC] koji se rabe u fonetici te *combining minus sign bellow* za grafijsku modifikaciju.

⁴ <http://www.fileformat.info/info/unicode/category/index.htm>

1. *aegean number ten* [U+10110] – No
2. *armenian hyphen* [U+058A] – Pd
3. *balinese musical symbol left-hand open pang* [U+1B78] – So
4. *box drawings heavy horizontal* [U+ 2501] – So
5. *box drawings heavy left* [U+2578] – So
6. *box drawings heavy right* [U+257A] – So
7. *box drawings light horizontal* [U+2500] – So
8. *box drawings light left* [U+2574] – So
9. *box drawings light right* [U+2576] – So
10. *canadian syllabics final short horizontal stroke* [U+1428] – Lo
11. *CJK ideograph, first* [U+4E00] – So
12. *counting rod unit digit one* [U+1D360] – No
13. *dashed low line* [U+FE4D] – Pc
14. *dashed overline* [U+FE49] – Pc
15. *em dash* [U+2014] – Pd
16. *en dash* [U+2013] – Pd
17. *figure dash* [U+2012] – Pd
18. *fullwidth hyphen-minus* [U+FF0D] – Pd
19. *hangul jungseong eu* [U+1173] – Lo
20. *heavy minus sign* [U+2796] – So
21. *hebrew punctuation maqaf* [U+05BE] – Pd
22. *horizontal bar* [U+2015] – Pd
23. *horizontal line extension* [U+23AF] – Sm
24. *hungul letter eu* [U+1173] – Lo
25. *hyphen* [U+2010] – Pd
26. *hyphen bullet* [U+2043] – Po
27. *hyphen-minus* [U+002D] – Pd
28. *low line* [U+005F] – Pc
29. *minus sign* [U+2212] – Sm
30. *mongolian todo soft hyphen* [U+1806] – Pd
31. *monogram for yang* [U+268A] – So
32. *musical symbol one-line staff* [U+1D116] – So
33. *non-breaking hyphen* [U+2011] – Pd
34. *paragraphos* [U+2E0F] – Po
35. *roman uncia sign* [U+10191] – So
36. *small em dash* [U+FE58] – Pd
37. *small equals sign* [U+FE66] – Sm
38. *small hyphen-minus* [U+FE63] – Pd
39. *soft hyphen* [U+00AD] – Cf
40. *straightness* [U+23E4] – So
41. *subscript minus* [U+208B] – Sm
42. *superscript minus* [U+207B] – Sm
43. *three-em dash* [U+2E3B] – Pd
44. *two-em dash* [U+2E3A] – Pd

Nazivi na engleskome izvorno su preuzeti, u uglatim je zagradama unikodna oznaka, a u nastavku unikodna klasifikacijska oznaka razreda. Oznake predstavljaju sljedeće razrede uz podatak o zastupljenosti među 44 znaka:

- Punctuation, Dash [Pd] – 15
- Symbol, Other [So] – 13
- Symbol, Math [Sm] – 5
- Punctuation, Connector [Pc] – 3
- Letter, Other [Lo] – 3
- Punctuation, Other [Po] – 2
- Number, Other [No] – 2
- Other, Format [Cf] – 1

Dakle, najveći broj crnih znakova služi za crtnu interpunkciju (15), a nakon toga kao znakovi za *ostale* potrebe (13). Slijedi 5 crnih znakova za matematičko označavanje, 3 znaka za interpunkcijsku konekciju, 3 znaka za *ostalo* slovno obilježavanje i za *ostalu* interpunkciju te 2 crtna znaka za *ostalo* brojčano obilježavanje. Jedan znak služi za potrebe formatiranja teksta.

Pokušaju li se navedena 44 znaka rekategorizirati za potrebe ovoga istraživanja, dolazi se do pet hijerarhijskih razina. Prva je podjela po **tipu** i ona dijeli latinične i nelatinične crtne znakove.

Jedanaest je nelatiničnih crnih znakova, a dio ih se odnosi na drevna⁵, a dio na suvremena pisma: *aegean number ten, armenian hyphen, balinese musical symbol left-hand open pang, canadian syllabics final short horizontal stroke, CJK ideograph first, counting rod unit digit one, hangul jungseong eu, hebrew punctuation maqaf, hungul letter eu, mongolian todo soft hyphen i paragraphos*.

Druga hijerarhijska podjela je po kriteriju **vremena** i dijeli crtne znakove na drevne latinične i suvremene latinične znakove. Samo je jedan drevni latinični crtni znak – *roman uncia sign*, a predstavlja stari rimski znak za duljinu.

Treća je razina **funkcije**. Crtni znakovi mogu se rabiti kao:

- crtežni ili grafički znakovi (6 onih koji započinju u nazivu s *box drawings* i *heavy minus sign*)
- opći, strukovni i tehnički simboli (*monogram for yang, musical symbol one-line staff, straightness, horizontal line extension*)
- pomoćni računalni operatorski znakovi (*small hyphen-minus, small equals sign, fullwidth hyphen-minus, small em dash*)
- nabrajajući znakovi (*hyphen bullet*)
- znakovi za zapisivanje prirodnoga jezika ili *pismovni* znakovi⁶

Važna napomena tiče se znaka *minus sign*. Po svojoj naravi pripada matematici te bi trebao biti svrstan među opće, strukovne i tehničke simbole, međutim zbog potrebe ovoga istraživanja i razjednačivanja u odnosu na druge bliske razgodačne znakove (spojnica, crtica i ini) on će se iznimno navesti pod pismovne znakove. Slično je s hibridnim znakom *hyphen-minus* koji se rabi i kao interpunkcijski i kao matematički znak.

⁵ Tako je, primjerice, *aegean number ten* znak iz etruščanskoga brojevnog sustava iz 5. st. pr. n. e., *counting rod unit digit one* znak iz drevna kineskoga brojevnog sustava koji se rabio više od 2000 godina, a *paragraphos* starogrčki tekstni simbol.

⁶ Pismovni (crtni) znakovi mogu se nazvati i *pismeni (crtni) znakovi*, ali se prednost daje prvome rješenju u želji da se jasnije naznači korijen „pismo”.

Ova razina pismovnih crtnih znakova obuhvaća 16 znakova. Njihov hiperonimni naziv je **crtal**. Razlozi zašto se govori o crtama, a ne o crticama u hrvatskome jeziku jesu sljedeći: (1) zato jer je kosa crta, a ne kosa crtica; (2) zato što je okomita crta, a ne okomita crtica; (3) zato što se duga crta (eng. *horizontal bar* ili —)⁷ teško može nazvati *criticom* (a obrnuto funkcioniра); (4) zato što je crtica jedan od pojavnih oblika crta i ima zauzeti terminološki izraz.

Četvrta je razina **smjera**: vodoravni, okomiti i kosi crtni znakovi. Zbog velikoga broja okomitih i kosih znakova, u ovome se radu oni nisu uvrštavali u unikodnu klasifikaciju pa tako svih 16 preostalih znakova iz treće razine pripadaju u vodoravne crne znakove.⁸

Podcrtal (eng. *underline*) je (**grafički prikaz** za obilježavanje teksta *istaknutim*). Riječi se mogu *podcrtavati*, *precrtavati* i *nadcrtavati* (a ne **podvlačiti*, **prevlačiti* i **nadvlačiti*) iz čega se izvode nazivi *podcrtal*, *precrtal* i *nadcrtal*.

Peta se hijerarhijska razina temelji na kriteriju **visine**, i to na donje, središnje i gornje crne znakove. Donji i gornji znakovi su *dashed low line*, *dashed overline*, *low line*, *subscript minus* i *superscript minus*.

Nasuprot grafičkomu prikazu стоји (**semantički znak**). Za razliku od grafičkoga prikaza i njemu odgovarajućih naziva, semantički terminološki ekvivalent je podvlaka (eng. *underscore*; *low line* ili _). Ona se rabi često u računalstvu za obilježavanje bjeline (*moja_datoteka.txt*), a u općemu jeziku ukazuje na prazno mjesto grafema (npr. *Rek_i 5*)⁹. Suprotno podvlači je nadvlaka (eng. *macron*) kao semantički znak koji u jezikoslovju obilježuje dijakritički znak za duljinu (—), srednji ton i drugo, a u farmakologiji skraćivanje zapisa latinskih riječi, npr. ā za lat. *ante* itd. U raspravi u kojoj nije nužno potrebno razlikovati plan (grafičkoga) prikaza i (semantičkoga) znaka, nazivi podvlaka i nadvlaka mogu se zamijeniti uobičajenim *goranja crta* i *donja crta*.

Tvorbeno analogno podvlaci i nadvlaci (a dalje uvlaci i izvlaci kao dokumentnim grafičkim oblikovanjima), mogla bi stajati povlaka kao hiperonimni naziv za ukupnost semantičkih znakova vodoravnih ravnih središnjih crta ili,

⁷ Ona koja se rabi za odvajanje cjelina ili pobrojavanje.

⁸ Umjesto *okomita crta* predložen je naziv *uspravna crta*, međutim, radi terminološke analogije *okomiti – vodoravni*, odnosno *uspravni – položeni*, ostaje se pri prvotnome nazivu.

⁹ Ovaj je primjer iz crne kronike dnevnih novina gdje je policija tragala za osobom s natpisom na majici čije jedno slovo nije bilo čitljivo pa se umjesto toga koristila podvlaka.

sukladno dosad navedenoj kategorizaciji, **latiničnih suvremenih pismovnih vodoravnih središnjih znakova**. U diskusiji sa stručnjacima taj naziv nije bio prihvaćen iako bi mogao biti terminološki zanimljiv.¹⁰ U dalnjem tekstu, dakle, rabit će se naziv *središnja crta* koji tako stoji u opreci prema *gornjoj* i *donjoj crti*. Potrebno je uspostaviti zajednički naziv jer su dosadašnji izrazi *crte* ili *crtice* više značni i nedovoljno precizni. Osim toga, njegovim se uvođenjem nazivima *crta* i *crtica* oslobođa semantičko mjesto čime će ih se moći upotrijebiti za imenovanje konkretnih crnih oblika.

Nakon pet razina broj crnih znakova sveo se na 11. Abecedno posloženi to su:

1. *em dash*
2. *en dash*
3. *figure dash*
4. *horizontal bar*
5. *hyphen*
6. *hyphen-minus*
7. *minus sign*
8. *non-breaking hyphen*
9. *soft hyphen*
10. *three-em dash*
11. *two-em dash*

Tih jedanaest središnjih crta dalje se može dijeliti u skupine ovisno o kriteriju **prijeloma**:

- znakovi koji omogućuju prijelom: *hyphen-minus*, *hyphen*, *soft hyphen*;
- znakovi koji ne omogućuju prijelom: *non-breaking hyphen*, *minus sign*, *figure dash*, *en dash*, *em dash*, *horizontal bar*, *two-em dash*, *three-em dash*.

Znakovi koji omogućuju prijelom dijele se prema kriteriju vidljivosti:

- vidljivi: *hyphen-minus*, *hyphen*;
- nevidljivi: *soft hyphen*.

¹⁰ Povlaka je hrvatski dijalektizam i arhaizam te terminološki nezauzet izraz. U srpskome povlaka je istoznačnica sa spojnicom, ali je taj naziv napušten (u korist *crtice*). Dakle, potencijalna uporaba naziva povlaka u hrvatskome obuhvaćala bi sve ravne središnje crte, a ne samo jedan pojarni oblik kao što je to bilo donedavno u srpskome nazivlju.

Osim po prijelomu, deset vidljivih latiničnih suvremenih pismovnih vodoravnih središnjih znakova (dakle, svi osim *soft hyphena*) mogu se nazvati i slovnima te dalje dijeliti i grupirati prema kriteriju **uobičajene crtne duljine u fontovima**. Namjerno se ističe *uobičajena duljina* jer podjela prema duljini nije egzaktna i temelji se na grafičkome prikazu u raširenim fontovima. Drugim riječima, kategorija je duljine neprecizna i relativna zbog grafičke uvjetovanosti. Binarna podjela na kratku i dugu središnju crtu također nije precizna jer neki fontovi nemaju ni tu osnovnu opreku. Unatoč svojoj relativnosti, kriterij duljine snažno je prihvaćen u pravopisnim priručnicima pa je tu podjelu nužno uvesti i na ovome mjestu.

Kao što se navelo, dva su znaka vrlo nova (*two-em dash* i *three-em dash*) i u vrijeme pisanja teksta niti jedan zadani font u sustavu Windows 8.1 nije ih bio u stanju prikazati pa se na njihovu mjestu pojavljivala oznaka ☒. Razredba središnjih crta prema duljini uspostavljena je prema ključu da određeni font mora imati svih preostalih osam grafema za osam znakova čime su se isključili fontovi koji su dio grafema preuzimali iz drugoga znakovnika. Od 290-ak zadano instaliranih fontova samo su četiri imala svih osam grafema: Lucida Sans Unicode, Arial Unicode MS, MS UI Gothic i Cambria. Drugi su popularni fontovi preuzimali jedan ili dva grafema: zadani font u Wordu, Calibri, nema svoj prikaz znaka *non-breaking hyphen*, široko korišteni font na kojem se piše ovaj tekst, Times New Roman, nema grafeme *hyphen* i *non-breaking hyphen*, a popularni i znatno obogaćeniji font za potrebe jezikoslovne struke (rabi se u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovje), Zrcola, nema grafeme za *non-breaking hyphen* i *figure dash*.¹¹

U nastavku je prikazano tih osam znakova u navedenim fontovima veličine 12 točaka i s umetnutim bjelinama. Poredak je znakova *hyphen-minus*, *hyphen*, *non-breaking hyphen*, *figure dash*, *en dash*, *minus sign*, *horizontal bar*, *em dash*:

- – – – – – Lucida Sans Unicode
- – – – – – Arial Unicode MS
- – – – – – MS UI Gothic
- – – – – – Cambria

¹¹ Broj podržanih grafema mijenja se s vremenom. Tijekom 2008. i rada u sustavu Windows XP Portada i Stojanov (2009) naveli su da Times New Roman nije imao tri grafema (sada nedostaju dva, dok je u međuvremenu uveden *figure dash*), a Cambriji su nedostajala dva grafema (*non-breaking hyphen* i *figure dash*) koja su nekoliko godina kasnije uvrštena.

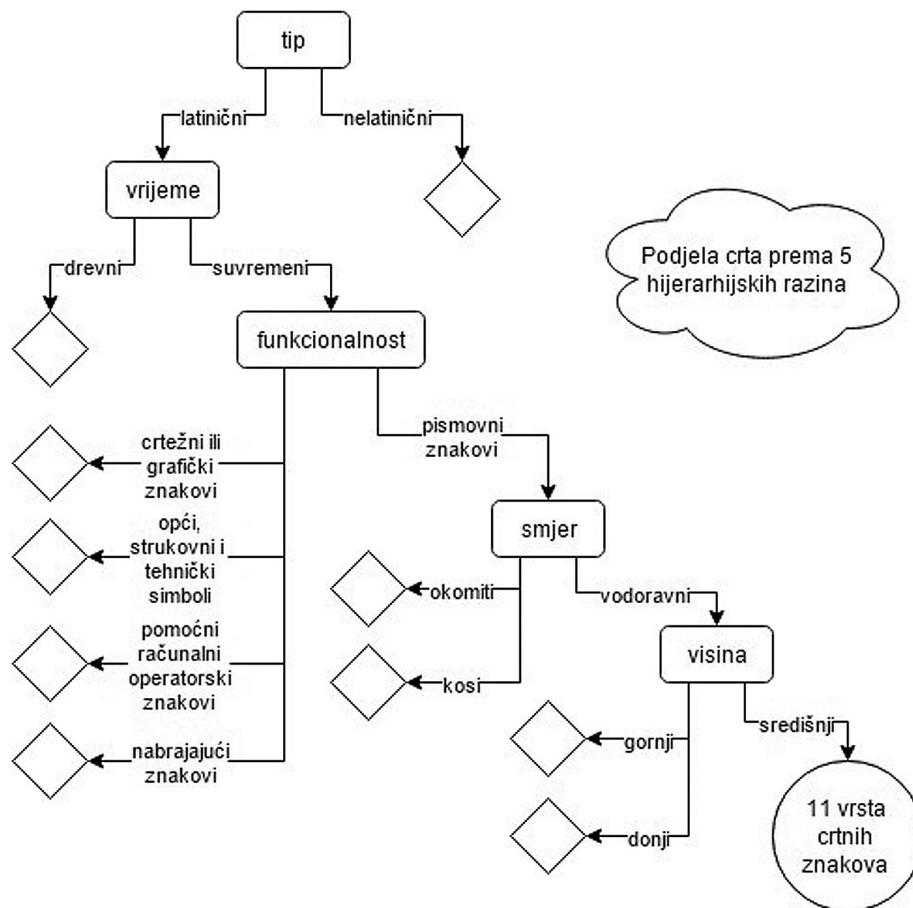
Kao što se vidi, fontovi vrlo različito prikazuju znakove, pa tako MS UI Gothic ima uočljivo kraći *em dash* od *horizontal bar*, a Arial Unicode MS obratno. Lucida Sans Unicode i MS UI Gothic imaju *hyphen-minus* koji je bitno različit od *hyphena* i duljinom bliskiji duljini *en dasha*, dok Arial Unicode MS i Cambria imaju *hyphen-minus* identičan *hyphenu*. Na osnovi takvih razlika teško je uspostaviti jednoznačnu i *zadanu* duljinu središnjih crta. Unatoč odstupanjima, može se napraviti okvirna vizualna podjela osam središnjih crta u tri skupine: (i) najkraće, (ii) srednje duge i (iii) duge. Četvrta skupina (iv) jako dugih središnjih crta (*two-em dash* i *three-em dash*) još nema grafemski prikaz, ali se i one navode u zasebnoj skupini. Na stranicama standarda Unicode može se vidjeti da predstavljaju dvije (—), odnosno tri duljine (— — —) jednoga *em dasha*, što ih čini uvjerljivo najduljim unikodnim grafemima.

U ovoj je podjeli *horizontal bar* svrstan među duge, a ne srednje duge središnje crte, dok je *hyphen-minus* postavljen u kratke, a ne srednje duge središnje crte.

1. <i>hyphen-minus</i> (U+002D)	<table border="0"><tr><td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 10px;"></td><td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 10px;"></td><td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 10px;"></td><td rowspan="10" style="vertical-align: middle; padding-left: 10px;">{</td><td rowspan="10" style="vertical-align: middle; padding-left: 10px;">}</td></tr></table>				{	}	najkraći (radni naziv c_1)	
				{				}
2. <i>hyphen</i> (U+2010)								
3. <i>non-breaking hyphen</i> (U+2011)								
4. <i>figure dash</i> (U+2012)								
5. <i>en dash</i> (U+2013)								
6. <i>minus sign</i> (U+2212)								
7. <i>horizontal bar</i> (U+2015)								
8. <i>em dash</i> (U+2014)								
9. <i>two-em dash</i> (U+2E3A)								
10. <i>three-em dash</i> (U+2E3B)								

Dakle, latinični suvremeni pismovni vodoravni središnji znakovi prema kriteriju uobičajene crtne duljine u fontovima dijele se u najkraće, srednje duge, duge i jako duge. Za potrebe daljnega istraživanja rabit će se radni nazivi c_1 , c_2 , c_3 i c_4 jer će se, nakon poglavlja o crtnoj tipologiji i značenju, raspravljati o njihovoj uporabi u hrvatskoj pravopisnoj historiografiji i u hrvatskome jeziku danas.

Grafički prikaz hijerarhijskih razina izgledao bi ovako:

Slika 1. Podjela crta prema pet hijerarhijskih razina

Tipološki pregled oblika središnjih crta i njihova značenja

U poglavlju se opisuje 11 središnjih crta, a na mjestima gdje je to moguće uz engleske nazive koristit će se i hrvatski nazivi.

Hyphen-minus

Ovaj znak ima unikodnu vrijednost U+002D, a zbog tehnološki anakronih razloga ograničenosti kodnoga prikaza ASCII-ja (eng. *American Standard Code for Information Interchange*) dugo je vremena bila jedina središnja crta.

Nalazi se na svakoj tipkovnici kraj desnoga *shifta* kao i na numeričkome dijelu tipkovnice, što *hyphen-minus* čini uvjerljivo najkorištenijom vrstom središnje vodoravne crte u svim računalno stvorenim tekstovima. U svijetu kodiranja, skriptiranja i programiranja jedini je ispravni znak. Grafički se ne razlikuje od *hyphena*, a kod nas se često prevodi kao *minus-crtica*. U vrijeme nastajanja ASCII-ja 1970-ih broj mjesa predviđen za alfanumeričke znakove i razgotoke bio je vrlo ograničen, pa je dugo postojala samo jedna središnja crta koja je služila i za pravopisne i za numeričke potrebe, prema čemu je nastao naziv *hyphen-minus*. Da je tada postojala svijest o potrebi kvalitativnoga pristupa u opisu prirodnih jezika ili da je tehnologija jednostavno bila razvijenija, danas bi se vrlo vjerojatno na tipkovnici nalazilo više od jedne središnje crte ili bi, u još optimističnjemu scenariju, središnja crta s numeričkoga dijela tipkovnice bila različita od one kraj desnoga *shifta*.

Hyphen

Znak *hyphen* ima unikodnu vrijednost U+2010 i predstavlja znak za središnju crtu. Budući da je nastao nakon ASCII-ja, ne postoji na tipkovnici. Često se prevodi kao *spojnica*. Najčešće se grafički ne razlikuje od *hyphen-minusa*.

Minus sign

Ovaj znak s vrijednošću U+2212 označuje operaciju oduzimanja ili negativna predznaka. Grafički se razlikuje od *hyphen-minusa* jer je visina i dužina ove središnje crte razmjerna visini i dužini znaka plus (samo bez okomite crte) te je korištenje pravilnoga znaka važno u udžbenicima iz prirodnih i tehničkih znanosti. Pedantniji korektori i lektori uočavaju razliku - +, odnosno – +. Prevodi se kao *znak minusa*. U svijetu programiranja ne smije se koristiti jer ga kompajleri i interpreti ne smatraju znakom s matematičkom vrijednošću.

Non-breaking hyphen

Znak *non-breaking hyphena* često se prevodi kao *neprelamajuća spojnica* (ili *crtica*), ima vrijednost U+2011, a temeljna je razlika u odnosu na *hyphen* to što ima funkciju da se na njegovu mjestu ne događa prijelom retka.¹²

¹² Naravno, aplikacije moraju biti dovoljno napredne da se znaju koristiti tom opcijom. Najčešće je to slučaj kod aplikacija za obradbu teksta (Word, Writer i dr.), za razliku od običnih (eng. *plain*) uredivača teksta (Notepad, Notepad++ itd.).

Prijelom (ili kako jezikoslovci često nazivaju „prijenos dijela riječi u novi redak”) *tiče se* jezikoslovne struke i on nema isključivo tipografsku narav. Ako se slogovanjem riječi bave jezikoslovci (svi pravopisi navode pravila o sloganima), onda ih se tiču i znakovi za prijelom. Pitanje prijeloma interdisciplinarno je područje i predmet zanimanja ne samo tipografa i jezikoslovaca nego i računalaca i grafičara (Mesaroš 1971). Tipografi se bave izgledom prijeloma, grafičari tehničkom izvedbom, računalci medijem u kojem se prijelom ostvaruje, a jezikoslovci sadržajem, kao što bi se i očekivalo. Sadržaj prijeloma mjesto je na kojemu se prijelom ostvaruje. Dakle, drži se da jezikoslovna norma mora standardizirati mjesto prijeloma, čime se pokazuje potreba da se znakovi za prijelom obrade i protumače u jezikoslovnim priručnicima, osobito u onima koji razlikuju jezični sadržaj i značenja. To što se *hyphen* i *non-breaking hyphen* grafički ne razlikuju, ne znači da je riječ o istim znakovima. (I znak pravopisne točke identično izgleda na kraju rečenice i na kraju skraćenice, pa se opisuje u oba konteksta različito.)

Non-breaking hyphen rabi se kada se želi sprječiti prijelom riječi, npr. kod predmeta *e-* (*e-pošta*), akronimnih padežnih nastavka (INA-e), u dvojnim prezimenima (Jelić-Bosnar) itd.

Prijelom većini korisnika nije zanimljiv za potrebe pravopisa jezika koji se ostvaruje rukom ili u tisku („rukopisni ili tiskovni pravopis”), ali jest važan za računalno pisanje (tipkano pisanje ili tipkopis), koje danas prevladava, te se smatra da bi taj znak trebao biti opisan u priručniku o jezičnoj pismenosti.

Figure dash

Znak *figure dash* s vrijednošću U+2012 ima funkciju odjelitelja brojevnoga niza radi lakšega razumijevanja i čitanja. Nad sastavljenom pisanim dužim brojevnim nizovima čitatelji seugo zadržavaju jer ih slabije vizualno percipiraju. Razdvajanje niza ubacivanjem središnje crte bitno doprinosi ne samo čitanju nego i izgovoru. Tako je uobičajeno brojeve brzoglasa, bankovnih računa, knjižničnih signatura i drugih brojevnih oznaka vizualno dijeliti središnjom crtom. Drugim riječima, znak *figure dash* ne dijeli brojevni niz, nego signalizira računalu da je i s lijeve i s desne strane isti podatak te da je njegova svrha isključivo vizualna. Upravo se zbog toga u većini fontova grafički razlikuje od *hyphena* (tj. *hyphen-minusa*), koji se često rabi na njegovu mjestu, jer ima širinu brojke čime je znatno duži i tipografski uređeniji. Pedantniji lektori i korektori uočavaju potrebu za njegovom uporabom (iako grijese ubacujući *en dash* s kojim je u većini fontova identičan, ali posve drugim značenjem).

Dakle, umjesto 3783-803 trebalo bi zapisivati 3783–803.

En dash

Znak s vrijednošću U+2013 drugi je najčešći znak nakon *hyphen-minus* koji se koristi u tipkopisu. Ima brojne nazive u hrvatskome: crtica, crta, dulja crtica, srednja crtica itd., a autori pravopisa IHJJ rabe – crtica. Duljina središnje crte varira u fontovima pa je nazvana *en dash* upravo da se naglasi njezina razmjernost u odnosu na veliko latinično slovo N (kao što se *em dash* odnosi prema velikome latiničnome slovu M). U fontu Times New Roman izgleda ovako: –. Ima značenje dosega, odnosa, razmjera, a hrvatski se pravopisi razlikuju u njezinu korištenju pa neki dosljedno normiraju pisanje s bjelinama (npr. IHJJ 2013), a drugi ne (npr. BMM 2008).

Em dash

Ova središnja crta ima vrijednost U+2014 i u većini je fontova dulja crtica od *en dash* te razmjerna širini velikoga slova M: —.¹³

Znak predstavlja stanku jaču od zagrada, izostavljanje, obilježavanje navoda itd. Uporaba *em dasha* varira od jezika do jezika te ju neki pravopisi uopće ne spominju, a drugi ju koriste. U hrvatskim se suvremenim pravopisima uopće ne spominje, zadnji koji ju je rabio bio je BFM iz 1971. Njezina je uporaba rjeđa u suvremeno doba računalnoga tiskarstva, a prije je bila ne samo znatno češća nego i jedina zamjena za *en dash*, a o čemu će se još raspravljati. Taj su znak koristili mnogi stariji hrvatski leksikografi, npr. Parčić (1901) i JAZU (1880.–1976.).

Nesuvizan, žna, o, agg. *discorde* (P.).
Nesviest, i, f. 1) *svenimento, deliquio, sincope;* 2) *mania; pasti u —, svenire; hoditi u —, camminar alla cieca, a caso.*
Nesvjestan, (s)tna, o, agg. čemu, i-gnaro di ..., *inconscio;* — fig. *barlordo, sciocco.*
Nesvjéstica, f. *svenimento, deliquio.*
Nesvojito | avv. *sconvenientemente.*
Nesvojski |

DOSTRIČI, dostrižem, pf. svršiti strižeće (*pre-lazno*), ostrici do kraja. — složeno: do-striči. — impf.: dostrizati. — Akc. je kao kod dokrasti. — *U naše vrijeme a između rječnika u Stučićevu („a secando forieibus cessare“). Još nijesmo sviju ovaca dostrigli. J. Bogdanović.*
DOSTRIJELITI, döstrijelim, pf. svršiti strijele; baciti strijelu doněkle. — složeno: do-strijeliti. — impf.: dostrijeleti.. — *U naše vrijeme u Dubrovniku.*
DOSTRIJELATI, döstrijelam, impf. dostrijeliti. — *U naše vrijeme u Dubrovniku i u Stučićevu rječniku (griješkom dostrijelati „a projiciendis telis cessare“).*

Slika 2. Središnja crta *em dash* u Parčićevu Rječniku iz 1901.

Slika 3. Središnja crta *em dash* u Rječniku JAZU iz 1886.

¹³ Razmjernost je smjernica, a ne pravilo. Fontografi imaju punu slobodu umjetničkoga i tehničkoga izražavanja pri stvaranju novih fontova. U fontu Times New Roman duljina *em dash* nešto je duža od širine velikoga slova M.

Two-em dash

Znak s vrijednošću U+2E3A unikodno je kodificiran prije tri godine – u siječnju 2012. – zbog čega ga još nema u fontovima. Kao što mu naziv govori, riječ je o središnjoj crti duljine dva *em dasha* koja se u praksi dobiva spajanjem tih dvaju znakova: ——. Značenje mu je izostavljanje riječi.

Three-em dash

Kao i prethodni znak, kodificiran je u siječnju 2012. te ga također još nema u fontovima. Vrijednost je U+2E3B, a predstavlja najdužu središnju ravnu vodoravnu crtu u latiničnome pismu. Jedini je način ostvarivanja spajanjem triju *em dashova*: ——. Zamišljen je za izostavljanje više riječi ili dijelova teksta, a njegova se primjena može naći i u bibliografiji kod uzastopno ponavljajućih nositelja bibliografskih jedinica, primjerice:

Kovačić, Ivan. O zamjenicama u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. // ...
——. Pridjevne zamjenice u Matoševim pjesmama. // ...
——. Komparativna stilска analiza jezika proze 1880. – 1900. // ...

Horizontal bar

Znak s vrijednošću U+2015 naziva se i *quotation dash* čime mu se naznačuje glavna primjena. U mnogim je jezicima (francuski, španjolski, ruski i dr.) standarni znak za navode i dijaloge. Engleska Wikipedia ističe da je James Joyce inzistirao kod izdavača svojih djela na stilu pisanja u kojem je rabio *horizontal bar*. Pedantniji lektori i korektori uočavaju potrebu da rabe ovaj znak, a ne *hyphen-minus* ili *en dash* radi psiholingvističkoga čimbenika brzine čitanja i raspoznavanja zasebnih dijelova ekranskoga teksta te radi estetike. U većini je fontova duljine između *en dasha* i *em dasha*, a zna biti prikazan i nešto debljom središnjom crtom.

Na sljedećim se slikama zorno vidi prednost njegova korištenja za ekransku čitljivost.

Slika 4. Korištenje *hyphen-minusa* u pod-slovima

Slika 5. Korištenje *horizontal bara* u pod-slovima za početak dijaloga

Soft hyphen

Znak *soft hyphen* ima vrijednost U+00AD, a naziva se i *discretionary hyphen*, *optional hyphen* ili SHY. Riječ je o nevidljivoj središnjoj crti (ne vidi se pri tipkanju) koja obilježuje potencijalno hifenacijsko mjesto. Pri prijelomu on će se ostvariti na postavljenome mjestu, ali kada nema prijeloma, riječ je pisana sastavljenog. Potreba za *soft hyphenom* pojavila se tek u suvremeno računalno doba za prikaz teksta u prebirnicima (eng. *browsers*) s različitim razlučivostima i na raznim platformama i medijima gdje tekst mora imati svojstvo plutanja (eng. *float*) u odnosu na druge tekstne okvire (eng. *placeholders*). Iako je znak unikodno standardiziran već duže vrijeme, proizvođači softvera različito ga interpretiraju pa s njegovom uporabom izvan prebirničkoga medija treba biti oprezan.

U sljedećem će se poglavlju opisati oblici i nazivlje središnjih crta u hrvatskim pravopisnim priručnicima koji se njima primarno bave.

Oblici središnjih crta i njihovo nazivlje u hrvatskim pravopisnim priručnicima

Povijesni pregled središnjih crta načinjen je u Portada i Stojanov (2009), a ovdje se rezultati dopunjaju s pet novih izvora¹⁴, predočuju u tabličnome prikazu i zaključuju s novim zapažanjima i spoznajama o središnjim crtama u hrvatskim pravopisnim priručnicima.

Daktilografska i stenografska praksa posebno se ne obrađuje, a za nju se može reći da je ograničena svojim tehnološkim rješenjem postojanja samo jedne središnje crte (Mimica i Vunić 1973: 82–83).

¹⁴ Uputjenje k slavonskomu pravopisanju (1779.), Naputchenye za horvatzki praw chteti y piszati (1808.), Mažuranić (1861), Tkalec (1886), IHJJ (2013).

	oblik c_1	oblik c_2	oblik c_3	nazivlje
Kratki navuk za pravopisnye horvatzko (1779.)	+		+	znaménye vèzanya; preztanye ili pauša
Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju (1779.)	+		+	zlamènjé razdilénja; zlamènjé pristajánja ili pocsívania
Naputchenye za horvatzki prav chteti y pi-szati (1808.)	+		+	znamenyе razdeliva-nya i znamenyе ve-zanya; prestaja, premishlavanya zna-menka ili razmishla-vanya znamenka
Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña (1830.)		+	+	nazivi nisu navedeni
Pravopis jezika ilirskoga (1850.)	+		+	znak dělenja, znak sastavljenja; znak stanke i znak navoda ili pozvanja
Slovnica Hèrvatska (1861)	+		+	znak skupnoga iz-govora
Hrvatski pravopisni rječnik (1886.)	+		+	/
Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znan-stvenoga nazivlja (1873.)	+		+	vezuljka ili sponka; stanka ili pauza
Nauka o pravopisu hrvackoga ili srpsko-ga (1889.)	+		+	spojnik; bez nazi-va za c_3
Hrvatski pravopis (1892.) i (1893.)	+		+	vezica; critica
Dra Ivana Broza Hrvatski pravopis (1904.), (1906.), (1911.) i (1915.)	+		+	crtica; stanka
Pravopisni rječnik s pravopisnim pravili-ma (1921.)	+		+	crtica; stanka
Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika (1921.), (1923.), (1926.) i (1928.)	+		+	crtica; stanka
Pravopisno uputstvo (1929.)	+		+	crtica (vezica); znak počivka
Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika (1930.)	+		+	vezica; critica
Pravopis hrvatskorpskoga jezika (1934.) i (1937.)	+		+	vezica; crta
Hrvatski pravopis (1941.)	+		+	spojnica; crtica

Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika (1941.), (1947.) i (1951.)	+		+	critica; stanka
Koriensko pisanje (1942.)	+		+	/
Korienski pravopis (1944.)	+		+	spojnica; critica (stanka)
Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika (1960.)	+		+	critica; crta
Pravopis hrvatskosrpskoga jezika (školsko izdanje) (1960.)	+		+	critica; crta
Hrvatski pravopis (1971.)	+		+	critica; crta
Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1986.), (1987.), (1990.)	+	+		critica; crta
Osnova pravilnoga pisanja (1987.)	+	+		critica; crta
Hrvatski pravopis (1994.), (1995.), (1996.), (2000.), (2002.), (2003.), (2004.), (2006.)	+	+		spojnica; critica
Pravopis hrvatskoga jezika (2001.)	+	+		critica; crta
Pravopisni priručnik (dodatak Velikom rječniku hrvatskoga jezika) (2003.)	+	+		spojnica; crta
Pravopisni priručnik (dodatak Enciklopedijskome rječniku hrvatskoga jezika) (2004.)	+	+		spojnica; crta
Hrvatski školski pravopis (2005.) i (2008.)	+	+		spojnica; critica
Pravopis, pravogovor, rječnik (2010.)	+	+		spojnica; critica
Hrvatski pravopis (2007.) i (2008.)	+	+	+	critica kao znak rastavljanja; critica ili spojnica; crta
Hrvatski pravopis (2010.) i (2011.)	+	+		spojnica; critica
Hrvatski pravopis (2013.)	+	+		spojnica; critica

Slika 6. Pregled oblika i nazivlja središnjih crta u hrvatskim pravopisnim priručnicima

Prvi pravopis koji govori o polusloženicama je Naputchenye (1808.). Kad se definira u pravilu, *c₁* je predug u odnosu na primjere korištenja.

Mažuranić (1861) ima 6 stranica o pravopisu (26–32). U pravilima samo spominje *c₁*, ali ga ne definira. U tekstu se rabi *c₁* i *c₃*.

Među svim starijim djelima, Kušar (1889) ima najbogatija pravila pisanja središnjih crta. Prvi uspostavlja pravilo o pisanju *c₁* kada se prvi dio ne mijenja, spominje „nedovršeno složene ili primaknute riječi” (*nazovi-čovjek, nadri-pjesnik, pra-svijet*), „dekompoziciju rečenice” (dan-i-noć, dvadeseto-ljetni), od-

nos početka i svršetka (*pruga Knin-Siverić*), prijedlog + r + suglasnik (*za-rzati, po-rđati*), samoglasno r koje se piše sa spojnikom da se ne bi čitalo suglasno (*umr-o, dopr-o*), sklanjanje stranih riječi (*Shakespeare-ov*), niječnicu koja daje „individualno značenje“ (*ne-dobar*).

Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S iz 1929. rabi naziv *crtica* za *c*, koji se dvaput pojavljuje u latiničnom tekstu; u ciriličnoj inaćici na jednome se mjestu navodi *crtica*, a na drugome *vezica*. Pravila se za *c* ne obrađuju, a usputno se na jednome mjestu navodi njegov naziv *znak počivka*.

Cipra-Guberina-Krstićev pravopis iz 1941. nije objavljen, a svjetlo je dana ugledao tek tiskom u 1998. Taj je pravopis prvi koji spominje naziv *spojnica* koji je i danas standardan. Bitno je proširio pravila o pisanju središnjih crta, opisao sklanjanje kratica te istaknuo pravilo „spojnica spaja, crtica rastavlja“ koje naglašava pisanje crtica s bjelinama.

Korienski pravopis (1944.) autora F. Cipre i A. B. Klaića ima vrlo opširno poglavljje s pravilima pisanja središnjih crta, a važan je po tome što prvi definira slučajeve kada se crtica piše s bjelinama, a kada bez njih.

Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika (1960.) uveo je praksu koja se nije promijenila sve do današnjih dana da se središnja crta iz riječi piše i na početku prelomljenoga retka. Uspostavljeni nazivi očuvali su se do danas i normiraju se u pojedinim suvremenim hrvatskim pravopisima.

Iako je školsko izdanje Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika (1960.) napravljeno prema „velikome novosadskome pravopisu“, on ustaljenim izrazima propisuje drukčije pisanje. To je prvi pravopis koji frazemске riječi piše odvojeno i sa *c*, a *c* bez bjelina.

Primjena računala u tiskarsku tehnologiju uzrokovala je skraćivanje duljine *c*, a prvi pravopis koji je to registrirao je Anić-Silić (1986) nakon kojega postaje standard.¹⁵ Ovaj je pravopis prvi i po tome što je spomenuo središnje crte kao znakove pobrojavanja te unutar brojčanoga niza. Pravopis Anić-Silić uvođi i pravopisni znak *crte*, ali ne kao novi pravopisni znak, nego kao slučaj pojavljivanja dviju crta u paru. Anić-Silićev pravopis (2001) prvi uvodi mogućnost pisanja *5-dnevni*.

Iako su Pravopisni priručnik (2003.) i (2004.) dodatci Anićevu rječniku hrvatskoga jezika, odnosno Enciklopedijskome rječniku hrvatskoga jezika, koji

¹⁵ Gubitak dulje crte neki tumače trendom opće popularizacijom tiskarske tehnologije u vidu stolnoga izdavaštva (DTP) i snažniji utjecaj nestručnjaka u grafičarskoj i tipografskoj struci („deprofesionalizacija“).

se pak temelje na Anić-Silićevu pravopisu (2001), urednik i izdavač odstupaju od njihovih naziva i proširuju pravila pisanja.

Babić, Ham i Moguš (2005) prvi spominju središnju crtu u kontekstu računalnoga pisanja.¹⁶

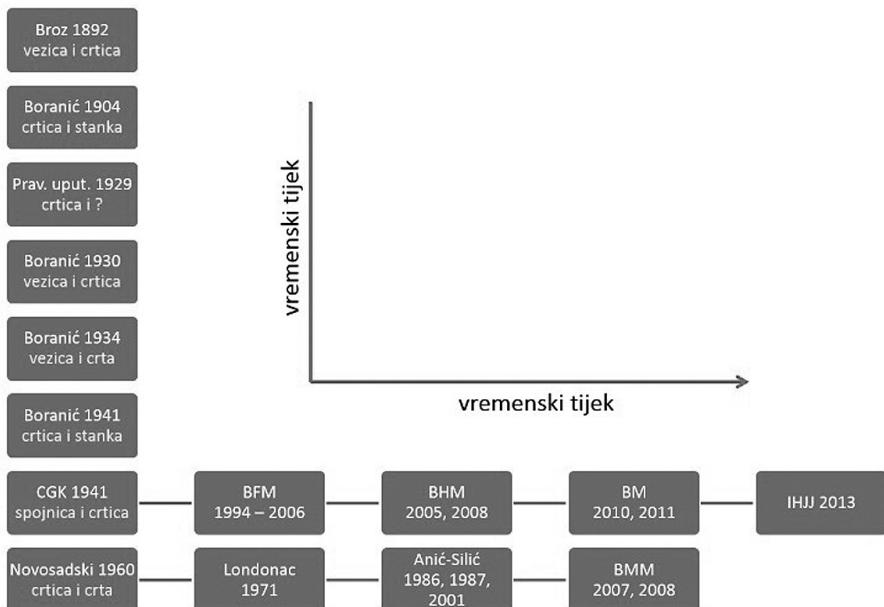
O pravopisu BMM (2008) već je bilo riječi u Portada i Stojanov (2009), a ovdje će se rezimirati. Pisanje je središnjih crta bitno inovativno, ali ujedno i tehnički loše izvedeno pa korisnike dovodi u zabludu o njihovu broju i obliku. Sudeći prema nazivlju (*crtica* i *crtta*), zaključilo bi se da autori predlažu uobičajeno rješenje s dvjema središnjim crtama, međutim to se čini upitnim na više mesta. Temeljni je problem nastao iz želje da se tradicionalno isti grafem (c_1) koji služi za rastavljanje riječi u novi redak i za spajanje riječi počne međusobno razlikovati u duljini, a što je dovelo do produljivanja znaka c_2 (*crtta* u BMM). Drugim riječima, *crtica* kao znak rastavljanja ima jednu grafičku reprezentaciju, *crtica ili spojnica* drugu, a *crtta* treću. Nadalje, u poglavlju gdje se predstavlja znak dulje središnje crte (*crtta*) u istome se odlomku rabe dva bitno različita grafema što bi moglo upućivati i na c_4 . S druge strane, pravopis dodatno zbunjuje korištenjem polubjelina (polurazmaka) u primjerima s polusloženicama u kojima su sastavnice trajno ili privremeno združene čime se isti znak (*crtica*) zahvaljujući polubjelinama i odabirom središnje crte veće duljine vrlo lako može prepoznati kao *crtta*.

Nije netočno zaključiti da se u BMM (2008) koristi čak pet grafema za (vje-rojatno) dvije ili tri vrste središnjih crta. Prvo je *crtica kao znak rastavljanja* (c_1), drugo je *crtica ili spojnica* (c_2) u polusloženicama (nema bjeline ispred i iza znaka), treće je *crtica ili spojnica* (c_3) u složenicama (s polubjelinama ispred i iza znaka), četvrto je *crtta* (c_4) i peto je neimenovani znak za najdulji grafem koji predstavlja središnju ravnu vodoravnu crtu (c_5).

Svi hrvatski pravopisni priručnici od 1779. do zadnjega IHJJ iz 2013., izuzevši BMM, definiraju i/ili rabe isključivo dvije različite središnje crte. Svi hrvatski pravopisni priručnici od 1779. do 1987., izuzevši Gaja (1830), imaju c_1 i c_3 , a svi izdani poslije 1987. do danas (kao posljedica uvođenja računalne tehnologije u tiskarsku proizvodnju) skratili su c_3 u c_2 pa je prevladavajuće suvremenno stanje c_1 i c_2 .

¹⁶ „Nema li računalo dva različita (crtna, op. T. S.) znaka, upotrijebit ćemo jedan, a tada se crtica i spojnica razlikuju samo po bjelinama.” (§87.)

Iako je pohvalno prvo pojavljivanje tipkopisnoga pravila u hrvatskim pravopisima, navođenje izraza „nemanja znakova u računalu” nije osobito precizno. Bolje je istaknuti izričaj „ako nije moguće računalno ostvariti...“.

Slika 7. Kronološki prikaz razvoja nazivlja središnjih crta u hrvatskim pravopisnim priručnicima

Pravopisi koji u znatnijoj mjeri opisuju uporabu središnjih crta jesu CGK (1941), Cipra-Klaić (1944), Anić-Silić (1986) i BMM (2007).

Što se tiče nazivlja, uočavaju se tri nazivoslovna smjera: prvi je prijestandardni u kojemu nije bilo dosljednosti u nazivlju središnjih crta i u kojem je svaki autor predlagao svoja rješenja (od početaka pa sve do 1941., odnosno 1960.). Drugi je smjer od 1941. do danas koji ima *spojnicu i crticu* (od CGK do IHJJ iz 2013.), a treći je smjer od Novosadskoga pravopisa 1960. do pravopisa BMM iz 2008. koji rabe *crtica i crta*. Najveći je terminološki nered imao Boranić koji je u svojih 10 pravopisnih izdanja čak 4 puta mijenjao nazivlje – 1904., 1930., 1934. i 1941.

Jezikopisni opis središnje crte

Hrvatski pravopisni priručnici u opisu središnjih crta konceptualno identično pristupaju tematici, a to je promatranje pravopisnih vodoravnih znakova na razini grafema ili pojavnoga oblika. Pitanje pravopisnih središnjih crta temeljno se svodi na njihov broj (dvije ili tri) i nazivlje (novosadsko ili starije kroati-

stičko nazivlje), dok je uporaba bitno reduksijska, a opis usmjeren na osnovnu, školsku razinu pismenosti.

Dok je pravopisna metodologija temeljena na odnosu grafema i fonema, računalna jezikopisna metodologija posve drugačije pristupa središnjim crtama i uspostavlja dihotomiju znaka i grafema. Ona ukazuje na drugu perspektivu u kojoj se pisanje središnje crte ne svodi na opreku kraće i dulje, nego, posve suprotno, utvrđuje veliki broj središnjih vodoravnih crnih znakova (11). Visoki stil računalnojezičnoga izražavanja („tipkopisna pismenost“) izražava se u obogaćivanju i njegovanju semantičkoga zapisivanja teksta na računalu.

Budući da se crtni znakovi vežu za pismo, a ne za jezik, moguće je zamisliti i međujezičnu standardizaciju pisanja crnih znakova.

Sva značenjska mjesta koja unikod kodificira postoje i u hrvatskome jeziku, ali se ona razlikovno ne ostvaruju. Jedanaest pojavnih crnih oblika u hrvatskim se pravopisnim priručnicima prikazuju primarno s dvije središnje crte (više od dvije u slučaju pravopisa BMM). U prikazu jedanaest oblika navedeno je da se sigurno može govoriti o tri, a čak i o četiri skupine središnjih crta koje se obilježavalo oznakama c_1 , c_2 , c_3 i c_4 .

Za razliku od primarno kroatističkoga normativno-pravopisnog pristupa, višedisciplinarni deskriptivno-jezikopisni model polazi od znaka i njegova opisa vrijednosti i pripisane funkcije. Jezikopisni opis znakova podrazumijeva usredotočenost na odnos značenja i grafema, a ne samo na formu. Umjesto tradicionalne podjele pravopisnih poglavlja na točku, zarez i zvjezdicu, moglo bi se govoriti o tematskim cjelinama opisa kraja rečenice, pisanju rednih brojeva, nabranju i umetanju, odnosno o izostavljanju grafema ili ispravljanju zatipaka u *chatu*.¹⁷ Tako bi se sada raštrkana pravila u suvremenim pravopisima mogla objediti u tematsku cjelinu kao što je „pisanje brojeva, nadnevaka i vrijednosti“, „izražavanje omjera i dosega“, a umjesto poglavlja o pisanju skraćenica dati općenita i generativna pravila o akronimizaciji. Na isti bi način, umjesto dijela poglavlja o središnjoj crti, zasebna cjelina o prijelomu riječi opisala dotičnu problematiku i iz računalne, primijenjene korisničke perspektive.

Odvajanjem sadržaja od oblika dobila bi se preciznija argumentacija pa bi se tako govorilo da se „unikodni znak minus-crtice (eng. *hyphen-minus*, U+002D) u hrvatskome ostvaruje grafemom c_1 “, odnosno da se „svi znakovi skupine c_1 nazivaju spojnicama, zapisuju najkraćim oblikom ravne središnje vodoravne crte i grafemom koji se na hrvatskoj tipkovnici ostvaruje tipkom kraj desnoga

¹⁷ Dio pravopisnih priručnika ima tako građena poglavlja pa nailazimo na poglavlja „navođenje u tekstu“, „pisanje oblika i posvojnih pridjeva od općih riječi i imena“ itd., ali bi taj funkcionalno-sadržajni pristup trebalo dosljednije provesti.

shifta". Praktično je za školsku uporabu pojednostaviti pisanje središnjih crta svođenjem na opreku kraće i dulje središnje crte, ali to ujedno ne mora biti pravilo i akademskoga pisanja koje će htjeti rabiti c_3 i c_4 za pauze, nabranja, ponavljanje nositelja bibliografskih jedinica i drugo.

Ne tvrdi se da je suvremeno pisanje na hrvatskome nužno potrebno posložiti na praktičnoj ili deskriptivnoj razini, kao što se ne tvrdi da postojeći pravopisni priručnici ne zadovoljavaju većinu svojih korisnika. Kritički se promišlja da ovoj razini opisa treba dodati još jednu perspektivu – enciklopedijsko-deskriptivnu, višedisciplinarnu i višejezičnu perspektivu, a koja je obuhvaćena jezikopisnom metodologijom. Potreba višedisciplinarnoga pristupa najbolje se uviđa u problematici prijeloma kojoj, osim jezične struke, svoj doprinos daju i tipografi, računalci te grafičari.

Jezikopisni opis uporabe vodoravnih crta motiviran je prihvaćanjem snažno izražene tendencije suvremene jezične tehnologije koja nastoji obogatiti zapis prirodnoga jezika dodatnim semantičkim obilježjima i oznakama koje pridonose stvaranju naprednjeg semantičkog *weba*.¹⁸ Taj pristup u konačnici može posvijestiti potrebu obogaćivanja hrvatske tipkovnice novim vrijednostima tipaka kao što su različite vrste središnjih crta, a koje bi se trebale moći ostvariti i bez numeričkoga dijela tipkovnice te na dovoljno jednostavan način (npr. korištenjem pomoćnih tipaka *control* ili *alt gr*).

Da bi se pokazala različitost pravopisnoga i jezikopisnoga pristupa, slojevitost rukopisane, tiskane i računalne prakse u kontekstu odnosa plana sadržaja i izgleda, bilo je dovoljno odabrati jedno pravopisno poglavje kao što je pisanje središnjih crta. Iz dosad navedenoga uočava se koliko nedostaje opis jezične prakse koji će uvažavati računalno pisanje. Diskrepancija računalnoga pisanja i tradicionalnoga opisa hrvatskoga jezika s vremenom postaje sve veća, a metodološka hermetičnost pravopisnih priručnika čini njihovo korištenje usmjerenim isključivo na školsku dob i bez dovoljnoga utjecaja na suvremeno pisanje i javne medije. Jezik se mijenja kroz svoj medij te je potrebno uvažiti računalno pisanje kroz kratko predstavljena jezikopisna načela. Osim što bi nova metodologija opisa jezika dodatno ukazala na jezičnu slojevitost i bogatstvo, našoj bi kroatistici mogla dati prepoznatljiv međunarodni pečat suvremene deskriptivnosti.

¹⁸ Razvoj semantičkoga *weba* važan je dio rada organizacije koja promiče razvoj otvorenih i javno dostupnih internetskih standarda konzorcija W3 (<http://www.w3.org/>), a koji stoji iza današnjega interneta. Cilj obogaćivanja sadržaja (jezičnim i drugim) značenjem je stvaranje univerzalnoga medija za razmjenu podataka i informacija. Tako umrežene baze znanja i ekspertni sustavi bitno bi trebali pomoći razvoju inteligentnijih strojeva.

Za pravopise se često govori da su značajnije tradicionalno orijentirani. Što se događa ako računalno tipkanje bitno naruši tradiciju – treba li to norma prihvati ili ne? U nastavku se opisuje jedan jasan primjer. Od 1960. do 2013. svi pravopisi propisuju pravilo pisanja spojnice na početku prelomljenoga retka kada riječ sadržava spojnicu. To je pravilo došlo u koliziju sa suvremenim pisanjem te će se u nastavku navesti osam argumenata u prilog napuštanju te tradicije. Argumenti koji će se koristiti dolaze iz prakse računalnoga pisanja s ciljem dokazivanja da, za razliku od pravopisnih smjernica, jezični opisi moraju biti deskriptivniji i obzirniji na uvažavanje specifičnosti tipkopisa kao i prakse koja je u znatno većoj mjeri okružena računalno stvorenim tekstovima.

Pravopisna tradicija prema tipkopisnoj praksi pisanja spojnice na početku prelomljena retka

Tehnički argument nemogućnosti ostvarivanja takva pisanja pri ručnoj hifenaciji

U suvremenim aplikacijama za obradu teksta kao što su Microsoft Office, OpenOffice i LibreOffice nije moguće ručno hifenirati tekst koji bi rezultirao željenim ishodom. Postavi li se pokazivač na početak prelomljenoga retka i upiše li se spojница, ona će se automatski premjestiti u prethodni redak. Aplikacije za obradu teksta jednostavno ne sadržavaju funkciju kojom bi se to moglo ostvariti, a ni među stotinjak tisuća unikodnih znakova ne postoji znak sa zadanim svojstvom preko kojega bi se ostvarila takva funkcija.

S pet navedenih zaobilaznih načina, doduše, moguće je ostvariti takvo pisanje, ali uz sljedeća ozbiljna ograničenja: 1. rješenje vrijedi isključivo za Word (dakle, ne vrijedi za druge aplikacije u kojima se često piše, kao što su Outlook, Thunderbird, Google Docs, Notepad itd.); 2. tekst koji se tako oblikuje više se ne smije uređivati (ne smiju se upisivati nove riječi ili brisati postojeće jer se promjenom sadržaja teksta mijenja kraj retka) niti se stranica smije preoblikovati (npr. mijenjati marginu, veličinu fonta itd. jer se promjenom strukture teksta također mijenja kraj retka); 3. tekst se ne smije kopirati jer će lijepljenje u drugi dokument rezultirati pravopisnom greškom.¹⁹ Načini rada koji se predstavljaju odnose se, dakle, isključivo na finalnu fazu dokumentnoga uređivanja teksta koji radimo u Wordu netom prije ispisu ili pohranjivanja u druge formate.

¹⁹ To znači da se kopiranjem i lijepljenjem riječi koja se umjetno prelomila dobije neispravna riječ, npr. umjesto jedne dobivaju se dvije središnje crte s bjelinom: *hrvatsko- -bošnjački*.

Prvi je način da se znak *soft hyphen* redovito rabi umjesto *hyphen-minusa* na svim mjestima gdje želimo nadzor nad prijelomom. Tada bi se dogodilo ono što se želi: spojnica bi se vidjela kao regularni znak, a kada bi došla na kraj retka, u novome bi se retku automatski pojavila spojnica (Slike 8 i 9 prikazuju takvo korištenje spojnice tijekom pisanja u Wordu 2003 prije prijeloma i nakon njega). To bi bio idealni scenarij da nije riječ o *bugu* u Wordu 2003. Takav se prikaz događa isključivo u Wordu 2003, dok isti scenarij u Wordu 2007, 2010 i 2013 ne ostvaruje identični rezultat.

Ovo je ispitni primjer za Word s korištenjem funkcije *soft hyphena* i rastavljanja „jezično-povijesni“.

Slika 8. Znak *soft hyphen* u Wordu 2003 prije prijeloma

Ovo je ispitni primjer za Word s korištenjem funkcije *soft hyphena* i rastavljanja primjera „jezično-povijesni“.

Slika 9. Znak *soft hyphen* u Wordu 2003 poslije prijeloma

Da je riječ o pogrešci, zna se po tome što je zadano svojstvo znaka *soft hyphen* da bude nevidljiv, tj. da se pojavi samo kada se prijelom ostvari (zato se alternativno i zove *optional hyphen*). Word ima problema s prikazivanjem znaka *soft hyphen* jer takve funkcije ne želi ostvariti s pomoću unikodnih znakova, nego s pomoću vlastitih izvedbenih rješenja, pa je najbolje mjesto na kojemu se može testirati svojstvo *soft hyphena* u prebirnicima. Tako i Felici u *The Complete Manual of Typography* (2003: 85) konstatira: „A hyphen added by a hyphenation program is called a *soft hyphen*, and it will disappear when the word in which it occurs no longer needs to be broken at line's end.“

Drugi je način korištenje znaka prijeloma retka (eng. *line break*) koji se ostvaruje kombinacijom tipki *shift + enter*.

Na slici 10 uključen je prikaz skrivenih znakova da bi se pokazalo korištenje funkcije *line break* koji u Wordu ima prikaz s pomoću grafema ↵. Na taj su način fizički razdvojena dva retka nakon čega se može ručno upisati znak c, na početku novoga retka.

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipisicing elit, sed do eiusmod tempor
 incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud
 exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat.¶

Slijedi navođenje teksta koji želimo prelomiti koristeći *shift* + *enter*: hrvatsko-
bošnjački rječnik.¶

Duis aute irure dolor in reprehenderit in voluptate velit esse cillum dolore eu fugiat
nulla pariatur. Excepteur sint occaecat cupidatat non proident, sunt in culpa qui officia
deserunt mollit anim id est laborum.¶

Slika 10. Korištenje *line breaka* za dobivanje spojnice na početku prelomljena retka

Treći je način na početku prelomljena retka upisati znak *non-breaking hyphen*.

Cetvrti je način na mjesto *c*, upisati *soft hyphen*, a na početak prelomljena
retka *non-breaking hyphen*. Taj je način jednako podložan pogreškama u prikazu
kao i prvi navedeni način.

Peti način prepostavlja uključivanje opcije automatske hifenacije pri kojoj
ručno upisujemo spojnicu na početku prelomljena retka. Uključivanje automatske
hifenacije može biti nepoželjno ako ne želimo hifenaciju provesti na cijelom
dokumentu.

Svi ti zaobilazni načini ne zadovoljavaju kriterij računalne primjenjivosti pi-
sanja spojnice na početku prelomljena retka.

Tehnički argument nemogućnosti ostvarivanja takva pisanja pri automatskoj
hifenaciji

Automatskom hifenacijom nije moguće ostvariti prijelom riječi koje sadržavaju
spojnicu na način da početak prelomljenoga retka započinje spojnicom.

Jezičnotehnološki argument otežanoga strojnoga pretraživanja, čitanja i
prevođenja

U suvremeno vrijeme pretraživanje tekstova vrlo je važna računalna operacija, bez obzira na to je li riječ o mrežnome s pomoću prebirnika (eng. *browsers*), lokalnome s pomoću tražilica mapa i dokumenata u operativnome sustavu ili pojedinačnome unutar dokumenta. Primjenom pravila o zapisivanju središnjih crta na početku prelomljenoga retka točnost je rezultata pretraživanja manja jer korisnici u pretraživanju, primjerice tekstnoga dokumenta u PDF-u, ne računa-

ju da računalo pojavnici *jezično-povijesni* zapravo vidi kao *jezično--povijesni*, *jezično- -povijesni*, *jezično- povijesni* ili drugačije.

Uvođenjem pravopisnih pravila koja su udaljena od računalne prakse otežava se strojno čitanje (generiranje govora, eng. *text-to-speech*), odnosno tekstovi se čine manje čitljivima kada se oni strojno prevode na druge jezike.

Argument činjenja masovne pogreške

Normiranjem ovoga pravila propisuje se nešto što velika većina korisnika hrvatskoga jezika na računalu ne može provesti, a iz čega se stvaraju masovne korektorske pogreške. Pristup propisivanju pravila udaljenoga od pravopisne prakse može se usporediti s restriktivnim prometnim pravilom ograničenja brzine vožnje kojega se nitko ne pridržava jer prometnica omogućuje bržu i jednako sigurnu vožnju. Propisivanje brzine može jedino koristiti policiji radi propisivanja prometnih kazni. Taj argument, drugim riječima, odnosi se na to da se pravila moraju prilagoditi masovno prihvaćenoj praksi kao što se prometna ograničenja moraju prilagoditi uvjetima na cesti.

Propisivanje pravila koja se ne provode (osim kod korektora u fazi prijeloma pred tisak), rezultira time da svi korisnici koji pišu hrvatskim jezikom, a osobito đaci i učenici, već u startu čine pravopisne pogreške.

Argument dosljednosti

Ako se propisuje uporaba pisanja na početku prelomljenoga retka, zašto se onda ona ne propisuje u svim slučajevima? Primjerice, pisanje dužih prelomljenih brojevnih nizova koji sadržavaju spojnicu također bismo na početku prelomljenoga retka trebali započinjati središnjom ertom (bez obzira na to rabimo li *hyphen-minus* ili *figure dash*). Isto se odnosi i na pisanje središnje crte koja rastavlja osnovu i morfološki ili tvorbeni nastavak (npr. 80-godišnjaci).²⁰

Argument poništavanja dvaju identičnih znakova kada se nalaze jedan kraj drugoga

Kad rečenica završava rednim brojem, dvije se točke nalaze u kontaktu (prva točka obilježuje rednost, a druga kraj rečenice), a pravopisi propisuju da se dva grafički identična znaka međusobno poništavaju radi preglednosti. U kontaktu

²⁰ Slovenski pravopis iz 2001. bio je dovoljno oprezan pa je u člancima §608 i §609 proglašio pisanje središnje crte i na početku prelomljenog brojevnog niza.

dviju središnjih crta (spojnica koja rastavlja i spojnica iz riječi) argument ponistiavanja dvaju grafičkih identičnih znakova ne vrijedi.

Obrana koju pravopisci ističu jest da se time dokida semantičko razlikovanje polusloženice (književno-umjetnički) i složenice (književnoumjetnički). Međutim, pravopisna je praksa svjesno izgubila toliko grafičkih razlikovanja (npr. neprovođenje razlikovanja zapisivanja središnje crte iza negacije²¹, izostavljanje pisanja više interpunkcijskih znakova zaredom, provođenje jednačenja itd.) čime ta argumentacija ne može predstavljati odsudni kriterij.

Argument nedovoljne međunarodne prihvaćenosti

Iako bi za konačnu potvrdu ovoga argumenta trebalo provesti obuhvatnije međujezično istraživanje, na primjeru nekoliko slavenskih jezika, i to samo onih koji značenjski razlikuju riječi kao što su *književno-umjetnički* i *književnoumjetnički*, rezultat je 3 prema 2 u korist pisanja spojnica: Poljaci i Ukrnjinci ne pišu *c*, na početku prelomljena retka, a Česi, Slovaci i Slovenci pišu.²²

Argument otežana rada

Osim što je naglašeno da je svima koji tipkaju hrvatskim jezikom teško ostvarivo ili nemoguće provesti ovo pravilo u djelo, korektorima, grafičkim urednicima i drugim stručnjacima koji rade na poslovima prijeloma teksta uki-danjem pravila olakšao bi se svakodnevni rad.

Zaključak o pravilu pisanju središnje crte na početku prelomljena retka

U odnosu na tiskani tekst, danas se većinom pisanje ostvaruje računalno, a taj se nerazmjer sve više povećava na štetu tiskanoga medija. U eri tipkanja i čitanja teksta sa zaslona stvarno okruženje hrvatskoga jezika jest u prebirnicima, u mrežnim dokumentima, u aplikacijama za obradu teksta i drugim uređivačima te u plutajućim okvirima internetskih stranica koji se prema pravilima suvremenoga *web-dizajna* (mrežnoga dizajna) povodi načelom tzv. responsivnosti, odnosno načelom u kojem se tekst mora kvalitetno prikazati bez obzira na korisnikovu razlučivost, medij, orientaciju ekrana, jezik, veličinu

²¹ Primjerice, razlika između *nepreporučen* (onaj koji nije preporučen, npr. nepreporučeni naziv) i *ne-preporučen* (sve ono što nije preporučeno – dakle, i ono što je *dopušteno, zastarjelo, žargonsko* itd.).

²² Podatci o pisanju dobiveni su od lektora s matičnih odsjeka na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

i oblik fonta, odnosno uređaj s kojega se učitava internetski sadržaj. To znači da se tekst s riječima sa središnjim crtama mora moći **dinamično** prikazati u vrlo raznolikim tehničkim kontekstima (širinama, veličini i obliku fonta, mediju itd.) i pritom biti bez pogrešaka u prikazu teksta i njegova forma-ta, kao što su: *hrvatsko- -bošnjački*, *hrvatsko-[–]bošnjački*), odnosno: *hrvatsko-[–]bošnjački*.²³

Navedenih osam argumenata kritiziraju logiku propisivanja pravila koja se ne mogu provesti ili računalno ostvariti, odnosno koju mogu tehnički izvesti samo posebni zahvati u području grafičkoga oblikovanja teksta. Istiće se da pravopisna pravila za tiskani hrvatski nisu važnija od tipkopisnoga hrvatskoga, te da ne treba normirati pravila pisanja samo za korektore i grafičke obrađivače.

Zaključak

Temeljni motiv za istraživanje vodoravnih crta kao razgodaka jest što oni, uz navodnike, bitno odstupaju od odnosa jednoga znaka za jedno (unikodno) značenje. Dok navodnici imaju višestruke grafeme (točnije, osam) za jedno značenje, središnje crte imaju najčešće dva grafema (kraća i dulja središnja crta) koja pokrivaju čak 11 (unikodnih i latiničnih) crtnih znakova.

U prvome poglavlju dao se tipološki pregled i opisana je univerzalna semantička mreža središnjih crta kroz jezike i pisma u računalnhome kontekstu te su predstavljene 44 ravne središnje vodoravne vrste crta od kojih je izdvojeno njih 11 latiničnih koje predstavljaju ukupnost unikodnih semantičkih znakova središnjih crta.

U drugome poglavlju opisani su oblici i nazivlje središnjih crta u hrvatskim pravopisnim priručnicima. Povijest hrvatskih pravopisa vezano za crtne grafeme može se podijeliti u dva razdoblja i tri skupine, ovisno o grafemskome obliku, odnosno o nazivlju.

Prva podjela prema obliku središnjih crta dogodila se trenutkom ulaska računalne tehnologije u tiskarstvo i dijeli pravopisne priručnike na prvu i drugu generaciju. Međni priručnik dviju pravopisnih generacija je Anić-Silić (1986). Budući da su računala dosad utjecala na pravopisna pravila, očekuje se da će utjecati i dalje te se najavljuje pojavljivanje i treće generacije pravopisnih (tj. jezikopisnih) priručnika koji će se oslanjati na tekovine suvremenoga pisanja i tipkopisa, unikodni standard i prihvatanje odnosa grafema i značenja.

²³ Preveliki razmak među riječima ovdje je namjerno prikazan kao posljedica korištenja funkcije *line-break*.

Druga podjela prema nazivlju središnjih crta dijeli pravopise u tri skupine. Prva je prijestandardna skupina s neuređenim nazivljem gdje je svaki autor uvodio svoja rješenja. Druge su skupine normativni smjerovi s obzirom na slijedeće pravopisa CGK iz 1941. ili Novosadskoga pravopisa iz 1960. Oba nazivoslovna smjera imaju stalnicu korištenja u hrvatskim pravopisnim priručnicima. U odnosu na terminološke parove *spojnica – crtica* i *crtica – crta* daju tradicija, u radu se pokazala unikodna perspektiva latiničnoga pisma koja sa svojim službenim engleskim nazivima za 11 središnjih crta dosad nije bila prevedena i normirana, a u čijoj nomenklaturi ima mjesta za sva tri korištena naziva (spojnica, crtica, crta) kao i za nove nazive, bilo terminologizirane arhaizme (povlaka) ili neologizme (neprelemajuća spojnica).

Raščlamba je pokazala da ima opravdanosti da se crtna kodifikacija temelji na trima ili četirima znakovima koji se iz 11 unikodnih latiničnih znakova sude uspostavljanjem osnovnih skupina središnjih crta, radno nazvanih c_1 , c_2 , c_3 i c_4 kao najkraća, srednje duga, duga i jako duga središnja crta. Iz toga se može zaključiti da bi svaka skupina mogla imati svoga grafemskoga predstavnika u vidu spojnica kao c_1 , crtice kao c_2 , crte kao c_3 i duge crte kao c_4 . Iako konačan broj ovisi i o vrsti pravopisnoga/jezikopisnoga priručnika, osnovna bi i školska uporaba mogla biti zadovoljena binarnom podjelom, dok bi viši, akademski stil ipak zahtijevao tri, odnosno četiri središnje crte. Semantički najtočniji pristup bio bi korištenje jedanaest unikodnih grafema za latinične suvremene pismovne vodoravne središnje crtne znakove.

Na temelju jezičnopovijesnoga i računalnojezikoslovnoga poredbenog istraživanja te na temelju supostavljanja unikodne standardizacije crtnih znakova pravopisnoj tradiciji opisa središnjih crta željelo se ukazati na (i) potrebu za širim i interdisciplinarnim pristupom opisa pisane jezične prakse, (ii) nedovoljnost opisa školske razine pravopisnih priručnika za suvremeno pisanje, kao i na (iii) nedostatnost postojeće kroatističke kodifikacije obaju terminoloških smjrova. Da bi se pravopisni priručnici mogli nazvati akademskima, navedeno je da bi u znatnijoj mjeri trebali opisati računalno pisanje i na razini interpunkcije uvesti razlikovanje znaka i grafema. Jedno od takvih mjesta opisa prema kojima bi pravopisi mogli unaprijediti svoju tehnološku suvremenost jest pitanje pisanja spojnica na početku prelomljena retka o čemu se iznijelo osam argumenta za odbacivanje aktualne tradicije.

Korištenje spojnica može olakšati i ubrzati pisanje pa se predviđa da će biti sve više očekivanja od suvremene pisane norme da dopusti i primjere koji su trenutačno izvan nje (npr. *etno-* i *bioproizvodi*). Ne ulazeći dublje u raspravu, temeljno se predlaže da se, ako nema osobita gramatička razloga da se takvo pi-

sanje ne dopusti te ako je pisanje dotičnih središnjih crta samo stvar stila, pravila koja reguliraju prošireno pisanje središnjih crta dopuste i za visoki stil.

U pravopisu Badurina-Marković-Mićanović (2007) pokazali su da se pravopisna standardizacija može povoditi i vrlo inovativnim rješenjima te da je dio javnosti spreman prihvati novine, ali da bi za prihvatanje novih ideja u pravopisnu standardizaciju trebalo pristupiti s drugačijom metodologijom i tehničkim rješenjima.

Budući da pisanje središnjih crta po svome načelu nije pravopisno, nego jezikopisno pitanje (tiče se pisma, a ne jezika), standardizacija pisanja središnjih crta mogla bi biti i međunarodno opisana.

Koliko god elektroničko pisanje može biti redukcijsko prema korištenju središnjih crta, treba razlikovati i rabiti različite vrste središnjih crta jer se dodanim semantičkim obilježavanjem teksta ukazuje na viši stil pisanja koji, među ostalim, doprinosi čitljivosti (npr. središnje crte u podslovima).

Znanstvena bi javnost trebala procijeniti opravdanost i uvjerljivost provedenoga istraživanja kroz odgovor na sljedeće temeljno pitanje: postoji li potreba u hrvatskoj akademskoj zajednici kao i u hrvatskoj javnosti općenito za jezičnim priručnicima koji će, uz postojeće školske pravopisne priručnike, nadograditi jezični opis akademskim jezikopisnim priručnicima, a koji će u normiranju crtnih znakova, osim jezičnopovijesne tradicije, obuhvatiti i računalnojezikoslovne argumente suvremenoga pisanja?

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga. Zagreb.
- ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Novi Liber – Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1971. Pretisak 1990. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1994. *Hrvatski pravopis*. Drugo dotjerano izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1995. *Hrvatski pravopis*. Treće izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1996. *Hrvatski pravopis*. Četvrto izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 2000. *Hrvatski pravopis*. Peto prerađeno izdanje. Školska knjiga. Zagreb.

- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 2002. *Hrvatski pravopis*. Šesto izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 2003. *Hrvatski pravopis*. Sedmo izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 2004. *Hrvatski pravopis*. Osmo izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 2007. *Hrvatski pravopis*. Deveto izdanje. Školska knjiga. Zagreb.
- BFM: BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 2005. *Hrvatski školski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BMM: BADURINA, LADA; MARKOVIĆ, IVAN; MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2007. *Hrvatski pravopis*. Matica hrvatska. Zagreb.
- BMM: BADURINA, LADA; MARKOVIĆ, IVAN; MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2008. *Hrvatski pravopis*. Drugo izdanje. Matica hrvatska. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1921. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1923. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Drugo ne-promijenjeno izdanje. Naklada Ćirilo-Metodske nakladne knjižare d.d. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1926. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Treće izdanje. Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1928. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Četvrto izdanje. Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1930. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Peto izdanje, prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Tisak i naklada Jugoslavenske štampe. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1934. *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*. Šesto izdanje, prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Obnova. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1937. *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*. Sedmo izdanje, prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1941. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Osmo izdanje, prema propisima Ministarstva prosvjete. Nakladni zavod Banovine Hrvatske. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1947. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deveto, prerađeno izdanje. Nakladni zavod Hrvatske. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1951. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deseto izdanje, prema propisima Ministarstva prosvjete. Školska knjiga. Zagreb.
- BROZ, IVAN. 1892. *Hrvatski pravopis*. Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. Zagreb.

- BROZ, IVAN. 1893. *Hrvatski pravopis*. Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. Zagreb.
- BROZ, IVAN. 1904. *Hrvatski pravopis (priredio D. Boranić)*. Treće prerađeno izdanje. Trošak i nakl. Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. Zagreb.
- BROZ, IVAN. 1906. *Hrvatski pravopis (priredio D. Boranić)*. Četvrti (nepromijenjeno) izdanje. Trošak i nakl. Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. Zagreb.
- BROZ, IVAN. 1911. *Hrvatski pravopis (priredio D. Boranić)*. Peto izdanje. Trošak i naklada Kr.hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. Zagreb.
- BROZ, IVAN. 1915. *Hrvatski pravopis (priredio D. Boranić)*, šesto izdanje. Naklada Kr.-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade. Zagreb.
- CGK: CIPRA, FRANJO; GUBERINA, PETAR; KRSTIĆ, KRUNO. 1941. Pretisak 1998. *Hrvatski pravopis*. ArTresor naklada. Zagreb.
- CIPRA, FRANJO; KLAIĆ, ADOLF BRATOLJUB. 1944. Pretisak 1992. *Hrvatski pravopis*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb
- FELICI, JIM. 2003. *The Complete Manual of Typography*. Adobe Press.
- GAJ, LJUDEVIT. 1830. *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*. Budim.
- GAVAZZI, MILOVAN 1921. *Pravopisni rječnik s pravopisnim pravilima*. St. Kugli. Zagreb.
- IHJJ: *Hrvatski pravopis*. 2013. Gl.ur. Jozic, Željko. Autori: Goranka Blagus Bartolec, Lana Hudeček, Željko Jozic, Kristian Lewis, Milica Mihaljević, Ermina Ramadanić, Matea Birtić, Jurica Budja, Barbara Kovačević, Ivana Matas Ivanković, Alen Milković, Irena Miloš, Tomislav Stojanov, Kristina Štrkalj Despot). Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- JAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880. – 1976.). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb
- KLAIĆ, ADOLF. 1942. *Koriensko pisanje* Hrvatski državni ured za jezik. Zagreb.
- KLAIĆ, ADOLF. 1942. *Koriensko pisanje*. Drugo izdanje. Hrvatski državni ured za jezik. ZagrebKratki navuk za pravopiszanje horvatsko za potrebnost narodnih skol (Einleitung zur croatischen Rechtschreibung zum Gebrauche der Nationalsschulen im Königreiche Kroatien). 1779. Ofen (Budim). Pretisak 2003. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KUŠAR, MARČEL. 1889. *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimološkom)*. Dubrovnik.
- MESAROŠ, ARPAD FRANJO. 1971. *Grafička enciklopedija*. Tehnička knjiga. Zagreb.
- MIMICA, IVO; VUNIĆ, MARKO. 1973. *Priručnik hrvatskoga ili srpskog jezika za stenografe, daktilografe i ostale birotehničare*. Mala tehnička biblioteka. IV. izdanje. Hrvatsko stenografsko društvo. Zagreb.
- PARTAŠ, JOSIP. 1850. *Pravopis Jezika ilirskoga*. Pretisak 2002. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

- PARČIĆ, DRAGUTIN. 1901. *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Tisak i naklada „Narodnoga lista”.
- PORTADA, TOMISLAV; STOJANOV, TOMISLAV. 2009. O vodoravnim crticama u hrvatskome jeziku. *Filologija* 52. 91–120.
- Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*. 1960. Izradila pravopisna komisija. Matica hrvatska, Matica srpska. Zagreb – Novi Sad.
- Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S. s kratkim tumačenjem i objašnjenjem*. Prosvetni glasnik, službeni organ Ministarstva prosvete XLV/9. 747–771.
- Slovenski pravopis*. 2001. Skupina autora. Inštitut za slovenski jezik Franja Ramovša ZRC –Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana.
- STOJANOV, TOMISLAV. 2015. *Jezikopisno planiranje i elektronička pismenost na hrvatskome jeziku*. Doktorski rad (u postupku). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- The Unicode Standard*. <http://unicode.org/>

Language Historical and Computational Linguistic Aspects of the Descriptions and Norming of Dashes in the Croatian Language

Abstract

This paper describes one of two punctuation marks (dashes and quotation marks) that deviate significantly from the relationship of one character per (Unicode) semantic value. While quotation marks have multiple graphemes (eight, specifically) for one semantic value, dashes typically have two graphemes (a short and a long dash) that cover as many as 11 (Unicode and Latin) dash characters. While the criteria for line length has typically been highly prominent in orthography manuals, it is only found in the presented categorization on the sixth hierarchical level.

Aside from two new Unicode dash characters (the *two-em dash* and *three-em dash*, Unicode 6.1, January 2012) having been standardized in the meantime, differing methodology and a comparison of the linguistic-historical and computational linguistic aspects have spread awareness of dash characters in the Croatian language as described in Portada-Stojanov (2009). A categorization is presented that is sensitive to the dichotomy of graphic representation and meaning that divides all dash characters into five hierarchical levels. Among the 44 Unicode horizontal and unbroken dash characters, a division into type, time,

functionality, direction, and line height has resulted in 11 contemporary Latin alphabetic horizontal central characters, among which each language written in the Latin alphabet chooses its own. The semantic value and usage of all Unicode dash graphemes has been described.

On the other hand, the paper also described dash characters from the perspective of Croatian historical linguistics and orthography. In comparison to the rich repository of standardized Unicode dash characters, it has been shown that orthographic standards are significantly reductive. Orthographic norming of dash characters is divided into two periods and three groups, depending on their graphemic form (the first and second generation of orthography manuals) and terminology (the pre-standard phase and the two standard norming schools, depending on the acceptance of the terminological pairs “spojnica – crtica” and “crtica – crta”).

The historical linguistic and computational linguistic comparative research and the contrastive analysis of the Unicode standardization of dash characters with traditional orthographic descriptions of dash characters was intended to highlight (i) the need for a broader, interdisciplinary approach to describing written linguistic practice, (ii) the insufficiency of descriptions in primary and secondary school orthography manuals for modern writing, and (iii) the insufficiency of the existing Croatian codification of both terminological schools. In order for orthography manuals to be called scholarly, it is claimed that computer writing should be better described, and that a differentiation between characters and graphemes should be introduced on the level of punctuation. One of the areas in which orthography manuals could bring themselves technologically up to date is the issue of the writing of compound words at the beginning of a broken line, and the paper provides eight reasons to abandon the current tradition.

Analysis has shown that it would be justified to base dash codification on three or four characters, which reduces the 11 Latin Unicode characters to basic groups of dashes – the short, medium, long, and very long dashes, referred to as c_1 , c_2 , c_3 and c_4 .

Ključne riječi: hrvatski jezik, pravopis, jezikopis, unikod, crta, spojnica, crtica

Key words: Croatian language, orthography, linguography, Unicode, dash, hyphen

UDK 811.163.42'282 (497.5 Slivno)

811.163.42'342.8

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 4. III. 2015.

Prihvaćen za tisk 25. V. 2015.

Perina Vukša Nahod
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
pvuksa@ihjj.hr

NAGLASAK IMENICA *E*-VRSTE I *I*-VRSTE U SLIVANJSKIM GOVORIMA

Na temelju terenskoga istraživanja u radu se donosi sinkronijski prikaz naglasnih paradigma imenica *e*-vrste i *i*-vrste u slivanjskim govorima Slivna Ravnoga, Mihalja, Blaca i Podgradine. Riječ je o govorima koji pripadaju istočnohercegovačkomu dijalektu, slivanjsko-zažapskomu govornom tipu. Utvrdit će se postoje li kolebanja u pojedinoj paradigmii i među paradigmama te čuvanje kraćine u d./l./i.

1. Uvod

Slivanjsko se područje nalazi na jugu Neretvanske doline između Opuzena i Neuma. Iako je slivanjskih naselja osamnaest¹, depopulacija i snažan egzodus koji traje od kraja prošloga stoljeća prijete nestankom brdskih naselja koja broje tek desetak stanovnika. Suprotan je proces specifičan za primorska mjesta, koja od 90-ih godina prošloga stoljeća bilježe porast stanovništva.

Slivanjski govorovi nalaze se s lijeve obale rijeke Neretve, koja je oduvijek bila granica nekadašnjih štakavskih i šćakavskih, danas ijekavskih i ikavskih govora, a pripadaju istočnohercegovačkomu dijalektu, slivanjsko-zažapskomu govornom tipu, koji je na temelju istraživanja mjesnih govorova Slivna Ravnoga² i Kleka (Sliv-

¹ Blace, Duba, Duboka, Klek, Komarna, Kremena, Lovorje, Lučina, Mihalj, Otok, Pižinovac, Podgradina, Raba, Slivno Ravno, Trn, Tuštevac, Vlaka i Zavala.

² Ime Slivno prvi je put zabilježeno 1358. godine (Bebić 1990: 23), a kako bi se razlikovalo od imotskoga Slivna koje se nalazilo pod upravom istoga biskupa od polovice 19. stoljeća, preimenovano je u Slivno Ravno. Unatoč toj administrativnoj promjeni, stanovnici Neretvanske doline uglavnom rabe staro ime Slivno.

no) te Mliništa i Glušaca (Zažablje) u knjizi *Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke* (1996.) utvrdio Halilović. U ovome su radu kao referentni punktovi izabrani Slivno Ravno³, Mihalj⁴, Blace i Podgradina⁵ jer su pokazatelji raznolikosti slivanjskih govorova, koja je u prvoj redu motivirana migracijama. Nakon osmanlijskih napada u 18. se stoljeću na slivanjsko područje doseljava stanovništvo iz istočne Hercegovine, odnosno iz govorno jedinstvenoga područja dalmatinskoga i hercegovačkoga Zažablja i Popova, i to uglavnom u brdska naselja, dok se ikavski doseljenici iz sela na desnoj obali Neretve ili iz zapadne Hercegovine, Makarskoga primorja i okolice Vrgorca uglavnom naseljavaju u primorska mjesta i Podgradinu (Vidović 2012: 134, 136). Iako su istočnohercegovački govorovi (i)jejkavski, kakvi su primjerice govorovi Slivna Ravnoga i Mihalja, zbog navedenih migracija, ali i izrazita utjecaja novoštokavskoga ikavskoga govora Opuzena, u mjesnim je govorima Blaca i Podgradine prevladao ikavski refleks jata. Iz navedenoga je razvidno da je dijalektološka slika slivanjskih govorova razvedena, a Neretva više ne predstavlja čvrstu granicu ikavskih i ijekavskih govorova.

2. Metodologija

Na temelju osmišljenoga upitnika za ispitivanje naglasnih paradigm imenica *e*-vrste i *i*-vrste te iz slobodnoga govora dvadesetak ispitanika⁶ biranih prema utvrđenim dijalektološkim kriterijima (starije su životne dobi, rođeni i odrascali u mjestu ispitivanja⁷) od 2011. do 2013. godine prikupljena je i diktafonima (Zoom H4 Handy Recorder i Sony ICD-UX513F) snimljena grada, koja je preslušana i zabilježena tradicionalnom hrvatskom dijalektološkom transkripcijom. U kategoriji imenica promatrala se cijela parigma jer imenice naglasnu parigmu mijenjaju pojedinačno i varijacije su prisutne u pojedinim padežima. Po uzoru na recentnu akcentološku literaturu koja se akcenatskim tipovima bavi u sklopu morfologije (Houtzagers 1985, Kalsbeek 1998, Langston 2006,

³ Danas je Klek turističko naselje, a nekolicina starijih stanovnika doselila se iz Slivna Ravnoga. Budući da je fonološki i morfološki sustav govora Slivna Ravnoga i Kleka jednak, u ovome se radu nisu promatrali kao odvojeni punktovi.

⁴ Mihalj naseljava i hrvatsko i srpsko stanovništvo, dok su ostala tri naselja isključivo hrvatska.

⁵ O fonološkim i morfološkim značajkama slivanjskih govorova više u Vukša Nahod (2014).

⁶ Svima njima zahvaljujem na strpljenju, susretljivosti i dugogodišnjoj suradnji.

⁷ Neki od njih ipak su godinama bili izmjenešteni iz mesta određenog kao dijalektološki punkt. Riječ je o ispitanicama rođenima u Slivnu Ravnome. Iako sada žive u naselju Vlaka, nisu izgubile značajke svojega mjesnoga govora i, kao i većina ispitanika, svjesne su toga te su tijekom ispitivanja upućivale na različit izgovor u Slivnu Ravnome i okolnim mjestima. Time se opovrgava jedan od uvriježenih kriterija o odabiru idealnoga ispitanika, a prema kojemu su to najčešće neškolovane žene starije životne dobi koje nisu često ili dulje boravile izvan rodnoga mesta, čiji je bračni partner iz istoga mesta te koje nisu pretjerano izložene medijima.

2007, Kapović 2005, 2006, 2007, 2008, 2010a, 2011a, 2011b, Ligorio i Kapović 2011, Lukežić i Zubčić 2007, Zubčić 2006, 2010, Vranić 2010, 2011, Mandić 2011, 2012, Benić 2013 itd.) u radu su se imenice klasificirale u tri naglasna tipa. Paradigme su obilježene kao n. p. A, n. p. B i n. p. C jer je riječ o sinkronijskim paradigmama⁸. Rekonstruirane praslavenske naglasne paradigmе pisale su se malim slovom: n. p. *a*, n. p. *b* i n. p. *c*, a njihove su se potvrde crpile iz popisa moskovske akcentološke škole i Derksenova rječnika *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* (2008.).

Kako sinkronijsko stanje nudi različitosti i inovacije, katkad je nemoguće pojedine imenice svrstati u tri uobičajene paradigmе. Služeći se iscrpnom analizom i prikazom pokušali smo utvrditi različita miješanja ili supostojanja te odrediti podtipove „glavnih“ paradigmе. Spojnica između dvaju naglasnih tipova označuje miješanje, ali ne i supostojanje oblika dviju paradigmе. Tako primjerice u govoru Slivna Ravnoga i Mihalja imenica *tráva* u jednini pripada n. p. B, a u množini n. p. C (*tráve*) te je ubrajamo u tip n. p. B-C. Kosa pak crta označuje da imenice u nekome padaju mogu imati dvostrukе ostvaraje, primjerice imenica *žälōs* u govoru Blaca i Podgradine u d./l./i.⁹ ima oblik n. p. C *žalóstima(n)*, ali i n. p. A *žalóstima(n)* te je ubrajamo u tip. n. p. C/A. Katkad uz slova stoe i brojke, a njihovo će se značenje objasnjavati ovisno o kriterijima unutar paradigmе kojoj pripadaju. Budući da Halilović (1996) nije sustavno analizirao naglasak promjenjivih riječi, nego tek gdjekoji primjer očuvanih arhaičnih oblika, neće biti moguća komparativna analiza.

3. O naglasnim paradigmama i dosadašnjim istraživanjima u štokavskome narječju

Nakon napuštanja Daničićeva (1913) kriterija o bitnosti broja slogova za određivanje naglasne tipologije imenica istraživači su se većinom vodili četiri osnovna naglasna tipovima (I tip – imenice s istim akcentom na istome mjestu, II tip – imenice s različitim akcentom na istome mjestu, III tip – imenice s različitim akcentom na različitome mjestu, IV tip – imenice s istim akcentom na različitome mjestu) koje je osmislio Moguš (1966). On ističe da osnovno mjerilo za određivanje akcenatskih tipova kod imenica treba biti sam akcent.

Velik preokret događa se kada strani slavisti¹⁰ (F. H. Kortlandt, E. Stankiewicz, J. Kalsbeek, H. P. Houtzagers, K. Langston...) za klasifikaciju uzimaju

⁸ V. Dybo, Zamjatina i Nikolaev (1990), Kapović (2007, 2009, 2010, 2011a, 2011b) itd.

⁹ U radu će se jedninski padajući pisati velikim, a množinski malim slovom.

¹⁰ Za njih je naglasak morfološka činjenica, dok je za domaće istraživače uglavnom dijelom fonološke obrade.

Stangovu podjelu na tri akcenatske paradigmе, a koju određuje mjesto naglasaka vezano uz osnovu ili nastavak. N. p. *a* ima nepomičan stari akut na nekome od slogova osnove, n. p. *b* ima naglasak na prvome slogu iza osnove ili neoakut na zadnjemu slogu osnove, dok n. p. *c* ima pomičan (slobodan) naglasak koji može biti na početku ili na kraju riječi. U istraživanju akcentuacije među narječjima nedvojbeni je primat odnijelo čakavsko narječe, a kajkavsko, iako iscrpljeno istraženo, kad je riječ o akcentološkim obradama, i dandanas je na margini. I za štokavsko narječe nedostaju cjelovite obrade naglasnih paradigmа mjesnih idioma. Ipak, ključni su Kapovićevi (2007, 2008a, 2010a, 2010b, 2011a) radovi u kojima opisuje povijesni razvoj imeničnih osnova u svim narječjima, iz kojih crpimo podatke o štokavskim mjesnim govorima (primjerice iz Slavonije¹¹, Vrgorske krajine, Imotske krajine i Bekije¹², Dubrovnika¹³). Vidović (2007) je pisao o akcentološkim alternacijama u novoštakavskim ijekavskim govorima Dobranja i Vidonja te o naglascima u govorima i toponimiji Zažablja i Popova (Vidović 2013), a Ligorio i Kapović (2011) o naglasku dvosložnih *o*-osnova s kratkosilaznim naglaskom u Dubrovniku. Naglasne tipove glagola u Bosanskoj Svilaju donosi Peraić (2011), dok je Kapović (2010b) pisao o naglasku imeničnih *i*-osnova u Orubici te o naglasku u staroštakavskome slavonskom dijalektu (Kapović 2008b). O naglasnim tipovima imenica, pridjeva i glagola novoštakavskoga ikavskog dijalekta doznajemo iz doktorskih disertacija Kurtović Budje (2009), koja je proučavala govore Makarskoga primorja (Brela, Baške Vode, Makarske, Tučepa, Podgore, Igrana, Zaostroga i Graca) i Ćurković (2014), koja je istražila govor Bitelića u Sinjskoj krajini.

4. Imenice *e*-vrste

U radu se imenice ženskoga roda dijele na morfološke razrede uobičajene u dijalektološkim radovima¹⁴ u kojima se provodi morfološka analiza imenica, odnosno na imenice *e*-vrste (nekadašnja *a/ja*-sklonidba) te *i*-vrste (nekadašnja *i*-sklonidba)¹⁵.

U slivanjskim su govorima gramatičke kategorije imenica: rod¹⁶ (muški, srednji i ženski), broj (jednina i množina), padež(N., G., D., A., V., L., I./ n., g., d., a., v., l., i.) i kategorija živo/neživo.

¹¹ Prema podatcima S. Ivšića (1913).

¹² Prema podatcima M. Šimundića (1971).

¹³ Prema podatcima M. Rešetara (1900).

¹⁴ V. Houtzagers (1985), Kalsbeek (1998), Langston (2006), Zubčić (2006), Kurtović Budja (2009), Vranić (2011), Benić (2013) itd.

¹⁵ U dijakronijskim obradama rabe se stari nazivi, v. primjerice Kapović (2010a, 2011b).

¹⁶ O rodu imenica na *-a* za osobe muškoga spola više u Bošnjak Botica i Gulešić-Machata (2007), a o sintaktičkoj naravi gramatičkoga roda u Pišković (2011).

Na različite pogreške u određivanju roda u imenica u rječnicima i gramatikama, ali i o visokome stupnju nerazumijevanja gramatičke kategorije roda među jezikoslovcima i studentima piše Tafra (2007). Najveća nesuglasja primjećuju se kod imenica koje u nominativu jednine završavaju na *-a*, a imenuju osobe muškoga spola (*barba*, *ćaća*, *papa*, *tata*, *vojvoda*). Takve su imenice sročne s atributima i dijelovima predikata u muškome rodu, a morfološki su ženskoga roda. Budući da u radu analiza nije usmjerena na sintaktičku nego na paradigmatsku obradu, odnosno morfološku razinu, imenice *čāća* (SR, Mi, Bl)/*čāća* (Po), *gàzda*, *pâpa* uvrštene su u paradigmu imenica ženskoga roda.

U imenice *e*-vrste ubrajaju se imenice ženskoga roda koje u N. imaju gramatički morf *-a*: *bäba*, *dîňa* ‘lubenica’, *lèdina*, *mòtika*, *prèža* (SR, Mi, Bl)¹⁷/*prèža* (Po), *rùta* ‘zimzelena biljka’, *tèća* (SR, Mi, Bl)/*tèća* ‘lonac’ (Po), imenice muškoga roda koje u N. imaju gramatički morf *-a*: *bârba*, *čâća* (SR, Mi, Bl)/*čâća* (Po), *pâpa*, *gàzda*, imenice muškoga roda koje u N. imaju gramatički morf *-o/-e*, a riječ je o dvosložnim muškim imenima ili nadimcima s dugouzlažnim naglaskom na prvoj složbi: *Býko*, *Lújo*, *Józo*, *Kýsto*, *Múto*; *Jûre*, *Mile*, *Šíme* ili o imenima životinja: *Gáro*, *Móro*, *Šáro*, *Žúćo* (SR, Mi, Bl)/*Žúćo* (Po), imenice *singularia tantum*: *djèća*/*žèća* (SR, Mi)/*dica* (Bl, Po), *brâća* (SR, Mi, Bl)/*brâća* (Po), *dvòjica*, *tròjica*, imenice *pluralia tantum*: *gâće* (SR, Mi, Bl)/*gâće* (Po) ‘hlače’, *gùsle*, *jâsle*, *nâćve* (SR, Mi, Bl)/*nâćve* (Po) ‘drvena posuda u kojoj se mijesi tjesto’. Genitivni je nastavak svih imenica *-e*.

Pregled nastavaka imenica *e*-vrste u govorima Slivna Ravnog, Mihalja, Blaca i Podgradine:

N.	<i>-a</i>
G.	<i>-ē</i>
D.	<i>-i</i>
A.	<i>-u</i>
V.	<i>-o/N.</i>
L.	<i>-i/-ōn</i>
I.	<i>-ōn</i>
n.	<i>-e</i>
g.	<i>-ā</i>
d.	<i>-an/-ama(n)</i>

¹⁷ U zagradama se donose kratice punktova (Slivno Ravno – SR, Mihalj – Mi, Blace – Bl, Podgradina – Po) u kojima je pojedini primjer ovjeren. Kratice u zagradama ne bilježe se kod primjera zabilježenih u svim slivanjskim govorima. Kosom se crtom odvajaju primjeri koji se razlikuju fonološkim (razlike u vokalizmu, konsonantizmu ili prozodiji) ili morfološkim sastavom.

a.	-e
v.	-e
l.	-an/-ama(n)
i.	-an/-ama(n)

Nisu ovjerene specifičnosti u distribuciji nastavaka. U N. uobičajen je nastavak *-a* te rjeđe *-o/-e*, a u A. uvijek *-u*. U V. je uobičajen nastavak *-o*: *cūro*, *kēko* ‘svraka’, *gītarō* (Po), *gūsko*, a katkad je jednak N. (*bāba*, *strīna*, *ūjna*). U d.l./i. prevladava ujednačeni nastavak *-ama(n)*: *dūgama(n)* ‘daska na bačvi’, *jābukama(n)*, *mūvam(n)*, *slīvama(n)*, *tīcama(n)*, dok je stariji *-an* znatno rjeđi¹⁸: *bāčvan* (SR, Mi, Bl)/*bāčvan* (Po), *nāčvan* (SR, Mi, Bl)/*nāčvan* (Po) ili supostoje oba oblika: *bōcan*/ *bōcama(n)*, *kōtulan/kōtulaman(n)* ‘suknja’, *mōtikan/mōtikama(n)*.

U genitivu množine postoji samo nastavak *-a*: *kūpā* ‘crijep’, *krāvā*, *krūšākā*, *smōkāvā*, *tīcā*. Halilović (1996: 169) navodi da su ostaci staroga oblika g. na *-o* zabilježeni u sintagmatskoj vezi s brojevima i prilozima¹⁹ u govornim tipovima u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke, no za slivanjsko-zažapski govorni tip navodi tek jedan primjer: *nēkolko gödīn* (Mlinište). Ostale potvrde većinom nalazi u govorima istočnjim od slivanjsko-zažapskih, točnije u (jugo)istočnohercegovačkome govornom tipu: *imā krušāk* (Cerovo), *pūno smōkāv* (Vranjevo Selo), *stō godīn* (Šćenica), *stō ilād* (Brštanica), *imā brēsāk* (Velja Međa), dubrovačkome govornom tipu: *trides mu gödīn* (Trnova) te pelješkome govornom tipu: *osāmnēz gödīn* (Janjina), *ösansto hiljād* (Kuna) (Halilović 1996: 169).

Vidović (2014: 39) u zažapskim govorima za g. također pronalazi iste primjere: *gödīn*, *brësāk*, *krūšāk*, *smökāv*, *ì(l)jād*. Bilježi i da u lokativu jednine kod nekih imenica ženskoga roda e-sklonidbe postoji pridjevska sklonidba (*käsärnōj*, *pékärnōj*). U slivanjskim govorima potvrđen je samo nastavak *-on*: *u Dübokōn*, *na Krèmenōn*, *ù Dübōn*²⁰.

Kod imenica s osnovom na *-k*, *-g*, *-sk*, *-šk* u D./L. nije provedena sibilarizacija: *dàski*, *dläki*, *jàbuki*, *kàšiki*, *krùški*, *lúki*, *mòtiki*, *prúgi*, *pùški*, *rúki*, *snági*, *vójiski*. Imenica *júha* potvrđena je s nesibilariziranim osnovom: *júhi*.

¹⁸ Halilović (1996: 171) i u slijivanskim i u zažapskim govorima nalazi nastavke *-ama/-am/-an* te ističe da je u istočnohercegovačkim govorima nastavak *-am* vrlo rijedak.

¹⁹ Lisac (2003: 83) donosi i da u istočnobosanskim dijalektima u genitivu množine uz brojeve stoji nulti morfem.

²⁰ Postojanje nastavka *-ōn/-ōm* u L. u slijanjskim je govorima, za koje smatra da su bliži govorima Makarskoga primorja, zabilježio i Halilović (1996: 176) te ustvrdio da nastavak *-oј* postoji samo u govorima istočnohercegovačkoga tipa i u govorima Zažablja, što govori o unutarnjoj diferencijaciji slijansko-zažapskoga govornog tipa. Da je promjena *-oј > -on* zabilježena u novoštakavskome ikavskom dijalektu, donosi i Lisac (2003: 63), a terenskim istraživanjem govora Makarskoga primorja to je potvrdila i Kurtović Budja (2009: 110).

U g. imenica kojima osnova završava konsonantskim skupom umetnuto je *-a*: *br̩esākā* (SR, Mi, Bl)/*pr̩asākā* (Po), *br̩itāvā*, *dasákā*, *gi̩sākā*, *igálā*, *kru̩šākā*, *máčákā* (SR, Mi, Bl)/*máčákā* (Po), *m̩ykāvā*, *m̩urāvā*, *ovácā*, *sestárā*, *smókāvā*, *tíkāvā*.

4.1. Naglasna paradigma A

	<u>Slivno Ravno</u>	<u>Mihalj</u>	<u>Blace</u>	<u>Podgradina</u>
	<u>n. p. A</u>	<u>n. p. A</u>	<u>n. p. A</u>	<u>n. p. A</u>
	lubenica	lonac	suknja	šljiva
N.	dīňa	těća	kötula	sl̩iva ²¹
G.	dīnē	těćē	kötulē	sl̩ivē
D.	dīní	těći	kötuli	sl̩ivi
A.	dīňu	těću	kötulu	sl̩ivu
V.	dīňo	těćo	kötulo	sl̩ivo
L.	dīní	těći	kötuli	sl̩ivi
I.	dīňōn	těćōn	kötulōn	sl̩ivōn
n.	dīňe	těće	kötule	sl̩ive
g.	dīnā	tēćā	kötūlā	sl̩ivā
d.	dīňama(n)	těćama(n)	kötulan/kötulaman(n)	sl̩ivama(n)
a.	dīňe	těće	kötule	sl̩ive
v.	dīňe	těće	kötule	sl̩ive
l.	dīňama(n)	těćama(n)	kötulan/kötulaman(n)	sl̩ivama(n)
i.	dīňama(n)	těćama(n)	kötulan/kötulaman(n)	sl̩ivama(n)

U n. p. A. u svim padežima, osim u g., od staroga akuta i kratkoga neoakuta, dolazi nepomičan": *bäba* (< *bäbä), *jäbuka* (< *äblъko), *kräva* (< *körva), *tīca* (< *přtīca). Kao i u ostalim novostokavskim govorima, događa se i pomak "na pret-hodni slog, što rezultira ` naglaskom: *gòmila* (< *mogýla), *kòbila* (< *kobýla), *kòpriva* (< *kopříva), *lèdina* (< *lédyna), *lòpata* (< *lopáta), *mòtika* (< *motýka).

U g. dolazi ^: *bârā*, *bûbâ*, *cûrâ*, *čâšâ* (SR, Mi, Bl)/*čâšâ* (Po), *dînâ*, *dlâka*, *dûgâ* 'daske od kojih je sastavljena bačva', *gâća* (SR, Mi, Bl)/*gâća* (Po), *kâšâ*, *slîvâ*, dok u višesložnicama kod pomicanja nastaje ^: *br̩esākâ* (SR, Mi, Bl)/*pr̩asākâ* (Po), *gòmîlâ*, *gùbîcâ*, *gi̩sâlâ*, *kòbîlâ*, *lèdîna*, *mòtîkâ*. Nijednom nije zabilježen mlađi oblik s ` naglaskom²².

²¹ U leksemu *slîva* (*Bâba je Péra üvîk slîva govórila*) nije riječ o promjeni *šl* > *sl*, nego o čuvanju ishodišnoga oblika (Skok III: 405), prema kojemu je i motiviran toponim Slivno Ravno. Drugi je član motiviran pridjevom ravan zbog položaja u zaravnjenoj flišnoj udolini.

²² U novoštakavskome ikavskom govoru Bitelića uz oblike s kratkosilaznim naglaskom: *bèsidâ*, *kòprîvâ*, *lèdînâ*, *lòpâtâ*, *mòtîkâ* postoje oblici s kratkouzlažnim naglaskom: *bèsidâ*, *kòprîvâ*, *lèdînâ*, *lòpâtâ*, *mòtîkâ*, što bi mogla biti specifičnost govora okolice Sinja (Ćurković 2014: 161).

U jednini zanaglasna se duljina pojavljuje u G. -ē i I. -ōm, dok je u množini dug samo g. s nastavkom -ā²³.

U svim istraženim govorima bilježimo pomicanje²⁴ naglaska na prednaglasnicu u akuzativu jednine: nà babu, ù baru, ù cřkvu (SR, Mi, Bl)/ù cřkvu (Po), ù čašu (SR, Mi, Bl)/ù čašu (Po), nà čaću (SR, Mi, Bl)/nà čaću (Po), ù dlaku, ù kašu, nà slivu, u genitivu jednine: dò curē, òd kućē (SR, Mi, Bl)/òd kućē (Po), òd mājkē, u lokativu jednine: ù kući (SR, Mi, Bl)/ù kući (Po) te u akuzativu množine ù gaće (SR, Mi, Bl)/ù gaće (Po) itd.

U ovoj paradigmni nema posebnosti ni kolebanja. Iako neke imenice mogu iz n. p. *a* prijeći u n. p. *B* ili n. p. *C*, u slivanjskim govorima bilježimo tek prelazak imenice mūva (< *mūha) u n. p. *B* te imenice cèsta (< *cěsta) u n. p. *C*.

Imenice n. p. A

bäba, bäčva (SR, Mi, Bl)/bäčva (Po), bärka, bäraka (Bl), bárba, brëska (SR, Mi, Bl)/präška (Po), bïčva (Po) ‘čarapa’, böca, brïtva, bùba, cíkva (SR, Mi, Bl)/cřkva (Po), cùra, čäša (SR, Mi, Bl)/čäša (Po), čäća (SR, Mi, Bl)/čäča (Po), čätrña (SR, Mi, Bl)/čätrña (Po) ‘cisterna za prikupljanje kišnice’, dñia, dläka, dùga, fëta (SR, Mi, Bl)/fïta (Po) ‘kriška’, gäče (SR, Mi, Bl)/gäče (Po), gäzda, gitara (Po), gòmila, göspoža (SR, Mi, Bl)/göspoža (Po), gübica, güska, güsle, jàbuka, jëtřva, kàša, kïša, këka, kóbila, kópriva, kôra, kótula, kôža, kräva, kôgula ‘džezva’, kÿpa, kriúška, kùka, kùka ‘samonikla biljka iz porodice bljuštovka’, kùpa, lèdina, lìsica, lïska, lökva, lòpata, mäčka (SR, Mi, Bl)/mäčka (Po), mäjka, mïsa, mûka, mótička, mýkva, näčve (SR, Mi, Bl)/näčve (Po), pâpa, pélena (Mi, Bl, Po), plòtica ‘slatkovodna riba’, pògača (SR, Mi, Bl)/pògača (Po), rïba, rùpa, rödbina, rùta, slïva, smòkva, šüma, tèća (SR, Mi, Bl)/tèća (Po), tïca, tïkva, trùpina ‘tradicionalno neretvansko plovilo ravnoga dna’, tükva ‘purica’, tûna ‘nit s udicom kojom se lovi riba’, spàroga ‘šparoga’, vëšta ‘suknja’, vïle, võla (SR, Mi, Bl)/võja (Po), vrâna, žäba, žïca

4.2. Naglasna paradigma B

Slivno Ravno	Mihalj	Blace	Podgradina
n. p. B	n. p. B	n. p. B/B-C	n. p. B
brana	međa	trava	zmija
N. brána	mèža	tráva	zmija
G. bránē	mèžē	trávē	zmijē

²³ O podrijetlu tih duljina više u Kapović (2011: 149–150).

²⁴ Oslabljeno je pomicanje naglaska ili prenošenje naglaska ovjereno samo u novoštokavskim govorima: kratkosilazni i dugosilazni naglasak s početka riječi pomiče se i ostvaruje kao kratkouzlagani naglasak u svezama riječi prijedloga/veznika/čestica bez svojega naglaska i najčešće imenske riječi ili glagola.

D.	bráni	mèži	trávi	zmiji
A.	bránu	mèžu	trávu	zmiju
V.	brâno	mèžo	trâvo	zmijo
L.	bráni	mèži	trávi	zmiji
I.	bránōn	mèžōn	trávōn	zmijōn
n.	bráne	mèže	tráve/trâve	zmije
g.	bránā	méžā	trávā	zmíjā
d.	brànama(n)	mèžama(n)	tràvama(n)	zmíjama(n)
a.	bráne	mèže	tráve/trâve	zmije
v.	bráne	měže	tráve/trâve	zmíje
l.	brànama(n)	mèžama(n)	tràvama(n)	zmíjama(n)
i.	brànama(n)	mèžama(n)	tràvama(n))	zmíjama(n)

U n. p. B bilježimo uzlazne (‘i’) naglaske na zadnjemu slogu osnove (*lòza* < **lozā*, *sèstra* < **sestrā*, *òsa* < *(v)*osā*; *brázda* < **borzdā*, *brána* < **bornā*, *glísta* < **glistā*).

U dvosložnim je riječima vokativ čeoni, te, ako je osnova kratka, stoji kratkosilazni naglasak: *mázgo*, *òso*, *sèstro*, *žéno*, a ako je duga, dugosilazni: *brázdo*, *brâno*, *lúko*. Čeoni je naglasak u svim slivanjskim govorima zabilježen i kod višesložne riječi *lèpoto* (SR, Mi)/*lipoto* (Bl, Po), dok se kod imenice *olúja* naglasak promijenio u dugosilazni: *olújo*, ali je ostao na istome slogu.

U genitivu množine zabilježen je samo nastavak *-ā*, a prethodni se slog i u dvosložnim i u višesložnim riječima uvijek dulji: *múvā*, *topólā*, *zmíjā*, *sesírá* (jedna od rijetkih imenica u n. p. B s nepostojanim *a*).

U d./l./i. prema zakonu o kraćenju prednaglasnih duljina²⁵ u n. p. B očekuje se kraćenje korijena, no u mnogim štokavskim govorima takva je pojava rijekost²⁶ jer se u većini imenica analogijom prema ostalim padežima ujednačio dugosilazni naglasak. Iznimne potvrde o čuvanju kraćine u n. p. B u Dubrovniku je pronašao Rešetar (1900: 95–96): *svjéćama*, a od novijih podataka poznati su samo Kapovićevi (2011: 157) za posavski govor Davora: *bránàma*, *bràzdama*, *glístàma*, *prùgama*, *svíćàma*, *zvìzdàma* itd.

U govoru Slivna Ravnoga također su sačuvani arhaični oblici: *bránama(n)*, *bràdama(n)*, *pílama(n)*, *tràvama(n)* uz ujednačene oblike *brázdama(n)*, *glístama(n)*, *prúgama(n)*, *sóvama(n)*, *žúpama(n)*, u govoru Mihalja: *bránama(n)*, *tràvama(n)*, u govoru Blaca: *tràvama(n)*, dok u govoru Podgradine nalazimo samo analoški naglasak: *bránama(n)*, *brázdama(n)*, *pílama(n)*, *svíćama(n)* i sl.

²⁵ Više u Kapović (2003: 66–67, 2005: 91, 101, 2008a: 16–17, 2011: 156).

²⁶ Više u Kapović (2013).

U slivanjskim se govorima i kod imenica dugih osnova i kod imenica kratkih osnova pojavljuje i miješana²⁷ paradigma n. p. B-C, koja u jednini ima naglasak po n. p. B, a u množini po n. p. C. Tako u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja imenica *tráva* (G. *trávē*) u n. glasi *tráve* (oblik iz n. p. C), a sačuvano je kraćenje u d./l./i. *trávama(n)*. U mjesnome govoru Podgradine nije potvrđena ta tendencija te je imenica ostala u n. p. B, s ujednačenim naglaskom: *trávama(n)*. Imenica *zmīja* u govoru Blaca, Mihalja i Podgradine ostala je dijelom n. p. B, dok je u govoru Slivna Ravnoga prešla u n. p. B-C jer je preuzela kratkosilazni naglasak u n./a./v: *zmīje*, d./l./i. *zmījama(n)*, kao i imenica *màgla*: n./a./v. *màgle*, d./l./i. *màglama(n)*.

Imenice n. p. B

bója, bráda, brána, brázda, búna, bùva, čórba (SR, Mi, Bl)/*čórba* (Po), *dúga, glísta, gúja, júha/júva* (Po), *kàfa, kòza, krúpa* ‘tuča’, *kúla, kúma, lepòta* (SR, Mi)/*lipòta* (Bl, Po), *màgla* (Mi, Bl, Po), *màzga, mèža* (SR, Mi, Bl)/*mèža* (Po), *mùva, olúja, òsa, peléna* (SR), *píla, prúga, púra* ‘palenta’, *rána, j̄ža* (SR, Mi, Bl)/*j̄ža* (Po), *rjéka/rjéka* (SR, Mi)/*rika* (Bl, Po), *róda, sèstra, slobòda, strúja, svjéća/svjéća* (SR, Mi)/*svića* (Bl)/*sviča* (Po), *visìna, téta, topòla, tráva* (Po), *túga, úzda, výba* (SR, Mi, Bl)/*vřba* (Po), *výsta* (SR, Mi, Bl)/*vřsta* (Po), *zmīja* (Mi, Bl, Po), *žèna, žúpa*

Imenice n. p. B-C

tráva (SR, Mi), *màgla, zmīja* (SR)

Imenice n. p. B/B-C

tráva (Bl)

4.3. Naglasna paradigma C

Slivno Ravno

n. p. C	n. p. C	n. p. C
gora	greda	snaga
N.	góra	gréda
G.	góré	grédē
D.	góri	grédi
A.	góru	grêdu
V.	góro	grêdo
L.	góri	grédi
I.	górōn	grédōn

²⁷ Kapović (2011: 157) napominje da je zbog takvih miješanja, koja su različita od govoru do govora, teško rekonstruirati praslavensku naglasnu paradigmu te je moguće da su za neke ā-osnove u psl. ili osl. postojale dijalektalne razlike.

n.	gòre	grêde	snâge
g.	górá	grédâ	snágâ
d.	górama(n)	grèdama(n)	snágama(n)
a.	gòre	grêde	snâge
v.	góre	grêde	snâge
l.	górama(n)	grèdama(n)	snágama(n)
i.	górama(n)	grèdama(n)	snágama(n)

Mihalj

n. p. C	n. p. C	n. p. C
loza	grana	greda
N. lòza	grána	gréda
G. lòzë	gránë	grédë
D. lòzi	gráni	grédi
A. lòzu	grânu	grêdu
V. lòzo	grâno	grêdo
L. lòzi	gráni	grédi
I. lòzõn	gránõn	grédõn
n. löze	grâne	grêde
g. lózâ	gránâ	grédâ
d. lòzama(n)	grânama(n)	grédama(n)
a. löze	grâne	grêde
v. löze	grâne	grêde
l. lòzama(n)	grânama(n)	grédama(n)
i. lòzama(n)	grânama(n)	grédama(n)

Blace

n. p. C	n. p. C	n. p. C/C-B
voda	glava	gora
N. vòda	gláva	gòra
G. vòdë	glávë	gòrë
D. vòdi	glávi	gòri
A. vòdu	glâvu	gòru
V. vòdo	glâvo	gòro
L. vòdi	glávi	gòri
I. vòdõn	glávõn	gòrõn
n. vòde	glâve	gòre/gòre
g. vódâ	glávâ	górá
d. vòdama(n)	glávama(n)	górama(n)
a. vòde	glâve	gòre/gòre

v.	võde	glâve	göre/gòre
l.	vòdama(n)	glávama(n)	gòrama(n)
i.	vòdama(n)	glávama(n)	gòrama(n)

Podgradina

	n. p. C	n. p. C	n. p. C/C-B
zemljā	peta	loza	
N. zèmja	péta	lòza	
G. zèmjē	pétē	lòzē	
D. zèmji	pétí	lòzi	
A. zèmju	pétu	lòzu	
V. zèmjo	pêto	lòzo	
L. zèmji	péti	lòzi	
I. zèmjōn	pétōn	lòzōn	
n. zèmje	pête	lòze/lòze	
g. zemájā	pétā	lózā	
d. zèmjama(n)	pétan/pétama(n)	lòzama(n)	
a. zèmje	pête	lòze/lòze	
v. zèmje	pête	lòze/lòze	
l. zèmjama(n)	pétan/pétama(n)	lòzama(n)	
i. zèmjama(n)	pétan/pétama(n)	lòzama(n)	

U g. potvrđen je jedino nastavak *-ā*, a nepostojano dugo *-a* zabilježeno je kod imenica: *dasákā, igálā, zemálā* (SR, Mi, Bl)/*zemájā* (Po).

U istraženim govorima nije očuvana razlika između D. i L. te se ujednačio lokativni naglasak: *gori, mèži* (SR, Mi, Bl)/*mèži* (Po), *péti, vòdi, zèmli* (SR, Mi, Bl)/*zèmji* (Po) i sl.

U n. p. C u svim slivanjskim govorima čeoni naglasak dosljedno preskače na prijedlog ili veznik u akuzativu jednine: *nà glâvu, ò glâvu, ù goru, nà vodu, pò vodu, nà zemlu* (SR, Mi, Bl)/*nà zemju* (Po), *ù zoru, ì rûku* te u akuzativu množine: *nà noge, zà rûke*.

Uočljivo je da dvosložne riječi čuvaju pomičnost naglaska²⁸: *gláva – glâvu, gréda – grêdu, vòda – vòdu, zèmja* (SR, Mi, Bl)/*zèmja* (Po) – *zèmje* (SR, Mi, Bl)/*zèmje* (Po). U višesložnim riječima koje su nekad pripadale n. p. c izgubila se pomičnost, odnosno došlo je do ujednačavanja naglaska prema uzlaznim padežima: *lepôta – lepotu* (SR, Mi)/*lipôta – lipotu* (Bl, Po), *slobôda – slobôdu, visîna – visînu*, pa su te imenice iz n. p. c prešle u n. p. B, dok imenica *pelena* može biti dijelom n. p. B: *pelèna* (SR) ili n. p. A: *pëlena* (Mi, Bl, Po). Kod imenica *rodbi-*

²⁸ U novoštokavskim govorima to zapravo znači intonacijsku razliku.

na i *gospođa* izgubila se pomicnost *rödbina* – *rödbinu* i *göspoža* (SR, Mi, Bl) / *göspoža* (Po) – *göspožu* (SR, Mi, Bl) / *göspožu* (Po) te su one, kao i u većini štokavskih govorova, prešle u nepomicnu n. p. A. Staru izmjenu naglasaka nalazimo u imenici N. *planina* – A. *plàninu*²⁹ u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja.

Kao i u n. p. B, i u n. p. C očekuje se kraćenje prednaglasnih dužina u d./l./i. Dosad je u štokavskim govorima ovjereno nekoliko potvrda, primjerice u posavskim govorima: *dùšama*, *gredàma*, *petàmī*, *strànama*, *sviñàma* (Ivšić 1913/II: 28) te *bràdama*, *dùšàma*, *glàvama*, *grèdama*, *jèlama*, *pètama*, *rùkàma*, *slùgàma*, *snágàma*, *strànama*, *tràvàma*, *vrbàma*, *zìmàma*³⁰ (Kapović 2011: 164), u dubrovačkome govoru *bràdama* (Rešetar 1900: 95–96) te u govorima Zažablja i Popova: *svìnjama*ⁿ, *glàvama*ⁿ, *strùjama*ⁿ, *strànama*ⁿ, *strèlama*ⁿ, *grèdama*ⁿ i *tràvama*ⁿ (Vidović 2013: 166). Vidović ističe da se navedene riječi danas naglašuju i analoški u G. jd. (vjerojatno u D./L./i. mn., op. P. V. N.): *svínjama*, *glàvama*, *strújama*, *stránama*, *strijélama*, *grédama* i *trávama*.

U d./l./i. u govoru Slivna Ravnoga izvorna je kraćina očuvana u imenicama *grèdama(n)*, *grànama(n)*, *pètama(n)*, *rùkama(n)*, a u drugima se ujednačila dužina: *glávan*/*glàvama(n)*, *snágama(n)*, *zímama(n)*. U govoru Mihalja kraćenje je ostvareno u primjerima: *glàvan*/*glàvama(n)*, *grànama(n)*, *rùkan*/*rùkama(n)*. U govoru Blaca i Podgradine potvrđen je, kao i u većini štokavskih govorova, samo jedan primjer s očuvanim starim naglaskom: *rùkan*/*rùkama(n)*, a u ostalima je prevladao analoški naglasak: *glàvama(n)*, *gránama(n)*, *gránama(n)*, *pétan*/*pétama(n)*.

U govoru Blaca i Podgradine razvio se podtip n. p. C/C-B jer uz izvorne oblike n. p. C supostoje oblici n. p. B, odnosno u n./a./v. zabilježen je i kratkosilazni i kratkouzlazni naglasak. Tom tipu u govoru Blaca pripadaju imenice N. *góra*, n./a./v. *gòre/gòre*, d./l./i. *górama(n)*; N. *lòza*, n./a./v. *lòze/lòze*, d./l./i. *lòzama(n)*, a u govoru Podgradine imenice N. *čèla*, n./a./v. *čèle/čèle*, d./l./i. *čèlan*; N. *góra*, n./a./v. *gòre/gòre*, d./l./i. *górama(n)*; N. *igla*, n./a./v. *igle/igle*, d./l./i. *ìglan/ìglama(n)*; N. *lòza*, n./a./v. *lòze/lòze*, d./l./i. *lòzama(n)*; N. *sùza*, n./a./v. *sùze/sùze*, d./l./i. *sùzan/sùzama(n)*; N. *zòra*, n./a./v. *zòre/zòre*, d./l./i. *zòrama(n)*.

Imenice n. p. C

*cèsta*³¹, *čèla* (SR, Mi, Bl), *dàska*, *djèca/žèca* (SR, Mi)/*dica* (Bl, Po), *dúša*, *gláva*, *góra* (SR, Mi), *grána*, *gréda*, *igla* (SR, Mi, Bl), *kòsa*, *lòza* (SR, Mi), *mètla*, *nòga*, *óvca*, *péta*, *rúka*, *ròsa*, *snága*, *stàza*, *sùza* (SR, Mi, Bl), *víla*, *vòda*,

²⁹ Tijekom istraživanja govorova Makarskoga primorja Kurtović Budja (2009: 131) tu je stara izmjenu zabilježila samo u Podgori.

³⁰ Podatci su prikupljeni u posavskome govoru Davora.

³¹ Derksen (2008: 76) navodi da je imenica pripadala n. p. a.

vójska, zèmja (SR, Mi, Bl)/*zèmja* (Po), *zíma, zòra* (SR, Mi, Bl), *žèla* (SR, Mi, Bl)/*žèja* (Po)

Imenice n. p. C/C-B

gòra, lòza (Bl, Po), *čèla, igla, sùza, zòra* (Po)

5. Imenice *i*-vrste

U *i*-vrstu ubrajaju se imenice ženskoga roda s gramatičkim morfom *-ø* u N. i osnovom koja završava konsonantom: *mìløs, pàmët, ràdòs, slàbòs*³², *jàràd, tèlàd* itd. Imenica *ćér* (SR, Mi, Bl)/*čér* (Po) koja je pripadala nekadašnjim *r*-osnovama, danas se također sklanja po deklinaciji *i*-vrste. Genitivni im je nastavak *-i*.

Pregled nastavaka imenica *i*-vrste u govorima Slivna Ravnoga, Mihalja, Blaca i Podgradine:

N.	<i>-ø</i>
G.	<i>-i</i>
D.	<i>-i</i>
A.	<i>-ø</i>
V.	<i>-i</i>
L.	<i>-i</i>
I.	<i>-i/-ju</i>

n.	<i>-i</i>
g.	<i>-i/-ijú</i>
d.	<i>-ima(n)</i>
a.	<i>-i</i>
v.	<i>-i</i>
l.	<i>-ima(n)</i>
i.	<i>-ima(n)</i>

Osobitih zanimljivosti nema. Dvostrukosti bilježimo jedino u I. i g. U instrumentalu jednine supostoje dva nastavka *-i*: *čèlústi* (SR, Mi, Bl)/*čèjústi* (Po), *hrábrostí, kòkoši, lúbavi* (SR, Mi, Bl)/*júbavi* (Po), *náravi, níti te -ju: bòlešću* (SR, Mi, Bl)/*bòlešću* (Po), *mìlošću* (SR, Mi, Bl)/*mìlošću* (Po), *ràdošću* (SR, Mi, Bl)/*ràdošću* (Po), *slàbošću* (SR, Mi, Bl)/*slàbošću* (Po).

³² U jugoistočnoj zoni istočnohercegovačko-krajiškoga dijalekta uobičajeno je da finalna suglasnička skupina *st* prelazi u *s*. Ta je pojava zabilježena i u zetsko-južnosandžačkome dijalektu (Lisac 2003: 123).

U genitivu množine također dolaze dva nastavka: *-i/-ijū*. U govorima Slivna Ravnoga, Mihalja i Blaca frekventniji je nastavak *-i*: *jákostī, jénōs/ljénōs* (SR, Mi)/*línosti* (Bl), *mílostī, nápastī, nítī*, a nalazimo i dvostrukosti: *bolèstī/bolèstijū, cérī/cérijū, kókošī/kokòšijū, radòstī/radòstijū, slabòstī/slabòstijū*. U Podgradini je katkad ovjeren samo nastavak *-ijū*: *bolèstijū, cérijū, kokòšijū, radòstijū, slabòstijū, óčijū, úšijū*³³, koji je ostatak genitiva dvojine.

U praslavenskome su imenice *i*-osnove mogile pripadati trima naglasnim paradigmama. Danas pak variraju između dviju: n. p. A (u koju se ubrajaju imenice kojima se ne mijenja naglasak, odnosno vezan je za jedan slog u osnovi) ili n. p. C (kojoj pripadaju imenice kojima se naglasak mijenja kroz paradigmu). Tako je i u govorima slivanjskoga područja, a u govoru Slivna Ravnoga ujednačavanja uzlaznih padeža u n. p. C izrazito su rijetka.

5.1. Naglasna paradigma A

	<u>Slivno Ravno</u>	<u>Mihalj</u>	<u>Blace</u>	<u>Podgradina</u>
n. p. A	n. p. A	n. p. A	n. p. A	n. p. A
jakost	hrabrost	mudrost	ljubav	
N.	jákōs	hrábrōs	múdrōs	júbab
G.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
D.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
A.	jákōs	hrábrōs	múdrōs	júbab
V.	jákosti	hrábrosti	múdrōsti	júbavi
L.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
I.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
n.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
g.	jákostī	hrábrostī	múdrostī	júbavī
d.	jákostima(n)	hrábrostima(n)	múdrostima(n)	júbavima(n)
a.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
v.	jákosti	hrábrosti	múdrosti	júbavi
l.	jákostima(n)	hrábrostima(n)	múdrostima(n)	júbavima(n)
i.	jákostima(n)	hrábrostima(n)	múdrostima(n)	júbavima(n)

Najveće su promjene zabilježene u imenica koje su pripadale n. p. a te možemo ustvrditi da su osim imenice N./A. *smṛt*, G./V. *smṛti*, D./L. *smṛti*, I. *smṛćeu/smṝti* (SR, Mi, Bl)/*smṛču/smṝti* (Po), n./a./v. *smṛti*, g. *smṛtī*, d./l./i. *smṛtimā(n)*,

³³ Množinska deklinacija imenice *óči* (SR, Mi, Bl)/*óči* (Po), *úši* pripada *i*-vrsti, a jedninska *a*-vrsti sr. r. (*óko, úvo*).

u slivanjskim, ali i u većini ostalih štokavskih govorova rijetke imenice s kratko-silaznim naglaskom na prvoj slogi u n. p. A: *čělūs* (SR, Mi, Bl)/*čějūs* (Po), *kłüsād*, *svjětlōs* (SR, Mi)/*svitlōs* (Bl, Po) jer su potpuno ili djelomično prešle u n. p. C: *mǐlōs*, *pámēt*, *rǎdōs*, *stărōs*. U nekim se imenicama duljina u jedninskim padežima krati, primjerice: G./D./V./L./I. *čělusti* (SR, Mi, Bl)/*čějusti* (Po), n./a./v. *čělūsti* (SR, Mi, Bl)/*čějūsti* (Po), g. *čělūstī* (SR, Mi, Bl)/*čějūstī* (Po), d./l./i. *čělūstima(n)* (SR, Mi, Bl)/*čějūstima(n)* (Po), a u nekima je zadržana N./A. *kłüsād*, G./D./V./L./I. *kłüsādi*. U ostalim je imenicama zabilježen dugouzrazni naglasak: *hrábrōs*, *lúbab* (SR, Mi, Bl)/*júbav* (Po), *múdrōs*, *nápas*, koji je očuvan u cijeloj paradigmi, primjerice G./D./V./L./I. *hrábrōsti*, n./a./v. *hrábrōsti*, g. *hrábrōstī*, d./l./i. *hrábrōstima(n)*.

U svim riječima koje završavaju na *-os* (< *-ost*) u N./A. nalazimo duljinu nastalu analogijom prema N./A. u n. p. C³⁴: *hrábrōs*, *jákōs*, *krěpōs*, *múdrōs*, *némilōs*, *svjětlōs* (SR, Mi, Bl)/*svitlōs* (Po), koja se u kosim padežima krati: G./D./V./L./I. *múdrosti*, n./a./v. *múdrosti*, g. *múdrostī*, d./l./i. *múdrostima(n)*, stoga se sa sinkronijske razine ne može utvrditi je li imenica pripadala n. p. *a* ili n. p. *c*.

Također, analogijom prema n. p. C i kod *i*-vrste u n. p. A u L. i D. bilježimo uzlaznost kod imenice *smřt* : *smřti*.

Imenice n. p. A

čělūs (SR, Mi, Bl)/*čějūs* (Po), *hrábrōs*, *jákōs*, *järād*, *kłüsād*, *kòris*, *krěpōs*, *jénōs*/*lijénōs* (SR, Mi)/*línōs* (Bl, Po), *lúbab* (SR, Mi, Bl)/*júbav* (Po), *múdrōs*, *nápas*, *nárav*, *némilōs*, *pámēt* (Po), *prìčēs* (Po), *sávjēs* (SR, Mi)/*sávis* (Bl, Po), *smřt*, *svjětlōs* (SR, Mi)/*svitlōs* (Bl, Po), *stărōs* (Po), *tělād*, *vrijédnōs*/*vrijédnōs* (SR, Mi)/*vrídnōs* (Bl, Po), *zafálnost*

5.2. Naglasna paradigma C

Slivno Ravnو

n. p. C	n. p. C	n. p. C	n. p. C
radost	bolest	čud	kcer
N.	rǎdōs	bólēs	čûd
G.	rǎdosti	bólesti	čùdi
D.	rǎdosti	bólesti	čúdi
A.	rǎdōs	bólēs	čûd
V.	rǎdosti	bólesti	čûdi
L.	radostī	bolěsti	čúdi
I.	rǎdošću	bôlešću	čûdi

³⁴ Više u Kapović (2007: 76).

n.	rǎdostí	bolěsti	ćûdi	ćëri
g.	radòstí/radòstijū	bolèstí/bolèstijū	ćûdī	ćèrijū
d.	radòstima(n)	bòlestima(n)	ćùdima(n)	ćèrima(n)
a.	rǎdostí	bolèsti	ćûdi	ćëri
v.	rǎdostí	bolèsti	ćûdi	ćëri
l.	radòstima(n)	bòlestima(n)	ćùdima(n)	ćèrima(n)
i.	radòstima(n)	bòlestima(n)	ćùdima(n)	ćèrima(n)

Mihalj

	n. p. C	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A
	pomoć	éud	kcéř	radost
N.	pòmôć	éûd	ćêr	ràdös
G.	pòmôći	ćûdi	ćëri	ràdosti
D.	pòmočí	ćúdi	ćëri	ràdosti
A.	pòmôć	éûd	ćêr	ràdös
V.	pòmôći	ćûdi	ćëri	ràdosti
L.	pomòči	éûdi	ćëri	radòsti
I.	pòmôći	ćûdi	ćëri	ràdošću
n.	pòmoći	ćûdi	ćëri	ràdosti
g.	pomòćijū	ćûdī	ćëři/ćèrijū	radòstí/radòstijū
d.	pomòćima(n)	ćùdima(n)	ćèrima(n)	radòstima(n)/ ràdostima(n)
a.	pòmočí	ćûdi	ćëri	ràdosti
v.	pòmočí	ćûdi	ćëri	ràdosti
l.	pomòćima(n)	ćùdima(n)	ćèrima(n)	radòstima(n)/ ràdostima(n)
i.	pomòćima(n)	ćùdima(n)	ćèrima(n)	radòstima(n)/ ràdostima(n)

Blace

	n. p. C	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A
	večer	nit	kcéř	milost
N.	věčē	nît	ćêr	mìlōs
G.	věčēri	nîti	ćëri	mìlosti
D.	věčēri	nîti	ćëri	mìlosti
A.	věčē	nît	ćêr	mìlōs
V.	věčēri	nîti	ćëri	mìlosti
L.	věčēri	nîti	ćëri	milòsti/mìlosti

I.	věčēri	nítí	ćëri	mǐlošću
n.	věceri	nítí	ćëri	mǐlosti
g.	večēří	nítí	ćëří/ćërijū	milòstí
d.	večērima(n)	nítima(n)	ćërima(n)	milòstima(n)/ mǐlostima(n)
a.	věčeri	nítí	ćëri	mǐlosti
v.	věčeri	nítí	ćëri	mǐlosti
l.	večērima(n)	nítima(n)	ćërima(n)	milòstima(n)/ mǐlostima(n)
i.	večērima(n)	nítima(n)	ćërima(n)	milòstima(n)/ mǐlostima(n)

Podgradina

	n. p. C	n. p. C	n. p. C/A	n. p. C₁
	mast	kćer	žalost	slabost
N.	mâs	ćér	žälōs	släbōs
G.	mâsti	ćëri	žälosti	släbosti
D.	mâsti	ćëri	žälösti	släbosti
A.	mâs	ćér	žälōs	släbōs
V.	mâsti	ćëri	žälosti	släbosti
L.	másti	ćëri	žalösti	släbosti
I.	mâšču	ćéri	žälosti	släbošću
n.	mâsti	ćéri	žälosti	släbosti
g.	másti	ćërijū	žalöstí	slaböstijū
d.	mástima(n)	ćërima(n)	žalöstima(n)/ žälöstima(n)	släbostima(n)
a.	mâsti	ćéri	žälosti	släbosti
v.	mâsti	ćéri	žälosti	släbosti
l.	mástima(n)	ćërima(n)	žalöstima(n)/ žälöstima(n)	släbostima(n)
i.	mástima(n)	ćërima(n)	žalöstima(n)/ žälöstima(n)	släbostima(n)

U naglasnoj paradigmi C naglasak je čelan ili na prvome slogu nastavka kod uzlaznih padeža (L. *-i*, g. *-i*, d./l./i. *-ima*). U jednosložnim se riječima s kratkom osnovom u N./A. naglasak produljuje: *ćér* (SR, Mi, Bl)/*ćêr* (Po), *kôs*, *nôć* (SR, Mi, Bl)/*nôč* (Po), *zôb*, a u ostalim je padežima kratak: G./V./I. *kôsti*, D./L. *kôsti*, n./a./v. *kôsti*, g. *kôstijū*, d./l./i. *kôstima(n)* itd.

U imenica sa zanaglasnom duljinom u N./A.: *bölēs*, *kökōš*, *mǐlōs*, *pämēt*, *pričēs* (SR, Mi, Bl), *stärōs* u kosim je padežima potvrđena kračina: G./D./V./L./I. *kökoši*, n./a./v. *kökōši*, g. *kökōšī/kökōšijū*, d./l./i. *kokōšima*.

Prema dosadašnjim istraživanjima u L. se uzlaznost potvrđuje uglavnom kod imenica koje znače neživo: *ćúdi* (SR, Bl, Mi)/*čúdi* (Po), *másti*, *radostī*, *sòli*, *zòbi*, dok kod onih koje znače živo izostaje. Ta je teza potvrđena u imenici N. *kökōš* – L. *kökoši*, no u govoru Slivna Ravnoga kod imenice *ćér* ipak je lokativ uzlazan: *ćèri*³⁵. Razlika između D. i L. očuvana je nekim primjerima: D. *mästi* : L. *másti*, D. *pämēti* : L. *paméti*, D. *pričesti* : L. *pričésti*, D. *žalosti* : L. *žalostī*, i to u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja, dok se u govoru Blaca i Podgradine L. ujednačio prema D.: *mästi*, *pämēti* (Bl), *pričesti*³⁶ (Bl), *žalosti*.

U višesložnicama je uzlaznost u govoru Slivna Ravnoga izrazito očuvana. Kod imenica *mǐlōs*, *pričēs*, *rädōs*, *släbōs*, *žälōs* čuva se u svim očekivano uzlaznim padežima: L. *milöstī*, *pričéstī*, *radöstī*, *slaböstī*, *žalöstī*; g. *milöstī*, *pričéstī*, *radöstī/radöstijū*, *slaböstī/slaböstijū*, *žalöstī*; d./l./i. *milöstima(n)*, *pričéstima(n)*, *radöstima(n)*, *slaböstima(n)*. Kod imenice *pämēt* uzlaznost izostaje samo u g. *pämēti* : L. *paméti*, d./l./i. *pamëtima(n)*; kod imenice *stärōs* samo u L. *stärosti* : g. *staröstī*, d./l./i. *staröstima(n)*; kod imenice *bölēs* u d./l./i. *bölestima(n)* : L. *bolèsti*, g. *bolèsti/boléstijū*; kod imenice *kökōš* u L. *kökoši*, djelomice u g. *kökōšī/kökōšijū* : d./l./i. *kokōšima(n)*.

U govoru Mihalja uzlaznost je također očuvana, no ipak su prisutna kolebanja i utjecaj n. p. A te dio imenica ulazi u miješanu paradigmu n. p. C/A: *bölēs*, *pämēt*, *pričēs*, *rädōs*, *släbōs*, *stärōs*, *žälōs* zbog prodiranja kratkosalaznoga naglaska. Jedino je kod imenice *mǐlōs* uzlaznost zabilježena u svim očekivano uzlaznim padežima L. *milöstī*, g. *milöstī*, d./l./i. *milöstima(n)*. Kod imenica *pričēs*, *rädōs*, *släbōs*, *stärōs*, *bölēs* L. je uvijek uzlazan: *pričéstī*, *radöstī*, *slaböstī*, *staröstī*, *žalöstī*, kao i g.: *pričéstī*, *radöstī/radöstijū*, *slaböstī/slaböstijū*, *staröstī*, *žalöstī*. Kratkouzlagni, ali i kratkosalazni naglasak ovjeren je u d./l./i.: *pričéstima(n)/pričéstima(n)*, *radöstima(n)/rädstima(n)*, *slaböstima(n)/släbostima(n)*, *staröstima(n)/stärostima(n)*, *žalöstima(n)/žalostima(n)*. Kod imenice *kökōš* uzlaznost izostaje samo u L. *kökoši* : g. *kokōšijū*, d./l./i. *kokōšima(n)*.

I u govoru Blaca bilježimo uzlaznost, no kolebanja su izraženija te imenice *bölēs*, *kökōš*, *mǐlōs*, *pämēt*, *pömöć*, *pričēs*, *rädōs*, *släbōs*, *stärōs*, *žälōs* prelaze u n. p. C/A. Uzlaznost je očuvana u L. *bolèsti*, *pomöći*, *radöstī*, *slaböstī*, *žalöstī*, dok je silazni naglasak u primjerima: *kökoši*, *pämēti*, *pričéstī*, *stärosti*. Dvostruki ostvaraj bilježimo samo u jednome primje-

³⁵ U govoru Komazina, koji pripada zažapskim govorima, u n. p. C *a*-vrste m. r. zabilježeno je L. *múžu* (Vukša Nahod 2013).

³⁶ U govoru Podgradine imenice *pamet* i *pričest* dijelom su n. p. A.

ru: *milost/milosti*. U g. također su potvrđeni uzlazni naglasci: *bolèstī/bolèstijū*, *kokòšijū*, *milostī*, *pomòcijū*, *radostī/radostijū*, *slabostī/slabostijū*, *starostī*, *žalostī*, a kolebanje samo u: *pričestī/pričestijū*. Najveću eroziju uzlaznosti nalazimo u d.l./i.: *kokošima(n)/kokošima(n)*, *milostima(n)/milostima(n)*, *pamètima(n)/pàmetima(n)*, *pomòcima(n)/pòmoćima(n)*, *pričestima(n)/pričestima(n)*, *radostima(n)/ràdostima(n)*, *slabostima(n)/slàbostima(n)*, *starostima(n)/stàrostima(n)*, *žalostima(n)/žàlostima(n)* te samo *bòlestima(n)*.

U govoru Podgradine bilježimo tri stupnja raslojenosti n. p. C. Neke su imenice zadržale oblike n. p. C, neke su pripale miješanoj n. p. C/A: *kòkòš*, *mìlòs*, *pòmòč*, *žàlòs*, a ostale, koje uzlaznost čuvaju samo u g., postale su dijelom tipa n. p. C₁: N. *bòlēs* – g. *bolèstijū*, N. *ràdòs* – g. *radostī/radostijū*, N. *slàbòs* – g. *slabostijū*. U imenicama *pàmèt*, *pričès*, *stàròs* nije potvrđen uzlazni naglasak te se one ubrajaju u n. p. A. U L. uzlaznost je očuvana samo u primjeru *žalostī*, a kod imenice *mìlòs* bilježimo kolebanje: *milost/milosti*. U d.l./i. dvostrukosti su ovjerene u: *kokošima(n)/kokošima(n)*, *milostima(n)/milostima(n)*, *pomòcima(n)/pòmoćima(n)*, *žalostima(n)/žàlostima(n)*, a u ostalim je primjerima: *bòlestima(n)*, *ràdostima(n)*, *slàbostima(n)*. Jedino je u g. uzlaznost sustavna: *bolèstijū*, *kokòšijū*, *milostī*, *pomòcijū*, *radostijū*, *slabostijū*, *žalostī*.

Preskakanje naglaska bilježimo u svim slivanjskim govorima kod imenica s čeonim naglaskom u genitivu jednine: *dò kosti*, *prèko noći* (SR, Mi, Bl)/*prèko noći* (Po), akuzativu jednine: *í čér* (SR, Mi, Bl)/*í čér* (Po), *zà rjèč/rijèč* (SR, Mi)/*zà rìč* (Bl, Po), *nà pamèt*, *nà vlàs* te akuzativu množine: *ù kosti*.

Kod imenica *ćùd* i *nít* u d.l./i. u govoru Slivna Ravnoga ne dolazi do analogije prema ostalim padežima, nego nalazimo izvornu kračinu: *ćùdima(n)*, *nítima(n)*, dok se u mjesnim govorima Mihalja, Blaca i Podgradine ostvaruje dugouzlazni naglasak: *nítima(n)*, *ćúdima(n)* (Mi, Bl)/*ćùdima(n)* (Po).

Imenice n. p. C

SR: *bòlēs*, *pričès*, *ràdòs*, *slàbòs*, *stàròs*, *žàlòs*

SR, Mi: *kòkòš*, *mìlòs*, *pòmòč*, *zòb*

SR, Mi, Bl, Po: *ćér* (SR, Mi, Bl)/*čér* (Po), *ćùd* (SR, Mi, Bl)/*ćùd* (Po), *kòs*, *lâž*, *mâs*, *nít*, *pàmèt*, *sô*, *vèčè* (SR, Mi, Bl)/*vèčè* (Po), *vlàs*

Imenice n. p. C/A

Mi: *bòlēs*, *pàmèt*, *pričès*, *ràdòs*, *slàbòs*, *stàròs*, *žàlòs*

Bl: *bòlēs*, *kòkòš*, *mìlòs*, *pàmèt*, *pòmòč*, *pričès*, *ràdòs*, *slàbòs*, *stàròs*, *žàlòs*

Po: *kòkòš*, *mìlòs*, *pòmòč*, *žàlòs*

Imenice n. p. C₁

Po: *bòlēs*, *ràdòs*, *slàbòs*

6. Zaključak

Iz dane je analize razvidno da imenice *e*-vrste u slivanjskim govorima dobro čuvaju stare akcenatske pojavnosti. U n. p. A. bilježimo dosljedno pomicanje naglaska na prednaglasnicu: *dò curē*, *ù dlaku*, *ù kašu*, *nà slivu* te u njoj nema kolebanja, dok je prelazak imenica u ostale paradigmne neznatan. U n. p. B. i kod imenica dugih osnova i kod imenica kratkih osnova pojavljuje se i miješana paradigma n. p. B-C, a posebice treba izdvojiti čuvanje kraćine u d./l./i., uglavnom u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja: *brâdama(n)*, *brânama(n)*, *pîlama(n)*, *trâvama(n)*, a koje je izrazito rijetko u štokavskim govorima. To je kraćenje zabilježeno i u n. p. C: *grânama(n)*, *grêdama(n)*, *pêtama(n)*, *rûkama(n)*, u kojoj čeoni naglasak dosljedno preskače na prijedlog ili veznik: *pô vodu*, *ù zoru*, *ì rûku*.

Iako u mnogim štokavskim govorima postoji tendencija ujednačavanja prema n. p. A, u svim slivanjskim govorima imenice *i*-vrste dobro čuvaju pomičnost n. p. C. Ta je pomičnost izrazita u govoru Slivna Ravnoga, u kojem su utjecaji n. p. A neznačajni, dok se u govorima Mihalja, Blaca i Podgradine pojavljuju i miješane paradigmne n. p. C/A te n. p. C₁. I u n. p. C imenica *i*-vrste s čeonim naglaskom zabilježeno je preskakanje naglaska: *dò kosti*, *nà pamêt*, *nà vlâs* i, bitnije, kraćenje u d./l./i.: *éùdima(n)*, *nítima(n)*, i to u govoru Slivna Ravnoga.

Literatura:

- BEBIĆ, JOSIP. 1990. *Župa Slivno Ravno*. Crkva u svijetu. Split.
- BENIĆ, MISLAV. 2013. Fonologija i naglasak imenica u govoru mjesta Kali. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 11–68.
- BOŠNJAK BOTICA, TOMISLAVA; GULEŠIĆ-MACHATA, MILVIA. 2007. Rod imenica na -a za osobe muškoga spola. *Lahor* 4. 170–189.
- ĆURKOVIĆ, DIJANA. 2014. *Govor Bitelića*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 328 str.
- DANIČIĆ, ĐURO. 1913. Akcenti u imenica i pridjeva. *Rad JAZU* 24. Zagreb.
- HALILOVIĆ, SENAHID. 1996. Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke. *Bosanskohercegovačkidijalektološki zbornik* 7. Institut za jezik. Sarajevo.
- DERKSEN, RICK. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Koninklijke Brill NV. Leiden – Boston.
- DYBO, VLADIMIR A.; ZAMJATINA, GALINA I.; NIKOLAEV, SERGEJ L. 1990. *Osnovy slavjanskoj akcentologiji*. Nauka. Moskva.

- HOUTZAGERS, HUBRECHT PETER. 1985. *The Čakavian dialect of Orlec on the Island of Cres*. Rodopi. Amsterdam.
- Ivšić, STJEPAN. 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU* 196 (I), 124–254; 197 (II), 9–138. Zagreb.
- KALSBEK, JANNEKE. 1998. *The Čakavian dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Rodopi. Amsterdam – Atlanta.
- KAPOVIĆ, MATE. 2005. Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon opčeslavenskoga razdoblja). *Filologija* 44. 51–62.
- KAPOVIĆ, MATE. 2006. Naglasne paradigmе *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32. 159–173.
- KAPOVIĆ, MATE. 2007. Naglasne paradigmе imeničnih *i*-osnova u hrvatskom. *Croatica et Slavica Iadertina* 3. 71–79.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008a. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija* 51. 1–39.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008b. O naglasku u staroštakavskom slavonskom dijalektu. *Croatica et Slavica Iadertina* 4. 115–147.
- KAPOVIĆ, MATE. 2009. Rising mobility in Slavic *i*-stems. *Protolanguage and Prehistory. Akten der XII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, vom 11. bis 15. Oktober 2004 in Krakau*. Ur. Lühr, Rosemarie; Ziegler, Sabine. Reichert Verlag. Wiesbaden. 236–243.
- KAPOVIĆ, MATE. 2010a. Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj. *Filologija* 54. 51–109.
- KAPOVIĆ, MATE. 2010b. Naglasak imeničnih *i*-osnova u Orubici. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36. 23–31.
- KAPOVIĆ, MATE. 2011a. Naglasak imenica srednjeg roda u hrvatskom – povijesni razvoj. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17. 109–146.
- KAPOVIĆ, MATE. 2011b. Naglasak *ā*-osnova u hrvatskom – povijesni razvoj. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17. 147–172.
- KURTOVIĆ BUDJA, IVANA. 2009. *Govori Makarskoga primorja (fonologija i morfologija)*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 202 str.
- LANGSTON, KEITH. 2006. *Čakavian prosody, The accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*. Slavica. Bloomington.
- LANGSTON, KEITH. 2007. Common Slavic accentual paradigm (d): A reevaluation on evidence from Čakavian. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*. Ur. Kapović, Mate; Matasović, Ranko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 121–150.
- LIGORIO, ORSAT; KAPOVIĆ, MATE. 2011. O naglasku dvosložnih *o*-osnova s kratkosilaznim naglaskom u Dubrovniku. *Croatica et Slavica Iadertina* 7/2. 327–366.

- LISAC, JOSIP. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govorи štokavskoga narječja i hrvatski govorи torlačkoga narječja*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
- LUKEŽIĆ, IVA; ZUBČIĆ, SANJA. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine. Rijeka.
- MANDIĆ, DAVID. 2011. Naglasak imenica u perojskom govoru. *Filologija* 57. 175–184.
- MOGUŠ, MILAN. 1966. *Današnji senjski govor*. Senjski zbornik II. 5–152.
- PERAIĆ, MARTINA. 2011. Word accent in the local dialect od Bosanski Svilaj. *Baltistica* VII. 171–196.
- PİŞKOVIĆ, TATJANA. 2011. Sintaktička narav gramatičkoga roda. *Filologija* 56. 137–158.
- REŠETAR, MILAN. 1900. *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. Alfred Hölder, K. u K. Hof- und Universitäts-Buchhändler. Wien.
- SKOK, PETAR. 1971–1974. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I – IV. JAZU. Zagreb.
- TAFRA, BRANKA. 2007. Broj i rod ispočetka. *Filologija* 49. 211–233.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2007. Accentual alternations in Neo-Štokavian Ijekavian Dialects of Neretvanska Krajina. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Ur. Kapović, Mate; Matasović, Ranko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 199–211.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2012. Slivanjska naselja i prezimena. *Hrvatski neretvanski zbornik* 4. Ur. Šešelj, Stjepan. Društvo Neretvana i prijatelja Neretve. Zagreb. 128–144.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2013. Naglasci u govorima i toponomiji Zažablja i Popova. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 155–173.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2014. *Zažapska onomastika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- VRANIĆ, SILVANA. 2010. Naglasni tipovi u govoru Novalje na otoku Pagu. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1. 203–222.
- VRANIĆ, SILVANA. 2011. *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu. 2. Morfologija*. Matica hrvatska Ogranak Novalja – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka.
- VUKŠA NAHOD, PERINA. 2013. Naglasak *o*-osnova muškoga roda u govoru Komazina. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 175–186.
- VUKŠA NAHOD, PERINA. 2014. *Fonologija i morfologija mjesnih govora slivanjskoga područja*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 374 str.

- ZUBČIĆ, SANJA. 2006. *Akcenatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (sinkronijski i dijakronijski aspekt)*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 473 str.
- ZUBČIĆ, SANJA. 2010. Akcenatski tip *c* u imenica muškoga roda u sjeverozapadnim čakavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 16. 157–170.

Accent Paradigms of Nominal *e*-Stems and *i*-Stems in Slivno Municipality

Abstract

This paper is based on a fieldwork material and provides a synchronic overview of accentuation paradigms of nominal *e*-stems and *i*-stems of Slivno municipality speech varieties found in Slivno Ravno, Mihalj, Blace and Podgradina. These speeches belong to Eastern Herzegovinian border dialect and Slivno-Zažabljie speech type. It will be determined whether there are oscillations within particular paradigm and among paradigms as well as whether the accent shortness has been preserved in dative, locative and instrumental plural.

Ključne riječi: štokavsko narječe, Slivno, imenice *e*-vrste, imenice *i*-vrste, naglasne paradigme

Keywords: Štokavian dialect, Slivno, nominal *e*-stems, nominal *i*-stems, accent paradigms

Vrijedan prinos hrvatskoj nederlandistici i dvojezičnoj leksikografiji

(Lučić, Radovan. 2013. *Hrvatsko-nizozemski rječnik / Woordenboek Kroatisch-Nederlands*. Pegasus. Amsterdam. 596 str.)

Prvo objavlјivanje svakoga dvojezičnog rječnika važan je događaj za kulturu i nacionalno jezikoslovje obaju jezika i naroda koji se njima služe. Osobito je takav događaj vrijedan pozornosti kada je riječ o takozvanim malim jezicima ili pak o jezicima koji uživaju svojevrstan egzotičan status čak i ako njime kao prvim jezikom govori respektabilan broj govornika kao što je to slučaj s nizozemskim. Hrvatsko-nizozemski rječnik autora Radovana Lučića i suradnika prvi je opsežniji rječnik ovih dvaju jezika i zato nedvojben razlog za zadovoljstvo. Objavio ga je 2013. godine nakladnik Pegasus u Amsterdamu, a zahvaljujući Sveučilišnoj knjižari i antikvarijatu Dominović od kraja 2014. dostupan je i u Hrvatskoj. Velik je dio predgovora autor Radovan Lučić posvetio opisu duogodisnjih mukotrpnih nastojanja da se rječnik objavi. Tijekom studija slavistike u Amsterdamu odlučio se uhvatiti ukoštac s nedostatkom rječnika koji bi mogao udovoljiti studentskim i prevoditeljskim potrebama. Na njemu je radio sve od 1995. godine pokušavajući istodobno pronaći potrebna sredstva i zainteresiranoga izdavača. Brojni pokušaji suradnje s nizozemske, hrvatske pa i srpske strane zapinjali su zbog uvjeta koje su postavljali nizozemski sponzori i nepristajanja autora na tražene kompromise. Naposljetku su naporci sretno okončani uključivanjem u projekt Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje. Tijekom posljednje dvije godine izrada rječnika odvijala se usporedno pri Amsterdamskom sveučilištu i u IHJJ-u, a kao glavni suradnici sastavljači zahtjevnom su se zadatku pridružili Jaap Kamphuis u Amsterdamu i mr. sc. Mirna Furdek u Zagrebu, dok su za jezičnu redakturu u Institutu zaslužne znanstvene savjetnice s Odjela za hrvatski standardni jezik Lana Hudeček i Milica Mihaljević.

Potreba za ambicioznijim hrvatsko-nizozemskim rječnikom osobito se počela osjećati od akademске godine 2008./2009. kada je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu unutar Odsjeka za germanistiku osnovana i Katedra za nederlandistiku.

Budući da je riječ o prvom hrvatsko-nizozemskom rječniku, sastavljači se ni u čemu nisu mogli oslanjati na prethodnike. Osobito je u tim okolnostima zahtjevan rad na uspostavljanju leksičke ekvivalencije jer je do odgovarajućih istovrijednica na nizozemskom nužno dolaziti posredno preko rječnika drugih dvojezičnih parova (englesko-nizozemskoga, njemačko-nizozemskoga i slično).

Sastavljanje rječnika dvaju jezika bez obostrane dvojezične leksikografske tradicije uvijek postavlja i dodatne zahtjeve sastavljačima. Osim praktičnih prepreka, problem je osobito u tome što bi takvi rječnici – upravo zato što su rijetki – trebali zadovoljiti potrebe izvornih govornika obaju jezika.

Ruski jezikoslovac Lev Ščerba davno je postavio maksimu da bi za svaki par jezika u idealnom slučaju bila potrebna četiri rječnika – po dva za govornike svakoga jezika, ovisno o tome jesu li namijenjeni razumijevanju stranoga jezika ili pak prevodenju na nj. U tom je smislu zadatak koji je pred se postavio autor i urednik ovoga priručnika – da ga u najvećoj mogućoj mjeri učini korisnim govornicima kako nizozemskoga tako i hrvatskoga jezika, pri čemu je to za Nizozemce pasivni rječnik koji treba omogućiti razumijevanje što širega spektra hrvatskoga leksika, a za hrvatske govornike rječnik za proizvodnju teksta na nizozemskom jeziku – bio izuzetno težak i podrazumijevao je mnoga dobro izbalansirana i nužno kompromisna rješenja.

U više je navrata Radovan Lučić opisujući koncepciju rječnika tijekom rada na njemu (u povremenim člancima ili u izlaganjima na stručnim skupovima) naglašavao da mu je usprkos neizbjježnim ograničenjima cilj proizvesti hrvatsko-nizozemski „obostrani“ rječnik koji bi maksimalno udovoljio potrebama obiju strana. Pružiti korisnicima što više informacija, a pritom rječnik ne opteretiti složenom aparaturom koja bi ga učinila zahtjevnim za upotrebu, traži veliko leksikografsko umijeće i istačanu kulturno-jezičnu ekspertizu. Tomu je nedvojbeno pomoglo i dugogodišnje Lučićeve iskustvo života i studiranja u Nizozemskoj, usvajanje kulture i jezika u neodvojivom jedinstvu koje se postiže upravo takvom neposrednom uronjenošću i, bez sumnje, neprocjenjivo predavačko iskustvo. Doticaj s bogatom leksikografskom tradicijom nizozemskoga jezika zacijelo je isto tako poticajno utjecao na primijenjeni autorski pristup.

U rječniku je na 596 stranica obrađeno više od 36 000 natuknica. Svi se popratni tekstovi i dodaci donose na oba jezika. U uvodnom su dijelu, osim *Uvodne riječi* i popis izvora, popis kratica i oznaka, zatim prilozi *Izgovor hrvatskih glasova*, *Izgovor nizozemskih glasova*, *Izgovorni znakovi* te napisljeku opsežne ali pregledne i dobro oprimjerene upute za korisnika *Što se i kako navodi*.

Na kraju knjige donose se i prilozi *O sklonidbi i sprezanju u hrvatskom jeziku*, *Neka osnovna pravopisna i gramatička pravila nizozemskoga jezika* i *Popis nizozemskih nepravilnih glagola*.

Izbor natuknica oslanja se na neke suvremene hrvatske dvojezičnike sličnoga opsega i na abecedarij Školskoga rječnika hrvatskoga jezika IHJJ-a. Da bi zahvaćeni leksički fond suvremenoga hrvatskog jezika bio što reprezentativni-

ji, vodilo se računa ne samo o čestotnosti nego i o zahvaćanju svih stilskih i (do neke mjere) stručnih registara. Drugim riječima, leksički raspon ocijenjen kao primjereno namjeni rječnika razrađen je i opisan vrlo podrobno.

Osvještenost prema specifičnim zahtjevima obrade lijeve i desne strane, a možda i sam dugotrajan rad na rječniku, urođio je koncepcijom u kojoj – stječe se dojam – ništa nije propušteno, a načelo da je „pristup praktičan, a korisnik u prvom planu“ (iz predgovora) nije se gubilo iz vida ni kad se koncepcija tijekom desetljeća rada modificirala i prilagođavala. Naglašena pragmatična dimenzija rječnika realizirana kroz razna domišljena i sustavna leksikografska rješenja posebna je njegova vrijednost, a orientacija rječnika istodobno hrvatskomu i nizozemskomu korisniku vidljiva je i na makrostrukturnoj i na mikrostruktturnoj razini.

Premda je sustav označivanja pomno razrađen, kako na hrvatskoj tako i na nizozemskoj strani rječnika, jasan je, pregledan, dosljedan i ne opterećuje korisnika složenim grafičkim rješenjima. (Slika 1)

brad a (f) 1 (dlake) baard ^d ♦ <i>sīljasta/kozja</i> – a sik ^d ;	bravar ja (f) 1 (roba) slotenmakerswerk ^b 2 (obrt, radijnica) slotenmakerij ^d
mrnljati sebi u ~u in z'n baard brommen; <i>pustiti</i> ~u een baard laten staan ♦ <i>puna saka</i> – a het kan niet beter; <i>uhvatiti</i> Boga za ~u met zijn neus in de boter vallen. 2 <i>anat kin</i> ^d ♦ <i>Bog je prvo sebi</i> ~u stvorio het hemd is nader dan de rok	bravo (f) <i>[interj.]</i> bravol, goed zo! coll
bradat (adj) bebaard, baardig, met een baard	braza (f) voor ^d , groef ^d ; (<i>vodená</i>) kielzog ^b ♦ <i>zaorati</i>
brādavica (f) 1 (vrh dojke) tepel ^d 2 (izraslina na koži) wrat ^d	prvu ~u een eerster voor trekken; beginnen met ploegen; fig een aanvang maken
brājdja (f) pergola ^d (met wijnstok begroeid afslak)	brazgrotina (f) snijwond ^b , snee ^d , snede ^d
brak [pl. brakovi] (m) huwelijk ^b & dijji ^b ; buitenechtelijk samenwonen; <i>mješoviti</i> ~ een mengsel huwelijk ♦ <i>sklopiti</i> ~ een huwelijk sluiten/voltrekken	brbljanje (n) geklets ^b , gebabbel ^d
brakorazvodni (adj) echtscheidings-, scheidings- ♦ ~a parnice echtscheidingsproces ^b	brbljarija (f) kletspraatje ^b , kletsverhaal ^b ; (<i>glupost</i>) flauwekul ^d
brāna (f) dam ^d ; (<i>ustava</i>) sluis ^d	brbljati (intr/tr, i) kletsen, babbelen ♦ ~ gluposti onzin uitkramen
brancin [brancina] (m) zeebaars ^d	brbjlav (adj) praatziek, praatgraaf; babbelziek
branic (m) (pl) branik	brbljavac (m) kletskous ^d
branič [braniča] (m) verdediger ^d	brbljavica (f) kletstante ^b , kwebbel ^d , kletskous ^d
brānik [branička, pl. branici] (m) 1 (na autu) bumper ^d 2 (utvrdna) bolwerk ^b ♦ fig stajati na ~u op de bres staan	brci (m) (pl) > brk
braniloc [branioca] (m) (= branitelj)	brčkati I (tr, i) (hard) rogeren II (+ se) (ref, i) poedelen
branitelj (m) 1 (zaštitnik, pobornik) verdediger ^d ♦ sp ~ naslov titelverdediger ^d 2 (odjetnik) advocaat ^d	brd o (n) 1 (gora) berg ^d , heuvel ^d ♦ uz/niz ~o (⇒ uz-brdo/nizbrdo) bergop/bergaf ♦ fig nešto se valja iza ~a er hangt iets in de lucht; obēcavati ~a i doline gouden bergen beloven 2 fig, coll (gomila) hoop ^d
~ po službenoj dužnosti een toegevoegd advocaat/raadsman 3 mil verdediger van het vaderland ♦ hravatski ~ Kroatische veteraan; <i>udruga</i> ~a veteranen-vereniging ^d	► tresk se ~a, radio se miš de berg heeft een muis gebaard; veel geschreeuw en weinig wol
braniteljica (f) 1 (zaštitnica, pobornica) verdedigster ^d 2 (odjetnica) advocate ^d 3 mil = branitelj 3 (vrouw)	brdovit (adj) gergachtig
braniti (tr, i) 1 (stitti) verdedigen ♦ ~ti svoje mišljenje voor je mening opkomen; <i>takvo ponasanje se ne može</i> ~i zulk gedrag valt niet te rechtfraardigen 2 sp keepen [<i>kipa</i>], het doel verdedigen 3 (spredavati) beletten ♦ <i>kordon policije</i> ~ prilaz veleposlanstvu een politiecordón belet de toegang tot de ambassade 4 (zabranjivati) verbieden ♦ <i>što ti ~?</i> wie houdt je tegen?	brdski (adj) berg-
	brdan in [pl. brdani] (m) bergbewoner ^d
	bregovi (m) (pl) brijege
	bregovit (adj) heuwelig, heuelachting
	breme [bremena] (n) 1 (teret) vrach ^d ♦ fig ~ godina de last der jaren 2 (briga) last ^d
	bremenit (adj) 1 (optereéen) belast 2 (f) (trudna) zwanger; (skotska) drachtig
	breskva (f) perzik ^d
	brevijar [brevijara] (m) brevier ^b
	breza (f) berk ^d
	brežuljak [pl. brežuljci] (m) heuveltje ^b
	brežuljkast (adj) heuvelachtig
	brid [pl. bridovi] (m) 1 geom r̄ibbe ^d 2 (rub) rand ^d
	3 (ostrica) snijkant ^d

Obosmjernost rječnika postignuta je stoga u najvećoj mjeri dobrom razradom leksikografske aparature kojom se omogućuje preciznost i ekonomičnost i na lijevoj, hrvatskoj, i na desnoj, nizozemskoj strani, i to poglavito:

- upotrebor latinskoga jezika kao metajezika, tj. upotreboru internacionalno prepoznatljivih gramatičkih, stručnih i stilskih odrednica, a i njihovim razmerno velikim brojem
- upotreboru sustava kodova za označivanje gramatičkih članova te
- upućivanjem na uobičajeniju, obično normativno prihvatljiviju i podrobnejše obrađenu natuknicu istoga značenja.

Posebno je za nizozemske korisnike dragocjeno upućivanje na kanonski oblik leksema za sve teže predvidljive hrvatske oblike (finitni oblici glagola i imperativ upućuju se na infinitiv, enklitike i zamjenice na osnovni oblik, odnosni pridjev na imenicu i sl.).

Informacije o izgovoru pružaju se korisnicima označivanjem mjesta naglasaka hrvatskih natuknica i nizozemskih istovrijednica, ali i dodatnim objašnjnjima u spomenutim posebnim dodatcima.

Na leksičkoj razini osim pregledne organizacija natukničkoga članka treba istaknuti primjerenu zastupljenost i razgraničenost sinonima te osobito reprezentativan odabir kolokacija i bogatu frazeologiju.

U semantičkom se opisu upozorava na djelomična značenjska nepodudaranja prividnih istovrijednica, koja su često posljedica kulturno uvjetovanih razlika i upravo tu osjetljivost prema kulturnoj obilježenosti leksika valja posebno istaknuti kao kvalitetu rječnika.

Rječnik – kako je to praksa s većinom dvojezičnika – auzima deskriptivan odnos prema jeziku, nastojeći obuhvatiti sve registre, od visokoga standardnog preko razgovornoga do slenga i vulgarizama. Označuju se i regionalizmi, a internacionalizmi se ne diskriminiraju u odnosu na izvorne hrvatske riječi.

No autor je dakako svjestan da rječnik općega jezika, k tomu namijenjen učenju stranoga jezika, ne smije zanemariti normativnu dimenziju te mora korisniku pružiti i informaciju o normativno preporučenom obliku. To je učinjeno na nenametljiv, a opet dovoljno informativan način kako na leksičkom tako i na gramatičkom planu.

Treba se, recimo napisljetu, nadati i nizozemsko-hrvatskomu rječniku koji bi jednako znalački udovoljio potrebama nizozemskih i hrvatskih korisnika, a za što u ovome rječniku već postoji iznimno produktivna podloga.

Maja Bratanić

O nematerijalnoj baštini lovranskoga kraja

(*Zbornik Lovranšćine*. 2014. Knjiga 3. Katedra Čakavskog sabora Lovran. Lovran. 351 str.)

U izdanju Katedre Čakavskog sabora Lovran 2014. godine svjetlo je dana ugledao treći *Zbornik Lovranšćine*. Prema riječima glavnoga urednika Igora Eterovića, taj je *Zbornik* postao „tradicionalna publikacija koja svake parne godine prezentira istraživanja vezana za Lovran i Lovranšćinu“. Ovaj je broj, nastao na temelju izlaganja na znanstvenome skupu *Lovran u riječi, riječ u Lovranu* 20. travnja 2013. godine, posvećen jezičnoj baštini toga kraja. Iznimnim organizacijskim sposobnostima Uredništvo je *Zbornika* okupilo vrsne znanstvenike koji su za ovaj tematski broj obradili mahom jezični materijal bilo da je riječ o glagoljskim grafitima bilo o starijim i suvremenim tekstovima na lovranskoj čakavštini. Da je Uredništvu ovoga *Zbornika* u primarnome fokusu valorizacija lovranske kulturno-povijesne i jezične baštine, pokazuje već uvodni tekst Cvjetane Miletić naslova „Popuhnul je tihi vetar... tihi vetar od zajika“, u kojem autorica govoreći o današnjem i nekadašnjem „lovransken zajiku“, predstavlja zbornik na organskome idiomu. U *Zbornik* je uključeno jedanaest priloga sedamnaestero domaćih autora.

Jezičnu raspravu otvara rad „Pun naručaj nepozabjeneh lovranskeh besed“ Mirjane Crnić Novosel i Ivane Nežić, nastao na građi iz triju knjiga književnica lovranskoga kraja, Marije Aničić (*Nepozabjene besedi*, 1998.; *Bonaci i neveri živjenja*, 2000.) i Milice Tuševljak (*Pun naručaj Lovrana*, 2007.). Autorice su primjenom temeljnoga instrumentarija izvedena iz dijalektološke teorije razlikovnosti nastojale pokazati „da je čakavština zapisana u djelima tih dviju autorica upravo ona lovranska“. Prema trima hijerarhijskim rangovima detaljno su analizirani brojni primjeri ekscerpirani iz navedenih zbirki čime se utvrdilo da je umjetnički izričaj obiju književnica neupitno odraz njihove materinske čakavštine, a time i potvrdilo da je dijalektna književnost jedan od najboljih čuvara mjesnih govora. Drugi je rad u nizu „Jedan šaljivi tekst o Lovrancima“ posvećen, kao što i sam naslov podastire, kratkoj šaljivoj priči o Lovrancima, zabilježenoj prije stotinjak godina, a objavljenoj u trećem svesku *Čakavisch-Deutsches Lexikona* (1983.). Autorica je ovoga članka Jasna Vince detaljno, na četirima jezičnim razinama (fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj), obradila tekst pisan „liburnijskom čakavštinom“. Iako je riječ o opsegom nevelikoj priči, autorica je zabilježila mnoštvo gramatičkih i leksičkih zanimljivosti kojima se određuje njegova pripadnost čakavskome ekavskom dijalektu, štoviše njegovu sjeveroistočnomu istarskom poddijalektu. J. Vince se

pri klasifikaciji zabilježena sustava rukovodila ovjerenim ključnim dijalektnim značajkama uspoređujući ih s podatcima u recentnoj literaturi. Rukopisni tekst, kao primjer istarske čakavštine, ostavština je Josipa Ribarića, a, prema autoričinim riječima, anonimni je autor toga teksta, iz samoga je naslova *Kako Lovranci niš n' uméju razvidno, najvjerojatnije osoba iz susjednoga mjesta*. Radu je priložen prijepis i faksimil teksta te rječnik. Sljedeći je članak u vezi s glagoljskom epigrafikom. Autor Mateo Žagar u ovome prilogu raspravlja o validnosti glagoljskih abecedarija iz 15. st. „ugrebanih u zidne slike lovranske župne crkve Svetoga Jurja”, podcertavajući činjenicu da ni u kojem drugom istarskom mjestu nije sačuvana tolika koncentracija grafitnih abecedarija na malenu prostoru uz oltar kao u Lovranu. Njihove su posebnosti i tipičnosti u radu predstavljene u odnosu na druge ugrebane glagoljske abecedarije, s osobitim obzirom na *Ročki glagoljski abecedarij* iz 12. st. Autor je svoju pozornost usmjerio na oblike i pozicioniranje zabilježenih slova, pritom obrađujući i tekstne posebnosti ovoga epigrafskog materijala. Minucioznom rekonstrukcijom grafemskoga i slovnoga inventara predočenih grafita, autor je rasvijetlio neke dosadašnje prijepore u rekonstrukciji izvorne glagoljice u kamenim zapisima, ali i metodološki uputio čitatelja u pristupe datiranju najstarijih sačuvanih spomenika hrvatske epigrafske.

Glavnina je ovoga *Zbornika* posvećena radovima kojih je tema *Kvaderna kapitula lovranskoga*, zbirka isprava različita tipa nastalih u Lovranu između 15. i 18. st. (izdanje Damira Viškanića, 2002.). *Kvaderna* pisana glagoljicom i hrvatskim jezikom te latinicom i talijanskim jezikom pokazala se višestruko važnim vrelom za jezikoslovna istraživanja. Autorice su prvoga rada vezana za tekst *Kvaderne* Sanja Holjevac i Anastazija Vlastelić. „*Kvaderna kapitula lovranskoga* kao izvor za istraživanje hrvatske jezične povijesti” naslov je koji upućuje na filološku raspravu u središtu koje su odabранe fonološke, morfološke i sintaktičke značajke glagoljskih isprava pisanih na hrvatskome jeziku. Ovomu je istraživanju primarna zadaća bila utvrditi u kojoj su mjeri u jeziku *Kvaderne* zastupljene značajke organskoga idioma, ali i one koje pripadaju književnojezičnoj nadgradnji (stilizaciji). Provedenom sustavnom analizom autorice nisu samo potvrđile očekivanu pripadnost glagoljičnoga teksta *Kvaderne* liburnijskoj čakavici, nego i njezinu uklopljenost „u korpus dosad istraženih sjevernočakavskih pravnih tekstova nastalih u 16. i 17. st.”. Jezičnom se temom na ovaj nastavlja i sljedeći rad pod naslovom „*Zapažanja o sintaksi Kvaderne kapitula lovranskoga*” autorica Ane Kovačević i Lucije Turkalj. Rad obuhvaća račlambu i opis odabranih sintaktičkih tema čakavsko-glagoljskoga dijela *Kvaderne*. Prednost u istraživanju dana je (nesamostalnim)

padežnim i glagolskim oblicima, negaciji, položaju atributa u imenskoj skupini te izricanju posvojnosti. Autorice su utvrđivanjem raznolikosti na sintaktičkoj razini uočile njihovu uklopljenost u „već ustanovljene sintaktičke obrasce povijesnih razdoblja”, tj. „postojanje kontinuiteta unutarnje povijesti hrvatskoga jezika”, no i upozorile na pojedine sintaktičke značajke, dosad nepoznate u povijesnoj sintaksi hrvatskoga jezika. Stoga valja istaknuti da je ovaj članak vrijedan prinos kako poznavanju jezičnoga korpusa *Kvaderne* tako i proučavanju sintaktičke razine pisanoga hrvatskog jezika.

Predložak je *Kvaderne kapitula lovranskoga* prikladnim bio i za proučavanje talijanskih posuđenica prisutnih u liburnijskoj čakavici. Tom se analizom bavila Nina Spicijarić Paškvan u članku „Talijanizmi u *Kvaderni kapitula lovranskoga*“. Istraživanjem temeljenim na hrvatskome tekstu predloška autorica je utvrdila razmjerne veliku zastupljenost posuđenica iz novijega sloja romanizama, najčešće iz mletačkoga jezika. Ovjereni su primjeri, razvrstani u pet semantičkih polja, sustavno leksikološki i etimološki obrađeni prema načelu tzv. neposredne etimologije. Služeći se postojećim etimološkim i drugim rječnicima, zabilježene talijanizme u tekstu *Kvaderne* autorica je uklopila u kontekst već ovjerenih posuđenica u hrvatskim govorima liburnijskoga kraja i u talijanskim govorima Istre, Slovenskoga primorja te talijanskih regija u neposrednome susjedstvu. Time se potvrdio utjecaj nekadašnjega kolonijalnoga mletačkog jezika u leksiku širega područja. Tematski blok radova kojih je nepresušno vrelo najobimniji glagoljski spomenik Lovrana nastavlja rad autorice Andele Frančić o osobnim imenima u matičnoj knjizi krštenih uvrštenoj u *Kvadernu kapitula lovranskoga*. Ovaj se rad sastoji od nekoliko dijelova. U uvodnome su dijelu prezentirane osnovne antroponijske kategorije s osobitim obzirom na osobno ime. Potom slijede općenite napomene o matičnim knjigama i *Kvaderni*. Središnji dio rada obuhvatio je „statističko-strukturnu raščlambu osobnoimenске građe matične knjige koja je sastavnicom *Kvaderne*“. Pomnoj je raščlambi pripojen tablični prikaz čestotnosti imena krštenika, njihovih roditelja i kumova te osvrt na naslijednost osobnih imena, antroponijsku formulu i jezične značajke ovjere na četirima jezičnim razinama, koje autorica iščitava iz zastupljenih antroponijskih podataka. Vrlo je zanimljiv osvrt na društveni status žena koji se dade iščitati iz načina njihova imenovanja. Ovu je jezičnu analizu iz višestrukih razloga potrebno markirati polazištem u otkrivanju lovranske povijesti, osobito ako znamo da usmjerenih antroponijskih istraživanja Lovrana i njegove okolice dosad nije bilo.

Antroponijskom se Lovranšćine bavi i naredni rad. Robert Doričić i Ivana Eterović posegnuli su za fondom *Javni bilježnici Rijeke i okolice*, koji sadrži

„vrijednu zbirku isprava lovranskoga notarskog ureda (oporuке, kupoprodajni ugovori i dr.)”. Odabrana se građa (141 oporuka), pisana talijanskim jezikom u periodu 1756. – 1796., pokazala bogatim izvorom za istraživanje onomastičke građe. Iščitavanje je antroponima iz ovakva izvora vrlo zahtjevan i osjetljiv zadatak, pa angažman autora valja posebno pohvaliti. Za obradbu je ekscerpirane građe bilo potrebno poznavanje talijanskoga jezika, temeljnih načela grafijskoga sustava, ali i vrlo dobro poznavanje antroponimije pojedinoga područja. Analiza je osobnih imena, prezimena i nadimaka u navedenim dokumentima doprinijela popunjavanju onomastičkoga mozaika lovanskoga područja. Radu su priloženi popisi talijanske inačice imena koja se u oporukama pojavljuju i njihova čitanja.

Nadalje, onomastička je građa bila u središtu pozornosti još jednoga rada. Autori Igor Eterović i Frane Babić usmjerili su se na prikupljanje korpusa toponima na području Lovranštine. U radu pod naslovom „Prilog istraživanju toponimije Lovranštine: mikrotponomija Tuliševice“ temeljito su obradili ubicirane toponime te time upotpunili dio praznine na karti slabo istraženoga toponimijskoga blaga lovanskoga kraja. O temeljitosti ovoga istraživanja govori već obujam rada koji premašuje prethodne radove, ali i sama obradba toponima na nekoliko razina (geografskoj, povjesnoj i jezičnoj). Odabavši mikrotponomiju za predmet svojega istraživanja, autori su nastojali manje, usko lokalizirane toponime kao jezične spomenike sačuvati od trajnoga zaborava, a ujedno taj korpus ponuditi za osnovicu pri stvaranju cjelovitoga popisa svih toponima lovanskoga kraja. Osim toga, u fokusu je njihova rada bilo ponuditi metodološki temelj za daljnja istraživanja.

Najopsežniji rad u ovome *Zborniku* prilog je autora Roberta Žigulića i Sanje Biloš Žigulić. U članku „Stanovništvo južnog dijela lovanske gradske jezgre u XIX. stoljeću“ donose sintezu rodoslovnih podataka iz lovanskih matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih te iz postojećih stališa duša. Ovaj je rad svojevrsni nastavak prethodnoga rada istih autora o stanovništvu istočnoga dijela lovanske gradske jezgre 19. stoljeća, objavljenoga u drugoj knjizi *Zbornika Lovranštine*. Prema riječima samih autora, lovanski Stari grad i njegovo stanovništvo pokazali su se kao neiscrpljivo povijesno i rodoslovno vrelo. Da je tomu tako, svjedoči jedinstveni stališ duša lovanskoga *Municipalisa* za cjelokupno 19. st., koji su autori sastavili za vlastite rodoslovne potrebe. Zahvaljujući njihovu velikomu trudu, može se bez zadrške tvrditi da je „povijesna slika Lovrana i njegovih žitelja“ osvježena.

Posljednji je rad u *Zborniku*, nevezan za jezičnu tematiku, „Prilog poznavanju liturgijskih predmeta od plemenitih metala župne crkve Svetog Jurja u Lovranu“

autorice Mateje Jerman. Crkva apostrofirana u naslovu više je puta u razdoblju od 17. do 19. stoljeća preuređivana i dograđivana. Uvodno govoreći o samoj izgradnji crkve te svim preinakama kojima je kroz povijest bila zahvaćena, autorica je taksativno pobrojila liturgijske predmete smještajući ih u povjesno-umjetnički kontekst vremena u kojem su nastali. Iz lovranske crkvene riznice, koja danas broji desetak sačuvanih djela, izdvajaju se dva predmeta dosad neobjavljena. Upravo su oni u fokusu ove rasprave. Riječ je o kasnogotičkoj pokaznici iz 16. st. i neostilskome kaležu iz 19. st. Pomnom je analizom autorica istaknula njihovu umjetničku vrijednost, a navodeći zabilježene godine i imena donatora, posvjedočila ulogu Lovrana kroz povijest kao značajna zbornoga kaptola te kasnije važnoga lječilišta na liburnijskoj obali. Rad obogaćuju fotografije navedenih predmeta i detalja koji ih krase.

Osvrti, prikazi i izvješća čine posljednji dio *Zbornika*. U ovome se dijelu prezentiraju različite publikacije s područja Liburnije i Krasa, poput *Rječnika govora Pasjaka*, pjesničke zbirke *Jelitima* Vlaste Sušanj Kapićeve ili posljednjega broja *Mošćeničkoga zbornika* u izdanju susjedne Katedre Čakavskoga sabora Mošćenička Draga. Iz raznolikosti samo navedenih prikaza i osvrta razvidna je namjera Uredništva da ovo poglavlje *Zbornika Lovranšćine* bude središnji prostor za promociju i ocjenu izdavačkih noviteta u regiji. Takvu praksu bez zadrške valja pohvaliti. Na samome je kraju priloženo „Izvješće o radu Katedre Čakavskog sabora Lovran 2012. – 2014.“

Zaključno valja istaknuti da je *Zbornik Lovranšćine* rezultat hvalevrijedna truda i rada kako glavnoga urednika Igora Eterovića tako i svih članova Uredništva: Roberta Doričića, Ivane Eterović, Vjekoslave Jurdane te Cvjetane Miletić, kao i ostalih uključenih u samu izradbu. Sadržajno usmjerjen na kulturni, povijesni i jezični identitet lovranskoga kraja, ovaj je treći broj *Zbornika*, slijedeći kvalitetu onih prethodnih, pokazatelj čvrstoga nastojanja da se bogato naslijeđe ovoga kraja sačuva od zaborava. Vrijednost takva očuvanja materijalne i nematerijalne baštine važne za svaki hrvatski kraj prepoznata je među znanstvenicima iz raznih znanstveno-kulturnih institucija koji su svojim radovima participirali u izradbi ove knjige. Svaki je rad priložen *Zborniku „kamenić“* koji upotpunjuje mozaik bogate lovranske povijesti, a ujedno i polazište za sva daljnja istraživanja lovanskoga kraja. Sudeći prema kvaliteti dosadašnjega rada Katedre Čakavskoga sabora Lovran, ona zasigurno neće izostati.

Mirjana Crnić Novosel

Od a do ž o crikveničkome ča

(Ivančić Dusper, Đurđica; Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić. Crikvenica. 291 str.)

Višegodišnja individualna istraživanja crikveničkoga mjesnog govora, potaknuta željom za pravovremenim konzerviranjem njegovih posebnosti u kontekstu općenitoga brzog razvoja organskih idioma te interesom za njegovo buduće njegovanje, dvije su Crikveničanke, novinarka Đurđica Ivančić Dusper i jezikoslovka Martina Bašić, od 2011. godine nastavile zajedno, a plod je te suradnje i mozaika spoznaja o tome govoru *Rječnik crikveničkoga govora*, objavljen 2013. godine. Nastala kao prošireno i dopunjeno izdanje *Crkveniškoga besedara* Đurđice Ivančić Dusper, knjiga sadržava obimniji fond riječi, obogaćen toponimijskom i frazeološkom građom te obrađen prema suvremenim leksikografskim načelima. Na potkreplama mnogobrojnim primjerima iz crikveničkoga leksika temelji se i vrlo vrijedna uvodna studija, posvećena fonološkomu i morfološkomu opisu govora.

Knjigu možemo podijeliti na tri veće cjeline. U prvoj cjelini nalaze se *Uvodna riječ* urednice (V) te *Predgovor* autorica (VII–XI). Druga, najopsežnija cjelina obuhvaća tri poglavlja: prvo, naslovljeno *Jezični sustav crikveničkoga govora* (1–35), sadržava potpoglavlja *Povijesno-zemljopisne osnove razvoja Crikvenice* (1–3), *Dosadašnja dijalektološka istraživanja crikveničkoga govora* (3–6), *Fonološki sustav crikveničkoga govora* (6–19), *Morfološki sustav crikveničkoga govora* (19–35); drugo čine opis *Načela izrade rječnika* (37–41) te *Popis kratica i grafičkih oznaka* (43–44), koji prethode *Rječniku crikveničkoga govora* (45–275), osovini ovoga djela, predstavljenoj u zasebnome, trećem poglavlju. Treća cjelina sastoji se od *toponomastičkih karti Crikvenice* (277–281), popisa literature (283–287), bilješki o autoricama (289) te sažetaka na hrvatskome i engleskome jeziku (291).

Na predgovor, započet crticom (kratkim ogledom govora) koja mjesto predstavlja kao turističko središte, nadovezuje se uvodni tekst druge cjeline knjige. Njime autorica Martina Bašić grad Crikvenicu, kojemu danas administrativno pripadaju četiri naselja smještena 30-ak km južno od Rijeke (Crikvenica, Dramalj, Jadranovo i Selce), prikazuje razvoj grada od srednjega vijeka (tijekom kojega je, 1412., prvi put službeno spomenuto kao *Czriquenicza*) do danas. Navedeni prikaz važnih povijesnih, geografskih, kulturnih i etnografskih pojedinosti vezanih uz mjesto odlična je podloga za opis jezičnoga sustava crikveničkoga govora jer se u njemu zrcali kontekst u kojemu se rabi.

U preglednome potpoglavlju *Dosadašnja dijalektološka istraživanja crikveničkoga govora* Martina Bašić nadovezuje se na vlastiti predgovor, ističući relevantnu literaturu u kojoj je više ili manje detaljno prikazan neki aspekt crikveničkoga govora. Iz njega se može iščitati da su u svojim istraživanjima crikveničke primjere već na prijelazu XIX. u XX. stoljeće u obzir uzeli Milčetić i Belić, a recentnija istraživanja Lukežić (1984, 1990, 1996) i Vranić (1999 i 2005) mnogo su detaljnija. Očito je i da je velika pozornost posvećena crikveničkoj akcentuaciji (Langston 2006, Bašić 2008, Zubčić 2010), a u posljednje vrijeme i leksikološkim zanimljivostima – frazeologiji (Car 2006, Bašić i Kovačević 2013), odnosno toponimiji (Bašić 2009).

Slijede potpoglavlja posvećena opisima fonološkoga i morfološkoga sustava crikveničkoga govora oblikovana prema već ustaljenim obrascima u čakavološkim monografijama i rječnicima. U tim opisima detaljno se opisuju, klasificiraju i mnogim primjerima potkrepljuju istaknute značajke toga čakavskog mjesnog govora, pri čemu je posebna pozornost posvećena i statističkoj analizi jezičnih varijabli (posebice onih gdje su u literaturi ili terenskim istraživanjem uočene dvostrukosti) koju je autorica provela za potrebe izrade svojega doktorskog rada *Kvantitativna sociolinguistička analiza crikveničkoga idioma* (2012.).

Na fonološkoj razini autorica izdvaja riječ *ča*, vokalne preobrazbe starojezičnoga *šva*, dvojak odraz protojezičnoga prednjeg nazala, dosljedni ekavski refleks jata u korijenskim, tvorbenim i gramatičkim morfemima uz povećan udio ikavizama, stari troakcenatski sustav s neizmijenjenim inventarom (kratkim i dugosilaznim naglaskom te čakavskim akutom, kao i očuvanim prednaglasnim i zanaglasnim duljinama), vokalski i konsonantski inventar, mijene konsonanata u zatvorenu slogu, zamjenu dočetnoga *-m* u *-n*, neizmijenjeno dočetno *-l*, rotacizam, redukcije, asimilacije, disimilacije konsonanata te stapanje ishodišnih prijedloga **vy*, **izъ*, **sъ* u jedinstveni prijedlog *z*. Važno je istaknuti da se u studiji fonem /d'/ smatra dijelom sustava, fonološkom jedinicom, jer se u sinkronijskome stanju pojavljuje ne samo u posuđenicama iz standardnoga hrvatskog jezika ili iz drugih jezika, nego i na mjestima gdje je u čakavskim govorima *d'* obično dalo *j*.

U opisu morfološkoga sustava najprije su opisane deklinabilne riječi. U skladu s ustaljenom praksom, imenice su klasificirane u vrste po kriteriju genitivnoga nastavka te su za svaku vrstu najprije tablično prikazani gramatički morfemi, a u pratećim napomenama doneseni su komentari o specifičnostima različitih tipova imenica, među kojima su posebno zanimljivi oni o inovacijama (npr. sinkretizmima ili alternacijama naglasaka itd.). Autorica posebno ističe

konzervativnu podjelu glavne promjene imenice ženskoga roda na palatalnu i nepalatalnu koja je još živa među starijim govornicima, dok je kod drugih govornika ona nesustavna i sporadična (pa u njihovoј uporabi postoje varijacije obaju alomorfa). Zanimljiva je, kao i u nekim drugim čakavskim govorima, imenica *decā*, koja se sklanja po palatalnoj paradigmiji jednine imenica ženskoga roda, ali je sročna s pridjevnim riječima u množini muškoga roda (*crkvèniškī decā*). I za imenice *i*-vrste zanimljivo je sporadično potvrđeno variranje nastavka -i s nastavkom -e u DL jd. (*nòći* // *nòće*).

Zatim je donesen opis deklinacije osobnih, povratnih te upitno-odnosnih zamjenica, pri čemu su njihove paradigmme prikazane tablično te su dodani komentari o njihovim sintaktičkim specifičnostima. Oblici koji mogu varirati odvojeni su kosom crtom (*česā/čegā*). Slijedi opis sklonidbe pridjeva i pridjevnih zamjenica neodređena lika, odnosno sklonidba pridjeva, pridjevnih zamjenica određena lika i rednih brojeva. Najprije su predstavljeni nastavci, zatim su u skupinama navedene sve zamjenice koje slijede taj obrazac, a naposljetku su donesene napomene o uvjetovanosti alomorfa palatalnošću dočetka osnove. Posebno je važno istaknuti da je sociolingvističko istraživanje pokazalo da se u tvorbi komparativa nastavak -*ěj*- pojavljuje sustavno samo u govoru najstarije generacije, dok je kod mlađih govornika sve češće prisutan nastavak -*ij*-.

Opis morfološkoga sustava zaključuje se opisom glagolâ. Ovisno o dočetku osnove u infinitivu i dočetku prezentske osnove razlikuju se tri tipa konjugacije, a gramatički morfemi specifični za svaku od njih navedeni su u tablici. Iza tablice najprije se razmatra koji glagoli pripadaju kojemu tipu, a ostale zanimljivosti (npr. postojanje samo kratkih oblika nesvršenoga prezenta glagola *biti*, stegnuti oblici, sintaktičke specifičnosti i sl.) donesene su u napomenama. Na isti je način, opisom tvorbe i sažetim komentarima, predstavljen i imperativ. U nastavku su prikazani ostali glagolski oblici, najprije jednostavni, a zatim složeni.

Na temelju prikazanih značajki moguće je utvrditi pripadnost crikveničkoga govora trsatsko-bakarskomu i crikveničkomu tipu primorskog poddijalekta čakavskog ekavskog dijalekta, odnosno utvrditi njegov status rubnoga govora, teritorijalno izoliranoga od matičnoga poddijalekta poput oaze okružene govorima ikavsko-ekavskoga dijalekta.

Drugu, središnju i temeljnu cjelinu knjige čine *Rječnik crikveničkoga govora* s pripadajućim uvodnim poglavljima. Autorice već u predgovoru upozoravaju da je primarni cilj bio obuhvatiti fond riječi crikveničkoga govora kojim se služe starije generacije (rođene prije šezdesetih godina XX. stoljeća), stoga je prvenstveno riječ o razlikovnome rječniku, u kojemu su popisane riječi čiji

se fonološki sastav razlikuje od onoga njihovih značenjskih ekvivalenta u standardu. Rječnik započinje *Načelima izrade rječnika*, u kojima su objašnjene metodologija izrade i struktura rječnika.

Dosljedno se, i u navođenju natuknica i u priloženim rečeničnim potvrdoma, rabi fonološka transkripcija¹, pri čemu su naglasci tradicionalno bilježeni znakovima „, Č i Š, iako u kratkome slogu ne postoji opreka po intonaciji pa bi se kratki naglasak mogao bilježiti i znakom Č. U rečeničnim potvrdoma uvijek su naglašene izgovorne cjeline (stoga na umu treba imati da su slogovi zatvoreni sonantom dugi). Napomenuti treba i da se autorice i u uvodnoj studiji i u rječniku umjesto tradicionalnim dijalektološkim znakovima za foneme /t/, /d/, /l/ i /ń/ služe grafemima koji se rabe u standardnoj grafiji – (ć), (đ), (lj), (nj), čime tekst postaje dostupniji širemu krugu čitatelja (ne samo lingvističkoj publici).

Natuknice se navode u kanonskome obliku kad god je to moguće (tj. osim ako takvi oblici nisu potvrđeni). Inačice jednoga leksema (na naglasnoj, fonetskoj, fonološkoj ili tvorbenoj razini), ako postoje i ako su potvrđene terenskim istraživanjem, navedene su unutar jedne natuknice, a odvojene su kosom crtom (npr. **kūpat se** / **kūpăt se**; **kurijōz/kurijōž**, -a, -o; **käūl/kävūl**). Inačice su navođene po učestalosti u govoru, dakle na prvoj je mjestu najfrekventniji lik i upravo je na njegovu mjestu u rječniku donesena potpuna obrada (npr. **doviděnjā/dovijēnjā usk.** doviđenja *Doviděnjā bärba Tōni (...)*), dok su druge inačice također navedene u rječniku kao zasebne natuknice na svojemu abecednom mjestu, ali je uz njih navedena uputnica na mjesto obrade (**dovijēnjā usk.** vidi: **doviděnjā/dovijēnjā**), što olakšava snalaženje.

Semantički dio natukničkoga članka sadržava ekvivalent na standardu i/ili leksikografsku definiciju značenja riječi. Ima li riječ više značenja, ona su obročena. Unutar kosih zagrada navedene su i napomene s dodatnim objašnjenjima o kontekstu uporabe riječi ili preciznijemu opisu značenja (npr. **bruštulät gl. nesvrš.** (...) pržiti /ob. kavu/ itd.).

Leksemi s jednakim izrazom koji se morfološki razlikuju čine zasebne natuknice (npr. **město im.^a m.** mjesto : **město prij. <G>** umjesto). Homonimi su obročani eksponentom iza natuknice (npr. **grâd¹ im.^a m.** grad : **grâd² im.^a m.** stupanj, postotak). Dvije natuknice, koje su zbog istoga plana sadržaja kontekstualno međusobno zamjenjive, međusobno su povezane oznakom »usp.« (npr. **käūl/kävūl im.^a m.** (G jd. **kävula**) cvjetića, usp. **karfijōl**). U slučaju da natuknice imaju nekoliko značenja, a isti plan sadržaja samo u jednome

¹ Posebno se ističe imenica *ānjēl*, navedena fonetski unutar uglatih zagrada, čime se upozorava na nesliven izgovor susjednih glasova *n i j*.

značenju, međusobno su povezane odmah iza zajedničkoga značenja, a masnim je slovima otisnut broj značenja na koji se usporedba odnosi (npr. **šajèta** *im.^{e1}* ž. 1. munja; usp. **strēl 2.**, **strēlà 2.**).

Vodeći se načelom ekonomičnosti, autorice u rječniku uz kanonski oblik natuknice bilježe samo oblike koji donose potpunu informaciju o akcentuaciji, dok za pravilno iščitavanje i razumijevanje morfoloških podataka iz rječnika sugeriraju konzultiranje s popratnom uvodnom studijom, odnosno njezinim dijelom koji se odnosi na morfologiju jer su međusobno usklađeni.

Uz imenice su u natuknicama najprije navedene kratice sklonidbenih tipova (*im.^a* (npr. **kažòt**, **drîvo**), *im.^{e1}* (npr. **hârta**, **slîva**), *im.^{e2}* (npr. **hlâča**, **skvâža**), *im.ⁱ* (npr. **mâst**), odnosno *im.^{a+}* za imenice srednjega roda koje u nastavcima imaju duge samoglasnike (npr. **pêrë**, **življénjë**) te *im.^p* za imenice nastale konverzijom od pridjeva (npr. **trüdnâ**). Uza svaku je imenicu navedena i oznaka roda, a uz imenice koje se ostvaruju samo u množini istaknuta je i oznaka broja (npr. **tékuti** *im.^a* *m. mn.*). U *Načelima izrade rječnika* ističe se da u natuknici iza tih podataka u oblim zagradama slijede oblici koji su različiti naglaskom ili (ne)-zastupljenošću nenaglašene duljine (dakle npr. imenice **dovîca** *im.^{e2}* ž.; **kopîto** *im.^a* *s.*, uz koje nisu navedeni podaci o promjeni naglasaka, imaju dosljedno isti naglasak na istome mjestu u cijeloj paradigmi; suprotno tomu, razlikuju li se oblici u paradigmi određene imenice, to je vidljivo iz priloženih oblika (npr. **frâjär** *im.^a* *m.* (*G jd. frâjara*); **frâj** *im.^a* *m.* (*G jd. frâja*) itd., **frakâc** *im.^a* *m.* (*G jd. frakcâ*); **drêñ** *im.^a* *m.* (*G jd. drêñâ*); **telâc** *im.^a* *m.* (*G jd. têlcâ*), **zrâk** *im.^a* *m.* (*L jd. zrâkù*, *N mn. zrâki*; *N mn. zrâki*), **kozâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. kôzu*, *L jd. kozè/köze*), **vodâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. vôdu*, *L jd. vodë*), **brâdâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. brâdu*, *L jd. brâdë/brâde*) itd.). Uvid u te oblike omogućit će korisniku usporedbu s praslavenskim akcentuacijskim stanjem te određivanje naglasne tipologije. Primjeri navedeni u rječniku potkrepljuju tvrdnju o inovacijama – ujednačavanjima naglasnih paradigma prema mjestu naglasaka u većini oblika (npr. **grâd** *im.^a* *m.* (*L jd. grâdu/grâdù*); **gôlub** *im.^a* *m.*; **město** *im.^a* *s.*), odnosno promjenama naglasne paradigmе, posebno među imenicama koje se sklanjaju po e-deklinaciji (npr. n. p. *b* → n. p. *C²*: **kozâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. kôzu*); **maglâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. mäglu*); **trâvâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. trâvu*); **zvězdâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. zvězdu*, *N mn. zvězdi*); **ženâ** *im.^{e1}* ž. (*A jd. ženu*) itd.) – iznesenu u uvodnoj studiji.

Uz jednosložne i neke dvosložne imenice muškoga roda naveden je i oblik *N mn.*, iz kojega se može prepoznati provodi li se sibilarizacija ili ne, a uz imenice ženskoga roda koje u *G mn.* imaju nepostojano *a* istaknut je i taj oblik.

² Malim slovima označavam naglasne paradigmе u praslavenskome jeziku, dok velikim slovima označavam naglasne paradigmе u sinkronijskome stanju u mjesnome govoru.

Uz kanonski oblik pridjeva i zamjenica navedeni su jedninski oblici ženskoga i srednjega roda ako se od njega razlikuju mjestom ili vrstom naglaska, odnosno distribucijom nenaglašene duljine (npr. **nâg**, **nâgå**, **nâgo**; **nâdût**, **nâduta**, **nâduto** itd.). Ne razlikuju li se po naglasku oblici pridjeva različitih rodova, naveden je samo potpun oblik muškoga roda, a uz njega su navedeni nastavci za ženski i srednji rod jednine (npr. **mesnât**, **-a**, **-o** (neodr.), odnosno **špôrkî**, **-â**, **-ô** (odr.)).

Kod glagola je kao kanonski oblik navođen infinitiv, osim u slučajevima u kojima nije potvrđen, pa je tada navedena cijela prezentska paradigma (**gr n**, **gr  ** itd.). Uz infinitiv je istaknuta kratica vrste riječi te oznaka glagolskoga vida, a zatim su unutar oblih zagrada navedeni oblici 2. 1. jd. i 3. 1. mn. kod većine glagola, odnosno 3. 1. jd. i 3. 1. mn. kod glagola koji označuju bezličnu radnju. Ako su niječnica i glagol spojeni u jednu riječ, navedeni su unutar natuknice glagola koji je u osnovi (npr. **im t gl.** *nesvr *. (pres. 2. jd. ** m  **, 3. mn. ** maj **); zanijekani oblik prez. **n m  n**, (...)). Kod glagola koji mogu biti i prijelazni i povratni (npr. **ml t t /se/**) riječ *se* navedena je unutar kosih zagrada, a obvezatno povratni glagoli s istim izrazom, ali značenjem različitim od značenja nepovratnih izdvojeni su u samostalne natuknice (npr. **n   gl.** *svr *. (...) naći, pronaći : **n   se gl.** *svr *. (...) susresti se).

Uz nepromjenjive riječi stoji oznaka vrste riječi: **li  o** *pril.* ravno; ** v  h/ v  ** *uvz.* izraz kojim se izražava osjećaj nesreće, tuge, nevolje ili žaljenja; **a ** vezjer; **da** čest. da, nego. U navođenju prijedlogâ upućuje se na padež uz koji se pojavljaju te je njegova kratica navedena unutar izlomljenih zagrada (npr. **z**, **s**, ** prij.** 1. <*G*> od, iz (...); 2. <*I*> s (...)).

Rječnik sadržava i sveze riječi (višerječne izraze koji označuju jedan pojam). One su označene simbolom ■ te su donesene na kraju leksikografskoga članka ako je njiva nosiva sastavnica potvrđena kao riječ sa samostalnim značenjem (npr. **f r ca** (...)■ **t  ta f r ca** puna snaga (...); ■ **j  je na m  hko** meko kuhano jaje itd.).

Spomenuto je već da je ovaj rječnik onimijska i frazemska riznica. Pri navođenju frazema slijedila se tradicija zagrebačke frazeološke škole, a metodologija navođenja istovjetna je onoj u dosada objavljenim frazeološkim rječnicima. Dakle, frazemi su navedeni u uopćenome obliku na kraju leksikografskoga članka te su označeni znakom ♦, a u natuknicu su uvršteni prema osnovnome leksemu (pri čemu je i njihova hijerarhija ustanovljena kao u frazeološkim rječnicima). Iza značenja frazema slijede transkribirane rečenične potvrde (npr. **dr  n im.^a m.** (*G jd. dr  n  *) drijen (drvo i plod) *Svekr   m  j d  l  l  la lik  r od dr  n  .* ♦ **zdr  v k  ko dr  n** potpuno zdrav *M  , zdr  v  j k  ko dr  n.*

◆ **třd kāko drēn** veoma tvrd i otporan /o predmetu/; **Očenāš im.^a m.** (*G jd. Očenāšā*) molitva (...) ◆ **znät ča kāko Očenāš** odlično (izvrsno) znati što, znati što napamet *Morāš to znät kāko Očenāš*).

Od onimijske građe najsustavnije je navođena ona toponimjska, pa je tako popisan 141 toponim. Toponimi, bez obzira na to jesu li jednorječni ili višerječni, u rječnik su uvršteni u zasebnim leksikografskim člancima na odgovarajućemu mjestu prema abecednome redu. Kategorija broja istaknuta je uz svaki toponim, a podatci o pripadnosti sklonidbenomu tipu i rodu navedeni su za jednorječne toponime, a izostaju kod višerječnih toponima. Iz onomastičke perspektive vrlo je korisno što su svi toponimi ubicirani na zemljovidu priloženome u trećoj cjelini knjige (i njegovim uvećanim sektorima A, B, C i D). Zbog toga je u natuknicama svaki toponim označen znakom →, slovnom oznakom zemljovida na kojem je ucrtan te brojem kojim je ubiciran (npr. **Hrùsta** *im.^{e1} ž. jd. top.* naselje ispod *Görnjēga Kràja* → D, 32). Ne izostaje ni relevantan podatak o tipu referenta na koji se ime odnosi. Pažljivijim proučavanjem toponimjske građe korisnik će uvidjeti da se na dio referenata odnosi više imena. U takvim slučajevima, svaki je toponimski lik naveden zasebno, a kod onoga rjeđega u uporabi donosi se uputnica »vidi:« (npr. **Potòk** *im.^a m.* vidi: **Dubràčina**; **Kukurùzná cèsta** vidi: **Hrmentùnská cèsta**). Uz toponime nisu navođene rečenične potvrde.

U zasebnim natuknicama u rječniku također pronalazimo primjere drugih onimijskih kategorija iz kojih je moguće iščitati mnogo izvanjezičnih podataka. Navedena osobna imena, koja beziznimno pripadaju svetačkomu sloju (**Isùs**, **Ivän**, **Jörjo**, **Jovâna**, **Jovanin**, **Jüräj**, **Jürë**, **Jürja**, **Mâre**, **Marija**, **Miko**, **Mikùla**) te imena blagdana (**Āntönja**, **Božić**, **Mâlā Gòspoja**, **Vělā Gòspoja**, **Kāndelôra**, **Tělova**, **Ūskrs**, **Vazän**, **Mâlî Vazän**, **Vodokřšcē**) i molitvi (**Očenāš**, **Věrovânjē**, **Zdravomarijja**, **Slavaöcu**) upućuju na važnost religije u životima *Crkvěničana* i *Crkvěniškinja*. Iz popisa ojkonima (**Bonazàjér**, **Pûlj**, **Sélca**, **Světā Jelèna**, **Světī Jàkōv**), nesonima (**Škólj**), horonima (**Hrváckā**, **Kirija**, **Měrika**, **Šotověnto**, **Špànja**, **Tâlija**, **Těplá Měrika**), etnika (**Bûnjèvac**, **Gríškinja**, **Istrijàn**, **Kirác**, **Kirica**, **Pojídenac**, **Sělaškinja**, **Udràmaljac**, **Udràmäljka**, **Vřbniškinja**) te etnonima (**Afrikān**, **Àrap**, **Cigàn**, **Cigânska**, **Čèh**, **Ćozöt**, **Englezíca**, **Frâncuzíca**, **Holândēz**, **Ínglēš**, **Krânjäc**, **Mađär/Màjär**, **Rùs**, **Sřb**, **Švabiča**, **Švâbo**, **Žíd**) jasno je da su navođeni oni učestaliji u svakodnevnome govoru, a čestoća njihove uporabe posljedica je posebne povezanosti s užim crikveničkim područjem i Primorjem, svakodnevnih aktivnosti (posebice turizma) te zrcaljenja određenih ljudskih sudbina (emigracija).

Imajući na umu koliko je u sadržajnome i metodološkome smislu sustavniji i dorađeniji od svojega prethodnika, *Crkveniškoga besedara*, kao i da je, popraćen

vrlo detaljnom dijalektološkom studijom, zapravo mnogo više od rječnika, svaki bi korisnik mogao zaključiti da će *Rječnik crikveničkoga govora* biti dragocjen i neizostavan priručnik ponajprije svim čakavoložima i dijalektoložima, široj stručnoj publici, ali i svim Crikveničanima koji sa svakom od zapisanih riječi (i u svakoj od zapisanih riječi) žive.

Zajedno s drugim objavljenim djelima koja sadržavaju rječnike (glosare) čakavskih ekavskih govora različitoga tipa i opsega (npr. Turina i Šepić 1977³; Houtzagers 1985⁴; Milevoj 1992⁵; Kalsbeek 1998⁶; Milevoj 2006⁷; Mohorovičić-Maričin 2001⁸; Ivančić Dusper 2003⁹; Velčić 2003¹⁰, Klarić 2012¹¹ i sl.) doprinijet će upotpunjivanju mozaika čakavskoga (i općenito hrvatskoga) leksičkog blaga.

Zamišljajući jednu od autorica, gđu Đurđicu Ivančić Dusper, u neumornome, ustrajnome prikupljanju leksičke građe koje traje dvadeset četiri sata dnevno, opisanome u predgovoru, učeći od druge autorice, najbolje poznavateljice značajki crikveničkoga mjesnog govora, gđe Martine Bašić, te se prepoznajući u njihovim motivacijama, zaključujem ovaj prikaz. Svjestan da je proces prikupljanja i obrade dijalektne građe cjeloživotni projekt, autoricama najprije upućujem čestitku za ovo djelo, a na nju nadovezujem nadu u neku njihovu buduću suradnju.

Joža Horvat

³ Turina, Zvonimir; Šepić Tomin, Anton. 1977. *Rječnik izraza (područje Bakarca i Škrlejava)*. Rijeka.

⁴ Houtzagers, Peter. *The Čakavian dialect of Orlec on the island of Cres*. Rodopi. Amsterdam.

⁵ Milevoj, Marijan. 1992. *Gonan po nase: rječnik labinskog govora*. M. Milevoj. Pula.

⁶ Kalsbeek, Janneke. 1998. *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Rodopi. Amsterdam – Atlanta.

⁷ Milevoj, Marijan. 2006. *Gonan po naše: rječnik labinske cakavice*. „Mathias Flacius“. Labin.

⁸ Mohorovičić-Maričin, Franjo. 2001. *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*. „Adamić“ – Katedra Čakavskog sabora. Rijeka – Opatija.

⁹ Ivančić-Dusper, Đurđica. 2003. *Crkveniški besedar*. „Adamić“ – Ustanova u kulturi „Dr. Ivan Kostrenić“. Rijeka – Crikvenica.

¹⁰ Velčić, Nikola. 2003. *Besedar bejske Tramuntane*. „Adamić“ – Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Tramuntana. Rijeka – Mali Lošinj – Beli.

¹¹ Klarić, Alvijana. 2012. *Govor Gračišća*. Matica hrvatska. Pazin.

Reklame očima jezikoslovaca

(Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija. 2014. *Jezik reklama*. Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Zagreb – Rijeka. 240 str.)

Nova knjiga *Jezik reklama* autorica Diane Stolac i Anastazije Vlastelić govori o sveprisutnoj pojavi, o kojoj svatko ima nekakav, često negativan, stav – reklamama. Reklame su u današnje vrijeme doista sveprisutne – gledamo ih na televiziji, dobivamo reklamne SMS-ove, elektroničke poruke, svakodnevno prolazimo kraj stotina reklamnih natpisa, plakata, letaka, a i telefon nam obično zazvoni čim smo prilegli nakon ručka, i opet je, naravno, riječ o reklamnom pozivu... S obzirom na to da je temom ove knjige pojava koja ne zanima isključivo jezikoslovce, ova je knjiga osim njima namijenjena i svima koje reklame zanimaju, koje zanima *skidanje slojeva s reklamnih poruka i prodiranje u unutrašnjost reklama* ili onima kojima reklame toliko smetaju da jednostavno moraju prodrijeti u njihovu srž. Autorice najavljuju u predgovoru da će se baviti samo jezičnom stranom reklama, ali njihov je pristup, koji same određuju kao kombinaciju psiholingvističkoga, pragmalingvističkoga, sociolingvističkoga i kognitivnolingvističkoga, sveobuhvatan i mnogo puta zadire i onkraj jezičnoga. Reklame, koje, kako autorice navode, *skrivaju stalnu ljudsku čežnju za srećom, ljepotom, zdravljem, sigurnošću...* minimalnim izrazom moraju prenijeti maksimum sadržaja te im je cilj potaknuti čitatelja/slušatelja na djelovanje – kupovinu. Pri tome su reklame spoj objektivnoga, jer moraju prodrijeti do što većega broja ljudi, i subjektivnoga, jer moraju svakoga dotaknuti pojedinačno i osobno. Autorice se, unatoč tomu što same navode da se u novijoj marketinškoj literaturi umjesto naziva *reklama* i *reklamiranje* upotrebljavaju nazivi *oglašavanje* i *glas* zbog prevladavajućega stava da se reklamiranje uglavnom doživljava kao što negativno, odlučuju za nazine *reklama* i *reklamiranje* jer same ništa ne reklamiraju i ne prodaju, pa ne strahuju od neprihvaćenosti kod publike i ne trebaju skrivati o čemu je doista riječ.

Knjiga je podijeljena na pet poglavlja kojima prethode proslov i predgovor. U prvome poglavlju, naslovljenome *Teorijski pristup jeziku reklama*, autorice teorijski definiraju predmet svojega proučavanja, bave se mnogostrukim definicijama reklama te iznose kratak pregled najvažnijih teorijskih postavka reklama te najvažnijih istraživanja reklama u Hrvatskoj i drugim zemljama. Iстиču da je *kao u ljubavi i ratu, i u pisanju reklama sve dopušteno te je sloboda nedvojbeno najznačajnije obilježje jezika reklama*. Iстиču da reklama istodobno mora biti sažeta i jezgrovita, ali i odraz jezika pojedinca, skupine i društva kojemu se proizvod nudi.

Kako bi se reklamirani proizvod pokazao poželjnim i potrebnim i kako bi se primatelja poruke potaknulo na kupnju, oglašivači često pribjegavaju nekoj od reklamnih jezičnih strategija. *Jezične strategije* naslov je drugoga poglavlja knjige. Cilj je reklame utjecati na svijest ili podsvijest potencijalnoga potrošača, pobuditi njegovo zanimanje i istaknuti superiornost reklamiranoga proizvoda u odnosu na konkurentske proizvode, ali i ostati u primateljevu sjećanju i potaknuti ga na kupnju. Kako bi se to postiglo, nekoliko je strategija kojima se oglašivači služe: licemjerne riječi ili tvrdnje – riječi kao što su *pomaže, voli, poboljšava, ublažava, najbolji* itd.; nepotpune tvrdnje kojima se uspostavlja neizravan odnos s konkurentskim proizvodima (*Formulacija koja učinkovitije ublažava boli.*); tvrdnje *Mi smo drugačiji i jedinstveni* (*Mi smo najjača vojska probiotika.*); podrazumijevajuće tvrdnje – isticanje svojstva koje je zajedničko i svim konkurentskim proizvodima (*Putovanje je uvijek dobra ideja.*); nejasne i maglovite tvrdnje (*Uronite u osjećaj prirodne kože.*); svjedočanstva proizvođača, stručnjaka ili navodnih korisnika (*Ja sam Danijela i volim svoju Manu.*); (kvazi)znanstvene tvrdnje (*Svake sekunde samo u Velikoj Britaniji pojede se 56 komada Mc Vities keksa.*); laskave tvrdnje (*Pristanite samo na najbolje.*); forma pitanja (*Osjećate manje energije? Nedostaje vam snage? Patite od kroničnog umora i stresa? Natural Wealth ABC Plus osigurava ono što je vašem tijelu potrebno svaki dan.*). Autorice se osobito bave ulogom atributa u reklamama. Zaključuju da se, za razliku od općega jezika u kojem su atributi potrebni i sužavaju značenje riječi uz koju dolaze, u reklamama sustavno pojavljuje manji broj uglavnom semantički praznih pridjeva (*novo, moderno, jedino, izvrsno...*) koji ne preciziraju značenje imenica, nego doprinose osjećaju (kvazi)znanstvenosti i ozbiljnosti prezentacije. Autorice zaključuju da je, unatoč gomilanju atributa i superlativizaciji, atribucija siromašna. Dio atributa zapravo s imenicom uz koju stoji čini besmislenu sintagmu (*sladoled s okusom svile*). U reklamama je česta i uporaba (kvazi)znanstvenih podataka. Tako često čujemo imena uglednih (gledateljima uglavnom potpuno nepoznatih) znanstvenika koji proizvode preporučuju, postotke i brojeve povezane s istraživanjima koja dokazuju djelotvornost proizvoda te povezivanje s gradovima koji su središta kulture, znanosti, mode... Uporaba znanstvenih podataka često je u opreci s pokušajem generacijskoga približavanja publici, tako je u reklamama koje su usmjerene na mlađu populaciju manji broj znanstvenih podataka, a veća neposrednost u komunikaciji s primateljem. U pokušaju oponašanja znanstvenoga diskursa česta je i uporaba internacionalizama. Niz je reklama koje moraju neizravno aludirati na ono što reklamiraju. Najbolji su primjer reklame za duhanske proizvode čije reklamiranje nije dopušteno. Zbog toga proizvođači moraju smisliti kreativne načine kako neizravno reklamirati proizvod, a da pritom ne prekrše zakonske

odredbe. Pritom je neke od tih reklama primatelju teže dekodirati i mogu biti i višezačne (npr. *Pozdrav iz Rovinja* kao reklama za Tvornicu duhana Rovinj može se tumačiti i kao reklama Turističke zajednice grada Rovinja). Jedna je od najčešćih pojava u reklamama uporaba jezičnih igara. Česte su glasovne figure i figure ponavljanja, rime ili nepravе rime, uređen versifikacijski sustav sa stalnim cezurama itd. Primjeri su takvih reklama: *Bilo kuda, Kiki svuda; Dan za stan; I ovce i novce; Poželi prirodu! Poželi Pago!* Česta je i personifikacija kojom se neživomu pridaju ljudske osobine: *Četkica koja misli svojom glavom; Vitaminini rastu s Vašom djecom...* Metaforom se jedna riječ zamjenjuje drugom po načelu značenjske srodnosti: *Osvježivač za wc postaje biser vaše školjke; Dnevna porcija sjaja za vaš ten; Omotaj se mirisom sunca.* Česta je i metonimija: *Zadržite kune u novčaniku; Više riže u Dorini, nego Kineza u Kini...* S obzirom na to da je jedan od ciljeva reklame istaknuti sve prednosti reklamiranoga proizvoda, česte su i hiperbole: *Raj za kupače i surfere; Najbolje za najbolje; Svi putevi vode k Žuji; Tvoj sam za 0 kuna.* Gradacijom se postupno pojačavaju ili ublažavaju predodžbe, emocije, misli itd.: *Jedinstveni sastojci, napredna tehnologija, klinički dokazana učinkovitost; Dobar za vašu kožu, odličan za vaš izgled.* U reklamama su česti i kontrasti koji nekad dovode i do paradoksa: *Umjereni styling za muškarce naglašenog stila.* Retoričko je pitanje rjeđe rabljena strategija: *Želite li zategnutu glatku kožu bez bora?* Rjeđe se upotrebljava i pleonazam: *Budite online cijeli dan od 0 do 24!* Često se parafraziraju poznate izreke, frazemi i sloganji: *Bolje Žuja u ruci nego golub na grani!; Žuja dlaku mijenja, ali čud nikada!; Žuja bocu mijenja, ali okus nikada!* Parafraziraju se i poznati stihovi, naslovi djela i sl.: *Medo, kupi mi auto / bicikl i romobil, / kupi mi medu i zeku / šeširić baš za moj stil.* Sjeckanje riječi i igre interpunkcijom također su prisutne: *Dr. Mni. O. SJEĆKO; Budi Zdravko Dren.*

Treće je poglavljeno *Stvaranje potreba*, a bavi se formulama uvjeravanja koje se ostvaruju s pomoću jednostavnih eliptičnih rečenica, socijalnom distancicom kako bi se izbjeglo moljakanje ili jadikovanje koja se najčešće postiže obraćanjem u 2. licu množine, ali i nekad poticanje socijalne bliskosti 2. licem jednine, uporabom komplimenata (*Najbolje za najbolje*), čestitanjem mogućemu korisniku na dobrome odabiru, rijetkom uporabom negativnih sadržaja... Imperativi su upotrijebljeni uglavnom kao savjeti, a ne oštре upute koje bi mogle odbiti potencijalnoga kupca. U ovome se poglavljju autorice bave i posebnim položajem djece i mlađih u reklamama. Premda je oglašavanje maloljetnicima i uporaba maloljetnika u oglašavanju zakonski ograničena, te su dobne skupine još uvijek često meta reklama. Zbog toga se u posljednje vrijeme sve više ističe nužnost medijskoga opismenjivanja djece koje

bi razvilo njihovu kritičnost prema onome što im se prikazuje. Mladima je, ističu autorice, najvažnije da su reklame zabavne i originalne, a većina je reklamnih poruka upućena djeci u dobi od 8 do 12 godina. Na mnogim su proizvodima likovi iz dječjih crtica ili priča kako bi se proizvodi učinili privlačnijima, a takvi proizvodi i u trgovinama uglavnom stoe na policama koje su u visini dječjih očiju. U posljednje su vrijeme i mnogi trgovački lanci odlučili potaknuti roditelje na kupovinu nagrađujući određene iznose različitim sličicama ili kartama. Tako smo npr. bili svjedoci velikomu skupljanju i razmjenjivanju kartica sa Štrumpfovima poznatoga hrvatskog lanca. Pri reklamiranju proizvoda za djecu često se djeca nastoje poistovjetiti s proizvodom koji se reklamira: *Bit ćeš PRELIJEPА baš као Barbie!* Sljedeća je skupina marketinških poruka kojima se autorice bave zdrava hrana. Pri reklamiranju su zdrave hrane osobito česti klišeji i uporaba atributa *zdravo* i *prirodno*. Takve su poruke više usmjerene prema ženskoj publici kao onoj koja je uglavnom odgovornija za zdravlje i prehranu obitelji. U reklamnim porukama za hranu često je i suosjećanje s potrošačem: *Dali ste si oduška tijekom blagdana. / Sad je vrijeme da se vratite u formu. / Partnericu imate; U današnjem tempu života želimo što manje vremena posvetiti pripremi obroka. / Jedno od rješenja su hrenovke Slim & Fit. Zbog brige o zdravlju ne morate se odreći užitka.* Također se razlikuju reklame usmjerene na žensku od onih namijenjenih muškoj publici. Žene u projektu više vole vidjeti djelić stvarnoga života, vole reklame koje izazivaju ili prikazuju emocije te u kojima su u središtu djeca i obitelj. Muškarcima je važniji humor, vole klišeje o muškosti, čest je motiv seksa, za koji autorice ističu da je općenito najčešće korišten motiv u reklamama. Komunikacija je u reklamama namijenjenim muškarcima često ležernija. U tim se reklama često prikazuje sportski stil života.

Četvrto je poglavje naslovljeno *Globalno i lokalno u reklamama*. U njemu se autorice bave prilagodbom reklama nastalih na stranim jezicima, u stranim područjima i kulturama. Neke se reklame jednostavno prenose u doslovnome obliku. Najčešće je pri tome riječ o reklamama s engleskoga govornog područja, npr. slogan *Just do it, Simply clever* itd. Kod nekih je reklama izravno prenošenje nemoguće zbog nepriličnih značenja koje neke strane riječi imaju u hrvatskome (*Nescafe Kenjara, Sisa Supermercati Italiani*). Pri prilagodbi reklama za naše prostore neke su reklame doslovno prevedene, ali mnogo su uspješnije one koje se i prilagode hrvatskomu prostoru i jeziku. Primjeri su nekih od uspjelijih reklama: *Tu sam (o)siguran* (Vienna Insurance Group); *Zadržite kune u novčaniku* (uz sliku kunina repa koji viri iz novčanika u reklami za Hrvatski telekom); *Jesi ju? Je*sam* (za trgovine Je*s); *ZOUSTavite smrad!* (za osvježivač zraka Oust). Danas je mnogo i izvornih i djelomično

prilagođenih stranih riječi u reklamama. Pri tome prevladavaju engleske riječi. Opravdanje je nekim oglašivačima za reklame na stranim jezicima činjenica da je Hrvatska zemlja koju posjećuje mnogo turista te u ljetnoj sezoni možemo primijetiti njemačke, talijanske, poljske itd. reklame pa čak i reklame za češke izbore. Međutim, autorice ističu da je glavni razlog ipak ideja da je engleski prestižniji i primamljiviji jezik. One se tomu suprotstavljaju dokazujući mnogim primjerima u svojoj knjizi da je kreativna snaga hrvatskoga jezika zaista velika. Od njemačkih slogana najviše ih je u automobilskoj industriji (*Golf. Das Auto; Opel. Wir leben Autos.*), a francuskih je slogana najviše kad je riječ o parfemima (*Chanel. Le corps actif.*). Španjolski je jezik mnogo rjeđi u reklamama (*Jeste li spremni za fiestu?*). Međutim, autorice cijelo jedno poglavlje posvećuju reklamama na talijanskome ili s talijanskim riječima jer su utvrdile da je takvih reklama iznimno mnogo kad je riječ o Istri, Primorju i Dalmaciji.

Posljednje je poglavlje naslovljeno *Ali to nije sve*. Kao što sam naslov poglavlja najavljuje, autorice u ovome poglavlju progovaraju o tome kako je riječ o području koje je iznimno plodno i koje se svakodnevno mijenja i razvija. Najavljuju da će se u reklamama još svašta događati i izmijeniti i ističu da je riječ o širokome području u kojem je još svašta moguće.

Knjiga *Jezik reklama* lako je čitljivo i zabavno štivo koje se bavi mnogim jezičnim aspektima sveprisutnih reklama. Pruža zanimljive uvide u jezičnu razinu mnogih reklama skupljenih tijekom razdoblja od desetak godina. Osim toga podsjeća nas i na neke već zaboravljene reklame koje su nas svojedobno dočekivale na svakome uglu ili tijekom naše najdraže televizijske serije. A neke nas možda i podsjetete na neki pomalo zaboravljeni proizvod koji baš poželimo kupiti i time ostvarimo cilj same reklame – kupovinu. Nakon što pročitamo ovu knjigu, i sami ćemo poželjeti iscrpnije analizirati reklame koje nas okružuju te možda više nećemo mijenjati program kad počnu reklame.

Ana Mihaljević

Od izvorene do ciljne domene na deset načina

(Stanojević, Mateusz-Milan (ur.). 2014. *Metafore koje istražujemo: suvremenici uvidi u konceptualnu metaforu*. Srednja Europa. Zagreb. 299 str.)

Unatoč brojnosti radova o različitim aspektima konceptualne metafore kojima je u zadnjih dvadesetak godina obilovala i hrvatska lingvistička

prilagođenih stranih riječi u reklamama. Pri tome prevladavaju engleske riječi. Opravdanje je nekim oglašivačima za reklame na stranim jezicima činjenica da je Hrvatska zemlja koju posjećuje mnogo turista te u ljetnoj sezoni možemo primijetiti njemačke, talijanske, poljske itd. reklame pa čak i reklame za češke izbore. Međutim, autorice ističu da je glavni razlog ipak ideja da je engleski prestižniji i primamljiviji jezik. One se tomu suprotstavljaju dokazujući mnogim primjerima u svojoj knjizi da je kreativna snaga hrvatskoga jezika zaista velika. Od njemačkih slogana najviše ih je u automobilskoj industriji (*Golf. Das Auto; Opel. Wir leben Autos.*), a francuskih je slogana najviše kad je riječ o parfemima (*Chanel. Le corps actif.*). Španjolski je jezik mnogo rjeđi u reklamama (*Jeste li spremni za fiestu?*). Međutim, autorice cijelo jedno poglavlje posvećuju reklamama na talijanskome ili s talijanskim riječima jer su utvrdile da je takvih reklama iznimno mnogo kad je riječ o Istri, Primorju i Dalmaciji.

Posljednje je poglavlje naslovljeno *Ali to nije sve*. Kao što sam naslov poglavlja najavljuje, autorice u ovome poglavlju progovaraju o tome kako je riječ o području koje je iznimno plodno i koje se svakodnevno mijenja i razvija. Najavljuju da će se u reklamama još svašta događati i izmijeniti i ističu da je riječ o širokome području u kojem je još svašta moguće.

Knjiga *Jezik reklama* lako je čitljivo i zabavno štivo koje se bavi mnogim jezičnim aspektima sveprisutnih reklama. Pruža zanimljive uvide u jezičnu razinu mnogih reklama skupljenih tijekom razdoblja od desetak godina. Osim toga podsjeća nas i na neke već zaboravljene reklame koje su nas svojedobno dočekivale na svakome uglu ili tijekom naše najdraže televizijske serije. A neke nas možda i podsjetete na neki pomalo zaboravljeni proizvod koji baš poželimo kupiti i time ostvarimo cilj same reklame – kupovinu. Nakon što pročitamo ovu knjigu, i sami ćemo poželjeti iscrpnije analizirati reklame koje nas okružuju te možda više nećemo mijenjati program kad počnu reklame.

Ana Mihaljević

Od izvorene do ciljne domene na deset načina

(Stanojević, Mateusz-Milan (ur.). 2014. *Metafore koje istražujemo: suvremenici uvidi u konceptualnu metaforu*. Srednja Europa. Zagreb. 299 str.)

Unatoč brojnosti radova o različitim aspektima konceptualne metafore kojima je u zadnjih dvadesetak godina obilovala i hrvatska lingvistička

literatura, broj se radova koji se mogu smatrati sveobuhvatnim prikazima teorije konceptualne metafore svodi zapravo na svega nekoliko. *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu* urednika Mateusza-Milana Stanojevića tek je drugo veće djelo na hrvatskom jeziku koje opisuje tematsku i metodološku raznolikost istraživanja u području teorije konceptualne metafore. Nakon autorske knjige *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode* (Srednja Europa, 2013.) kao opsežnoga pregleda fenomena konceptualne metafore, Mateusz-Milan Stanojević objedinjuje u uredničkoj knjizi *Metafore koje istražujemo* deset radova koji metafore pristupaju iz različitih perspektiva i disciplina, ali i koji pružaju jedinstven, empirijski utemeljen prikaz konceptualne metafore kao jednoga od temeljnih kognitivnih mehanizama konstruiranja značenja.

Knjiga se sastoji od uvoda, deset poglavlja i zaključnoga dijela. Autori čiji su izvorni radovi uključeni u knjigu nisu okupljeni oko jedinstvena znanstvenoga pogleda na konceptualnu metaforu, nego su analizi metafore pristupili iz vlastite discipline i vlastita tumačenja „klasične” Lakoffove i Johnsonove teorije. Knjiga za cilj stoga nema obraditi osnovne pojmove konceptualne metafore, koji su ionako već iscrpno prikazani u prethodnoj knjizi, nego istražiti temeljna pitanja o naravi metafore i načinima na koje se ona može istraživati, osobito imajući na umu istraživanja hrvatskoga jezika. Urednik u uvodnom poglavlju daje kratak pregled pitanja o kojima autorи u svojim radovima raspravljaju, a to su: odnos jezičnoga i konceptualnoga u metafori, multimodalnost metafore, njezina statičnost i dinamičnost, konvencionalnost i inovativnost, iskustveno utemeljenje metafore te pitanje konceptualnih struktura koje sudjeluju u metaforičkom preslikavanju odnosno u metaforičkom zaključivanju koje je dijelom konceptualne integracije.

Prvi je rad u knjizi *Konceptualna metafora u frazeologiji* Marije Omazić u kojem autorica opisuje motiviranost značenja frazeoloških jedinica kognitivnim mehanizmima konceptualne metafore i metonimije, ističući metonimijsku motivaciju frazema kao transparentniju jer je njome istaknut jedan dio konceptualne domene koji se leksikalizira kao zaseban frazem ili dio većega frazema. Premda je metonimijski motivirane frazeme poput *plava kuverta* ili *bijela kuta* lakše identificirati od metaforički motiviranih frazema, autoričino je mišljenje da nijedan frazem nije nemotiviran ili potpuno arbitaran. Stav je to koji je zastupljen u kognitivnim teorijama tumačenja figurativnoga jezika, a koje autorica navodi u drugom dijelu rada zajedno s ostalim suvremenim pragmatičkim, semantičkim i psiholingvističkim teorijama koje su svoju primjenu našle u suvremenoj frazeologiji. Pitanje uloge teorije konceptualne

metafore u frazeologiji zaključuje se mišljenjem da konceptualna metafora ipak ne može u potpunosti rastumačiti frazeološku produktivnost i pragmatičku nadogradnju, ali je njezina važnost i primjenjivost u teorijama figurativnoga jezika neupitna. Upravo je konceptualna metonimija kao motivacijski mehanizam tema drugoga poglavlja, *Pučki model jezika*, u kojemu Günter Radden objašnjava pučki kulturni model shvaćanja govora i jezika. Ilustrirajući konceptualnu metonimiju ARTIKULACIJA ZA JEZIK na primjerima izraza koji leksikaliziraju dijelove ljudskoga govornoga aparata (glas, jezik, usta, zubi i usne) iz različitih jezika, autor pokazuje da se pučko poimanje jezika temelji na pojednostavljenom shvaćanju artikulacije te da se glas i artikulacijski organi metonimijski odnose na jezično djelovanje i govor. Uporaba je jezika temelj pučkoga modela jezika, odnosno načina na koji ljudi shvaćaju jezik i govor kao neodvojiv dio svojega života.

Dijakronijski pogled na motivacijski mehanizam metafore daje Kristina Štrkalj Despot u poglavlju *Konceptualna metafora i dijakronija: o evoluciji metaforičkoga uma u hrvatskom jeziku*. Nakon pregleda najvažnijih istraživanja figurativnoga jezika iz dijakronijske perspektive, autorica pokazuje razvoj konceptualizacije *uma* u hrvatskom jeziku uspoređujući primjere iz starohrvatskoga i suvremenoga hrvatskoga jezika. Svi su primjeri metodološki precizno obrađeni u hijerarhijski uspostavljenim metaforičkim sustavima, što je osobito važno radi mogućnosti usporedbe s potencijalnim sličnim istraživanjima u drugim jezicima, ali i radi preglednosti odnosa povezanih metafora različite razine kompleksnosti i shematizacije. Mnoštvo navedenih primjera dokazuje da je starohrvatski jezik također imao mogućnosti za oprimanje metaforičkoga sustava UM KAO TIJELO, čime se potvrđuje da je taj sustav stabilan i raširen ne samo u različitim jezicima nego i u različitim razdobljima. Međutim, autorica na temelju manjega broja izvornih i/ili ciljnih domena i izvedenih metafora potvrđenih u starohrvatskim tekstovima može zaključiti o relativno manjoj razgranatosti toga metaforičkoga sustava u starohrvatskom jeziku u odnosu na pojavnice u izvorima iz suvremenoga hrvatskoga jezika. Tendencija nešto ograničenije uporabe figurativnoga jezika u najstarijim tekstovima može biti odraz i sasvim pragmatičnih razloga, kao npr. rezultat manje znanja i iskustva koje su ljudi imali o različitim konceptualnim domenama ili strože norme pisanja u određenim diskursima. Dijakronijske su analize figurativnoga jezika, premda za istraživača zahtjevnije, osobito bitne u potpunom razumijevanju uloge konceptualne metafore u razvoju leksika.

Odnos konceptualne metafore i gramatike, tj. učinak gramatičkoga oblika na metaforički jezični izraz tema je poglavlja u kojemu Mateusz-Milan Stanojević

obrazlaže kako se taj odnos realizira na četirima razinama: diskursno-gramatičkoj, konstrukcijskoj, konceptualnoj i konceptualno-gramatičkoj. Uz iscrpan pregled istraživanja na engleskom jeziku, Stanojević navodi i nekoliko primjera iz istraživanja o odnosu gramatičkih oblika hrvatskoga jezika i metaforičkih jezičnih izraza. Može se pretpostaviti univerzalnost kategorije glagola koji su zbog svoje shematičnosti daleko najmetaforičnija kategorija. U engleskom su jeziku uz bok njima i prijedlozi, što bi se moglo zaključiti i za hrvatski jezik, no još nisu provedena istraživanja na temelju kojih bi se to moglo sa sigurnošću utvrditi. Na konstrukcijskoj se razini u mnogim metaforičkim izrazima primjećuje da se razlikuju od srodnih nemetaforičkih izraza prema gramatičkim čimbenicima (npr. dodavanjem različitih gramatičkih morfema, promjenom roda ili broja) koji su odraz njihove konstrukcijske naravi. Kao primjer navodi se kolokacijska uporaba riječi *bol*, prema kojoj se zaključuje da je oblik imenice muškoga roda u množini postao specijaliziran za nemetaforička značenja (*bolovi u mišićima, kralježnici, trbuhu*), a množinski je ženski oblik uglavnom metaforičke naravi (*pretrpljene duševne boli*). I ženski i muški oblik u jednini ne pokazuje tendenciju k jednom ili drugom značenju. Najveći je dio poglavlja posvećen konceptualno-gramatičkim čimbenicima koji utječu na izražavanje metaforičkoga značenja, a koji su ujedno i najzanimljiviji i najzahtjevniji tip čimbenika lokalnosti metafore. Prikazani odnosi pokazuju da se trodimenijski karakter metafore – konceptualni, komunikacijski i jezični – aktualizira kroz gramatiku, pa stoga Stanojević predlaže povezivanje različitih aspekata konceptualne metafore u analizi njezine gramatičnosti.

Odmak od konceptualno-semantičke dimenzije metafore vidljiv je i u nekim drugim poglavlјima, no prije njih metafori kao problemu prevođenja pristupa Goran Schmidt u poglavlju *Konceptualne metafore u prevođenju*. Schmidt predlaže tipologiju postupaka prevođenja metafora koja je utemeljena na korpusu triju hrvatskih prijevoda engleskoga romana *The Picture of Dorian Gray* Oscara Wilea, a koji je autor prethodno sastavio i analizirao u svojoj doktorskoj disertaciji. Okosnica su predložene tipologije Tournyjevih šest tipova postupaka za prevođenje metafore koje je autor precizirao s pomoću Kövecsesevih kognitivnih obrazaca. Postupci su prevođenja metafora koje Schmidt predlaže: a) prevođenje istim jezičnim izrazom, prevođenje konceptualne metafore različitim jezičnim izrazom ili prevođenje metafore poredbom u slučaju kada konceptualna metafora jednoga odgovara konceptualnoj metafori drugoga jezika, zatim b) prenošenje izvorne konceptualne metafore različitom, ali sličnom cilnjom konceptualnom metaforom, c) prevođenje konceptualne metafore nemetaforičkom parafrazom, d) brisanje konceptualne metafore u

ciljnom jeziku, e) prevođenje nemetaforičkih izraza konceptualnom metaforom te f) dodavanje metaforičkih izraza. Predložena tipologija svakako može biti od velike koristi u poučavanju prevođenja.

Sedmo i osmo poglavlje knjige bave se dinamičnošću metafore, tj. u prvi plan stavljuju metaforu kao dinamičnu sposobnost konstruiranja značenja u tekstu. Sanja Berberović i Nihada Delibegović Džanić u poglavlju *Zaglavljene u kružnom toku ili jure autocestom? Odnos konceptualne metafore i konceptualne integracije* uzele su primjere kreativnoga figurativnoga jezika iz hrvatskoga političkoga diskursa (konkretno, određene izjave hrvatskih gospodarstvenika i političara vezane uz gospodarsku krizu) da bi analizirale odnos konceptualne metafore i konceptualne integracije u kreativnoj figurativnoj uporabi. U poglavlju se također daje pregled razlika i sličnosti tih dviju kognitivnolinguističkih teorija koje ne samo da su međusobno sukladne nego su, štoviše, u čvrstoj interakciji u figurativnom oblikovanju diskursa. Diskursna realizacija metafore tema je i osmoga poglavlja, *Metafora, diskurs i društvo*, u kojem Ljiljana Šarić promatra funkciranje metafore u političkom diskursu iz pozicije kritičke analize diskursa. U diskursu koji se shvaća i kao rezultat društvenih procesa i njihov motivator, metafora je (svjesno ili nesvjesno) sredstvo uvjeravanja ili manipuliranja javnosti. Šarić analizira metaforičke izraze kojima je proces pridruživanja Hrvatske EU-u krovna domena, a koji upućuju na konceptualne metafore kao što su PRIKLJUČIVANJE EU JE PUTOVANJE, ULAZAK U EU JE SKLAPANJE BRAKA, EU JE OBTELJ, EU JE LIJEČNIK, EU JE UČITELJ itd. Okvir je svim utvrđenim metaforama „personifikacija DRŽAVA JE OSOBA”, koja se može promatrati i kao konceptualna metonimija DRŽAVA ZA GRAĐANE DRŽAVE. Pokazujući da su metafore u diskursu često sredstvo iskazivanja ideološkoga stava, sredstvo uvjeravanja ili razuvjeravanja, autorica potvrđuje da je znatan dio metafora upotrijebljenih u diskursu dio nesvjesnih strategija konstruiranja značenja.

Svjesna uporaba jedna je od mogućnosti ostvarivanja metafore koja je osobito svojstvena književnom tekstu, a upravo se analizom metafore u literarnim tekstovima bave Marina Biti i Danijela Marot Kiš u poglavlju *Konceptualna metafora i kognitivna poetika*. Deveto je poglavlje s opisom kognitivnopoetičkoga pristupa metafori svojevrstan odmak od ostalih radova koji se bave analizom svakodnevnoga diskursa te zahtijeva od čitatelja poznavanje osnovnih književnoteorijskih pojmovima, no vrijedan je dio knjige zato što daje drukčiji pogled na pitanja poput inovativnosti i konvencionalnosti metafore i povezivanje senzornomotoričkih i skustvenih domena, tj. spoj općega i subjektivnoga skustva koji se ostvaruje u književnom djelu. Konceptualna metafora promatra se i na razini motiva, likova ili žanrovske obilježja, ne samo

na razini teksta. Autorice tvrde da metaforičko mišljenje omogućuje povezanostuma i tijela, što dovodi do empatijskoga mišljenja.

Posljednja su dva poglavlja knjige radovi utemeljeni na psiholingvističkim istraživanjima, od kojih se osmo poglavlje *Metafora u muzici ili metafora o muzici? Jedan prilog za saradnju kognitivne lingvistike i kognitivne muzikologije* bavi multimodalnošću konceptualne metafore. Mihailo Antović u analizi glazbene metafore ili metafore ostvarene u glazbi prikazuje ulogu konceptualne metafore u glazbenim strukturama. Prvi je dio rada zanimljiv teorijski pregled koji nas upućuje u razlikovanje intrinzičnih i ekstrinzičnih glazbenih metafora, u odnos između metaforizacije i konceptualizacije glazbe te pitanje apsolutnih i referencijalnih glazbenih metafora, a služi kao podloga analizi kojom se pokazuje sveprisutnost metafore u glazbi i sličnost opisa njezine metaforičnosti u različitim ispitanika (npr. u slijepi i videće djece). Kao predstavnik kognitivne muzikološke škole, autor smatra da glazbena metafora ne postoji bez konceptualizacije (koju semantički definira kao „pokušaj pronalaženja značenja u muzici“) te negira formalističku tvrdnju o metaforičnosti glazbe bez konceptualnoga sadržaja kao i intrinzično motiviranu glazbenu metaforu prema kojoj glazba može biti metaforična sama po sebi. Antović predlaže teorijski pristup glazbenoj metafori koji se služi shematskim sustavom i uključuje teoriju konceptualne integracije.

Uloga konceptualne metafore u poučavanju vokabulara kod videćih i slijepih učenika engleskog jezika posljednje je poglavlje u kojem Renata Geld, Tomislav Tadić i Mateusz-Milan Stanojević istražuju primjenjivost konceptualne metafore u poučavanju figurativnoga vokabulara. Na temelju dvaju istraživanja retencije frazema kojima je cilj bio utvrditi povećava li eksplisitno znanje konceptualne metafore koja motivira frazeme u engleskom jeziku retenciju značenja tih frazema (u srednjoškolskoj populaciji videćih te slijepih i slabovidnih učenika), zaključuju da konceptualna metafora ima učinak na retenciju značenja figurativnih izraza. Time se potvrđuje tvrdnja da konceptualna metafora povećava dublje procesiranje frazema i ima ključnu ulogu u strateškom konstruiranju značenja, osobito u slijepih i slabovidnih učenika. Saznanja su ovakvih istraživanja dragocjena zato što doprinose razvoju primijenjene kognitivne lingvistike, a osim novih teorijskih spoznaja omogućuju i primjenu u razvoju i unapređenju nastavnih materijala.

Metafore koje istražujemo koristan su i inspirativan uvod u primjenu kognitivnolingvističkih teorija figurativnoga jezika kakav do sada nismo imali na hrvatskom jeziku. U deset su poglavlja knjige uspješno prikazane aktualne teme i smjerovi u kojima se kreću suvremena istraživanja iz područja teorije

konceptualne metafore, od sinkronijskih i dijakronijskih leksičkih analiza do primijenjenih istraživanja o multimodalnosti metafore. Metafora se analizira i kao motivacijski mehanizam i dinamična sposobnost konstruiranja značenja, no u svakom se radu naglašava njezina temeljna uloga, a to je da metafora ima središnje mjesto u konceptualizaciji iskustva i konstruiranju značenja. Razumljivo je da se u jednoj knjizi ne mogu prikazati sva područja primjene ove uvijek zanimljive i poticajne lingvističke teme. No, u nekoj od sljedećih sličnih publikacija valjalo bi opisati i ulogu mehanizma konceptualne metafore u konstruiranju strukovnoga diskursa i izgradnji kategorija specijaliziranoga značenja. Dakako, razmišljajući dalje od razine metaforičkih preslikavanja koja sudjeluju u stvaranju vokabulara strukovnih jezika, o čemu je već napisan znatan broj radova i na hrvatskom jeziku. Kao što Mihailo Antović napominje u svojem poglavlju o glazbenoj metafori (govoreći o istraživanjima povezanosti glazbe i metafore), nakon više od trideset godina postojanja teorije vrijeme je da se kreće „dalje od formalne analize pojedinačnih preslikavanja pronađenih u pisanim materijalu“. Sa zanimanjem iščekujemo više ovakvih istraživanja koja će konceptualnost metafore istraživati u različitim medijima i diskursima, a nakon što smo iz dviju izvrsnih knjiga o konceptualnoj metafori doznali sve o tome što ona jest i kako ju istraživati, nadamo se da ćemo u hrvatskoj lingvistici svjedočiti i računalnolingvističkim istraživanjima koja će nam pokazati kako konceptualnu metaforu vide računala.

Ana Ostroški Anić

Suvremene rasprave iz slavenske lingvistike

(Kor Chahine, Irina (ur.) 2013. *Current Studies in Slavic Linguistics*. John Benjamins Publishing Company. 331 str.)

U okviru ugledne serije *Studies in Language Companion Series (SLCS)* izdavača John Benjamins Publishing Company kao 146. je knjiga objavljena zbirka tekstova pod naslovom *Current Studies in Slavic Linguistics* urednice Irine Kor Chahine. Riječ je o zborniku koji je objavljen nakon 6. godišnjeg sastanka Slavističkoga lingvističkoga društva održanog 2011. godine u Aix-en-Provenceu u Francuskoj. Društvo je osnovano 2006. godine u Bloomingtonu, u Indiani u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je održana prva međunarodna konferencija, a tek su nakon nekolicine sastanaka, koji se izmjenično održavaju

konceptualne metafore, od sinkronijskih i dijakronijskih leksičkih analiza do primijenjenih istraživanja o multimodalnosti metafore. Metafora se analizira i kao motivacijski mehanizam i dinamična sposobnost konstruiranja značenja, no u svakom se radu naglašava njezina temeljna uloga, a to je da metafora ima središnje mjesto u konceptualizaciji iskustva i konstruiranju značenja. Razumljivo je da se u jednoj knjizi ne mogu prikazati sva područja primjene ove uvijek zanimljive i poticajne lingvističke teme. No, u nekoj od sljedećih sličnih publikacija valjalo bi opisati i ulogu mehanizma konceptualne metafore u konstruiranju strukovnoga diskursa i izgradnji kategorija specijaliziranoga značenja. Dakako, razmišljajući dalje od razine metaforičkih preslikavanja koja sudjeluju u stvaranju vokabulara strukovnih jezika, o čemu je već napisan znatan broj radova i na hrvatskom jeziku. Kao što Mihailo Antović napominje u svojem poglavlju o glazbenoj metafori (govoreći o istraživanjima povezanosti glazbe i metafore), nakon više od trideset godina postojanja teorije vrijeme je da se kreće „dalje od formalne analize pojedinačnih preslikavanja pronađenih u pisanim materijalu“. Sa zanimanjem iščekujemo više ovakvih istraživanja koja će konceptualnost metafore istraživati u različitim medijima i diskursima, a nakon što smo iz dviju izvrsnih knjiga o konceptualnoj metafori doznali sve o tome što ona jest i kako ju istraživati, nadamo se da ćemo u hrvatskoj lingvistici svjedočiti i računalnolingvističkim istraživanjima koja će nam pokazati kako konceptualnu metaforu vide računala.

Ana Ostroški Anić

Suvremene rasprave iz slavenske lingvistike

(Kor Chahine, Irina (ur.) 2013. *Current Studies in Slavic Linguistics*. John Benjamins Publishing Company. 331 str.)

U okviru ugledne serije *Studies in Language Companion Series (SLCS)* izdavača John Benjamins Publishing Company kao 146. je knjiga objavljena zbirka tekstova pod naslovom *Current Studies in Slavic Linguistics* urednice Irine Kor Chahine. Riječ je o zborniku koji je objavljen nakon 6. godišnjeg sastanka Slavističkoga lingvističkoga društva održanog 2011. godine u Aix-en-Provenceu u Francuskoj. Društvo je osnovano 2006. godine u Bloomingtonu, u Indiani u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je održana prva međunarodna konferencija, a tek su nakon nekolicine sastanaka, koji se izmjenično održavaju

u SAD-u i u Europi, objavljeni zbornici, tako da ovaj o kojem je riječ predstavlja vrijedan prilog suvremenom uvidu u lingvistička istraživanja koja se bave slavenskim jezicima. Za one koje zanima, i ove se godine konferencija ponovo održava u Europi, u Heidelbergu.

Knjiga je tematski podijeljena u četiri veće cjeline, i to: 1. Morfosintaksa, 2. Sintaktički odnosi, 3. Bezlične konstrukcije i 4. Leksička semantika. U svakom su od tih dijelova objavljena po četiri rada, a u pretposljednjem pet. Premda je na prvi pogled jasno da se u trima radi o velikim područjima lingvističkog istraživanja, dok se rasprava o bezličnim konstrukcijama na prvi pogled čini specijaliziranjom, iz predgovora je jasno da je čitav zbornik organiziran upravo oko nje. U uvodnom tekstu Marguerite Guiraud-Weber i Irine Kor Chahine, naslovljenom *Impersonals and beyond in Slavic*, koji je dijelom zamišljen kao predgovor, a dijelom kao uvod u temu bezličnih konstrukcija, autorice podsjećaju na to kako se bezlične konstrukcije u različitim jezicima različito ostvaruju (pa je za njih, između ostalog, relevantan odnos gramatičkih lica i/ili suodnos aktiva i pasiva). U nekim su jezicima takve konstrukcije rijetke (kao npr. u arapskom, perzijskom ili japanskom), dok su u dijelu slavenskih jezika iznimno česte i razvijene, a najproširenije su u ruskom. Radovi u ovom zborniku bitno pridonose raspravi o nekim vidovima istraživanja bezličnih konstrukcija u slavenskim jezicima, nadovezujući se time uvelike na rade objavljene u zborniku *Impersonal Constructions: A Cross-linguistic Perspective* (ur. Andrej Malchukov i Anna Siewierska, 2011.) u kojem se, među ostalim, donosi tipološki pregled bezličnih konstrukcija. Kako se rečenice s bezličnim konstrukcijama pojavljuju u svim slavenskim jezicima, no oblici njihova pojavljivanja i čestoča razlikuju se od jezika do jezika, u istraživanju bezličnih konstrukcija posebno je važno definirati status i upotrebu imenskih oblika u kosim padežima, onih čija se funkcija podudara s nominativnim subjektom. U ovom se zborniku tom temom bave Sergey Say u tekstu *On the nature of dative arguments in Russian* i Katrin Schlund u radu *Russian Adversity impersonals and split ergativity*. Say na osnovi dijakronijskih korpusnih podataka uspoređuje mogućnost upotrebe predikativa *holodno*, *grustno* i *prijatno* zajedno s doživljačem (*experiencer*) u dativu i mogućnost upotrebe tih istih jedinica u pridjevskom obliku s doživljačem. Schlund se bavi instrumentalom s tipološkoga stajališta, pristupajući adverzativnim bezličnim konstrukcijama tipa *lodku uneslo vетром* na osnovi razlike između nominativno-akuzativnih i ergativno-apsolutivnih jezika. Dotičući se pitanja živosti i morfologije bezličnih konstrukcija koja je povezana sa sintaktičkom ne-akuzativnošću, autorica utvrđuje postojanje formalnih, semantičkih i pragmatičkih usporednica između adverzativnih bezličnih konstrukcija i podjele po ergativnosti.

Jasmina Milićević uz to u tekstu *Impersonal constructions in Serbian: A description within a Meaning < => Text linguistic model* donosi opis tih konstrukcija u srpskom jeziku, smještajući ga u okvir Mel'čukova (1974) lingvističkoga modela povezivanja značenja i teksta. Autorica se u svom radu specifično bavi sintaksom ovisnosti (Mel'čuk 1988 i 2009). Tipologija bezličnih konstrukcija koja se nudi u radu zahvaća interakciju bezličnih konstrukcija i suodnosa aktiva/pasiva, kao i derivacijskih obrazaca, a tjesno je povezana s određenjem pojmoveva semantički punih/praznih i fonetski realiziranih ili nerealiziranih leksema.

Alina Israeli i Małgorzata Krzek bave se specifičnostima ostvarivanja bezličnih konstrukcija u ruskom i poljskom jeziku. Prva se autorica, u tekstu *Dative-infinitive constructions in Russian: Taxonomy and semantics* bavi infinitivnim konstrukcijama koje dolaze bez čestica i onima koje dolaze s česticama *ne* i *li*, pri čemu uzima u obzir glagolski vid te, što je iznimno važno, određuje semantičke granice svake skupine. Na osnovi brojnih analiziranih primjera zaključuje kako glagolski vid predstavlja relevantan faktor, jer se semantičke strukture konstrukcija sa svršenim i nesvršenim glagolima u bitnome razlikuju, a uz to ta dva tipa konstrukcija pokazuju različite kombinatorne sposobnosti. Druga autorica u tekstu *Interpretation and voice in Polish się and –no-/to constructions* donosi pregled morfosintaktičkih obilježja navedenih konstrukcija u poljskom jeziku. Rad je, kao i mnogi radovi u ovom zborniku, pisan iz transformacijsko-generativne perspektive. U njemu se pokazuje kako se generičke *pro* redovito pronalaze i u aktivu i u pasivu u pro-drop jezicima, a ne samo u pasivu, kao što tvrdi Fassi Fehri (2009). Rezultat takve analize je potreba za revizijom generalizacije iznesene u Holmberg (2005), prema kojoj nema generičkih subjekata u jezicima koji su dosljedni pro-drop jezici.

Uz navedene radove, iznimno su zanimljive i ostale sekcije u knjizi. Dio posvećen morfosintaktičkim pitanjima otvara tekst Stevena Franksa, *Binding and morphology revisited*. I Franksov i svi ostali radovi u tom dijelu pisani su iz generativne perspektive. Franks u svom radu analizira podatke iz slavenskih jezika s obzirom na empirijski problem varijacija koje se u različitim jezicima pojavljuju u vezi s upotrebotom anafora kao što su ruski *sebja* ili engleski *himself*. Sustavnu empirijsku razliku koja predstavlja temelj teorijske rasprave koja se razvila u okviru arhitekture upravljanja i vezanja (GB) može se sažeti u tvrdnji kako sve predložene analize prepostavljaju ovisnost LF (*Logical Form*) o obilježjima PF (*Phonetic Form*), što je u neskladu s osnovnim načelima arhitekture upravljanja i vezanja. Autor na temelju analize ruskih, čeških, poljskih i bugarskih primjera pokazuje razilaženje PF i LF morfologije u tim

jezicima, na temelju čega se zalaže za tumačenje u kojem se LF morfologija anafora pokazuje kao jedino relevantno mjesto koje uvjetuje vezanje.

Dva su rada u ovom dijelu zbornika posvećena klitikama, i to rad Antona Zimmerlinga *Possessor Raising and Slavic clitics* i rad Marijane Marelj i Erica Reulanda *Critic SE in Romance and Slavonic revisited*. Kao što se iz naslova vidi, jedan se rad bavi posvojnim zamjenicama, a drugi povratnom zamjenicom u slavenskim jezicima. Zimmerling u svom radu analizira sintaktička obilježja posvojnih klitika. Premda i u naslovu i u sažetku najavljuje bavljenje slavenskim jezicima i slavenskim konstrukcijama s tzv. podizanjem posesora, svi su primjeri iz bugarskoga i ruskoga, dok se drugim jezicima uopće ne bavi. U tako kontrastivno, a ne poredbeno postavljenom radu, autor nastoji pokazati kako je tek u malom broju slavenskih jezika stvarno moguće utvrditi postojanje posvojnih klitika na rečeničnoj razini (na NP ili DP razini). Zbog toga jedinstven sintaktički pristup svim konstrukcijama s posvojnim operatorima u slavenskim jezicima smatra neprimjerenim. Kao posebno istaknut primjer navodi suvremenii ruski jezik, u kojem na rečeničnoj razini ne postoje posvojne klitike. Zalažući se za specificiran pristup posvojnosti, autor u zaključku još jednom ponavlja kako materijal iz slavenskih jezika ne pobija hipotezu o podizanju posesora u univerzalnoj gramatici, ali upozorava na to da je doseg navedene hipoteze u slavenskim jezicima ograničen, prije svega zato što je ta hipoteza utemeljena isključivo na sintaktičkim pravilima u kojima se ne uzimaju u obzir univerzalni semantički odnosi.

Marelj i Reuland se u tekstu u kojem predlažu unifikacijsku analizu klitika u konstrukcijama koje nalikuju na povratne i u onima koje nalikuju na pasivne konstrukcije, bave povratnom klitikom *se/si/się*. Autori posebno upozoravaju na činjenicu koja nije zabilježena u literaturi, a to je da se konstrukcije s povratnim klitikama u slavenskim jezicima mogu razumjeti na dva načina, od kojih je jedan isključivo povratno razumijevanje, a drugi je onaj koji smatra da je se ta konstrukcija, premda nalikuje povratnoj, ne iscrpljuje u povratnosti (engl. termini *pure-reflexive* i „*near-reflexive*“). Posebno je zanimljivo to što autori na temelju provedene analize upućuju na postojanje jasne razdjelnice između južno- i zapadnoslavenskih jezika s jedne strane i istočnoslavenskih jezika s druge strane te ističu važnost semantičkih (*phi*) obilježja u svojoj analizi.

Katarzyina Janic u svom tekstu *The Slavonic languages and the development of the antipassive marker* temu kojom se bavi obrađuje s poredbenolingvističkog stajališta, pri čemu posebnu pažnju posvećuje slavenskim jezicima. U novijim se analizama pokazuje kako su u ergativnim jezicima, koji su primarno mjesto ostvarivanja antipasivnog markera, potvrđene brojne varijacije u kojima se taj

marker može ostvariti, što odudara od tradicionalno shvaćene binarne strukture kakva se u vezi s tim fenomenom pokazivala do sada. Posebno je stoga zanimljivo istaknuti kako je u nekim jezicima antipasivni marker i u ergativnim jezicima polifunkcionalan te je povezan i s drugim gramatičkim kategorijama (ili je bio povezan s njima dijakronijski), prije svega s povratnošću. Autorica u svom radu pokazuje kako se slične morfološke korelacije mogu uočiti i u akuzativnim jezicima, prije svega u ruskom.

U kontekstu suvremenih lingvističkih istraživanja, pogotovo onih koja su bar posljednjih dvadeset godina vrlo istaknuta kad je riječ o istraživanju slavenskih jezika u slavenskim, a dijelom i u drugim europskim zemljama, zanimljivo je primijetiti da su svi radovi uvršteni u dio zbornika posvećen sintaktičkim odnosima na neki način okrenuti istraživanju sintaktičkih fenomena u okolnostima koje se mogu tretirati kao tradicionalno filološki zanimljive. Te su okolnosti bavljenje razgovornim jezikom (ruskim), političkim diskursom (makedonskim), korpusnim istraživanjima promjene u suvremenom jeziku (poljskom) i konstrukcijom s *čtoby* za koju autor smatra da nije kako treba opisana u gramatikama suvremenog ruskog jezika. Riječ je o radovima koji se redom bave nekim sintaktičkim detaljem u uvjetima koje bismo gotovo mogli nazvati uvjetima jezične pragmatike. Oni su, za razliku od prethodne grupacije radova koji su svi utemeljeni u generativnom, sintaktocentričnom pogledu na jezik, s jedne strane znatno tradicionalniji, a s druge strane znatno više ukorijenjeni u europsku i rusku filološko-lingvističku tradiciju. I po tome je ovaj zbornik specifičan, jer na jednom mjestu, jedne pored drugih, donosi radove koji pripadaju toliko različitim tradicijama da je lingvistu odgojenom u jednoj zasigurno teško pratiti argumentaciju iz druge tradicije. Daniel Weiss u svom radu *The lazy speaker and the fascination of emptiness: Colloquial Russian from a typological perspective* analizira tzv. sintaktičke praznine u suvremenom razgovornom ruskom jeziku, pri čemu se posebno koncentrira na utvrđivanjenjihova pragmatičkog utjecaja. Tipološka se perspektiva u ovom radu ogleda u usporedbi sa zapadnoslavenskim jezicima (poljskim i češkim), kao i s drugim jezicima, potkrepljujući tezu o „euroazijskoj orientaciji“ suvremenog razgovornog ruskog jezika. U tekstu *Is the Polish verb *iść* an auxiliary to be?: A corpus-based study of the construction *iść* + infinitive* autorica Dorota Sikora istražuje stupnjeve gramatikalizacije poljskoga glagola *iść* u infinitivnim konstrukcijama pokazujući kako se u iznimno velikom broju slučajeva u tim konstrukcijama pojavljuju obilježja koja se inače povezuju s gramatikalizacijom tijekom koje glagol postaje pomoćni. Kako je riječ o korpusnom istraživanju suvremenog jezika, bilo bi vrlo zanimljivo vidjeti takva istraživanja i za druge suvremene slavenske jezike, posebno južnoslavenske. Maxim Makartsev bavi

se temom kojom su se lingvisti u slavistici rijetko bavili, no koja postaje sve popularnija u posljednje vrijeme, a riječ je o evidencijalnosti. U svom tekstu *Towards evidentiality markers in Albanian and Macedonian bilingual political discourse* posebnu pažnju posvećuje preciznosti u prijevodima između dvaju jezika, osobito u prijevodima perfekta, koji je u makedonskom homoniman nekim oblicima evidencijalnosti, dok u albanskom obuhvaća i aoristna značenja. Uz to detaljno opisuje interakciju gramatičkih i leksičkih markera kad se nađu zajedno u rečenici. Tema kojom se bavi zanimljiva je i gramatički, i sociolinguistički i jezičnopolitički. U posljednjem radu u ovom odjeljku, naslovljenom *A strange variant of Russian čtoby-construction: Irreality and tense-marking*, Alexander Letuchiy analizira moguće izbore glagolskih oblika u konstrukcijama s *čtoby*, pri čemu primjećuje posebnost ruskoga jezika koja nije zabilježena u postojećim gramatičkim opisima. Riječ je o konstrukcijama s trima surečenicama u kojima marker ne nameće oblik prošlog vremena samo glagolu u surečenici u kojoj se nalazi, nego i vremenskoj surečenici koja je dublje usađena. Razloge za to pronalazi u semantičkim i sintaktičkim sastavnicama koje detaljno objašnjava.

Dio zbornika posvećen leksičkoj semantici, premda najkraći, relativno je kompaktan, na neki način poput onoga posvećenog bezličnim konstrukcijama, kako po tome što se autori u njemu bave suvremenim temama koje su uglavnom relevantne za leksikografiju i za pisanje novih rječnika, tako i po tome što se svi bez iznimke bave ruskim jezikom ne uspoređujući svoje rezultate s drugim slavenskim jezicima. U radu *Morphological and lexical aspect in Russian deverbal nominalization* autori Glòria de Valdivia, Joan Castellví i Mariona Taulé ispituju mogućnosti uspostavljanja odnosa između leksičke denotacije deverbalnih imenica s morfološkim i leksičkim obilježjima osnovnih glagola od kojih su te imenice nastale. Klasifikacija i analiza ruskih imenica i glagola s kojima su povezane koja se navodi u ovom radu preliminarni je korak u temeljitijem razumijevanju naslovnoga fenomena. Dmitrij Dobrovol'skij i Ludmila Pöppel u svom se radu pod naslovom *Lexical synonyms within the semantic field POWER* bave četirima leksemima koji pripadaju istom semantičkom polju. Te su riječi, grupirane tako da prve dvije čine jednu skupinu, a druge dvije drugu, *revolucija, perevorot, mjatež i vosstanije*. Autori na temelju detaljne filološke analize pokazuju kako je jedna od najvažnijih sastavnica upotrebe tih riječi u suvremenom ruskom jeziku procjena njihove semantike u odnosu na pozitivni ili negativni pol mogućega značenja. Kao i u slučaju rada u kojem se autor bavio nijansama značenja u makedonskom i albanskom, i ovdje se pokazuje da je otkrivanje semantičkih mehanizama koji utječu na moguće manipulacije u tonu navedenih parova riječi središnje pitanje sociolinguističkoga istraživanja ruskoga političkoga diskursa. Vladimir Beliakov naslovljuje svoj rad

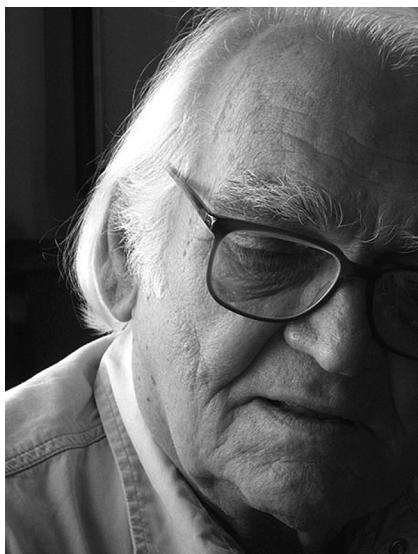
Collocations with nominal quantifiers: Semantics and combinability, a u njemu se bavi kolokacijama koje izražavaju značenje neodređeno velike količine predmeta. Riječ je o izricanju množinskosti na dva načina, tj. dvjema vrstama kolokacija. Jedno su zbirne imenice, tj. punoznačne riječi, a drugo su imenice čija je semantika kvantifikacijska, ali im nedostaje referencijalno značenje, tako da im je upotreba utemeljena na metaforičkom transferu. Posljednji u ovoj skupini radova i ujedno posljednji rad u zborniku jest tekst *Polysemy patterns in Russian adjectives and adverbs: A corpus-oriented database* skupine autora kojoj pripadaju Tatiana Reznikova, Ekaterina Rakhilina, Olga Karpova, Maria Kyuseva, Daria Ryzhova i Timofey Arkhangelskiy. Autori ovoga rada provode korpusnu analizu na visokofrekventnim višeznačnim jedinicama nudeći pretraživački alat kojim se može prikupiti znatna količina informacija o višeznačnosti i o promjenama značenja u pridjevskom vokabularu ruskoga jezika.

Na kraju treba reći da u ovom zborniku, unatoč dominaciji ruskoga kao jezika, postoji i nekoliko radova u kojima se autori bave drugim slavenskim jezicima, pa i radova u kojima se fenomeni u slavenskim jezicima uspoređuju s onime što se o tome zna u drugim jezicima. Za dominaciju ruskoga, kojim se i danas bavi najveći broj slavista koji djeluju u europskim i svjetskim okvirima pa onda i sudjeluju na ovakvim konferencijama, vjerojatno je dijelom zaslужna činjenica da je ruski još uvijek obavezan slavenski jezik na svim katedrama na kojima se predaje slavistika u svijetu, dok se ostali slavenski jezici predaju tek tu i tamo, a južnoslavenski više gotovo nigdje. Drugi je razlog, bar sa stajališta proučavanja južnoslavenskih jezika, taj što se pokazuje da se znanstvenici s južnoslavenskog područja, osim rijetkih iznimaka, izuzetno nevoljko uključuju u suradnje s inozemnim kolegama u kojima bi svojom ekspertizom postavili „svoje“ jezike na svjetsku pozornicu proučavanja, dok bi sami na temelu tih suradnji usvojili nove teorijske uvide i saznanja o istraživačkim metodama koje su u nas gotovo nepoznate. S tim u vezi posebno ističem da je autora, premda je radova samo 18, znatno više, zato što se i u slavistici uvriježila praksa da više autora surađuje na jednoj temi pišući zajednički tekst, posebno kad je riječ o eksperimentalnim ili korpusnim istraživanjima.

Stoga se nadam da će i ovaj prikaz, osim kao informacija, poslužiti i kao poticaj mladim kolegama da se odvaže na suradnje i na sudjelovanja na ovakvim i sličnim skupovima u svijetu, a onda i objavljivanje tekstova o temama kojima se bave.

Anita Peti-Stantić

IN MEMORIAM

Snimila Mirjana Dedaić

KRUNOSLAV PRANJIĆ

7. I. 1931. – 8. V. 2015.

Ivan Slamnig:

Piedra blanca sobre una piedra negra

Uspomeni Césara Valleja

Umro sam u srijedu u Oslu.

Padala je velika kiša.

Pokopan sam u petak u Zagrebu.

Ali ništa za to.

Bio sam dva dana u raju.

Onoga dana kad sam upoznao profesora Pranjića padala je kiša. Hodao sam pod kišobranom od tramvajske stanice na Vukovarskoj niz Lučićevu prema fakultetu kad me, grabeći krupnim koracima, pretekao sjedokosi čovjek u klompama kojega sam viđao na kroatističkome hodniku. – *Profesore, nemojte kisnuti, dodite pod kišobran!* Profesor me pozorno pogledao ne bi li me prepoznao, što mu nije pošlo za rukom, a zatim me upitao kako se zovem. Kad sam mu odgovorio, rekao je kao da me poznaje odmalena: – *Aha, Chris!* Tog sam kišnog četvrtka 1996. dobio svoj četvrti nadimak kojim me nitko osim Profesora nije oslovljjavao. Pozvao me da mu se javim za tjedan dana u sobu, a kad sam došao, obavijestio me da sam postao njegov demonstrator. Tu sam dužnost kojom me počastio obavljaо sljedeće četiri godine, a da ni danas ne znam čime sam je zasluzio. No, u razgovorima s kolegama na fakultetu, u Večernjaku (kamo me poslao na šegrtovanje u glasovitu lektorskiju školu koje danas, nažalost, više nema ni u tragovima), poslije u Institutu i na drugim mjestima na kojima su radili njegovi već bivši studenti redovito sam doznavao uvijek isto – Pranjić ti je jednostavno takav! Činio je dobra djela uzduž i poprijeko, svima i svakome, zbog dobra samog, nemotivirano, bez nekog interesa, pomagao je jer je mogao i želio pomoći, jer je vjerovao da je dobro činiti dobro.

Professor emeritus Krunoslav Pranjić rođen je 7. siječnja 1931. u Zenici, u Bosni i Hercegovini. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radio je od 1956., kad je postao asistent profesora Ljudevita Jonkea te je vodio jezične vježbe i seminare, a uveo je i vježbe iz stilistike. Doktorirao je 1967. s temom *Jezik i stil*

Matoševe pripovjedačke proze. Godine 1968. izabran je u zvanje docenta na današnjoj Katedri za hrvatski standardni jezik. U akademskoj godini 1968./69. uveden je predmet Stilistika, a samostalna je Katedra za stilistiku osnovana 1975. godine. Utemeljiteljem i prvim predstojnikom bio joj je Krunoslav Pranjić te je tu dužnost obnašao 26 godina, do umirovljenja 2001. godine.

Objavio je pet knjiga i više od 150 članaka, od prve *Jezik i književno djelo* (1968., 1972., 1984.), preko monografski objavljene doktorske disertacije *Jezik i stil Matoševe pripovjedačke proze* (1972.), *Jezikom i stilom kroz književnost* (1986., 1991.), *Iz-Bo-sne k Europi* (1998.) te *O Krležinu stilu & koje o čem još* (2002.). Nije toliko poznata činjenica da je bio i suautorom knjige *Tečaj hrvatskosrpskog jezika* (1965., s Ljudvitom Jonkeom, Emom Leskovar i Ivom Škarićem) utemeljene na audiovizualnoj metodi. Iz nje je još devedesetih godina 20. stoljeća učio moj finski, filološki obrazovan prijatelj Matias Hellman pa je, pola u šali, pola zaozbiljno, primijetio kako još nije video udžbenik za strance u kojemu se sprezanje glagola oprimjeruje tako „politički nekorektnim” glagolom kao što je *pušiti*, uz pripadajuću slikovnu ilustraciju radnje. Odgovorio sam mu da onda sigurno još nije bio kod profesora Pranjića u sobi ili s njim na kavi. Poslije je shvatio na što sam mislio.

Profesor Pranjić gostovao je na tridesetak europskih i američkih sveučilišta, akademsku 1968./1969. godinu predavao je na Odjelu za slavenske jezike i književnosti Kalifornijskoga sveučilišta Berkeley, a 1976./1977. i 1992./1993. na Slavenskome seminaru Amsterdamskoga sveučilišta. Znanstvene je radove objavljivao i na francuskome, nizozemskome, njemačkome i engleskome jeziku. Prevodio je beletristiku i esejistiku s ruskoga, engleskoga i francuskoga jezika. Generacije su, od 1959. godine, čitale i čitaju Pranjićeve prijevode Čehovljevih humoreski i novela, a kako se rijetko obraća pozornost na to tko je što preveo, svakako treba istaknuti da je za najpoznatiju Tolstojevu rečenicu *Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način.* (izvorno ruski: *Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему.*) zaslužan upravo Pranjić, koji je Anu Karenjinu preveo prvi put 1961., a do 2010. godine objavlјvana je u njegovu prijevodu još devet puta! Osim književnih prijevoda preveo je i knjigu francuskoga filozofa Alaina Finkielkrauta *Poraz mišljenja* (1992.) te s Jadrankom Brnčić knjigu alžirskoga intelektualca i humanista Andréa Chouraquiјa *Deset zapovijedi danas* (2005.). Kao urednik je, s Aleksandrom Flakerom, priredio nezaobilazna djela u kojima se višerazinski i polivalentno razmatra hrvatska književnost kao dio europske. Riječ je o knjigama *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima: od narodnog preporoda k našim da-*

nima (1970.) i *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* (1978.) koje znanstvenom i kulturološkom relevantnošću zrače i danas.

Stilistika je ipak bila, unatoč svim prethodno navedenim referencama, temeljni Profesorov interes. Usmjeren je bio na stvaralaštvo velikana pisane riječi poput Matoša, Krleže, Andrića, Njegoša, Marinkovića, Šimića, Ujevića, Kovačića, Cesarića, Nazora, Desnice, Dizdara, Selimovića, Slamniga, Šopa... Nadahnuće za stilističke, ali i dublje etičke, svjetonazorske, kulturološke i ine analize naložio je u opusima bosanskohercegovačkih franjevaca, osobito Grge Martića, ali i Divkovića, Bandulavića i mnogih drugih. Pomno se predao stilističkim čitanjima znanstvenoga diskursa Antuna Barca („disciplina učenjaka, a nadahnutost pjesnika”), Ive Frangeša, Aleksandra Flakera i Slavka Ježića. U žarište njegova zanimanja dospjeli su i „kapitalci” poput Homera, Erazma Roterdamskoga i Frane Petrisa, kojima je posvetio stranice rasprava koje su intelektualnom širinom nadile stilističke okvire i prelile se u područja filozofije, etike, gnoseologije...

Osebujnosti i nezaboravnosti Krunoslava Pranjića pridonosi i njegova osoba na stilistika. U zborniku *Važno je imati stila* (2002.) Pranjićevi su kolege i prijatelji objavili referate održane na znanstvenome kolokviju u njegovu čast, a u povodu Profesorova odlaska u mirovinu. O njegovu stilu vlada suglasje:

1. Krešimir Bagić, str. 13: „Pranjić se, naime, u svakom tekstu pojavljuje u dvojnoj ulozi – kao stilističar, tj. onaj koji analizira tudi stil, i kao stilist, tj. onaj koji pritom pomno kreira vlastiti stil.”

2. Branko Vuletić, str. 37: međunaslovi u njegovu tekstu – *Stil je Pranjić sâm i Krunemi* te tvrdnja „Govoreći o stilu sebi dragih autora Pranjić čitaocu nudi i vlastiti stil, kao poticajan uvod u proučavanje stilskih postupaka drugih, nudi vlastite stilske postupke: kruneme (mislim da ovaj termin pripada profesoru Ivi Frangešu).”

3. Josip Silić, str. 39: „Krunoslav je Pranjić (da počnemo njegovim stilom)...”

4. Josip Užarević, str. 68: „Ovdje nije potrebno posebno isticati dobro poznatu činjenicu da je Pranjićev odnos prema materinskom jeziku ne samo osebujan, nego i profesionalno (tj. jezikoslovno) potpuno osviješten.” (o Pranjićevu prijevodu Ane Karenjine)

Ovi navodi sasvim vjerno i do srži opisuju *stilistiku Pranjićianu* koja je sve to, ali i malo više od toga. U njegovim su tekstovima prisutne igre riječima, grafostilistički postupci, razigrana interpunkcija, razgovorni i klasični frazemi, preoblikovani frazemi, neologizmi, naglasne osobitosti, urbani i ruralni izrazi, leksički rariteti, pa ti radovi doista imaju posebno mjesto u suvremenoj hrvatskoj tekstualnosti.

Za pjesmu Ivana Slamniga *Piedra blanca sobre una piedra negra*, koju sam odabrao za moto, doznao sam od Profesora. Budući da nije pisao nikako druk-

čije nego rukom, sve je njegove tekstove trebalo pretipkati. A rukopis mu je bio živahan kao i misli, pa sam ispočetka kao demonstrator imao problema s dešifriranjem njegovih slova, vitica i ukrasa, s povezivanjem s pomoću strelica na dijelove koje je trebalo upisati među ulomke ili u već odulje rečenice, s ekstenzivnim fusnotama uz temeljni tekst, s umetanjima u vitičaste, uglate i oble zgrade... No, s vremenom sam se izvještio. U napisu *Oproštaj od usnula pjesnika Ivana Slamniga (1930. – 2001.)*, uvrštenome i u Profesorovu knjigu *O Krležinu stilu & koje o čem još*, koji sam također pretipkao, Profesor se od prijatelja, kolege i pjesnika Slamniga na samome kraju oprostio dvjema pjesmama: jednom Slamnigovom (već spomenutom) i jednom Dizdarovom. Pa neka sada, nakon mene i drugih, progovori u ovome oproštajnome tekstu i on sam:

„Zajmit ću kraj u Maka Dizdara, prezimena – jeste l' znali – iranskoga etimona značeći isto što i romanski etimon u prezimenu Kaštelan: čuvar tvrdlja ili dvora... zajmit za *Oproštaj od usnula pjesnika* Makove nekolike stihove iz *Zapis na dvije vode*:

[...] vazda je zvijezde kraq
na putu kroz žitije sije [...]
i kad obvlada ga brijeme stade u vrijeme
na tom putu pade dosegavši tamu samo svoga greba
Sada mu nitkor sadar mu ništor više ne treba
u sjenci tog vječno plavog hлада
ne treba mu više ni vina ni hljeba
jer sitosti tu nije niti glada
ni sunca nit kiše ne treba mu **ništa**
do sunčanih počivališta.”

Прощай, дорогой Круно, до новых журавлей.
¡Nos vemos!

kišnoga četvrtka 9. srpnja 2015.
posljednje zbogom Profesoru
potpisuje njegov demos

Chris Lewis